

ISSN 1563-0358
Индекс 75881; 25881

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

Экономика сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия экономическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

THE JOURNAL

of Economic Research & Business Administration

№4 (122)

Алматы
«Қазақ университеті»
2017

ХАБАРШЫ

ЭКОНОМИКА СЕРИЯСЫ №4 (122)

ISSN 1563-0358
Индекс 75881; 25881

25.11.1999 ж. Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде тіркелген

Қуәлік №956-Ж.

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Худайбергенова С.С., оқытушы

(Қазақстан)

E-mail: saltanat_isf@mail.ru

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

Мұхтарова К.С., э.ғ.д., профессор –
ғылыми редактор (Қазақстан)

Қазбекова Ж.Б., Ph.D доктор, доцент м.а. –
ғылыми редактордың орынбасары (Қазақстан)

Садыханова Д.А., э.ғ.к., доцент (Қазақстан)

Товма Н.А., Ph.D доктор (Қазақстан)

Қондыбаева С.Қ., Ph.D доктор (Қазақстан)

Мұхамедиев Б.М., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Сағиева Р.К., э.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Когут О.Ю., аға оқытушы (Қазақстан)

Стоянович Б., Ph.D доктор (Сербия)

Толуев Ю., инж.ғ.д., профессор (Латвия, Германия)

Трифилова А., Ph.D доктор (Ұлыбритания)

Шамбер К., Ph.D (Германия)

Раджасехара Моули Потлури (Индия)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Асанова А.Д., оқытушы (Қазақстан)

Ғылыми басылымдар бөлімінің басшысы

Гүльмира Шаққозова

Телефон: +77017242911

E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гүльмира Бекбердиева, Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

Жазылу мен таратуды үйлестіруші

Керімқұл Айдана

Телефон: +7(727)377-34-11

E-mail: Aidana.Kerimkul@kaznu.kz

ИБ № 11703

Басуға 20.12.2017 жылы қол қойылды.

Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 19 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс. Тапсырыс №649. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Қазақ университеті» баспа үйі.

050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2017

ЭКОНОМИКА СЕРИЯСЫ

СЕРИЯ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ

ECONOMY SERIES

Alimova N.

2nd year master student Department of management and marketing,
High School of Economics and Business, Maryland University,
Maryland, USA, e-mail: 95nargiza@mail.ru

SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN: PATTERNS, PROBLEMS AND FUTURE PERSPECTIVES

This article deals with the revision of the state of sustainable development in the Republic of Kazakhstan. The main patterns and problems are overviewed, also some forecast and recommendations are given by the author. The relevance of the work consists in analyzing the correlation of the positions of the theory and conceptual principles with real practice implementation of corporate social responsibility. Applied to the Kazakhstani practice issues of institutionalization of the notion of corporate social responsibility in the business and political environment, as well as highlighted the most important factors of decision-making in the field of corporate responsibility in corporate sector. With the use of primary and secondary data, the sustainable development is assessed by the 3 main categories. During the paper, some statistics is given, as well as the world practices and benchmarks.

Key words: sustainable development, sustainable tourism, economy, environment, society.

Алимова Н.

2 курс магистранты, Мэрилэнд университеті,
Мэрилэнд, АҚШ, e-mail: 95nargiza@mail.ru

Қазақстандағы тұрақты даму: заңдылығы, мәселелері мен болашағы

Бұл мақала Қазақстан Республикасындағы орнықты даму жағдайымен айналысады. Негізгі модельдер мен проблемалар қарастырылады, болжамдар мен ұсыныстар берілген. Жұмыстың өзектілігі – теория мен тұжырымдамалық қағидалардың ұстанымдарының корпоративті бағдарламаны іске асырудың шынайы тәжірибесімен байланысын талдау. Қазақстандық практикада іскерлік және саяси ортадағы корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік ұғымын институционализациялау мәселелері, сондай-ақ корпоративтік сектордағы корпоративтік жауапкершілік саласындағы шешімдер қабылдаудың маңызды факторлары атап өтілді. Бастапқы және қосымша деректерді пайдалану арқылы тұрақты даму 3 негізгі санат бойынша бағаланады. Жұмыс барысында статистика мен әлемдік тәжірибелер мен бағдарлар берілген.

Түйін сөздер: тұрақты даму, тұрақты туризм, экономика, қоршаған орта, қоғам.

Алимова Н.

Магистрант 2 курса Университет Мэрилэнда,
Мэрилэнд, США, e-mail: 95nargiza@mail.ru

Устойчивое развитие в Казахстане: закономерности, проблемы и перспективы

В данной статье рассматривается пересмотр состояния устойчивого развития в Республике Казахстан. Проанализированы основные закономерности и проблемы, а также даются некоторые прогнозы и рекомендации. Актуальность работы заключается в анализе соотношения позиций теории и концептуальных принципов с реализацией реальной корпоративной программы. Применительно к казахстанской практике вопросы институционализации понятия корпоративной социальной ответственности в деловой и политической среде, а также были освещены важнейшие

факторы принятия решений в области корпоративной ответственности в корпоративном секторе. При использовании первичных и вторичных данных устойчивое развитие оценивается по трем основным категориям. В ходе работы приводятся некоторые статистические данные, а также мировая практика и контрольные показатели.

Ключевые слова: устойчивое развитие, устойчивый туризм, экономика, окружающая среда, общество.

Introduction

Nowadays the economic activity, due to the rapid rise, altogether with an economic and cultural activity has become a global concern. Overproduction, environmental pollution, cultural deterioration in frames of globalizing world, consumerism are the few examples of problems, caused by the global industry.

Having already experienced a rise of mass consumption and its obvious negative outcomes, the world community denoted the importance of changing the course towards rational use and assistance to the recovery of the resources used for customers needs and minimizing the negative impact of the travel. Thus, the concept of «sustainability» has appeared within the global strategy of «sustainable development».

The Brundtland Commission defines sustainable development as «the kind of development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs» [1].

The use of this definition has led many to see sustainable development as having a major focus on intergenerational equity. Although reinterpreted over time, peace, freedom, development, and the environment remain prominent issues and aspirations [1].

For the first time in history the mankind faces the challenges, connected with the danger of depletion of both economy and culture. Although there always were anthropogenic and natural disasters, such as wars or floods and earthquakes, the scales of the harm inflicted never appeared to reach the level to destroy everything until the 18 century, when scientists first started to understand that the world's resources exploitation patterns can lead to irreparable loss.

The concept of sustainable development does imply limits – not absolute limits but limitations imposed by the present state of technology and social organization on environmental resources and by the ability of the biosphere to absorb the effects of human activities. Therefore, today, the first things to consider before undertaking any type of activities is how much it fits in the concept of «sustainability».

One of the dominant views is that each succeeding generation should be at least as well-off as its predecessors. But continuing economic growth based on the principle of business as usual is unachievable [2]. So, what is to be sustained? Three main categories to be sustained were identified *Nature* (Earth, biodiversity, ecosystems), *Life Support* (resources, environment, ecosystem services), *Community* (cultures, groups, places).

Three main categories to be developed were *People* (life expectancy, education, equity, equal opportunity, and child survival), *Economy* (wealth, productive sectors, and consumption), *Society* (institutions, social capital, states, and regions). [1].

Figure 1 – Sustainable development components [1]

Following abovementioned ideas, it is logically fair to revise three components of sustainable development: environmental, social and economic.

As Kazakhstan's primary goals include socio-economic modernization and political democratization, announced in the strategy of entering the list of the 50 the most competitive countries in the world, being on the threshold of a new leap forward in its development, it is important not to abuse the correspondence of each component.

An economically sustainable system must be able to produce goods and services on a continuing

basis, to maintain manageable levels of government and external debt, and to avoid extreme sectoral imbalances which damage agricultural or industrial production [3].

In Kazakhstan, the Analytical Center under the Government prepared a report on human development, which is devoted to the goals of sustainable development. In it, most of the goals are considered in the Kazakhstani context, progress in their achievement is assessed. For some of them the main directions of achievement are outlined. But Kazakhstan is by no means the most problematic country in terms of problems of sustainable development. The situation is most difficult in poor countries: sub-Saharan Africa, Central and South Asia, especially in India, where most of the world's poor are now concentrated. [4]

At the same time, the goals of sustainable development are a global initiative. All countries of the world participate in their discussion, development of common approaches. Developed countries are also actively involved in this process, for example, by participating in the financing of international institutions whose activities are related to the solution of these problems.

A key international organization that finances the achievement of the Sustainable Development Goals is the World Bank. The projects financed by him are aimed at overcoming the problems of poverty, low level of infrastructure development, poor access to water and energy resources and so on. There are more specialized organizations. For example, the Global Environment Facility focuses on financing projects to address environmental problems. Currently, the Green Climate Fund is being established within the framework of the United Nations Framework Convention on Climate Change, which will finance adaptation to climate change and reduce greenhouse gas emissions in poor countries. The European Bank for Reconstruction and Development, the Asian Development Bank, the African Development Bank are engaged in financing the solution of infrastructure, energy problems, poverty problems in the regional context. [5]

There are various indicators that measure sustainable development. If we adopt the concept of strong sustainability, then we can use the indicator of the ecological footprint – the area of productive land and aquatic ecosystems that are necessary for the production of all that humanity consumes, provided that it restores all ecosystems that were disrupted as a result of economic activity. Everyone can assess their ecological footprint on a large number of sites on the Internet, answering a dozen

of the proposed questions. Naturally, the error of such measurements will be very high. Nevertheless, the ecological footprint is quite a convenient thing, since it allows us to compare in a single unit the amount of resources currently in use and the amount of resources available from the point of view of long-term sustainable nature management. At the moment, the ecological footprint of mankind exceeds the area of the planet Earth. This means that humanity is developing unstable. By 2050, the ecological footprint is expected to be already more than 2.5 Earth planets [6].

Figure 2 – National Bank [2]

According to the report, the greatest share is on oil production and its export. However, it is a known fact that economy based on the limited resources has serious risks and has to be diversified. Thus, according to the statistics of open data of US Defence Logistics Agency (DLA), the London Metal Exchange (LME) quotes, the Steel Index Agency, the UX consulting company, the total amount of proven oil reserves are estimated at 2.7 billion tonnes, or \$ 766.8 billion, which is expected to be enough for not more than 70-90 years [7].

Considering the payment balance, according to the National Bank the in the first quarter of 2016 export of services has decreased in comparison with preceding period. For example, balance of export services was -4%, the services in the field of insurance and pensions and financial services decreased up to 1/5 (-15% and -20% respectively) [8].

The environmental state is another point to evaluate. An environmentally sustainable system

must maintain a stable resource base, avoiding over-exploitation of renewable resource systems or environmental sink functions, and depleting nonrenewable resources only to the extent that investment is made in adequate substitutes [0].

One of the important documents is Concept of environmental safety, approved by Decree No. 2967 of the President of the Republic of Kazakhstan of

April the 30th, 1996. This document defines the fundamental principles and priorities of domestic and foreign policy, the legal and economic instruments, and the priority directions of activity essential for ensuring and preserving sustainable environmental, economic and human development, and the prevention of disasters and industrial hazards in Kazakhstan [10].

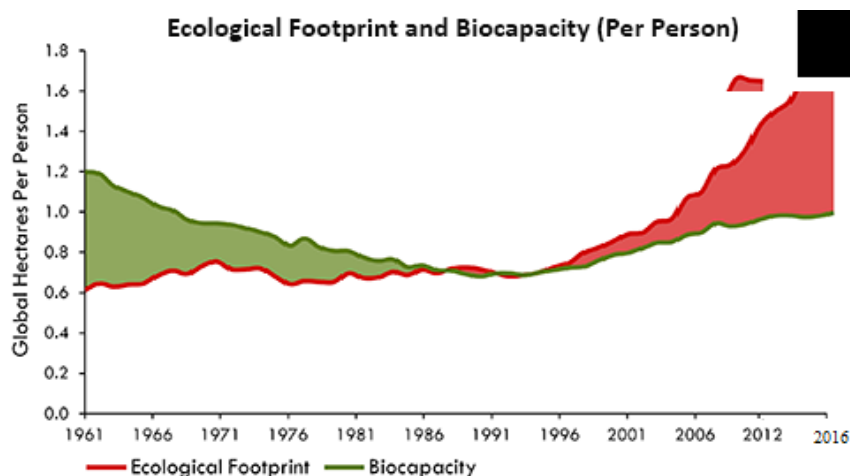

Figure 3 – Ecological footprint

National priority within the «Strategy 2030» RK include: environmental safety, rational use of natural resources, environmental well-being of citizens and some of the problems of social ecology. However, despite the fact, that oil refers to the key export items and basis of economy, the main part of oil products is imported thus having negative impact on both economy (resource-based direction of economy) and the environment, as there is exploitation of mines, but there is no security for fuel supply at the same time.

The ecological economy traditionally allocated three functions of the environment. They are: resource function, environmental service function and sink functions. Unfortunately, all of these functions today have a negative nexus. Population exploits the resources of the environment, exploits the environment itself for certain needs and finally gets rid of the by-products. It is impossible, however, to avoid the use of the environment as a sink, so the main task to be implemented is to minimize the exhausts (waste policy and management). To point out, there is no legislative basis for the waste policy. Thus, the ecological terms have to be developed and form a background for new laws and regulations. One of the outstanding examples of many breakthroughs

in ecological regulations is Japan. This country has succeeded to develop a strategy which is working effectively and has already shown significant results in environmental sustainability. Japanese were the first to introduce the «vehicle-type regulation». Many environmentalists succeeded to prove empirically that this method handled to reduce nitrogen oxides and particulate matter emissions significantly is highly-effective [11].

N1		Goods vehicles
N2		Medium size vans and trucks
N3		Heavy trucks and vans

Figure 4 – Vehicle type regulation

Also, in Japan, the immediate harm was also taken into account. Thus, to finance the compensation to the people’s health, it was decided to impose a levy on the emission of sulfur oxide from local factories.

It is a de facto environmental tax though it is not hence called that and legally it may not be categorized as such. An economic penalty can be an effective regulatory tool [12].

In Japan there was a rapid reduce on emissions after this introductions. The legislative basis is also directed on environmental sustainability. Energy Saving Law (ESL) was another sparkling example of rational use of resources. It was developed to enhance energy use after the oil crisis of 1973[13].

The practical results of the work are the proposed ways development of advanced modern trends in the field of policy formation and interaction with groups of influence. In this case, corporate social responsibility, understood as the rational response of the company to the system of conflicting expectations of stakeholders, which is aimed at sustainable development of the company, can be interpreted as an element of the company's competitive strategy. In the study directions and potential areas of development in different areas. both from the point of view of forming a package of consulting services, and from the standpoint the possible focus of management activities in companies in the field of sustainability. In particular, the paper sets the task of overcoming the gap in the perception of higher and linear management, and the need to integrate into business- processes through a wider application of project management.

Other introductions include the National Appliance Energy Conservation Act (NAECA) enacted by USA. [14] It imposed energy conservation standards on several home appliance items (refrigerator, freezer, washing machine, clothes dryer water heater, etc.). Efficiency is gained through the innovations so it is crucial to efforts and investments into investigation and new inventions of the sustainable development.

The last but not the least is social facet of sustainable development. Intergenerational equity, as the justice, peace and fairness idea in relationships between different generations' representatives is the highest value and is to be achieved in economic, psychological as well sociological contexts. Therefore any manifestations of ageism, adultism, gerontophobia, ephebiphobia etc have to be avoided while the generational gap has to be minimized.[15] But in frames of global concerns, Intergenerational equity also implies the concern of the present generations over the future one. But whilst the world community allocates gender equality as one of the Millenia Development Goals, there is no specific data on intergenerational equity.

Following the revised data on three criteria of sustainability, it is important to highlight the development and active introduction of «best practices», by we mean concrete actions geared toward the conservation and responsible use of environmental resources, contributions to the social and cultural development of neighboring communities and profitability that is rooted in social responsibility. Best practices are the focus of the Global Sustainable Criteria, an international initiative to harmonize the sustainability criteria currently being applied globally by various certification programs [16].

The emphasis is on improving the competence and professionalism of the existing workforce and training programs that meet international requirements [17, p.3], and marketing research is also an extremely important factor.

Current situation in the socio-cultural sector of Kazakhstan. As of 2016, the Kazakhstani socio-cultural fund comprised 224 museums, 62 theaters, 4,185 libraries, 5 zoos, 3,164 club-type culture institutions, 45 concert organizations, 112 Recreation and Entertainment Parks, and 125 organizations that display and shoot films. [18] Despite the abundance of leisure facilities, the level of their visits remains relatively low.

Discussion

The main objective is to address acute problems: high prices, insufficient work on advertising and public relations, low level of awareness, human resources, insufficient work on rehabilitation and modernization, as well as weak interaction with the local community. Author suggest following constraints for sustainability development.

1. Prices. Social and cultural activities, without laws and regulations on the part of the state, can not provide favorable conditions for the development of the socio-cultural sphere on a local scale, since The commercial sector is profit-oriented and not involved in this process. At the same time, participation in social and cultural activities should increase. The preservation of the historical and cultural heritage and the high degree of spiritual values accumulated over the centuries by the people is becoming an important issue in the work of cultural institutions. The bodies and institutions of culture should be able to implement the proclamation of the state policy of the broad participation of man and society in the creation, distribution and consumption of cultural property

2. Advertising and public relations. Despite the inflated prices of institutions that are of great interest as entertainment, in particular, cinemas, parks and clubs continue to be popular. Museums, theaters, galleries and exhibitions, however, are less preferable for pastime, namely they should carry out the role of education and education. These institutions must introduce modern types of advertising that are more effective in the new society (via the Internet and multimedia services). In a few of them there is a marketing department or at least specialists with a sufficient set of professional and personal qualities and skills.

3. Promotion. In addition to the problem of advertising and public relations, one of the main factors that reduces the involvement of the local population in the activities of socio-cultural institutions is the general lack of awareness. Citizens from the earliest years of life should begin to visit these facilities, but at present very little attention is paid in the education system to this type of training. The subject of «regional studies», which was devoted to the study of all places of interest and recreation and cultural institutions, was excluded from the main course and today it is taught in only a few specialized educational institutions such as Kostanay State Pedagogical Institute, North Kazakhstan State University. M. Kozybaeva, Kazakh National University named after Al-Farabi, Taraz State Pedagogical Institute, etc.[19]

4. Human resources. Providing services for the public, while spending time in cultural leisure facilities meets many problems. As in any service industry, the results depend on the employees. But here in certain cases, for example, in the work of museums, the difficulty is that workers bear full responsibility for shaping the impression of the whole event, and their number is usually minimal. Thus, the way the tourist organizes his work determines the success of the whole event. Consequently, specialists in this field should be selected from among qualified and experienced people, with the provision of appropriate conditions, including financial and social ones.

5. Reconstruction and modernization work. Many of the existing culture and recreational facilities require the carrying out of urgent rehabilitation and repair work. The institution responsible for checking the status of socio-cultural organizations, the formation of an integrated system of scientific research, the implementation of archaeological research of ancient and medieval towns, villages, barrows, the creation of museums-reserves on this basis, their inclusion in the tourism infrastructure should be performed [20] problems of the optimal structure of the state institution for the protection and active use of the historical and cultural heritage, whose task is to ensure a unified a systematic way of regional state inspections, restoration organizations, the implementation of approved programs and projects in the field of historical and cultural monuments.

6. Interaction with the local population. In order to ensure effective action in any area, the subjects of this area should be

Conclusion

Sustainable development as a new and the only vision to preserve the world resources and reach a progress has to be applied globally, i.e. in environmental, economic and social contexts. The importance of sustainable development in Kazakhstan is explained by several factors, i.e. from the point of view of a young and prospective state and from the point of not allowing the bad practices take place.

Also the limitedness of the resources is another explanation for changing the course towards sustainable development. The environmental practices are recommended to take examples of countries, which have succeeded in development and applying of the innovations which can be presented as both new inventions and new practices. Despite the fact that the former two components are seen to be more tangible and explicit, the strongest link and the most crucial step to reach sustainable development is social component, which, although has the least lightning.

Литература

- 1 Роберт В. Кейтс, Томас М. Паррис и Энтони А. Лейзеровиц. 2005. Что такое устойчивое развитие? Цели, индикаторы, ценности и практика. – Р.10
- 2 Климент А. Тисделл. Рабочие документы по экономике, экологии и окружающей среде.
- 3 Джонатан М. Харрис. 2003. Устойчивость и устойчивое развитие. – стр. 1
- 4 Окружающая среда и развитие Nexus в Казахстане. Серия публикаций ПРООН в Казахстане. 2004. – стр.20

- 5 Тоши Х. Аримура Кадзуки Ивата. 2010. Меры по защите окружающей среды и сохранению энергии, проводимой Соединенными Штатами и Японией: обзор количественного анализа. – С. 69, 73
- 6 Затраты и преимущества внедрения лучших управленческих практик для предприятий. – стр. 1
- 7 Национальный банк Казахстана. Платежный баланс Республики Казахстан за 1 квартал 2014 года – Алматы. – С.66-67
- 8 Ариарский, М.А. Прикладная культурология. – 2001. – С. 287.
- 9 Габриэль Сильвестр, Социальные последствия мега-событий: на пути к рамочной программе. – 2009. – П. 1, 2.
- 10 Тина Бух, жители Восприятие события Таупо и Железный человек Новая Зеландия. – 2006. – С. 1.
- 11 Juliana Kheng Mei Soh Ms, Развитие человеческих ресурсов в секторе туризма в Азии – 2008. – С. 3.
- 12 Комитет по статистике МНР РК. Официальная статистическая информация. – URL: www.stat.gov.kz.
- 13 Концепция стратегического национального проекта «Культурное наследие» на 2009-2011 годы. Одобрена постановлением Правительства Республики Казахстан от 6 ноября 2008 года № 1016.
- 14 Тазим Джамал, Майк Робинсон, Справочник по туризму SAGE. – 2009 – С. 19.
- 15 Ричард Шарпли и Филипп Стоун. Социально-культурные последствия событий: значения, санкционированные нарушения и социальный капитал. – 2011. – С. 4, 7.
- 16 Энтони Вигор, Мелисса Мэн и Чарли Тимс. После золотой лихорадки Устойчивые Олимпийские игры в Лондоне – чья золотая лихорадка? Социальное наследие Лондонской Олимпиады Майк Рако – С. 34.
- 17 А. Басиаго. Экономическая, социальная и экологическая устойчивость в теории развития и практике городского планирования – стр. 56
- 18 Организация Объединенных Наций. Рамки продвижения экологической и социальной ответственности – стр. 89
- 19 Джон Морелли Экологическая устойчивость: определение профессионалов в области охраны окружающей среды – стр. 43
- 20 http://forbes.kz/stats/ostatochnyie_yavleniya Деловой Журнал «Форбс». Остаточные явления. Сколько триллионов долларов хранит природная кладовая Казахстана

References

- 1 Robert W. Kates, Thomas M. Parris, and Anthony A. Leiserowitz. 2005. What Is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice. – P.10
- 2 Clement A. Tisdell. 2010. Working papers on economics, ecology and environment.
- 3 Jonathan M. Harris. 2003. Sustainability and Sustainable Development. – P. 1
- 4 Environment and Development Nexus in Kazakhstan. A series of UNDP publication in Kazakhstan. 2004. – P.20
- 5 Toshi H. Arimura Kazuyuki Iwata. 2010. Measures to Protect the Environment and Conserve Energy Taken by the United States and Japan: Review of Quantitative Analysis. – P.69, 73
- 6 The Costs and Benefits of Implementing Best Management Practices for Businesses. – P. 1
- 7 Nacional'nyj Bank Kazahstana. Platezhnyj balans Respubliki Kazahstan za 1 kvartal 2014 goda – Алматы. – S. 66-67.
- 8 Ariarskij, M.A. Prikladnaja kul'turologija. – 2001. – С. 287.
- 9 Gabriel Silvestre, The Social Impacts of Mega-Events: Towards a Framework. – 2009. – P. 1, 2.
- 10 Tina Buch, Residents Perception of Event Taupo and Ironman New Zealand. – 2006. – P. 1.
- 11 Juliana Kheng Mei Soh Ms, Human Resource Development in the Tourism Sector in Asia – 2008. – P. 3.
- 12 Committee on Statistics MNE RK. The official statistical information. – URL: www.stat.gov.kz.
- 13 Koncepcija strategicheskogo nacional'nogo proekta «Kul'turnoe nasledie» na 2009-2011 gody. Odobrena postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 6 nojabrja 2008 goda № 1016.
- 14 Tazim Jamal, Mike Robinson, The SAGE Handbook of Tourism Studies. – 2009 – P. 19.
- 15 Richard Sharpley and Philip R.Stone. Socio-cultural impacts of events: meanings, authorised transgression and social capital. – 2011. – P.4,7.
- 16 Anthony Vigor, Melissa Mean and Charlie Tims. After the Gold Rush A sustainable Olympics for London – Whose Gold Rush? The social legacy of a London Olympics Mike Raco – P.34.
- 17 A.D. Basiago. Economic, social, and environmental sustainability in development theory and urban planning practice – P. 56
- 18 United Nations. A Framework for Advancing environmental and social responsibility – P. 89
- 19 John Morelli Environmental Sustainability: A Definition for Environmental Professionals – P. 43
- 20 http://forbes.kz/stats/ostatochnyie_yavleniya Delovoj Zhurnal «Forbes». Ostatochnye javlenija. Skol'ko trillionov dollarov hranit prirodnaja kladovaja Kazahstana

Akhmetkalieva S.K.

Ph.D., c.t.s., Altay State University,
Barnaul, Russia, e-mail: sandygula@yandex.ru

LOGISTIC SYSTEM OF KAZAKHSTAN FROM THE POSITION OF INNOVATIVE PARADIGM

The relevance of the topic under consideration is devoted to a deeper understanding of the fact that widespread digitalization poses ambitious tasks to modernize the economy of Kazakhstan. As you know, the digital economy will lead to the disappearance of whole industries and the emergence of new ones (one of which is logistics). Logistics, as a science, by virtue of its interdisciplinarity and as a branch of the economy should meet the global challenges of our time. Therefore, it is time to carry out a comparative analysis of the existing evolution and paradigms of the development of logistics as a science and its theoretical and applied continuation in the strategic plan – supply chain management.

The purpose of this article is to show how a conceptual – categorical analysis of the historical aspects of the development of logistics and supply chain management on a global scale provides an understanding for the further development of the logistics system in Kazakhstan within the framework of innovative logistics – smart logistics and network technology for supply chain management. The scientific significance of this article is that if the scientific world has so far shared logistics and supply chain management as two scientific disciplines, then the author made an attempt using the category of «innovative paradigm» to show continuity of conceptual schemes of logistics and supply chain management and to produce a new Classification of types of logistics in accordance with modern challenges of society, such as: basic logistics-integrated logistics-innovative logistics-smart logistics-supply net. Thanks to the conducted research, the article determines the level of theory and practice of development of Kazakhstan's logistics system in terms of business performance.

Key words: logistics, paradigm, basic logistics, integrated logistics, innovative logistics.

Ахметқалиева С.К.

т.ғ.к., Алтай Мемлекеттік университеті,
Барнаул қ., Ресей, e-mail: sandygula@yandex.ru

Қазақстанның логистикалық жүйесі инновациялық паридигмасы көзқарасынан

Қарастырылып отырған тақырыптың өзектілігі Қазақстан экономикасын жаңғырту бойынша кең ауқымды цифрландыруды кеңейтетін міндеттерін терең түсінуге арналған. Белгілі болған жайтты ескерсек, ол – сандық экономика тұтас саланың жойылуына және мүлде жаңа саланың пайда болуына алып келеді (соның бірі инновациялық логистика). Өйткені, экономиканың саласы және ғылым ретінде, пәнаралық болуына байланысты логистика жаһандық қатерлерге жауап беруі керек. Supply Chain Management логистиканың ғылыми және теориялық-қолданбалы стратегиялық жоспарын жалғастыру барысында, оның эволюциясы және қолданыстағы даму парадигмаларына салыстырмалы талдау жүргізу қазіргі уақытқа сай.

Инновациялық логистика шеңберінде Қазақстан логистикалық жүйесін одан әрі дамыту және логистика дамуының тұжырымдамалық үшін қалай әлемдік ауқымда жеткізу тізбектерін басқаруы – санатты тарихи аспектілерін талдау осы мақаланың мақсаты болып табылады. Осы баптың ғылыми маңыздылығы бүгінгі күнге дейін ғылыми әлемі логистика мен тізбекті жеткізуді басқару екі пән ретінде бөліп қарастыруда, ал автор логистиканың және жабдықтау тізбегін басқару тұжырымдамалық сұлбаларының үздіксіздігін көрсету және қоғамның заманауи сын-қатерлеріне сәйкес логистика түрлерінің жаңа жіктелуін көрсету үшін «инновациялық парадигма» санатын қолдануға әрекет жасалды: негізгі логистика – интеграцияланған логистика

– инновациялық логистика – смарт логистика – желі логистика. Жүргізілген зерттеулердің арқасында мақала қазақстандық логистикалық жүйенің бизнесті жүргізу тұрғысынан дамытудың теориясы мен тәжірибесінің деңгейін айқындайды.

Түйін сөздер: логистика, парадигма, негізгі логистика, интеграцияланған логистика, инновациялық логистика.

Ахметкалиева С.К.

к.т.н., Алтайский государственный университет,
г. Барнаул, Россия, e-mail: sandygula@yandex.ru

Логистическая система Казахстана с позиции инновационной парадигмы

Актуальность рассматриваемой темы посвящена более глубокому пониманию того, что повсеместная цифровизация ставит амбициозные задачи по модернизации экономики Казахстана. Как известно, цифровая экономика приведет к исчезновению целых отраслей и появлению новых (одной из которых является инновационная логистика). Логистика как наука в силу своей междисциплинарности и как отрасль экономики должна отвечать глобальным вызовам современности. Поэтому настало время провести сравнительный анализ существующих эволюций и парадигм развития логистики как науки и его теоретико-прикладного продолжения в стратегическом плане – управления цепями поставок. Цель данной статьи показать, насколько понятийно-категориальный анализ исторических аспектов развития логистики и управления цепями поставок в глобальном масштабе дает понимание для дальнейшего развития логистической системы в Казахстане в рамках инновационной логистики. Научная значимость данной статьи заключается в том, что если до сих пор научный мир разделял логистику и управление цепями поставок как две научные дисциплины, то автором сделана попытка, используя категорию «инновационная парадигма», показать преемственность концептуальных схем логистики и управления цепями поставок и произвести новую классификацию видов логистики в соответствии с современными вызовами общества, такую как: базовая логистика – интегрированная логистика – инновационная логистика – smart logistics – supply net. Благодаря проведенному исследованию в статье определяется уровень теории и практики развития логистической системы Казахстана по показателям ведения бизнеса.

Ключевые слова: логистика, парадигма, базовая логистика, интегрированная логистика, инновационная логистика.

In the address of the President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev of January 31, 2017. – «Third modernization of Kazakhstan: global competitiveness» outlines specific tasks for the development of the state's innovative potential, which defines a new Kazakhstan model of economic growth that ensures the country's global competitiveness, where the main tools for implementing the above model are the development of basic industries such as industry, agribusiness, transport and logistics, construction sector and others. It was also proposed to develop a program «Digital Kazakhstan», which should be adapted to new realities and our legislation. and their rapid introduction into production (Nazarbayev, 2017: 3)

At present, the development of a logistics system in the Republic of Kazakhstan involves the use of an innovative paradigm. The paradigm (from the Greek paradigma – an example, a sample) is an initial conceptual scheme, a model of posing

problems and their solutions, research methods that dominate a certain historical period in the scientific community. Formation in our country of a scientific approach to the study of logistics in the perspective of an innovative paradigm is represented by the following publications of the following authors: (Akhmetkaliyeva and Sokira, 2017: 10; Kulzhabai et al., 2014: 224; Mukhtarova, 2016a: 24; Mukhtarova, 2016b: 89; Mukhtar, 2016a: 279; Mukhtar, 2016b: 379)

As is known, the evolution of the development of logistics is historically described by the following stages:

From 1980 to the present. Period of integration, globalization

1920-1950 Fragmentary connections

1970-1980 Development period

1950-1970 The period of formation

and the existing 4-th paradigms, which are used by companies of Kazakhstan in the design of logistics systems (Table 1) (Nerush, 2014: 15).

Table 1 – Characteristics of Logistics Paradigms

Paradigm	Characteristic
Analytical	Classical approach to logistics as a theoretical science dealing with the problems of managing material flows in production and circulation
Technological	Information-computer technology and technology of efficient operation of functional areas in logistics
Marketing	It is aimed at describing and explaining the relationship between the logistics system and the firm's capabilities in competition
Integral	Develops a marketing paradigm and uses management and various functions related to material flow

The integral paradigm, in essence, prefigures the concept of supply chain management. The concept of supply chain management is one of the most dynamically developing areas of scientific and practical activity over the past decades. The term «Supply chain management – SCM» was proposed by the system integrator – the company «i2 Technologies» and the consulting company «Arthur Andersen» in the early 1980s. For the first time, the term SCM is scientifically described in the article «Supply chain management: Logistics Catches up with Strategy» (Oliver, 1982: 67). The increase of supply chains (SC) management efficiency requires the theory and methodology of the development of this scientific direction, and it is obvious that the most perspective solution of this problem is to work out and improve the logistic functions and operations at all levels of logistics systems (LS) management (Ballou, 2004: 25, Bowersox, and Closs, 1996: 12; Christopher, 2001a: 235; Christopher, 2004b: 127; Lee, H., 2004a: 102; Lee, H., 1997b: 546; Lukinsky et al., 2013a: 224; Lukinsky et al, 2012b: 404; Stock and Lambert, 2001: 45).

The application of an innovative paradigm in the logistics system of the RK means the introduction of the concept of Supply Chain Management in enterprises. Accordingly, we define Supply Chain Management in a broad and narrow sense: SC management is an innovative logistics strategy in the view of an innovative paradigm, Supply Chain Management is a conceptual scheme of integrated logistics. The supply chain is a new type of logistics system, the management of which from the standpoint of minimizing total costs, increasing profits, improving customer service and reducing the influence of uncertainty factors on the system is called supply chain management (Stepanian, 2014: 46; Harrison, 2010: 32; Ivanov, 2009a: 151; Kurenkov, 2011: 34; Fedotov, 2011: 49). The practice and theory of supply chain management appeared in response to the new economic challenges of the late 1970s, when the macroeconomic characteristics

of the world economy, which was stagnating after the energy crisis, required significant efforts to develop new managerial decisions and concepts. At that time, one of the conditions for the survival of companies was the reduction of logistics costs. The appearance of signs of the «bullwhip effect» in the supply chain, the essence of which is that partners do not have reliable information about real demand and are forced to create an insurance stock of materials and (or) finished products. The paradigm of key competencies that dominated the strategic management only exacerbated the problem of the «whip effect», as focusing the company on key competencies means removing non-core business processes beyond it. As a result, in most cases, there was an increase in the number of links in the supply chain, while reducing control over the activities of suppliers. A natural and logical decision was to organize a simple coordination of the flow of materials and finished products through the exchange of reliable information between partners in the framework of trust relationships. This is what was called the supply chain management and later developed in the direction of creating more complex systems of coordination and integration of key business processes [Hunters, 2014: 49; Sergeev, 2010: 8]. The development of supply chain management has objective bases. According to experts [Ivanov, 2010b: 115], the starting point for the emergence and development of the concept of supply chain management was the desire to reduce uncertainty based on cooperative methods and models and multi-echelon inventory management.

Introduction of Supply Chain Management in the enterprises of the RK will help to solve the following tasks:

1. Reduce the planning cycle and increase the planning horizon by obtaining reliable and timely information;
2. Optimization of costs through the ability to determine strategic counterparties, the optimal choice of purchased products and their suppliers;

3. Reduce production costs (the cost of raw materials, the cost of maintaining stocks, investment in equipment, the cost of in-plant shipments) through the optimization of product flows and the operational organization of information exchange between counterparties;

4. Decrease in warehouse costs due to bringing production volumes in line with demand (analogous to Just in Time in lean manufacturing);

5. Improving the quality of customer service due to the timeliness and flexibility of the supply chain;

Leaders of domestic business realize that to consolidate their competitive advantages in the local market and achieve success abroad, the introduction of SCM is a vital necessity. This is evidenced by the fact that in the management structure of an increasing number of Kazakhstani companies there are top managers responsible for the development of the supply chain.

For the enterprise, the introduction of SCM means doing business on the basis of strategic interaction with suppliers and customers. In a traditional system, enterprises compete by achieving

the ultimate competitive advantage in the supply chain of the product. Managing supply chains involves competition not of individual enterprises and their products, but of supply chains, which include these enterprises.

The supply chain is links connected by information, money and commodity flows. Each chain begins with the acquisition of raw materials from suppliers and ends with the sale of finished goods and services to the consumer. Of course, it is appropriate to note the winged expression of M. Christopher: «It is not enterprises, but the supply chain that are competing.» Also, according to the apt statement of Gartner Group, «the era of competition of individual companies has been replaced by the era of competition for their supply chains.» «Collaborate to compete» – this principle is one of the most important for successful business in modern dynamic markets. The ideology of supply chain management causes significant changes in approaches to the organization and management of the business.

Historically, the evolution of the supply chain management concept is presented in Table 2.

Table 2 – Evolution of the concept of supply chain management

Stage	Period	Characteristic
Stage 1. The origin of the theory of Supply Chain Management. 1980-err.	1980	There is a need for a new concept of business management as the idea of coordinating the flow of materials and finished products, not only within a single firm, but also in a number of firms linked by a technological chain. At this stage of development, the concept of «supply chain management» in its content was only slightly different from the expanded interpretation of integrated logistics and was almost completely determined by it
2 stage. Branch Supply Supply Chain Management from logistics in the	1990s. First half	There is a separation of supply Chain Management theory from logistics, independent research of management of supply chains as a science, as well as areas of use of its concept in practical activity. There is a shift and separation between logistics and SCM conceptual and semantic categories and individual terms. There is a need to systematize the applied concepts and terms of logistics and supply chain management
Stage 3. Formation of the classical concept Supply Chain Management	The second half of the 1990s – the beginning of the 2000s.	The distinction between integrated logistics and supply chain management, control, coordination and integration functions in the management of the flow of goods is clearly defined as the concept of supply chain management. The main research areas focus on integration processes and strategic partnerships, as well as ensuring the interconnection and control of commodity flows and information coordination to ensure communications between links in the chain.
4 th stage. The Modern Stage of the Development of Supply Chain Management	The second half of the 2000s.	There is an even more in-depth study of the theory and practice of supply chain management and their adaptation to different markets. Modern supply chain management practice focuses on intrafirm planning and optimization of resources in building the relationship between the focus company and the rest of the supply chain

The conceptual scheme of the integral paradigm in the 1980s generates the term «integrated logistics». The system of integrated logistics ensures the promotion of products through a continuous and consistent chain of incremental addition of value with the acquisition of goods and services at the right time, in the proper quantity and form. The added cost means that each side of the drug includes actions that increase the cost of the product or service for those who will receive the goods. In this case, logistics can integrate distribution, production and supply so as to synchronize rhythms and flows

The evolution of supply chain management or integrated logistics at the initial stage was accompanied by a paradigm shift.

- 1) functional;
- 2) resource;
- 3) innovative.

The functional paradigm was related to the fact that for a certain period of time (1960-1985), the operational activities, in particular, transportation, warehousing, cargo handling, customs clearance and cargo insurance, were assigned to logistics. The main task of organizations in the performance of logistics functions was to reduce various costs for transportation, storage, handling and handling.

The period of the resource paradigm of integrated logistics (1980-2000) continues to the present. The basic concept is reduced to «total costs». The aggregate composition of total costs includes: 1) operating costs for logistics; 2) administrative and managerial (transactional) costs; 3) costs associated with the immobilization of funds in stocks; 4) lost profits (missed sales) – «fictitious costs».

Thus, the resource paradigm of logistics is associated with a qualitatively new level of its development: a transition to a higher level of influence in the hierarchy of company management – from operations to coordination. The resource concept turned out to be the most in demand in the last decade due to a number of basic methodological innovations (Katkalo, 2003: 4).

The innovative paradigm of logistics has become a further logical continuation of its evolution in the context of SCM – Supply Chain Management.

As the evolution continues, the level of integration, including logistics, is constantly increasing, with the integration gradually developing: from the infrastructure through the organizational to the information one. Integration is a deepening, strengthening of interaction, interrelations and cooperation of economic entities or management with the purpose of more complete use by each subject of their exclusive competitive advantages for

the benefit of all entities. An integrated system is a self-sufficient system of free enterprise. It consists of the economic entities entering into it on a contractual basis, entering into coordinated and coordinated organizational, economic and managerial relations regarding the formation and use of property on the basis of harmonizing the interests of participants with the aim of industrial rationalization, increasing competitiveness and achieving synergies.

Infrastructure integration is connected with the idea of combining the management of transport and warehouse divisions into a transport and warehouse complex, which allowed to synchronize transport and warehouse operations and use the material and technical base more rationally. In the future, this integration has also affected the information part of the logistics infrastructure – information systems.

Organizational integration is associated with the evolution of the organizational structure – from the linear-functional structure of management to the matrix and process-oriented. These processes are characterized by the transition from the management of individual operations to the management of their aggregate – business processes, in order to optimize the company's resources and meet the requirements of end-users.

Information integration was caused by the need to build a single information space for the purpose of working online. The main goals of information integration: – information accessibility and openness; – Operational forecasting of demand, capacity planning and rationing; – monitoring of logistical business processes, carrying out of controlling. To build a holistic information space for managing supply chains, integrated information support includes the type of information systems Advanced Planning Systems (APS) – an advanced planning system: Customer Relationship Management (CRM) – customer relationship management, Supplier Relationship Management (SRM) – relationship management with suppliers.

Undoubtedly, an important condition for the emergence of new industries is the support of innovations, and their introduction into production is the development of Smart Logistics in Kazakhstan, which determines the highest level of logistics as innovative. The improvement of the term Smart Logistics by the concept of Smart Logistics Zones is associated with the increasing requirements for automatic identification and localization, as well as monitoring the condition of logistics facilities as data sources for documentation and control of a secure supply chain.

Examples of Smart Logistics Zone applications for managing automotive parts, managing RFID pallets are discussed in scientific papers: (Loebbecke et al. 2006: 75; Peppel et al. 2014: 67; Poenicke, et al. 2016: 87; Kirch M., et. al. 2017 :526; Schenk, 2012a: 37; Schenk 2007b: 58; Schenk 2010 at: 42; Ten, 2004: 23; Uckelmann, 2008: 273)

Smart Logistics Zones are an enhancement of the term of Smart Logistics. For the further research on Smart Logistics Zones, a structured analysis of logistics processes, frameworks and resources along global supply chains. This analysis will mark a permanent process as well as the needs of customers. The RFID applications are the first example applications where such Smart Logistics Solutions are already in use. For certain domains the use of RFID may be considered to be a mandatory feature for the object identification in Smart Logistics applications. But already the RFID technology is one of the ways

to integrate passive sensor functionalities. The following hierarchy is proposed:

- Supply Net
- Smart Logistics
- Innovative logistics
- Integrated logistics
- Basic logistics.

In conclusion, after a comparative analysis of the evolution of logistics development and supply chain management, it is necessary to propose a classification of logistics, depending on the stages of development and the corresponding paradigms and strategies. It is necessary to point out the following evolution of logistics as a basic one, which synthesizes the theory and practice of functional-analytical and technological paradigms, integral logistics synthesizes the resource-information-marketing paradigm, innovative logistics that synthesizes the resource-information-integrated digital paradigm.

Литература

- 1 Ахметкалиева С.К., Сокира Т.С. (2017) Описание механизмов управления бизнес-играми в логистике. Европейский журнал экономики и управления. 2017. №2, стр.10-13.
- 2 Ballou, R.H. (2004) Бизнес-логистика: управление цепочками поставок. – Нью-Джерси: Pearson Education, Inc. pp.25-38.
- 3 Bowersox, D.J. и Closs, D.J. (1996) Логистический менеджмент. Интегрированный процесс цепочки поставок. Нью-Йорк: McGraw-Hill Companies, Inc. pp.12-45.
- 4 Кристофер, М., Таурилл, Д.Р. (2001а) Интегрированная модель для разработки гибких цепочек поставок. Международный журнал по физическому распределению и управлению операциями, 2002, т.31, с.235-244.
- 5 Кристофер, М. (2004b) Логистика и управление цепочками поставок. Стратегии сокращения затрат и улучшения обслуживания. 2-е издание. Нью-Джерси: Prentice Hal, Inc. pp.127-140
- 6 Федотов Ю., Кротов К., Управление цехами сообщений: проблема определения термина и области исследований. [Управление цепочками поставок: проблема определения термина и области исследований]. Российский журнал управления. 2011. Т. 9, № 2. С. 49-58.
- 7 Иванов Д., (2009) Управление цехами постов СПб. [Управление цепочками поставок СПб]. Издательский дом Политехнического университета. Стр.115-127.
- 8 Каткало Б. (2003). Место и роль ресурсной концепции в развитии теории стратегического управления (предисловие к разделу) // Вестник НИИ информатики им. Санкт-Петербургский университет. Серия 8: Управление. Нет 3. стр. 3-17.
- 9 Kirch M., Poenicke O., Richter K., (2017) RFID в области логистики и производства – приложения, исследования и видения для интеллектуальной логистической процедуры, Vol. 178, pp.526-533
- 10 Кульджабай Н., Тышканбаева М., Исмаилова Р., Ботаева С. (2014) Логистика: учебное пособие. [Логистика: учебник / под ред. КазНТУ] .pp.224-305.
- 11 Куренков П., Балалаев А., Забненков В., (2011) «Систематизация функций логистических посредников на транспорте» / «Логистика сегодня». Нет 3. pp.34-40.
- 12 Лукинский, В., Пааджанен, М., Пимоненко М., Шульженко Т., (2013) Разработана методика и методика для оценки эффективности оперативной эффективности объектов логистической инфраструктуры на основе КПИ, транспорта и телекоммуникатов. методологии и инструментов для сравнительной оценки оперативной эффективности объектов логистической инфраструктуры на основе КПИ, транспорта и телекоммуникаций] .Vol 14, No3, pp.223-229.
- 13 Лукинский, В.С., Лукинский, В.В., Малевич Дж., Пластунок И., Плетнева Н. (2012) Модель и методы теории логистики. [Модели и методы теории логистики]. Санкт-Петербург: СПбГУЭ. 404 с.
- 14 Lee, H., (2004a) Цепочка поставок Triple-A: Harvard Business Review 2004, октябрь, стр.102-112.
- 15 Lee, H., (1997b) Padmanabhan, P., Whang, S. Искажение информации в цепочке поставок: эффект быка. Наука управления 1997, том 43, стр.546-558.
- 16 Лоббек, Клаудия; Палмер, Джонатан; и Нуyskens, Клаудио, «Потенциал RFID в индустрии моды: анализ дел» (2006). BLED 2006 Труды.
- 17 Мухтарова К., Исакова М., (2016) Развитие управления логистикой в Республике Казахстан // Вестник КазНУ (экономическая серия), № Vol 113, No 1/2, pp.24-28

- 18 Мухтарова К., (2016) Примеры обратного логистического применения в межсекторных партнерствах – передовая практика. Журнал международных исследований, Польша (индексируется в SCOPUS), Vol. 10, № 4, стр. 89-98.
- 19 Мухтар Е. и др. (2016). Примеры обратного логистического применения в межсекторных партнерствах – хорошие практики // Журнал международных исследований, Польша (с индексом SCOPUS), том. 9, No 3, pp. 279-286.
- 20 Мухтар Е. (2016) Инновационные механизмы в логистике закупок Республики Казахстан // Международная конференция по бизнесу и экономике (ICBE). Natl Univ Hoam Fac House, Сеул, ЮЖНАЯ КОРЕЯ, стр.379-381.
- 21 Назарбаев Н. (2017) Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность». – г. Астана. pp.3-14.
- 22 Nerush Yu, et. al (2014) «Проектирование логистических систем» Московское издательство URAYT стр.15-18.
- 23 Oliver, R. k. и Уэббер, М. Д. (1982). «Управление цепочками поставок: логистика догоняет стратегию». В: М. Кристофер (1992), Логистика: стратегические вопросы, стр. 63-75. Чепмен и Холл, Лондон, Великобритания.
- 24 Peppel, F., Müller, M., Siveira, M., Schmidt, M. and Richter, K. От теории к практике – Внедрение концепций отслеживания и отслеживания RFID в процессе разработки транспортного средства. В: 16. Forschungskolloquium am Fraunhofer IFF. Forschung vernetzen – Innovationen beschleunigen. Herausgeber: проф. Шенк, С. 67-75, Магдебург, 2014.
- 25 Сергеев В., Дорофеева Е., (2010) Терминологические аспекты концепции «устойчивости» цепочки поста в фокусе логистической интеграции [Терминологические аспекты концепции «стабильности» цепей поставок в фокусе логистической интеграции]. Логистика и управление цепочками поставок. № 3, стр.8-17.
- 26 Степанян Т., (2014) Управление цехами постоека как факта минимизации транспортно-логистических рисков [Управление цепочками поставок как фактор минимизации риска транспорта и логистики] Проблемы безопасности Российского общества № 3/4, стр.46-51 ,
- 27 Stock, J.R. и Ламберт Д.М. (2001) Стратегическое управление логистикой. 4-е изд. Бостон: Макгроу-Хилл Ирвин.
- 28 Schenk, M., Krampe, A., Poenicke, O., Richter, K. and Seidel, H. (2012a): Информационная логистика, в разделе «Основы логистики», 4-е издание, Huss Verlag, Munich 2012.
- 29 Schenk, M. and Richter, K. (2007b): Telematics and RFID – электронные наблюдатели, формирующие надежную цепочку поставок, в: Internet of Things, Springer, Berlin Heidelberg 2007.
- 30 Schenk, M. and Jumar, U. (2010c): Испытательный участок Galileo Саксония-Ангальт – Области применения Движение и логистика. BVL, 27-й немецкий конгресс логистики, Берлин, 2010.
- 31 Ten Hompel, M.: Исследование: Радиочастотная идентификация 2004 – Тенденции в области транспорта для промышленности и торговли. Дортмунд, 2004.
- 32 Укельманн, Д. (2008): подход определения к Smart Logistics. В: S. Balandin et al. (Ред.): NEW2AN 2008, LNCS 5174, стр. 273-284, Springer, Berlin Heidelberg 2008.

References

- 1 Akhmetkaliyeva S.K., Sokira T.S.(2017) Description of control mechanisms for business games in logistics. European Journal of Economics and Management Sciences. 2017. No2, pp.10-13.
- 2 Ballou, R.H. (2004) Business Logistics: Supply Chain Management. New Jersey: Pearson Education, Inc. pp.25-38.
- 3 Bowersox, D.J. and Closs, D.J. (1996) Logistical Management. The Integrated Supply Chain Process. New York: McGraw-Hill Companies, Inc.pp.12-45.
- 4 Christopher, M.,Towill, D.R. (2001a) An integrated model for the design of agile supply chains. Internation Journal of Physical Distribution and Operation Management.2001, Vol.31, pp.235-244.
- 5 Christopher, M. (2004b) Logistics and Supply Chain Management. Strategies for Reducing Cost and Improving Service. 2nd Edition. New Jersey: Prentice Hal, Inc.pp.127-140
- 6 Fedotov Yu., Krotov K., Upravleniye tsepyami postavok: problema opredeleniya termina i oblasti issledovaniya [Supply chain management: the problem of definition of the term and the field of research] .Russian Journal of Management. 2011. T. 9, No. 2. pp. 49 – 58.
- 7 Ivanov D., (2009) Upravleniye tsepyami postavok SPb. [Supply Chain Management SPb]. Publishing house of Polytechnic University.pp.115-127.
- 8 Katkalo B. (2003) Mesto i rol' resursnoy kontseptsii v razvitiy teorii strategicheskogo upravleniya (predisloviye k razdelu) The place and role of the resource concept in the development of the theory of strategic management (preface to the section) // Bulletin of the St. Petersburg University. Series 8: Management. No 3. pp. 3-17.
- 9 Kirch M.,Poenicke O.,Richter K., (2017) RFID in Logistics and Production – Applications, Research and Visions for Smart Logistics Procedia Engineering, Vol 178,pp.526-533
- 10 Kulzhabai N., Tyshkanbaeva M., Ismailova R., Botaeva S.(2014) Logistika: uchebnoye posobiye. [Logistics: a textbook / ed. KazNTU].pp.224-305.
- 11 Kurenkov P., Balalaeв A., Zabnenkov V.,(2011) Sistematizatsiya funktsiy logisticheskikh posrednikov na transporte [Systematization of the functions of logistics intermediaries in transport] / Logistics today. No 3.pp.34-40.
- 12 Lukinskiy, V., Paajanen, M., Pimonenko, M., and Shulzhenko, T., (2013) Razrabotka metodologii i instrumentov dlya sravnitel'noy otsenki operatsionnoy effektivnosti ob'yektov logisticheskoy infrastruktury na osnove KPI, transporta i telekommunikats. [Development of methodology and tools for comparative assessment of operational efficiency of KPI-based logistical infrastructure facilities, Transport and Telecommunication].Vol 14, No3, pp.223–229.

- 13 Lukinskiy, V.S, Lukinskiy, V.V., Malevich, J., Plastuniak, I. and Pletneva, N. (2012) Modeli i metody teorii logistiki. [Models and methods of the logistics theory]. St.Petersburg: SPbSUEE. 404 p.
- 14 Lee, H., (2004a) The triple-A supply chain: Harvard Business Review 2004, October, pp.102-112.
- 15 Lee, H., (1997b) Padmanabhan, P., Whang, S. Information distortion in a supply chain: The bullwhip effect. Management science 1997, Vol 43,pp.546-558.
- 16 Loebbecke, Claudia; Palmer, Jonathan; and Huyskens, Claudio, «RFID's Potential in the Fashion Industry: A Case Analysis» (2006). BLED 2006 Proceedings.
- 17 Mukhtarova K., Isakova M.,(2016) Development of logistics management in the Republic of Kazakhstan // Bulletin of KazNU (economic series), No. Vol 113, No 1/2, pp.24-28
- 18 Mukhtarova K., (2016) The examples of reverse logistics application in inter-sector partnerships – good practices. Journal of International Studies, Poland (indexed in SCOPUS), Vol. 10, No 4, pp. 89-98.
- 19 Mukhtar E. etc.(2016). The examples of reverse logistics application in inter-sector partnerships – good practices // Journal of International Studies, Poland (indexed in SCOPUS), Vol. 9, No 3,pp. 279-286.
- 20 Mukhtar E. (2016) Innovative Mechanisms in the Procurement Logistics of the Republic of Kazakhstan// International conference on Business and Economics (ICBE). Natl Univ Hoam Fac House, Seoul, SOUTH KOREA, pp.379-381.
- 21 Nazarbayev N. (2017) Message of the President of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan «Third modernization of Kazakhstan: global competitiveness». – Astana city. pp.3-14.
- 22 Nerush Yu, et. al (2014) Proyektirovaniye logisticheskikh sistem [Designing of logistic systems] Moscow Publishing house URAYT pp.15-18.
- 23 Oliver, R. k. and Webber, M. D. (1982). «Supply Chain Management: Logistics Catches Up With Strategy». In: M. Christopher (1992), Logistics: The Strategic Issues, pp. 63-75. Chapman and Hall, London, UK.
- 24 Peppel, F., Müller, M., Siveira, M., Schmidt, M. and Richter, K. From Theory into Practice – Implementing RFID-driven Track & Trace Concepts in the Vehicle Development Process. In: 16. Forschungskolloquium am Fraunhofer IFF. Forschung vernetzen – Innovation beschleunigen. Herausgeber: Prof. Schenk, S. 67–75, Magdeburg 2014.
- 25 Sergeev V., Dorofeeva E.,(2010) Terminologicheskiye aspekty ponyatiya «ustoychivosti» tsepey postavok v fokuse logisticheskoy integratsii [Terminological aspects of the concept of «stability» of supply chains in the focus of logistics integration]. Logistics and Supply Chain Management. No 3, pp.8-17.
- 26 Stepanian T.,(2014) Upravleniye tsepyami postavok kak faktor minimizatsii transportno-logisticheskikh riskov [Supply chain management as a factor in minimizing the risk of transport and logistics] Problems of Security of Russian Society No. 3 / 4,pp.46-51.
- 27 Stock, J.R. and Lambert, D.M. (2001) Strategic Logistics Management. 4th ed. Boston: McGraw-Hill Irwin.
- 28 Schenk, M., Krampe, A., Poenicke, O., Richter, K. and Seidel, H. (2012a): Informations logistik, in: Grundlagen der Logistik, 4. Auflage, Huss- Verlag, München 2012.
- 29 Schenk, M. and Richter, K. (2007b): Telematik und RFID – Elektronische Beobachter gestalten die gesicherte Warenkette, in: Internet der Dinge, Springer, Berlin Heidelberg 2007.
- 30 Schenk, M. and Jumar, U. (2010c): Galileo-Testfeld Sachsen-Anhalt – Anwendungsschwerpunkte Verkehr und Logistik. BVL, 27. Deutscher Logistik-Kongress, Berlin 2010.
- 31 Ten Hompel, M.: Studie: Radio-Frequenz-Identifikation 2004 – Logistiktrends für Industrie und Handel. Dortmund, 2004.
- 32 Uckelmann, D. (2008): A Definition Approach to Smart Logistics. In: S. Balandin et al. (Eds): NEW2AN 2008, LNCS 5174, pp. 273– 284, Springer, Berlin Heidelberg 2008.

Merzadinova D.

Master in International law, University of Aberdeen, Aberdeen,
United Kingdom, e-mail: dilyara.merzadinova@gmail.com

**CONFUSING VARIETY
OF «HUMAN RESOURCE MANAGEMENT» DEFINITIONS**

In the modern world, human resources are the most valuable asset of the company and crucial instrument of organization's success. For effective exploitation of human resources, it is vital to understand how appropriately execute the managing process over people. Such managing activity is quite complex due to peculiar nature of its object – person. Hence, in order to determine the effective system of personnel management for successful performance of the company, it is equally important to understand what exactly constitutes human resource management. Unfortunately, despite the fact that a considerable research has been done in this area, there are still significant doubts about what precisely composes human resource management and controversies around the meaning of the term. Therefore, the author of the article examined and analyzed the nature of human resource management, focusing on a number of existed definitions, views, and approaches suggested by various prominent foreign and local scholars and experts in the field of human resource management. The tasks of the study lie in consideration of a significant number of definitions of HRM, interpretations, and approaches existed in current foreign and national literature; and to determine the definition and meaning of human resource management practices. The analysis of various existing definitions, interpretations and approaches to human resource management were made. As a result of the research, it has become possible to clarify the meaning and essence of human resource management, also by summarising all considered definitions one comprehensive definition was proposed. In its turn, this will help the administration to develop the efficient system of HR management in companies and fortunately, will improve the implementation of such practices in the organizations.

Key words: human resources, governance, human resource management, definitions of human resource management, «soft» and «hard» human resource management

Мерзадинова Д.

Халықаралық құқық магистрі, Абердин университеті,
Абердин қ., Ұлыбритания, e-mail: dilyara.merzadinova@gmail.com

«Адами ресурстарды басқару» тұжырымдамасын біркелкі түсіндіру

Қазіргі таңда адам ресурстары кез келген компанияның құнды активі және оның табысқа жетуіндегі маңызды құралы болып табылады. Адам ресурстарын тиімді басқару үшін персоналды дұрыс басқару процесін түсіну қажет. Бұл процесс басқару нысаны адам болғандықтан өте күрделі арнайы сипатқа ие болып табылады. Сәйкесінше, компанияның табысты қызметі үшін персоналды тиімді басқару жүйесін қалыптастыруда адам ресурстарын басқаруды терең түсіну қажет. Өкінішке орай, осы салада жүргізілген зерттеулердің көптігіне қарамастан, адам ресурстарын басқаруды түсіну, оның сипаты туралы біршама пікірталастар бар. Сондықтан осы мақалада автор адам ресурстарын басқарудың маңызын қарастырып талдайды. Соның ішінде, адам ресурстарын басқару саласындағы белгілі шетелдік және кеңестік ғалымдар мен сарапшылардың бірқатар анықтамалары, көзқарастары мен әдістері қарастырылды. Зерттеудің мақсаты адам ресурстарын басқару саласындағы белгілі шетелдік және кеңестік ғалымдар мен сарапшылардың бірқатар анықтамалары, көзқарастары мен әдістерін қарастыру және адам ресурстарын басқару терминінің анықтамасы мен мағынасын орнату. Бұл үшін адам ресурстарын басқарудың көптеген анықтамалары мен әдістері талданды. Жүргізілген зерттеулер нәтижесінде адам ресурстарын басқарудың маңызы мен мағынасын түсіну мүмкіндігі туындады, сондай-

ақ қарастырылған анықтамаларды жинақтай келе, осы процестің нақтыланған анықтамасы ұсынылды. Бұл өз кезегінде компания әкімшілігіне адам ресурстарын басқаруды тиімді жүргізуге мүмкіндік береді және осы қызметті кәсіпорындарда пайдалану ауқымын кеңейтеді.

Түйін сөздер: адам ресурстары, басқару, адам ресурстарын басқару, адам ресурстарын басқаруды түсіну, адам ресурстарын басқарудағы «жұмсақ» және «қатаңдық».

Мерзадинова Д.

Магистр Международного права, Университет Абердина,
г. Абердин, Великобритания, e-mail: dilyara.merzadinova@gmail.com

Неоднозначное толкование понятия «управление человеческими ресурсами»

В современном мире человеческие ресурсы являются самым ценным активом компании и выступают важным инструментом к достижению его успеха. Для эффективного управления человеческими ресурсами очень важно понимать, как правильно осуществлять процесс управления персоналом. Данный процесс управления является довольно сложным ввиду специфического характера объекта управления – человека. Следовательно, чтобы установить эффективную систему управления персоналом для успешной деятельности компании, очень важно понимать, что именно представляет собой управление человеческими ресурсами. К сожалению, несмотря на то, что в данной сфере было проведено очень много исследований, существует еще много сомнений и споров о том, что именно обозначает и составляет управление человеческими ресурсами. Поэтому автором была рассмотрена и проанализирована сущность управления человеческими ресурсами, в частности было рассмотрено множество определений, взглядов и подходов, которые были предложены известными зарубежными и постсоветскими учеными и экспертами в сфере управления человеческими ресурсами. Задачи данного исследования заключаются в рассмотрении существующих в зарубежной и постсоветской литературе определений, взглядов и подходов к управлению человеческими ресурсами; и установлении определения и значения термина «управление человеческими ресурсами». Для этого был проведен анализ множества определений и подходов управления человеческими ресурсами. В результате проведенного исследования стало возможным прояснить сущность и значение управления человеческими ресурсами, а также, обобщая все рассмотренные определения, было предложено одно исчерпывающее определение данного процесса. Это, в свою очередь, поможет администрации компании эффективно осуществлять управление человеческими ресурсами и улучшить применение данной деятельности в организации.

Ключевые слова: человеческие ресурсы, управление, управление человеческими ресурсами, понятие управления человеческими ресурсами, «мягкое» и «жесткое» управление человеческими ресурсами

Introduction

Nowadays, in an unstable economic environment, organizations for being competitive and successful must effectively exploit all their resources: product technology and information, capital sources, finance and human capital. Especially, a great attention must be paid to human capital as a people is the most valuable asset and the key instrument of company's success. (Schuler et al., 2002: 42; Wei and Lau, 2005: 1901; Biron et al., 2011: 1294; Eriksson et al., 2014: 584; Savaneviciene and Kersiene, 2015: 982). From one side, they are creators of the organization, determining the goals and ways to achieve them, and from other – they perform as crucial resources used by organizations for the realization of the determined objectives. In this dimension, it is necessary to execute managing process over the personnel. Such process of managing is quite complex due to peculiar nature of its object – person. Hence, in

order to determine the effective system of personnel management for successful performance of the company, it is equally important to understand what exactly constitutes the human resource management (hereinafter HRM). Unfortunately, despite the fact that a considerable research has been done in this area, there are still significant doubts about what precisely composes human resource management and controversies around the meaning of the term. (Watson, 2002: 369; Keenan, 2015: 1; Beardwell and Thompson, 2017: 4; Tulembaeva ed., 2017: 423).

Literature review

Although this may be true, many authors have greatly contributed to expanding and developing the research in this area, by studying HRM practices from different angles and using various methods and approaches for better understanding of its na-

ture. This might be well illustrated in the works of J. Storey. He is an author of several well-known books such as «Developments in the Management of Human Resources» 1992, «Managing human resources» 1993, «Human Resource Management» 2007 and «Managerial Dilemmas» 2009. In these books he pays much attention to considering of HRM nature, indicating its origins, determining its definition, objectives, and functions, analyzing its development and issues.

Similarly, extensive knowledge in area of HRM has been presented by Australian academic P. Boxall and British strategic expert J. Purcell in the book called «Human resource management: Third edition 2011». This book concentrates on defining of HRM, its goals and its connection with strategic management, it considers tensions and issues related to these practices.

In addition, such prominent British scholars as H.T. Graham and R. Bennett detailly examine HRM practices, considering it as one of the key directions of the corporate management, focusing on the questions of company's policies, related to the relations in the area of employment within the organization, organizational culture, and behavior. Moreover, they put an accent on consideration of such topics as new approaches to HRM, motivation and wages questions, working in the team, formation of working groups and solving the issues of discrimination of disabled people and sexual harassment at work. Additionally, they analyze different models of HRM and describe the experience and conditions of employment in the USA, Japan, and European countries.

Equally important to notice the contribution of M. Armstrong to the development of theoretical and practical basics of HRM. For example, in his book «Human resource management: Eight editions» 2004 he presents the general observation of different definitions of HRM and strategic HRM. Also, he considers questions regarding employment, payment of wages, organizational behavior; providing of labour resource management; management of labour indicators and rewards.

Coupled with these authors, a significant contribution has been made by other foreign and local scholars such as R. S. Schuler, G.W. Florkowski, LQ Wei, CM Lau, A. Savaneviciene, K. Kersiene, M.R. Marr, V. Veber, M. Biron, E. Farndale, J. Paauwe, K. Legge, T. Keenan, J. Beardwell, A. Thompson, M.R. Marr, A. Fliaster, D. Guest, T. Watson, T. Eriksson, Z. Quin, W. Wang, J. Beardwell, T. Claydon, J. Pfeffer, D. Buchanan, A. Huczynski, J. Bratton, J. Gold, A. Kibanov, D.K. Zaha-

rov, A.N. Tulembaeva, Y.E. Melihov, P.A. Maluev, I.I. Isachenko, O.I. Elizarova, E.A. Kondrus, Dj.M. Ivancevich, A.A. Lobanov, I. N. Gerchikova, N. Mausov.

Research methodology

Therefore, extensive research in this area is absolutely relevant. The object of this research composes from the process of HRM, and subject focuses on the theoretical fundamentals of HRM process. With intention to determine what constitutes HRM and how HRM has been perceived over time, this article will consider the nature of HRM, focusing on the examination of a number of views and definitions suggested by various experts and scholars; also, some approaches, interpreting the meaning of HRM will be indicated; and one summarized and comprehensive definition will be presented further. Then, some conclusions will be made.

Distinct techniques have been used to explore HRM area. In particular, for conducting the major part of the research desktop method was applied. This approach has been considered as the most convenient and appropriate to organise this study. It enabled to gather and analyse the wide range of reputable sources regarding the same. The materials came from foreign and domestic literature, particularly, books, journals, articles, websites have been used to examine all existed variety of definitions of HRM and to determine what constitutes HRM.

Research results and discussion

There is a significant number of examples of a different understanding of HRM. Some authors put an accent on the organizational structure of management, operating with purpose and methods by using, which these purposes might be reached, while others emphasize substantive part, reflecting a functional component of management. (Melikov and Maluev, 2008, «Approaches to determination of the concept of personnel management», para 3)

In addition, the great influence on the discrepancy of definitions has had a translated literature with her various terminology, inherent in distinct schools of management. Some examples of such definitions are enumerated below. (Melikov and Maluev, 2008, «Approaches to determination of the concept of personnel management», para 4)

Personnel administration – administrating of personnel (recruitment, control, placement, training, and exploitation), relationships between administration and subordinates. (Melikov and Maluev, 2008,

«Approaches to determination of the concept of personnel management», para 5)

Personnel management- managing of personnel, including recruitment, training, conditions of labour, payment of wages, questions related to health and safety regulations. (Melikov and Maluev, 2008, «Approaches to determination of the concept of personnel management», para 6)

Human resource management – governance of human resources. Broadly speaking this term can be considered as a general term to describing of any approach to manage people. In attempt to give a definition and clarify the meaning of HRM, authors in their opinion, focus attention on the most important side of the question. (Melikov and Maluev, 2008, «Approaches to determination of the concept of personnel management», para 8)

A number of definitions, proposed by national and foreign economic experts will be considered. For example, Boxall and Purcell use the term to encompass ‘the management of work and the management of people to do the work’. (Boxall and Purcell, 2011: 3) Moreover, Beardwell and Thompson determine HRM as a wide range of policies directed to the organizing of work in the employment relationship, concentrating on the managing of working process and personnel who perform this work. (Beardwell and Thompson, 2017: 5) In accordance with Graham’s definition, HRM is a human aspect of entity’s management and relationships of employees with their companies. He claims that the purpose of HRM is to ensure that employer receives a greatest possible benefit from the knowledge and skills of his employees, while personnel – obtain both material and psychological benefits. (Graham and Bennett, 2003: 1) Thus, HRM involves hiring, selection, training, and development, reward system, communication and cooperation process of employees, personnel involvement, teamwork and performance management. (Graham and Bennett, 2003: 1) Such description of HRM identifies it, as a process of managing people in companies in structured and thorough manner. Even though, it is a quite easy to list the activities, constituting HRM, its subject is still unclear and has generated many controversies and debates. That means that despite the fact that HRM is widely used, there is no agreement of universally determined definition of HRM. Watson proposes that ‘the term HRM is used in a confusing variety of ways’. (Watson, 2002: 369)

Many scholars think that HRM is an innovative approach, created for people’s managing and it possesses new characteristics in comparison to traditional techniques. Specifically, they claim that HRM is

more strategically centered, that is, human resource management policies are elaborated to reinforcing of each other and providing support to the organization’s business strategy. (Beardwell and Thompson, 2017: 5) For example, Buchanan and Huczynski argue that HRM is a managerial perspective, which argues the need to establish an integrated series of personnel policies to support organizational strategy. (Buchanan and Huczynski, 2004; «Definitions of Human Resource Management», n.d., para 6).

Additionally, the prominent English economist M. Armstrong marks that HRM is ‘a strategic and logically consequential approach to managing of the most valuable asset of the entity is people working there, who are collectively and individually contribute to solving tasks of the entity’. (Armstrong, 2004: 20) This strategically oriented aspect has vertical integration, that means that human resource policies must be adapted to business strategies, while the operational element is horizontally integrated, i.e. human resource programs must match each other. Moreover, an appropriate organization of human resource practices forms a positive working environment in which personnel has higher motivation and commitment to interact closely with directorate to achieve organization’s goals. (Beardwell and Thompson, 2017: 5) J. Storey has summarized this approach as ‘a distinctive approach to employment management which seeks to achieve competitive advantage through the strategic deployment of a highly committed and capable workforce, using an array of cultural, structural and personnel techniques’. (Storey, 2007: 7) Similarly, Bratton and Gold present HRM as a strategic approach to managing employment relations which emphasizes the leveraging people’s capabilities is critical to achieving competitive advantage, this being achieved through a distinctive set of integrated employment policies, programs, and practices. (Bratton and Gold, 2007; «Definitions of Human Resource Management», n.d., para 7)

Although, it is questionable whether HRM programs created for the accomplishment of strategically oriented objectives, for instance, the ability of the organization to respond rapidly to changes appearing in markets, can at the same time generate and nurture a comfortable atmosphere where relationships between personnel and managers are based on implicit trust and close cooperation. Some academics, have stated that HRM is about creating an atmosphere of staff commitment (e.g. Pfeffer, 1998) and interaction, while others have claimed that HRM incorporates policies, directing to the management of workers to further the strategic ob-

jectives of the company (e.g. Legge, 2005; Huczynski and Buchanan, 2007). As a result, the term of HRM has an ambiguous character, what has transformed it into a contested concept and has led to numerous attempts to clarify the meaning of HRM. (Beardwell and Thompson, 2017: 5)

It is also worth to mention the classification given by Russian experts I.I. Isachenko, O.I. Elizarova, E.A. Kondrus' which lies in dividing all existed definitions to four groups named motivational, descriptive, teleological and descriptive-teleological. However, as targeted definitions possess a great significance and they were not included in the classification suggested by these authors they will be presented first.

With the intention to identify meaning and basic characteristics of HRM, it is necessary to constitute the goals of this managerial activity. Two groups of objectives of personnel management exist: organizational and individual. Dj.M. Ivancevich and A.A. Lobanov argue that HRM is «an activity, performing in organizations, which contribute to the efficient exploitation of employees for reaching organizational and individual goals». Traditionally, the organizational aims take a principal place in HRM practices because they are closely related to the level of firm's efficiency. (Ivancevich Dj M., Lobanov, 1993: 11-22) Thus, regarding this perspective, HRM is an activity targeting to the usage of personnel in order to accomplish company's efficiency. (Isachenko et al., 2012, «descriptive-teleological definitions, para 2)

The motivational group can be presented by the definition given by N. Mausov, who supposes that HRM is «an ongoing process, directed to targeted change of people's motivations in order to achieve from them the maximum efficiency, consequently, high results». This and other identical definitions emphasize the most paramount and fundamental function of HRM. Nonetheless, these kinds of definitions indicate only minor part of administrative functions, concealing the rest part of HRM functions. (Isachenko et al., 2012, «Motivational definitions», para 1,2)

The descriptive character inherent in the definition proposed by I.N. Gerchikova. According to which, HRM is «an autonomous kind of activity, performed by specialist-managers, the main objective of which is to increase the production and creative efficiency, and activity of the personnel; orientation on the decrease of the part and number of production and managerial workers; the elaboration and realization of staff recruiting and positioning policy; development of personnel hiring and firing rules; solving questions related to the training and

development of staff». This definition identifies the aim and the number of basic functions of HRM. In particular, it detailly and concretely discloses substantive activity of personnel management. However, such kind of definitions have several considerable disadvantages, namely, they poorly reveal content and nature of HRM; and itemize not all its key functions (Isachenko et al., 2012, «Descriptive definitions, para 1, 2).

In contrast, the teleological definitions have incomplete informative character. This type of definitions put an accent on the most crucial element of HRM system – its functions. Partially, the definition of I. N. Gerchikova, which was considered previously, inherits the teleological features. Gerchikova indicates the central goal of HRM but she reveals it through functions. (Isachenko et al., 2012) Additionally, characteristic of HRM given by A. Kibanov and D.K. Zaharov is a good illustration of these types of definitions. They propose that HRM is «a complex of managerial events, ensuring conformity of qualitative and quantitative features of the personnel, and focus on its labourbehaviour on objectives, tasks of the organization» (Kibanov, 1998: 62; Isachenko et al., 2012, «Teleological definitions», para 1, 2).

The descriptive-teleological definitions combine the specific features of goals of personnel management and also show its crucial functions. In accordance with the definition of the German academics M.R. Marr and V. Veber personnel economy (personnel management) is «an area of activity which is common for all organizations and her main task consists of providing the organization with human resources and purposeful exploitation of the personnel». (Isachenko et al., 2012, «Descriptive-teleological definitions», para 1) Together with this, M.R. Marr and A. Fliaster determine HRM as «a sphere of activity, the most fundamental components of which are the determination of necessity in personnel and attraction of the personnel, involvement and termination, development, controlling of the personnel, also the structuration of work, reward and social service policy, participation in success policy and management of expenditures on the personnel and administration of employees». (Melikov and Maluev, 2008, «Table 2», para 5)

Nevertheless, there is no agreement on the definition of HRM it can be noticed from presented above definitions that HRM is an integration of practices designed to managing people which consider workers as assets, not costs; and its key purpose is to build and maintain professional and committed labour force to get a competitive advantage.

(«Definitions of Human Resource Management», n.d., para 3)

The distinctions, arising in the interpretation of HRM have caused the appearance of two various schools of thought: hard and soft types of HRM. (Storey, 1992) Moreover, hard and soft HRM is defined as two key models of HRM. Hard HRM mostly focuses on a strategy where human resources are exploited to accomplish company's goals. It is also related to headcount strategies and cost control, specifically, in such business processes as reducing a number of breaks or time for breaks, downsizing and lowering of salaries. («Definitions of Human Resource Management», n.d., para 9)

Therefore, hard HRM perceives people as any other resources owned by the company; it is directed to minimize the company's expenditures and maximize its benefits. This put an emphasis on profit or so-called 'bottom line'. Some supporters of the hard HRM indicate this accent by considering the several examples of this approach, where human resources are regarded as costs and on bottom line profits. Hard HRM might underline the eligibility of changing work practices in such way fewer employees could execute the required amount of work. This might be treated as a benefit for the company as surplus workers could be fired for decreasing costs. For example, from hard HRM prospective part-time employment and outsourcing would be more beneficial rather than full-time employment. (Keenan, 2015: 5)

While soft HRM concentrates on the organization of personnel training, development, participation in administration, commitment. It is applied to determine the functions of human resources directed to elaborate motivation, quality, and commitment of employees. (Beardwell and Claydon, 2007) In 1989, J. Storey wrote that soft HRM practices involve «treatment of workers as with the most valuable type of assets, and source of the competitive advantage, in case if they are committed to the company, adaptive and possess high quality». (Storey 1989, Armstrong 2004: 23) This means that in case if company completely utilizes the creativity and energy of its personnel, enhances their skills and increases their commitment, so workers will perform as a source of competitive advantage. Thereby, the organization should have an understanding of how to improve the efficiency of employees, intensifying their ability to contribute to the working process of the firm. D. Guest supposed that soft HRM perceives workers as a tool, not as a goal. (Guest, 1999) For this reason, advocates of soft HRM concentrate on ways, rais-

ing motivation and abilities of personnel by managing rewards, training and development. (Keenan, 2015:6)

Summarizing all indicated views, interpretations and approaches, it is possible to form the following definition and indicate the essence of HRM.

Human resource management- is a science which studies different factors and allows to company exploit its available human resources with the greatest level of efficiency; and also, to create necessary production behaviour of workers while all objectives of the organization completely and adequately reached. («The essence and concept of human resource management», n.d., para 13)

Thereupon, the main thing which constitutes the essence of HRM is the systematic, smoothly organized influence, supported by interrelated organizational, economic and social measures in the process of formation, allocation, redeployment of labour force on the entity's level, for the creation of the conditions to exploiting of labour skills of the worker to provide an effective functioning of the entity and comprehensive development of its employees. («The essence and concept of human resource management», n.d., para 14)

Conclusion

In recent decades, effective exploitation of human resources has played a crucial role in the successful performance of organizations as human resources are the most valuable resource of the company. In order to exploit human resources appropriately and efficiently, it is necessary to understand the concept and peculiarities of human resource management practices. Nevertheless, there is no answer what precisely constitutes HRM, and also many controversies have been around the meaning of the term. Thereby, intending to clarify the meaning of HRM, this study examined and analysed the substantial number of reputable sources devoted to HRM. It was found that many authors have contributed to solving this question, by developing the set of definitions, interpretations, and approaches for determining the meaning of HRM. Thus, after the analysis of discovered information, it has become possible to clarify the meaning and identify the essence of HRM what sufficiently simplifies the understanding of this term. In its turn, this will help the administration to develop efficient system of HR management in companies and fortunately, will improve the implementation of such practices in their organizations.

Литература

- 1 Армстронг, М., (2004). Практика обеспечения прав человека [Практика управления персоналом]. 8-е изд. ИМИСП: ПИТЕР
- 2 Beardwell, J., Claydon, T. (2007). Управление человеческими ресурсами: современный подход, 5th ed. Харлоу: Зал Prentice.
- 3 Beardwell, J., Thompson, A. (2017). Управление человеческими ресурсами: современный подход, 8-е изд. Университет Де Монфорта: Лестер.
- 4 Biron, M., Farndale, E., Paauwe, J. (2011). Эффективность управления эффективностью: уроки от ведущих мировых фирм. Международный журнал управления людскими ресурсами, том. 22 (6), стр. 1294-1311.
- 5 Boxall, P. and Purcell, J. (2011). Стратегия и управление персоналом, 3-е изд. Бейзингсток: Палгрейв Макмиллан.
- 6 Bratton, J., Gold, J. (2007). Управление человеческими ресурсами: теория и практика, 4-е изд. Бейзингсток: Палгрейв Макмиллан.
- 7 Бьюкенен, Д., Хучинский А. (2004). Организационное поведение: вводный текст 5th ed. Harlow: Prentice Hall.
- 8 Определения управления людскими ресурсами, n.d. в исследованиях МиО. Источник: <http://mnestudies.com/human-resource/definitions-human-resource-management>
- 9 Эрикссон, Т., Цинь, З. и Ванг, У. (2014). Фирменный уровень деятельности, оборот сотрудников и методы управления персоналом - данные китайской фирмы. Обзор экономической ситуации, т. 30, pp. 583-597.
- 10 Грэм, Х. Т., Беннет, Р. (2003). УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ: ПЕРЕДОСАНГИЛЬСКОГО БАЗАРОВА Т.Я., Еремина Б.Л. [Управление персоналом] Юнити: Москва.
- 11 Гость, Д. Е (1999). Управление персоналом: вердикт работника. Журнал управления человеческими ресурсами, том. 9 (2), стр. 5-25.
- 12 Исаченко И.И., Елизарова О., Кондрус Е., Машинская И.С. (2012). Управляюще-величиемиресурсы: Учебно -по-собственныеуслуги, обучающиесяпоаправленнымиеденцией. [Управление персоналом: учебник для студентов, изучение управления]. Источник: <http://hi-edu.ru/e-books/xbook962/01/part-002.htm#i23>
- 13 Иванцевич, Д. М., Лобанов А.А. (1993). Chelovecheskieresursiupravleniya. М.: Дело. [Управление персоналом].
- 14 Кинан, Т. (2015 год). Управление человеческими ресурсами. Источник: <http://www.ebsglobal.net/EBS/media/EBS/PDFs/Human-Resource-Management-Course-Taster.pdf>
- 15 Кибанов А.Ю. (1998). Upravleniepersonalomorganizacii. М.: ИНФРА-М. [Управление персоналом организации]
- 16 Legge, K. (2005). HRM: Риторика и реалии. Basingstoke: Macmillan Business.
- 17 Меликов Ю.А., Малюев П.А. (2008). Управление правопорядка: Портфельные системы: Учебно-практическое обеспечение. [Управление персоналом: Портфолио надежных технологий: PracticalTextbook]. Источник: http://lib.linn.ru/KP/Spring/2010/Melikov_maluev.pdf
- 18 Пфеффер, Дж. (1998). Уравнение человека. Бостон, Массачусетс: Гарвардская школа бизнеса.
- 19 Schuler R.S., Budhwar P.S., Florkowski G.W. (2002). Международное управление людскими ресурсами: обзор и критика. Международный журнал управленческих обзоров, том. 4 (1), стр. 41-70.
- 20 Savaneviciene, A., Kersiene, K. (2015). Как передаются методы управления персоналом в MNC? Литве. Теория экономики и финансов, vol. 26, pp. 982-990.
- 21 Storey, J. (1989). От управления персоналом до управления персоналом. в новых перспективах управления людскими ресурсами, под ред. Storey. Routledge: Лондон.
- 22 Storey, J. (1992). Развитие управления людскими ресурсами: аналитический обзор. Лондон: Блэквелл.
- 23 Storey, J. (2007). «Управление человеческими ресурсами сегодня: оценка», в J. Storey (ред.), Управление человеческими ресурсами: критический текст, 3-е изд. Лондон: Thomson Learning, стр. 3-20.
- 24 Сущность «ironyatievpravleniyachelovecheskimiresursami» [Сущность и концепция управления человеческими ресурсами]. n.d. Источник: <http://helpiks.org/7-54257.html>
- 25 Тулембаева А.Н. (ред.) (2017). Menedjment. Теория и практика Казахстана: Учебнопособы. 2е издание. Алматы: группа «Игилик». [Управление. Теория и практика Казахстана: учебник].
- 26 Уотсон, Т. (2002). Организация и управление работой. Харлоу: Financial Times Prentice Hall.
- 27 Wei, LQ и Lau, CM. (2005). Рыночная ориентация. HRM важность и компетентность: детерминанты стратегического HRM в китайских фирмах. Международный журнал управления людскими ресурсами, том 16 (10), стр. 1901-1918.

References

- 1 Armstrong, M., (2004). Praktika upravleniya chelovecheskimi resursami [The practice of human resource management]. 8th ed. IMISP: PITER
- 2 Beardwell, J., Claydon, T. (2007). Human Resource Management: A contemporary approach, 5th ed. Harlow: Prentice hall.
- 3 Beardwell, J., Thompson, A. (2017). Human Resource Management: A contemporary approach, 8th ed. De Montfort University: Leicester.
- 4 Biron, M., Farndale, E., Paauwe, J. (2011). Performance management effectiveness: lessons from world-leading firms. The International Journal of Human resource management, vol. 22(6), pp. 1294-1311.
- 5 Boxall, P. and Purcell, J. (2011). Strategy and Human Resource Management, 3rd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- 6 Bratton, J., Gold, J. (2007). Human resource management: Theory and Practice, 4th ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- 7 Buchanan, D., Huczynski A. (2004). *Organizational Behaviour: An Introductory Text* 5th ed. Harlow: Prentice Hall.
- 8 Definitions of human resource management, n.d. in M & E studies. Retrieved from: <http://mnestudies.com/human-resource/definitions-human-resource-management>
- 9 Eriksson, T., Qin, Z., and Wang, W. (2014). Firm-level innovation activity, employee turnover and HRM practices – Evidence from Chinese firms. *China economic review*, vol. 30, pp. 583-597.
- 10 Graham, H. T., Bennet, R. (2003). *Upravlenie chelovecheskimi resursami: perevod s angliiskogo Bazarova T. Y., Eremina B. L.* [Human resource management]. Yuniti: Moskva.
- 11 Guest, D. E. (1999). Human resource management: the worker's verdict. *Human Resource Management Journal*, vol. 9(2), pp. 5-25.
- 12 Isachenko, I. I., Elizarova, O. I., Kondrus', E. A., Mashinskaya, I. S. (2012). *Upravlenie chelovecheskimi resursami: Uchebnoe posobie dlya studentov, obuchayushihsyaponapravleniyumenedjment.* [Human resource management: Textbook for students, studying management]. Retrieved from: <http://hi-edu.ru/e-books/xbook962/01/part-002.htm#i23>
- 13 Ivancevich, D. J., Lobanov, A. A. (1993). *Chelovecheskie resursi upravleniya. M.: Delo.* [Human resource management].
- 14 Keenan, T. (2015). *Human Resource Management.* Retrieved from: <http://www.ebsglobal.net/EBS/media/EBS/PDFs/Human-Resource-Management-Course-Taster.pdf>
- 15 Kibanov, A. Y. (1998). *Upravlenie personalom organizacii. M.: INFRA-M.* [Personnel management of organization]
- 16 Legge, K. (2005). *HRM: Rhetorics and Realities.* Basingstoke: Macmillan Business.
- 17 Melikov, Y. A., Maluev, P. A. (2008). *Upravlenie personalom: Portfel' nadejnih tehnologii: Uchebno-prakticheskoe posobie.* [The personnel management: Portfolio of reliable technologies: Practical Textbook]. Retrieved from: http://lib.linn.ru/KP/Spring/2010/Melikov_maluev.pdf
- 18 Pfeffer, J. (1998). *The Human Equation.* Boston, MA: Harvard Business School Press.
- 19 Schuler, R. S., Budhwar P. S., Florkowski G. W. (2002). International human resource management: Review and critique. *International Journal of Management Reviews*, vol. 4(1), pp. 41-70.
- 20 Savaneviciene, A., Kersiene, K. (2015). How are HRM practices transferred in MNC's? Lithuania case. *Procedia Economics and Finance*, vol. 26, pp. 982-990.
- 21 Storey, J. (1989). From personnel management to human resource management. in *New Perspectives on Human Resource Management*, ed. Storey. Routledge: London.
- 22 Storey, J. (1992). *Developments in the Management of Human Resources: An Analytical Review.* London: Blackwell.
- 23 Storey, J. (2007). 'Human resource management today: An assessment', in J. Storey (ed.), *Human Resource Management: A Critical Text*, 3rd ed. London: Thomson Learning, pp. 3–20.
- 24 Sushnost' i ponyatie upravleniya chelovecheskimi resursami [The essence and concept of human resource management]. n.d. Retrieved from: <http://helpiks.org/7-54257.html>
- 25 Tulembaeva, A. N. (ed.) (2017). *Menedjment. Teoriya I Praktika Kazakhstana: Uchebnoe posobie. 2e izdanie.* Almaty: Igilik group. [Management. Theory and Practice of Kazakhstan: Textbook].
- 26 Watson, T. (2002). *Organising and Managing Work.* Harlow: Financial Times Prentice Hall.
- 27 Wei, LQ and Lau, CM. (2005). Market orientation. HRM importance and competency: determinants of strategic HRM in Chinese firms. *The International Journal of Human resource management*, vol. 16(10), pp. 1901-1918.

Zholdasbekova Zh.¹, Myltykbayeva A.²

¹2nd year master student, Economics department, RUDN University, Russia

²Phd, senior teacher, Department of management and marketing, High School of Economics and Business, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: Zh-94@list.ru

MANAGEMENT OF FOREIGN INVESTMENTS IN KAZAKHSTAN

Basic trends in the development of the Kazakhstan economy in the medium and long term determine the need to attract significant amounts of external investment. A growing market economy needs resources to implement strategic investment projects, carry out structural reforms, and update productive capital. In the conditions of an open market economy, the concept of «investment» acquires a certain specificity. In contrast to the study of investment problems in the administrative and command system of the economy, when a simplified scheme for allocating capital investments operated, the issues of attracting foreign capital and regulating its activities are now becoming increasingly complex and multifaceted. In particular, the processes of attracting and operating foreign capital in the Kazakhstan economy require taking into account the factors shaping the investment climate. To the main factors determining the formation and development of foreign investment activities in the territory of the host state, such as political and economic stability, the state and degree of development of the regulatory and legislative framework, the level of development of market infrastructure. Financial investment problems involved many economists both foreign and domestic: Seytkazieva A.M., Nurlanova N.K., Mamyrov N.K., Dankov A.N., Bart J. and others.

Key words: investment, economic processes, investors, financial resources, foreign capital, infrastructure, Kazakhstan.

Жолдасбекова Ж.¹, Мылтыкбаева А.Т.²

¹2 курс магистранты, Экономикалық факультеті, Ресей халықтар достығы университеті, Ресей

²Phd, аға оқытушы, Экономика және бизнес жоғары мектебі, «Менеджмент және маркетинг» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: Zh-94@list.ru

Қазақстандағы шетелдік инвестицияларды басқару

Қазақстан экономикасының орта және ұзақ мерзімді перспективада дамуының негізгі тенденциялары сыртқы инвестициялардың айтарлықтай көлемін тарту қажеттілігін анықтайды. Өсіп келе жатқан нарықтық экономика стратегиялық инвестициялық жобаларды іске асыруға, құрылымдық реформаларды жүргізуге және өнімді капиталды жаңартуға арналған ресурстарға қажет. Ашық нарықтық экономика жағдайында «инвестиция» түсінігі белгілі бір ерекшеліктерге ие болады. Күрделі салымдарды бөлудің жеңілдетілген схемасы қолданылған кезде, экономиканың әкімшілік-қоғамдық жүйесіндегі инвестициялық проблемаларды зерттеуден айырмашылығы, шетелдік капиталды тарту және оның қызметін реттейтін мәселелер қазір барынша күрделі және көп қырлы болып келеді. Атап айтқанда, қазақстандық экономикаға шетелдік капиталды тарту және пайдалану процестері инвестициялық климатты қалыптастыратын факторларды ескеруді талап етеді. Саяси және экономикалық тұрақтылық, реттеуші және заңнамалық базаның дамуы мен даму дәрежесі, нарықтық инфрақұрылымды дамыту деңгейі сияқты қабылдайтын мемлекеттің аумағында шетелдік инвестициялық қызметтің қалыптасуын және дамуын анықтайтын негізгі факторлары болып табылады.

Түйін сөздер: инвестиция, экономикалық процестер, инвесторлар, қаржы ресурстары, шетелдік капитал, инфрақұрылым, Қазақстан.

Жолдасбекова Ж.¹, Мылтыкбаева А.Т.²

¹Магистрант 2 курса, экономический факультет, Российский университет дружбы народов, г. Москва, Россия

²Phd, ст. преподаватель, Высшая школа экономики и бизнеса, кафедра «Менеджмент и маркетинг», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Zh-94@list.ru

Иностранные инвестиции и методы их управления в Казахстане

В условиях глобализации основным направлением экономических реформ является создание и реализация инвестиционной политики страны, главным приоритетом становится обеспечение высоких темпов экономического роста и увеличение эффективности и производительности экономики. Главная цель – исследование концептуальных утверждений и многообещающих направлений формирования инвестиционных инструментов. Требуют рассмотрения классические методы оценки эффективности вложений с целью совершенного учета всех условий, свойственных рыночной экономике: периода, риска, неопределенности. До сегодняшнего дня не выполнялся количественный анализ инвестиционного климата, характеризующего степень общеэкономического риска и его воздействие на прибыльность и инвестиционные вложения. Ожидается целостность вывода и решение проблемы, улучшение финансового механизма и оживление инвестиционной сферы.

Ключевые слова: инвестиции, экономический процесс, инвесторы, финансовые ресурсы, иностранный капитал, инфраструктура, Казахстан.

Introduction

The starting point for ensuring economic growth and at the same time an indicator of ongoing economic processes is the level of development of investment activities. In conditions of a crisis state of investment activity in Kazakhstan, when the volume of budget investment is constantly decreasing and the motivation of the population and enterprises to invest funds and financial resources is weakening, foreign investments are one of the most promising sources of financing. This circumstance is also conditioned by the presence of specific incentives for foreign investors. The attraction of foreign capital to the Kazakhstan economy is becoming a task not only of the Republic, but also of the regional level. The effectiveness of the regional economy depends on the activity of investment processes, the optimal combination of investment resources and the maximum use of investment potential.

The economic conditions prevailing in the market for investment regional resources justify the need to intensify foreign investment activities and to seek additional foreign investment resources. [1].

The possibility of attracting foreign investments to the region in the required amounts will be achieved if the interests of potential investors are satisfied.

But the task of combining the need and the possibility of attracting foreign capital to the regional economy is extremely difficult in the absence of the concept of attracting foreign financial resources.

Foreign investments play very important role in economy of each state. In 12 years (from 2005 to 2016) gross inflow of the direct foreign investments

(DFI) to Kazakhstan has grown by 2,6 times or by 160,7%. Despite the general trend on increase from 2005 for 2012, from 2013 to 2015 decrease is observed. If in 2013 decrease has been recorded at the level of 16,6%, in 2014 – at the level of 1,5%, then in 2015 record reduction of gross inflow of direct foreign investments for 37,8% has been noted. This easing is connected with decrease in the world prices for energy resources and metals and also geopolitical instability in the world. In 2016 the situation has considerably improved and inflow of direct foreign investments has increased by 39,9% or for 5,9 bln. dollars of the USA, and has made 20,6 bln. dollars of the USA against 14,8 bln. dollars of the USA following the results of 2015. In 1 quarter 2017 gross inflow of direct foreign investments has made 5,4 bln. dollars of the USA [2].

Income to payment of direct investment by the Kazakhstan enterprises to foreign direct investors has shown a similar tendency to increase. In 2016 after three years of decrease growth in incomes has made 23,8%. In 1 quarter 2017 the income of foreign direct investors has made 4 billion tenges, the greatest share among them was occupied by income on the share capital, namely dividends (43%), the smallest share – remuneration on debt tools (18,3%).

Leaders in direct investments to Kazakhstan following the results of 2015-2016 are the Netherlands, the USA, Switzerland and France. In spite of the fact that the Netherlands in 2016 has increased inflow of direct investments to Kazakhstan by 33% (1,9 bln. dollars of the USA), their share in structure of direct foreign investors was reduced by

2% and following the results of 2016 has made 37%. Also direct foreign investments from other countries, behind exception TOP-4, as in a quantitative ratio

(growth by 71% or 2,4 bln. dollars of the USA), and in a specific ratio to the total amount of PII (growth by 5%) have considerably increased.

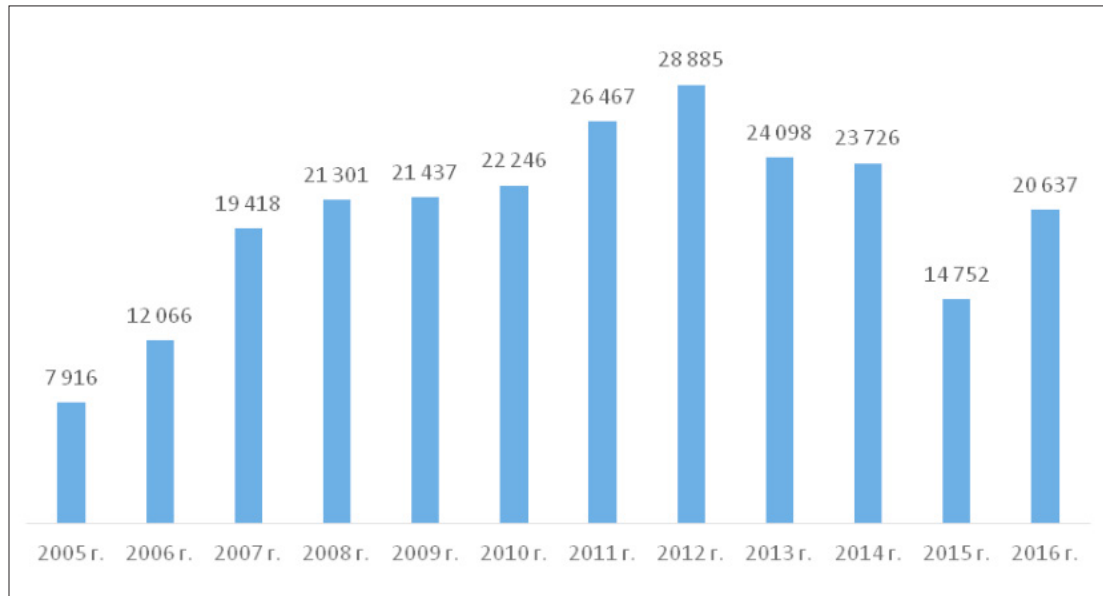

Figure 1 – Gross inflow of direct foreign investments to Kazakhstan, mln. dollars of the USA [2]

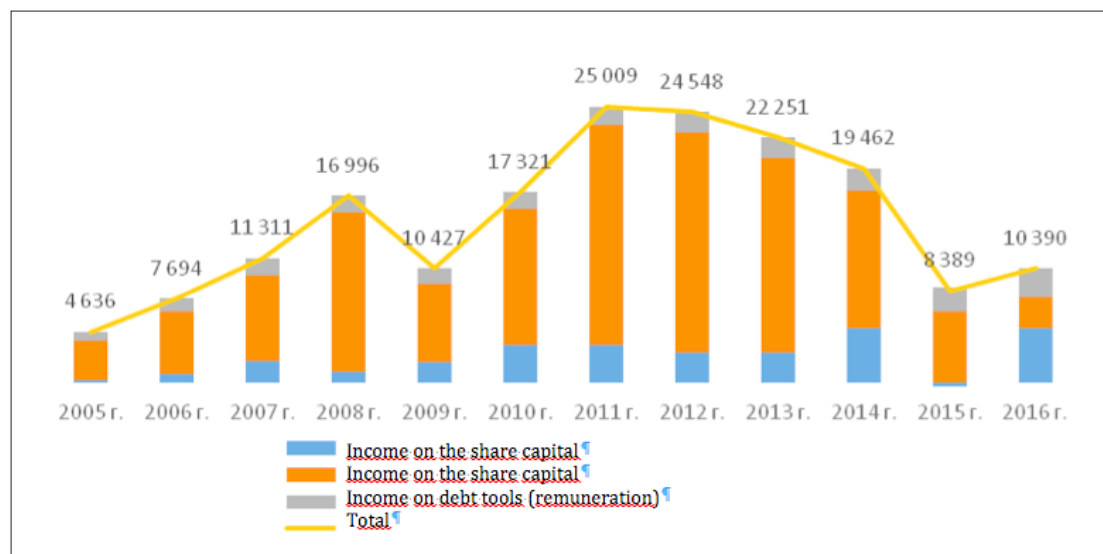

Figure 2 – Income to payment of direct investment by the Kazakhstan enterprises to foreign direct investors, mln. dollars of the USA [2]

Following the results of 2016 gross inflow of direct investments to Kazakhstan from foreign direct investors has been directed generally to the mining industry and development of pits (34,3%),

professional, scientific and technical activity (23,6%) and manufacturing industry (18,4%), 23,7% are the share of other types of economic activity.

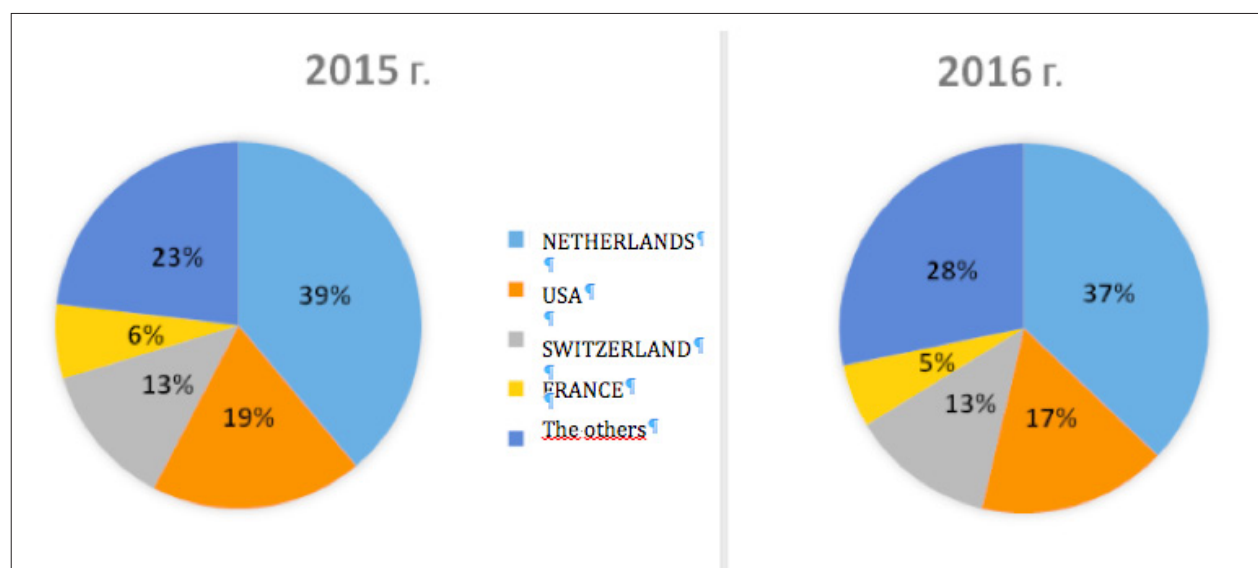

Figure 3 – Structure of direct foreign investors of RK over the countries [2]

Summing up the result, It should be noted that all from 2005 for 2016 Kazakhstan has attracted about 243 bln. dollars of the USA of gross direct foreign investments. It became possible thanks to favorable investment climate. The state measures of support of investors include investment and tax preferences, namely release from taxation by the customs duties, the state natural grants, the principle of «one window» for investors, on the investment priority project preferences on taxes and investment subsidies can be in addition provided. Also in the territory of the Republic of Kazakhstan special economic and industrial zones, support of business and legal protection of investments work. All this indicates that Kazakhstan is open for investments and increase in foreign investments in connection with such large-scale projects as the International specialized EXPO-2017 «Future Energy» exhibition and creation of the International financial center «Astana» is predicted.

For this, it is necessary to take into account the interests of both the potential investor, the region and Kazakhstan as a whole. Attracted foreign financial means should contribute to the economic development of the region. Thus, from the point of view of developing and evaluating the strategy and tactics of attracting foreign capital to the regional economy, the role of studying the conditions and factors determining the investment attractiveness for a foreign investor, the specific features of the regional economy, as well as the interests of the state, is growing. Currently, researchers are faced

with the problem of developing methodological and methodological tools that contribute to the development of a system for attracting foreign investment. The accumulated foreign experience is not always adequate to Kazakhstan reality. Careful attention to yourself requires the development of research methods in accordance with the peculiarities of the regional economy in the conditions of Kazakhstan.

The regional strategy of attracting investments is managed by regional authorities. Accordingly, the emphasis of management is placed not only on the accumulation of financial, material and non-tangible assets as a special form of investment investments, but also on the process of their distribution in order to achieve maximum effect, and, accordingly, to improve the profitability of investments and the impact of the project. Thus, a special role is played by the search for and evaluation of perspective investment objects, since the incorrectly chosen object of investment in an optimistic scenario turns into a breakeven state, and pessimistic – losses and costs caused by the inability to implement an alternative investment project. And, as a consequence, there is a direct threat to the implementation of a regional strategy for attracting investments in general.[3].

Therefore, the initial stage in the formation of a strategy for attracting investment in the region involves the allocation of promising investment objects. Objects of managerial influence can be the spheres of production and provision of services,

infrastructure elements of the regional market, investment processes, etc. The impact on them of the authorities should help to improve the level of efficiency of regional investment activities. According to the principle of measurability inherent in strategic goals, there arises the need to transform goals into specific management criteria.

The criteria for managing the investment strategy of the region include the achievement of positive dynamics of the following indicators:

1) the rate of growth of attracted investments, both from own financial resources, and from direct, portfolio and other, including foreign ones;

2) the level of capitalization of priority sectors of the regional economy;

3) reduction of financial risk in the region and, as a result, an increase in the investment attractiveness rating;

4) growth in gross regional product [4].

This list of criteria is not exhaustive due to the possibility of using a number of other indicators, derivatives and data-related ones as such.

The investment strategy should take into account, first of all, the investment potential of the region and the factors determining it, such as resource and raw materials potential, financial, labor, infrastructure, intellectual-innovative, etc. [5]. The degree of coordination of management objectives and management factors can be determined on the basis of the achieved indicators, such as costs, profitability, production efficiency, etc., allowing to assess the level of mobilization of the above factors.

Considering the multitude and heterogeneity of the factors involved in the investment potential, it is necessary to take into account that the uniformity of the administrative influence on them is very doubtful and can give the optimal effect, that is, there is a need for differentiation of administrative influences. By the nature of management influence, direct and indirect methods are distinguished.

Methods of management influence

The specificity of direct methods of management influence is the direct impact on the subjects of economic activity by public authorities through administrative authority, using their resources and facilities. From the advantages of direct methods one can single out the efficiency, purposefulness, ensuring the priorities of the regional investment strategy, but at the same time, the lack of flexibility

and self-regulatory tendencies deprives such competition basics as incentives for initiative and aspirations for improvement, which, in a market economy, leads to a loss of competitiveness. The measures of directive management influence include:

1) regulatory and legal framework regulating and regulating investment activities in the region;

2) management of regional property, including unitary enterprises solely through support from the budget, without the use of market-based management mechanisms;

3) development and implementation of regional investment programs;

4) determination of the generally binding requirements for achieving the specified parameters of economic activity to the subjects of the investment system of the region.

Indirect methods of management influence are more flexible due to the absence of a necessarily formalized nature. In a market economy, this allows for a better balance between private and public interests, with the exception of legally restricted economic activities (arms, narcotic and psychotropic substances), where the absence of administrative measures can adversely affect the socio-economic state of the regional economy, lead to education shadow sector and a sharp decrease in investment attractiveness for «pure» capital.[6].

Methods of state regulation of attraction of direct foreign investments include:

– methods of stimulation of foreign investments (table 1);

– the system of the measures limiting inflow of the foreign capital.

As appears from table 1, practice of stimulation of foreign investments includes various methods and tools.

The developed countries generally apply financial incentives as their use demands considerable expenses and also – tax benefits, in particular, the accelerated depreciation and reduction of tax rates. The instruments of stimulation of direct foreign investments characteristic of developing countries, reduction of tax rates and rates of the customs duties, return of the amounts of the paid taxes, granting tax holidays and also privileges for investment projects, especially significant for development of national economy, are.

The system of the measures limiting inflow of the foreign capital includes measures of administrative and economic character.

Table 1 – Methods and instruments of stimulation of foreign investments [7]

Method	Instruments of stimulation
The mode of functioning of the foreign capital in the territory of the country of the recipient	- National treatment; – a most favored nation treatment
The system of the state guarantees for foreign investors	- The guarantees providing inviolability of the property making foreign investments; - the guarantees affirming the right of the foreign investor to use results of the business activity; - the guarantees concerning an order of consideration of the disputes arising in connection with implementation of foreign investments
Tax regulation	- Tax credit; - investment discounts; - tax holidays; - the accelerated depreciation; - investment subsidies; - privileges of the indirect taxation
Currency regulation	- Administrative tools (currency control, currency restrictions); - market tools
Customs regulation	- Customs tariff, import and export customs duties; – paratariff measures
Financial regulation	- Subsidizing of expenses; - the subsidized loans; - guarantees for the granted loans and loans; – the state insurance of export, – preferential government contracts

Ways to support potential investors

Experiment of foreign countries on attraction of the foreign capital, demonstrates that opening of the special Agencies on attraction of foreign investments, their correct organization and policy, promote not only to attraction of the foreign capital

to the country, but also formations of business climate are the important instrument of creation of positive image of the country at the international level [8].

Results of the analysis of approaches of a number of the countries to attraction of direct foreign investments are given in table 2 [8].

Table 2 – Tools of policy of attraction (stimulation) of straight lines foreign investments in the different countries [8]

Country	Tools of policy of attraction (stimulation) of direct foreign investments
PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA	Creation of special economic zones; preferences for direct foreign investments: tax benefits for joint ventures; the right to freely import the raw materials, materials and the equipment necessary for production; simplification of procedures of licensing; government guarantees; cancellation of a number of burdensome local collecting
India	Simplification and reduction of time of passing of the procedure of approval of direct foreign investments; creation of the organizations which are responsible for attraction of direct foreign investments; preferences for direct foreign investments: tax holidays, tax benefits, permission to use of the accelerated depreciation
South Korea	Tax holidays, monetary grants for projects in the sphere of research and development, financial support on the purposes of hiring and training of workers, release for a certain period from the rent for the earth or its decrease, creation of Office of the investment ombudsman in dopol-a neniye to Agency on attraction of investments (KOTRA)
Japan	Subsidies to the foreign companies which are carrying out highly profitable business; financial programs on acquisition of fixed assets (the land plots, buildings, cars and the equipment) and also for carrying out research and development; service of the ombudsman in the sphere of trade and investments; tax benefits

Country	Tools of policy of attraction (stimulation) of direct foreign investments
USA	Granting tax benefits, including in the form of the tax credits, preferential bank crediting, innovative grants; the program of stimulation of national and foreign investments into economy of the USA «SelectUSA» (provides decrease in administrative barriers on the ways of direct foreign investments, rendering information assistance to foreign investors)
Brazil	Decrease or tax exemption on income in a type of percent and dividends, sectoral, regional incentives, creation of special zones of export
Great Britain	Creation of «free zones» and «enterprise zones» within which the simplified customs and administrative procedures and preferential tax rates work; the programs realized by the Agencies of regional development, providing the business real estate to the companies of small and medium business on favorable terms; preferential terms of obtaining visas and the residence permit for foreign investors
Ireland	Low income tax of corporations, grants on purchase of the equipment, the earth, buildings, training of personnel, research and development, tax benefits for the foreign companies opening branches in the country
Germany	Tax benefits, tax holidays, the preferential system of depreciation charges, receiving the credits on especially favorable conditions
France	Policy of creation and support of innovative clusters, creation of special economic zones – science and technology parks, the help to foreign investors from public services, a guarantee on taxes and administrative conditions
Poland	Remission of income tax and on property in the special economic zones, investment grants, privileges relating to acquisition and creation of new technologies
Slovakia	Flat scale of a tax on income, lack of a tax on dividends and income in a type of percent, providing the help by the state to foreign investors, possibility of participation of the foreign companies in state programs on research and development

Thus, the host country provides to foreign and domestic investors financial, tax and other benefits therefore in state policy of stimulation of inflow of direct foreign investments it is possible to allocate two directions:

1) increase in investment attractiveness of the countries due to dissemination of information on state of the economy and potential opportunities of the country for attraction of direct foreign investments;

2) granting by the state to foreign investors a complex package of services on maintenance and development of their investment activities.

The foreign capital brings progressive technologies, the modern equipment and effective methods of management to the country, contributes to the development of the market of domestic investments that accelerates economic growth. Experience of many countries shows that often rise in national economy happens at active attraction of the foreign capital [9].

The use of only one method will not allow efficient use of the region's resource potential, which in turn can become an obstacle to the formation of a high level of investment attractiveness of the region as a whole and significantly weaken the implementation of the strategy for attracting investments to the region. This is due to the investor's orientation to the

freedom of choice implied by the market economy and the protection of his interests by the law, which can only be realized by applying a mixed method of management influence (direct and indirect impact).

Taking into account the specificity of the market economy, the question arises of the possibility of simultaneous application of direct and indirect methods within the framework of the economic development of the region, which, of course, will include: budgetary, tax, monetary, antimonopoly, foreign economic and other management methods. In order to implement the strategy of attracting investments in the region, it is necessary to provide for the possibility of supporting potential investors:

1) within the framework of the budgetary management method, the possibility of granting subsidies, subventions, budget guarantees;

2) within the framework of the tax – to consider the possibility of applying a tax credit as a tax discount on attracted investments, as well as easing the tax burden through special regimes for investors;

3) monetary and credit insurance; [9].

4) antimonopoly – counteracting the monopolization of the market by creating business incubators, advisory services, fostering the development of a competitive environment;

5) foreign economic – promoting the creation of a favorable image and investment climate in

the region, actively attracting foreign investment; [10].

6) Other – risk insurance, search and development of prerequisites for attracting investors' funds to this region.

Classification of investors

Thus, within the framework of the strategy of attracting investments to the region, one can talk about raising the level of investment attractiveness of the region, nevertheless, taking into account the heterogeneity of the areas of interest of potential investors, in order to increase the effectiveness of attracted investment resources, it is necessary to identify the most promising areas of investment and their relationship with the interests of potential investors. For these purposes it seems reasonable to segment investors into the following groups:

- 1) enterprises oriented to export activities;
- 2) TNCs (multinational corporations);
- 3) small and medium-sized enterprises focused on the local market;
- 4) foreign investors;
- 5) individuals and legal entities that support the development of business (venture funds, business angels, etc.).

Implementation of the strategy for attracting investments in the region, taking into account the above, cannot be carried out without the consolidation of such management resources as labor, financial, natural, material, managerial and intellectual, which is possible only on the condition of their organizational and legal support, developed methodology based on reliability and completeness of information support. [11].

Stimulation of investment activity is a long and multifaceted process, as it is connected with a change in the investment climate. Improvement of the investment strategy of the region, its legislative base, dissemination of information about the region and its advantages among potential investors to create an attractive investment climate can last for years. At the same time, an important moment in the functioning of IPA is monitoring of economic and investment activities of economic entities.

For potential investors, including foreign investors, the following aspects may be of interest:

- a) the investment attractiveness of the area within the region;
- b) investment attractiveness of various sectors of the real economy;
- c) the investment attractiveness of enterprises within the district. [12].

To conduct such monitoring, a methodology for developing an analytical document such as the «Investment certificate of the District», which provides a comprehensive assessment and comprehensive information on the economic entity, can be proposed.

Certification of objects of investment activity allows to carry out an objective analysis, to take reasonable medium-term and long-term decisions, and also to give a rating assessment of regions on their investment attractiveness. In addition, certification already in the pre-investment phase creates an opportunity to mitigate the undesirable economic and social consequences of spontaneous capital inflows.

The investment passport can be presented in four sections:

1. Production activities. This section reflects the achieved level of the material and technical base of the district's farms and the state of its use.

2. Investment activity. It shows the volume of capital investments in the directions and objects, the availability of their sources of financing, the degree of development of capital investments and the diversion of funds into unfinished construction.

3. Effectiveness of subjects of investment activity. This category is considered at two levels:

- efficiency at the production stage, which provides for the determination of such indicators as the volume of gross, marketable output and profit per unit of used resources;
- the effectiveness of entrepreneurial activities of an individual investor, determining the financial condition of the investee, its work with assets and securities. Among the indicators of this level include the turnover of assets and fixed capital, the rate of return, solvency, liquidity of the enterprise.

These criteria are important when developing an investment strategy.

4. Social infrastructure is its present and possible future. [13].

In general, the development and use of the tools described above allows the Direct Investment Agency:

- conduct effective monitoring, provide the investor, including foreign, with a comprehensive assessment of the level of investment attractiveness of the district, industry, enterprise;
- to trace the dynamics of investment activity of individual economic entities, the region and the region as a whole;
- at all levels of management take operational management decisions that promote effective investment activities; [14].

– Reduce investment risks of the investor and increase the investment attractiveness of economic entities.

The leading role of investment in the development of the economy is determined by the fact that due to them the accumulation of the capital of enterprises and, consequently, the creation of a base for expanding the country's production capacities and economic growth. By the nature and dynamics of the processes occurring in the investment sphere, one can judge the general state of affairs in the economy of the regions or the country as a whole. The investment environment is an indicator that indicates the overall situation within the country, the size of the national income, attractiveness for other states.

Summarizing the above, it should be noted that for different quantitative volumes of resources caused by geographical division of labor, regions compete among themselves for attracting mobile factors of production, which in the long run determine the parameters and scale of the investment potential of the territory. At the regional level, the volume of factors involved largely depends not on comparative but on absolute advantages: the quantity and quality of labor resources, the production factor «land» used for development, processing and deployment, geographical location on world transport routes, etc. [15]

At the level of a particular region, absolute advantages are available only in a very limited number of industries, as a result of which local territory can not attract and retain a large population and differentiated capital in the long term. The high mobility of capital creates opportunities for regions with absolute advantages for the cumulative process of uneven development, which, on the one hand, can manifest itself at a faster rate of accumulation of economic income, on the other – a deep phase of the «economic depression,» from which the territory can not go out on its own at all. One important conclusion can be drawn from this: economic prosperity and the decline of the regions is a self-developing process that enhances the unevenness of regional development [16].

I would like to draw attention to the rooting in the current regional problems of such a notion as the «image of the region». The image of the region is a certain set of features and characteristics that are associated emotionally and psychologically with the public at large with a particular territory. The need to form one's own image of each region and the strengthening of the recognizability of Russian territories is obvious. Because, ultimately, this helps

attract attention to the region, gives an opportunity to more effectively lobby their interests, improve the investment climate, obtain additional resources for the development of the regional economy, and become a reserve of federal elites. Moreover, promoting the image of the regions is a promising way to overcome difficulties in shaping the image of Kazakhstan as a whole.

The inflow of foreign direct investment into Kazakhstan is realized through the creation of joint ventures, subsidiaries, the privatization of state enterprises with the participation of foreign capital, the transfer to the management of foreign firms of large industrial enterprises and the investment of the banking sector [17].

As is known, the main task of the state investment policy of our country is to create a favorable environment for expanding extra-budgetary sources of financing capital investments and attracting private domestic and foreign investments on the basis of further improving the regulatory and legislative framework and state support for effective investment projects.

There are several sectors of the economy: the development of natural resources, infrastructure, communications and information, which are of continuing importance for our country. The development of these industries will have an impact not only on economic growth, but also on the social sphere, as well as on the integration of Kazakhstan into the international community. These are capital-intensive industries, for the development of which both foreign capital is needed and strict strategic control of the state [18].

Focusing on market relations, the main direction of economic reforms is the development and implementation of the state's investment policy aimed at ensuring high rates of economic growth and improving the efficiency of the economy. Under the prevailing conditions, to attract structural changes in the economy based on the government's program of action to deepen reforms and in the context of limited domestic sources of financing, the attraction of foreign capital to the economy of the republic is extremely important.

For the development of the state's economy, it is necessary to attract and effectively use foreign investments, which is the basis, one of the directions of mutually beneficial economic cooperation between the countries [19]. With the help of foreign investments, it is possible to improve the industrial structure of the economy of Kazakhstan, create new high-tech industries, modernize fixed assets and technically re-equip many

enterprises, train specialists and workers, introduce advanced management, marketing and know-how achievements, fill the domestic market with high-quality domestic products with simultaneous increase in exports to foreign countries.

Attraction of foreign investments into the economy of Kazakhstan is an objectively necessary process. The world experience of many countries shows that the influx of foreign capital and state regulation of its use have a positive impact on the economy. Investments contribute to the establishment and strengthening of private enterprise in countries with medium and low levels of economic development, mobilize capital for the implementation of serious projects, the creation of mixed companies, and loan capital markets [20]. The strategy and tactics of overcoming the crisis depend on how successfully Kazakhstan's economy integrates into world economic relations.

It is important to note that the foreign investor is not interested in preferential taxation conditions,

but their stable, predictable and economically efficient state for both the state and the investor. Undoubtedly, the fact that all these factors are connected with the government's general economic strategy, so the solution of these problems requires an integrated approach [21]. A clear benchmark, a program of actions to attract foreign investment, and on the basis of this program, it is necessary to create levers for managing, attracting and stimulating external investment. This opinion is shared by many economists [20].

Not the least role in attracting foreign investment, I think, will consistently pursue a course aimed at privatization of property and denationalization. A market mechanism for regulating foreign economic activity is created, which is adequate to modern international requirements. Complex, bureaucratic, with the prevalence of administrative methods, it is gradually replaced by a simple and understandable for foreign partners, with a clear distribution of functions.

Литература

- 1 Жунусканов А.А. Иностранные инвестиции в Республике Казахстан // Молодой ученый. – 2017. – №22. – С. 254-256.
- 2 Калиева Малика Прямые иностранные инвестиции в Казахстан в 2017 году // Сантандер URL: <http://rfcaratings.kz/6579>
- 3 Казахстан: иностранные инвестиции // Сантандер URL: <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/kazakhstan/investing>
- 4 Казахстанский институт стратегических исследований // kaziss URL: прямые иностранные инвестиции в Казахстане с точки зрения его развития
- 5 Закон Республики Казахстан от 28.02. 1997 № 75-1 САМ «О государственной поддержке прямых инвестиций».
- 6 Бломстром, М. и Кокко, А. (1997) Как иностранные инвестиции влияют на принимающие страны? Рабочий документ по исследованиям в области политики 1745, Всемирный банк.
- 7 Евсюков В.В., Облоукова И.В. Инструменты адекватной оценки компании при реализации сделок по слиянию и поглощению в современных условиях [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26230870>.
- 8 Булавко О.А. Зарубежный опыт регулирования и стимулирования инвестиционной сферы // Общество. Среда. Терра Humana. Выпуск 2. 2011. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/> статья / n / зарубежный-оптим-регулирование-и-стимулирование-инвестиционная-сфера.
- 9 Lall S. and Narula R. (2004) ПИИ и ее роль в экономическом развитии: нужна ли нам новая повестка дня? Европейский журнал исследований развития, 16 (3): 447-464.
- 10 Центральная Азия: Шелковый путь задерживает огонь, экономист, 26 декабря 1992 года, в 80 году [далее «Шелковый путь»].
- 11 Teal, E., Toxanova, A. and Izzo, G. (2011) «Предпринимательское развитие в Казахстане: обзор и обновление». Журнал «Международный бизнес и культурология», том. 5, <http://www.aabri.com/jibcs.html>
- 12 Конференция Организации Объединенных Наций по торговле и развитию. (2004) «Прямые иностранные инвестиции в Казахстане: Казахстан», http://www.unctad.org/sections/dite_fdistat/docs/wid_ib_kz_en.pdf
- 13 Сингх Р. (1988) «Экономическое проникновение транснациональных корпораций, рост, промышленный выпуск и внутренняя экономия в развивающихся странах: еще один взгляд». Журнал исследований развития. 25: 55-83.
- 14 Агентство США по международному развитию. (2005) «Казахстан: оценка экономической эффективности». Администрация энергетики США. (2004) http://www.eia.doe.gov/oil_gas/petroleum/info_glance/petroleum.html
- 15 Айжан, Хоич, Мадиярова Диана. (2011). Влияние прямых иностранных инвестиций на экономический рост в Казахстане, Международные труды по развитию экономики и исследованиям, Vol. 10, p. 414. Доступно по адресу: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/74613232/impact-foreigndirect-investment-economic-growth-kazakhstan>.

- 16 Леонид Мельник, Александр Кубатко, Сергей Писаренко. (2014). Влияние прямых иностранных инвестиций на экономический рост: случай пост-коммун-переходных экономик, проблемы и перспективы в управлении, т. 12, выпуск 1. Доступно по адресу: http://businessperspectives.org/journals_free/ppm/2014/PPM_2014_1_Melnyk.pdf.
- 17 Азатбек Т. (2012). Модель оценивает эффективность инновационной инфраструктуры Казахстана, Актуальные проблемы экономики, 12, стр. 340-346 [Украина]. Доступно по адресу: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?
- 18 Министерство народного хозяйства Республики Казахстан, Статистический комитет (официальный сайт)
- 19 Chaddock, R.E. (1925). Принципы и методы статистики Роберта Эммета Чаддока. Компания Boston Houghton Mifflin. Доступно по адресу: http://www.jstor.org/stable/1813712?seq=1#page_scan_tab_contents
- 20 К. Киндлбергер, Р. Алибер. (2010). Глобальный финансовый кризис. Мании, паники, сбои. Питер: ООО Лидер [Россия], 532. Доступно по адресу: <http://www.nowandfutures.com/large/Manias, Panics andCrashes.pdf>.

References

- 1 Zhunuskanov A.A. Foreign investments in the Republic of Kazakhstan // Молодойученый. – 2017. – №22. – С. 254-256.
- 2 Kaliyeva Malika Direct foreign investments to Kazakhstan in 2017 // Santander URL: <http://rfcaratings.kz/6579>
- 3 Kazakhstan: foreign investment // Santander URL: <https://en.portal.santandertrade.com/establish-overseas/kazakhstan/investing>
- 4 Kazakhstan Institute for Strategic Studies // kaziss URL: Direct foreign investment in Kazakhstan perspective for its development
- 5 Law of the Republic of Kazakhstan of 28.02. 1997 № 75–1 SAM «On State Support of Direct Investments».
- 6 Blomstrom, M. and Kokko, A. (1997) How Foreign Investment Affects Host Countries? Policy Research Working Paper 1745, World Bank.
- 7 Evsujkov V.V., Obloukova I.V. Tools of an adequate valuation of the company in the implementation of transactions on merge and absorption in modern conditions [Electronic resource]. Access mode: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26230870>.
- 8 Bulavko O.A. Foreign experience of regulation and stimulation of the investment sphere//Society. Wednesday. Terra Humana. Issue 2. 2011. [Electronic resource]. Access mode: <http://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-regulirovaniya-i-stimulirovaniya-investitsionnoy-sfery>.
- 9 Lall, S. and Narula, R. (2004) FDI and its role in economic development: Do we need a new agenda?European Journal of Development Research, 16(3): 447–464.
- 10 Central Asia: The Silk Road Catches Fire, The Economist, Dec. 26, 1992, at 80 [hereinafter The Silk Road].
- 11 Teal, E., Toxanova, A. and Izzo, G. (2011) «Entrepreneurial development in Kazakhstan: A review and update.» Journal of International Business and Cultural Studies, vol. 5, <http://www.aabri.com/jibcs.html>
- 12 United Nations Conference on Trade and Development. (2004) «Foreign Direct Investment in Brief: Kazakhstan», http://www.unctad.org/sections/dite_fdistat/docs/wid_ib_kz_en.pdf
- 13 Singh, R. (1988) «The Multinationals' Economic Penetration, Growth, Industrial Output, and Domestic Savings in Developing Countries: Another Look.» Journal of Development Studies. 25: 55-83.
- 14 United States Agency for International Development. (2005) «Kazakhstan: Economic Performance Assessment». U.S. Energy Information Administration. (2004) http://www.eia.doe.gov/oil_gas/petroleum/info_glance/petroleum.html
- 15 Aizhan, Khoich, Madiyarova Diana. (2011). Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth in Kazakhstan, International Proceedings of Economics Development & Research, Vol. 10, p. 414. Available at: <http://connection.ebscohost.com/c/articles/74613232/impact-foreigndirect-investment-economic-growth-kazakhstan>.
- 16 Leonid Melnyk, Oleksandr Kubatko, Serhiy Pysarenko. (2014). The impact of foreign direct investment on economic growth: case of post communism transition economies, Problems and Perspectives in Management, Vol. 12, Issue 1. Available at: http://businessperspectives.org/journals_free/ppm/2014/PPM_2014_1_Melnyk.pdf.
- 17 Azatbek, T. (2012). Model evaluate the effectiveness of the innovation infrastructure of Kazakhstan, Actual problems of the economy, 12, pp. 340-346 [Украина]. Available at: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis.../cgiirbis_64.exe?
- 18 Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, Statistics Committee (official website)
- 19 Chaddock, R.E. (1925). Principles and Methods of Statistics by Robert Emmet Chaddock. Boston Houghton Mifflin Company. Available at: http://www.jstor.org/stable/1813712?seq=1#page_scan_tab_contents
- 20 C. Kindlberger, R. Aliber. (2010). The global financial crisis. Manias, panics, crashes. Peter: LLC Leader [Rossiya], 532. Available at: <http://www.nowandfutures.com/large/Manias, Panics,andCrashes.pdf>.

Kairatova G.¹, Myltykbayeva A.²

¹2nd year master student, Economics department, RUDN University,
Russia, e-mail: kairatova.gulim@mail.ru

²Phd, senior teacher, Department of management and marketing,
High School of Economics and Business, Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

**TENDENCIES OF INNOVATIVE MANAGEMENT
OF KAZAKHSTAN**

In this article the formation and development of innovation processes in the Republic of Kazakhstan, as the introduction of innovations and their effective use, promote the competitiveness of the national economy and economic development of the country. The innovative activity of the Republic of Kazakhstan, based on the introduction of new ideas, scientific knowledge, technologies and types of products in various fields of production and the sphere of society management, is one of the most important factors for the development of the republic's economy. The need to create in the future a competitive innovative economy in the Republic of Kazakhstan. To improve the economy of the country in the future, the Kazakhstan-2050 Strategy proclaims a policy of diversifying the economy, developing industries with high surplus value, and an accelerated industrial-innovative development has been approved to achieve this. Resource opportunities and technological potential, as well as financial means for modernization of the country.

Key words: innovation, state strategy, innovation policy, idea, an innovative system, innovative program.

Кайратова Г.К.,¹ Мылтыкбаева А.Т.²

¹2 курс магистранты, Экономикалық факультеті, Ресей халықтар достығы университеті,
Ресей, e-mail: kairatova.gulim@mail.ru

²Phd, аға оқытушы, Экономика және бизнес жоғары мектебі,
«Менеджмент және маркетинг» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан

Қазақстанда инновациялық менеджменттің үрдістері

Осы мақалада Қазақстан Республикасындағы инновациялық үдерістердің қалыптасуы және дамуы, ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мен елдің экономикалық дамуына игі ықпал ететін инновацияларды енгізу және оларды тиімді пайдаланудың жайы қарастырылады. Өндірістің әртүрлі салаларына және қоғамды басқару саласына жаңа идеяларды, ғылыми білімдерді, технологияларды енгізуге негізделген Қазақстан Республикасындағы инновациялық қызмет экономиканы дамытудың маңызды факторларының бірі болып табылады. Болашақта Қазақстан Республикасында бәсекеге қабілетті инновациялық экономиканы жасаудың қажеттігі туындап отыр. Болашақта елдің экономикасын жақсарту үшін «Қазақстан-2050» Стратегиясында экономиканы диверсификациялау, жоғары қосылған құны бар салаларды дамыту саясаты жарияланады, ал бұған жету үшін жедел өнеркәсіптік-инновациялық даму назарға алынып, қабылданды. Елді жаңғырту үшін ресурстық мүмкіндіктер және технологиялық әлеует, сондай-ақ ақша қаражаттары бар.

Түйін сөздер: инновация, мемлекеттік стратегия, инновациялық саясат, идея, инновациялық жүйе, инновациялық бағдарлама.

Кайратова Г.К.¹, Мылтыкбаева А.Т.²

¹Магистрант 2 курса, экономический факультет, Российский университет дружбы народов, г. Москва, Россия, e-mail: kairatova.gulim@mail.ru

²Phd, ст. преподаватель, Высшая школа экономики и бизнеса, кафедра «Менеджмент и маркетинг», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Тенденции инновационного менеджмента Казахстана

В данной статье рассматривается формирование и развитие инновационных процессов в Республике Казахстан, внедрение инноваций и их эффективное использование, способствующие повышению конкурентоспособности национальной экономики и экономическому развитию страны. Инновационная деятельность Республики Казахстан, основанная на внедрении новых идей, научных знаний, технологий и видов продукции в различных областях производства и в сфере управления обществом, является одним из важнейших факторов развития экономики. Необходимость создания в будущем конкурентоспособной инновационной экономики в Республике Казахстан. Для улучшения экономики страны в будущем в Стратегии «Казахстан-2050» провозглашается политика диверсификации экономики, развития отраслей с высокой прибавочной стоимостью, а для достижения этого было принято ускоренное промышленно-инновационное развитие. Ресурсные возможности и технологический потенциал, а также финансовые средства для модернизации страны.

Ключевые слова: инновации, государственная стратегия, инновационная политика, идея, инновационная система, инновационные программы.

Introduction

The development of innovative processes in modern conditions is an important integral part of the activities of enterprises and the national economy as a whole.

Development and introduction of new technologies, innovative activity are one of the fundamental factors for ensuring the competitiveness of both the company and the economy.

National economy (or enterprise) can successfully compete in the market on condition of constant improvement of the produced goods and services, development of new directions. After all, the world trend of development is such that under the influence of scientific and technological progress large industrial corporations are formed and the scale of the world market is expanding. As a result of these objective processes, competition at the interstate level is increasing.

In this article used theoretical methods of investigation. Which consist in observation, calculation and measurement, description. Also used is a protective method of research, which manifests itself in an analytical generalization. What is manifested in the transition from one judgment to another, carried out in the mental process without the use of empirical reality.

Competition in the conditions of globalization can meet the challenges of the latter only when the national economy becomes competitive in the acute struggle with the transnational corporations of the

world's leading industrialized countries. So, according to available data, the G-7 countries own 90% of high-tech production and 83% of world income. There appeared the theory of classification of countries in 3 groups. The first group includes innovating countries that innovate, the second group includes countries that use innovations to their advantage, and the third group includes countries that use known processes of innovation and technological progress [1].

The nature of economic development in the 21st century demonstrates the growing importance of innovation as a development factor, and the prospects for the development of the world economy are associated with the formation of the so-called innovative economy. Characteristic features of the innovative economy are:

- recognition of the economic value of knowledge;
- focus on the practical application of knowledge;
- availability of special financial institutions and instruments;
- developed innovative infrastructure;
- a coordinated system of mechanisms to support innovation;
- the relationship of knowledge with the social problems of the development of society [2, p. 3, 6].

It is obvious that the formation and development of an innovative economy requires an appropriate professional approach to management both at the macro- and microeconomic level. This approach is innovative management [9].

Innovative management is one of the important areas of strategic management, since it is innovation activity through the development and introduction of new products, technologies, and their improvement contributes to the competitiveness of an individual enterprise or the economy as a whole [10].

One of the founders of the innovation theory in the economy is the Austrian scientist Josef Schumpeter, who in the 30s of the 20th century introduced the notion of innovation into economic science. Schumpeter interpreted innovation as the economic impact of technical change. In his work *Theory of Economic Development* he wrote: «The production function describes the quantitative change of a product taking into account the changes in the totality of the factors affecting it. If in the sum of factors we change the form of the function, then we get an innovation» [3, p. 6].

For the development of innovative activities, especially at the initial stage, comprehensive support of the state is needed. The market economy in itself is not yet a guarantor of the development of an innovative economy. According to the experience of such foreign countries as Singapore, Korea, China, Israel, active state participation in innovation processes is mandatory. Also, foreign experience shows that it is necessary to carry out targeted public policy in order to stimulate innovation [11].

For example, in developed countries, state intervention takes place at the earliest «seed phase – SEED». In the United States, as part of the SBIR (Small Business Innovation Research), the government grants funds for the initial phases of commercial high technology development. In Finland, the National Research and Development Fund (SILRA) operates, which finances companies at the initial stage of commercializing innovation [4, p. 122].

According to international standards, innovation is the end result of innovation, embodied in the form of a new or improved product introduced on the market; a new or improved technological process used in practice, or a new approach to social services [12].

Article 1 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On State Support of Innovative Activity» means innovation as the result of scientific and technical activity that is an object of intellectual property, the introduction of which into economic and social spheres is economically efficient and (or) socially important [5].

Innovative management in our country began to develop more actively with the adoption in 2003 of the Strategy of Industrial and Innovative

Development of the Republic of Kazakhstan for 2003-2015 approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan of May 17, 2003 N 1096. and further the State Program on Forced Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan on 2010 – 2014 years [6].

The main goal of the program is to achieve sustainable development of the country through diversification of economic sectors, contributing to a departure from the raw materials orientation, preparation of conditions for a long-term transition to a service-technological economy. At the same time, innovations are defined as the main factor determining the competitiveness of the national economy. Full use of innovations for the further dynamic development of the economy and society is possible when the state pursues a purposeful innovation policy. The program is an event of great historical significance for our country, as it is a decisive turn from the extensive use of non-renewable natural «storerooms», from the raw materials orientation of the economy to a new economy based on knowledge and intellectual potential. The core of modern economic policy is the strategic course of transformation of the country's economy, outlined in the Strategy «Kazakhstan – 2030», which defines the general line, goals and socio-economic development of the state until 2030 [7, p. 10].

The notions of technological paradigms and technological trajectories are central to the interpretation of innovation as an evolutionary process and to the understanding of invariances in the knowledge structure and in the ways technological knowledge accumulates and, together, what distinguishes different fields and different periods of technological advance [13].

Now, in *The Shock of the Old*, David Edgerton offers a startling new and fresh way of thinking about the history of technology, radically revising our ideas about the interaction of technology and society in the past and in the present. He challenges us to view the history of technology in terms of what everyday people have actually used-and continue to use-rather than just sophisticated inventions [14].

For Kazakhstan in the current conditions of toughening competition in international markets and intensive development, introduction of advanced innovative technologies in world markets, and also the priority of a project-oriented market economy, the importance of effective implementation of the State Program on Forced Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan for 2010-2014 is being strengthened [8].

This program is designed not only to activate innovative processes in the country, but also to ensure the transition to the formation of a new approach to the management of the national economy as an innovative economy, a knowledge-based economy and new technologies.

According to the report on the implementation of the strategic plan

Ministry of investment and development of the Republic of Kazakhstan

for 2014-2018 in the graph of risk management analysis, according to the goal «Assistance in the development of the national innovation system,» several events were noted.

In the development of the innovation cluster «Park of Innovative Technologies»: attracting foreign innovations there is such a possible risk as high competitiveness of foreign innovations. However, according to the report,

- Within the framework of the Autonomous Cluster Fund «Park of Innovative Technologies» (hereinafter – ACF «PIT») the program «Startup Kazakhstan» is being implemented.

- It is planned to attract 500 local and foreign start-ups. To date, ACF «PIT» has selected more than 600 innovative projects in Kazakhstan, Russia, Belarus and Ukraine.

- The planned effect is the emergence of 30 high-tech SMEs that will export more than half of their products and services. By 2020 it is planned to create at least 200 highly qualified jobs.

- At present, ACF «PIT» is an active participant, developing venture investments in Kazakhstan. ACF «PIT» together with GVA Capital LLC open a joint investment fund for investing in start-ups in the territory of the Republic of Kazakhstan.

- Within the framework of the TechGarden business incubator, based on the results of two seasons, 22 startup teams successfully completed a three-month accelerating program. Of these, 5 start-up projects attracted private investments for a total of about 172 million tenge (about 500 thousand US dollars).

- One of the strategic tasks of ACF «PIT» is the establishment of technological development centers in conjunction with transnational companies. In 2016, together with the company «McKinsey & Co» will be opened the first competence center of the mining and metallurgical complex (MMC). Within the framework of the Center, 3 pilot projects have been completed with such major companies as ERG at Donskoy GOK (Khromtau), LLP Corporation Kazakhmys (Zhezkazgan), JSC NAC Kazatomprom (Astana), and a pilot project with Polymetal JSC

(North- Western Kazakhstan) is at the stage of completion.

Such measures as the reorientation of research activities to solve industrialization tasks and the development of platforms (technological) for the synergy of elements of the national innovation system (subjects of research and industry) have a possible risk – fragmentation and looseness of elements of the national innovation system [15].

In order to develop platforms (technological) for the synergy of the elements of the national innovation system, a new grant is provided for the implementation of the targeted technological program that provides for solving the tasks of consortia (enterprises, universities or research institutes).

Currently, materials are being prepared for the meeting of the Council for Technology Policy to receive recommendations on the provision of innovative grants for selected 13 projects in the amount of 3.078 billion tenge.

In addition, to meet the challenges of industrialization, an additional financial measure is the obligation to annually fund subsoil users of R & D projects and projects of the Innovation Cluster «Park of Innovative Technologies» in the amount of 1% of the SRS.

During the year 2016, bilateral agreements were signed with LLP «Voskhod-Oriel», LLP «Ertai», JSC «SSGPO», JSC «Shubarkolkomir», LLP «Komarovskiy mining enterprise», JSC «Varvarinskoe», LLP «AngrensoEnerg» for a total of 874 million tenge [25].

In 2016, contracts were signed for the financing of 13 projects of the Innovation Cluster members.

Today, Kazakhstani scientists have a lot of interesting developments based on original ideas and the results of many years of research. But until now the problem remains the introduction of them into production. Meanwhile, Kazakhstani scientific and technical ideas in the case of their successful implementation, which project management can contribute, cost consumers much cheaper than foreign ones. they take into account the natural-climatic and socio-economic characteristics of Kazakhstan.

To partially solve this problem, as well as within the framework of the State Program on Forced Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan for 2010-2014, various events are periodically held in Kazakhstan, for example, the republican action «Innovative Kazakhstan».

The purpose of this action was to activate and attract domestic innovation potential, to create a

database of inventions, promising developments and projects with a view to their introduction into production.

In conclusion, I would like to note that in a market economy, innovations play an important role: at the microeconomic level, innovations serve as a factor of survival and commercial success; at the macroeconomic level, the introduction and effective use of innovations contribute to the competitiveness of the national economy and the economic development of the country.

In order to determine the trends of innovative development in the Republic of Kazakhstan, I would like to talk about the implementation of the State Program for Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan for 2014-2019[20].

The State Program of Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan for 2015-2019 (hereinafter referred to as the Program) was developed in accordance with the long-term priorities of the Kazakhstan-2050 Strategy, the implementation of the key direction «Accelerating Economic Diversification» of the Strategic Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2020, on the entry of Kazakhstan in the number of 30 developed countries of the world, as well as in fulfillment of the order of the Head of State given at the XXVI plenary meeting of the Council of Foreign Investors under Pres. Identify the Republic of Kazakhstan, and within the framework of the implementation of the Address of the President of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan «Kazakhstan Way – 2050: common goal, common interests, common future» of January 17, 2014.

The program is a logical continuation of the State Program on Forced Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan for 2010-2014 (hereinafter referred to as GPFIIR) and takes into account the experience of its implementation. The program is part of the industrial policy of Kazakhstan and focuses on the development of the manufacturing industry with a concentration of efforts and resources in a limited number of sectors, regional specialization with a cluster approach and effective sectoral regulation [26].

The program is developed on the basic principles and approaches of the Concept of Industrial and Innovative Development of the Republic of Kazakhstan for 2015-2019, approved by the Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 31, 2013 No. 1497, taking into account the principles and provisions of the Concept of Innovative Development of the Republic of

Kazakhstan until 2020, Republic of Kazakhstan dated June 4, 2013 No. 579, the Concept of the formation of perspective national clusters of the Republic of Kazakhstan until 2020, approved by the Decree of the Republic of Kazakhstan of the Government of the Republic of Kazakhstan dated October 11, 2013 № 1092, and other policy documents in the field of industrialization, as well as guided by the norms of international agreements to which Kazakhstan is.

The program is sensitive to aspects of public policy affecting the business climate. The success of the Program is related to the achievement by the Republic of Kazakhstan of the tasks set for improving the business environment (Doing business), increasing the country's competitiveness (Global Competitiveness Index), reducing the share of state participation in the economy through planned privatization, taking into account the «Yellow Pages» principle, the entry of Kazakhstan into the FDI Confidence Index by AT Kearney, indicators of human capital. In addition, the effectiveness of the implementation of the Program depends on the financing model, the completeness and timeliness of budget allocation for its implementation [27].

Purpose of the Program: to stimulate diversification and improve the competitiveness of the manufacturing industry.

Target indicators:

The implementation of the Program will allow in 2019 to achieve the following economic indicators to the level of 2012 (Table 1):

- 1) the growth in output of manufacturing products by 43% in real terms;
- 2) growth of gross added value in the manufacturing industry by at least 1.4 times in real terms;
- 3) growth in labor productivity in the manufacturing industry by 1.4 times in real terms;
- 4) growth of the value of non-raw (processed) exports by at least 1.1 times;
- 5) reducing the energy intensity of the manufacturing industry by at least 15%;
- 6) employment growth in the manufacturing industry by 29.2 thousand people.

A small increase in the volume of non-raw (processed) exports is connected, on the one hand, with the task of the oil refining sector, which, in turn, is linked to the full provision of petroleum products by the domestic market by 2020. At the same time, the preservation of the export volume of the oil refining sector at the 2012 level would, on the whole, increase the non-raw export of the manufacturing industry by 20.7% in 2019, and by 37.0% towards the level of 2014.

Table 1 – Overall target indicators in the manufacturing industry [7]

№	Targets	Units	2012 report	2013 report	Report and forecast for 2012						2019 for 2012, in %
					2014	2015	2016	2017	2018	2019	
1	Volume of output	%	100,0	101,6	108,0	117,1	119,5	133,4	138,8	143,0	143,0
2	Gross value added	%	100	101,8	108,3	117,7	120,1	134,2	139,7	144,6	in 1,4 times
3	Labor productivity by GVA	%	100	100,8	105,5	113,2	114,4	127,1	132,4	137,0	in 1,4 times
4	The volume of non-raw (processed) exports	%	100	93,1	91,5	106,3	107,8	90,5	100,8	109,2	in 1,1 times
5	Energy intensity of GDP	%	100	103	101	97	93	90	87	85	by 15%
6	Number of employees	thousands of people	543,5	548,0	557,8	563,9	569,3	572,9	572,3	572,6	by 29,2

On the other hand, within the framework of the Program implementation, special attention will be paid to meeting the needs of the domestic market at the expense of its own production and then, as the domestic market becomes saturated, ensuring export. With this approach, the task of developing domestic products of the manufacturing industry will be substantially resolved. Currently, the volume of imports of manufacturing products exceeds the volume of GVA manufacturing by 1.8 times.

Tasks:

1) advanced development of the manufacturing industry;

2) increase of efficiency and increase of value added in priority sectors;

3) expansion of markets for the sale of non-primary goods;

4) maintenance of productive employment;

5) giving a new level of technology to the priority sectors of the manufacturing industry and creating the basis for the development of the future sectors through the formation of innovative clusters;

6) stimulation of entrepreneurship and the development of small and medium-sized businesses in the manufacturing industry.

The small mobile innovative complex (SMIC) is a set organizational economically and the small economic entities which are socially interconnected and interacting among themselves created at the universities and in their territory, university complexes, temporary on-stage performance

research groups of developers on the basis of matrix organizational structure and design and target approach for the period and for development and realization of the concrete innovative idea. SMIC represents a part of the scientific-industrial complex acting as an element of the innovative SB environment which creation purpose, accumulation of new knowledge in the innovative ideas and development of ready innovations acts. SMIC includes temporary on-stage performance research group of developers, the material and technical resources formed by the consolidating center of material resources of the research universities interested in development of the concrete innovative idea. SMIC are formed on a temporary basis, for development and implementation of the specific innovative project under the reasonable innovative idea from specialists of branch (regional) enterprise networks or innovative clusters in offers of the consolidating center and are operated by the consolidating center of forming of system of interrelations of SMIC which includes heads of the small innovative enterprises at the research universities and the leading invited experts at interaction with the consolidating center of scientific-industrial complex. Such democratic control system allows to use advantages of scientific knowledge of the faculty, freshness of their scientific thought and breakthrough opportunities of students and graduate students of the research universities and also experience of the experts working in this branch and as much as possible to bring closer

needs of real producers to research base of the universities. Upon termination of implementation of the innovative project the experts involved in SMIC not just come back to the former work, and head or form within the primary place of employment or on others of economic entities of branch (regional) enterprise network new small economic entities on bringing to readiness, skilled release, introduction, production or a transfer of a new innovative product which they have developed through joint efforts in SMIC. New small economic entities open as division of already existing economic structures. In new small enterprise structures students of the research universities can do practical training and come to work new graduates. At emergence of need for involvement of experts for development of the new innovative project within SMIC distracted the young specialists who have got certain experience at a shortcoming replace with research work of experts and young specialists replacement are selected by the consolidating center of scientific-industrial complex.

Thus, the flexible system of rotation of experts with increase in their qualification, experience in different spheres, including in research and in management of economic resource interrelations is offered what allows to increase flexibility of thinking, qualification skills and will give the chance

to grow to experts including to young specialists, in different fields of activity.

SMIC carry out the functions of the consolidating center of strategic development of the innovative SB environment using and realizing the unsolved potential opportunities of Higher education institutions, the small innovative organizations created at Higher education institutions which are stirring up activity of elements of innovative infrastructure and function according to stages of financial planning of innovative process on the basis of design and target approach.

For activation of organizational economic factors of development of the innovative SB environment it is necessary to create branch innovative clusters on the basis of innovative activity of large and average enterprise structures with inclusion in a cluster chain of SBE with the providing functions and to build interaction with scientific-industrial complex. Formation of branch innovative clusters means division of types of innovative activity (a scientific research, development and a transfer of innovations) into stages between small economic entities of branch. The operating influence at the regional level is aimed at formation of the consolidating center of forming of system of interrelations and the innovative center (figure 1), with creation of a branch and interindustry innovative cluster.

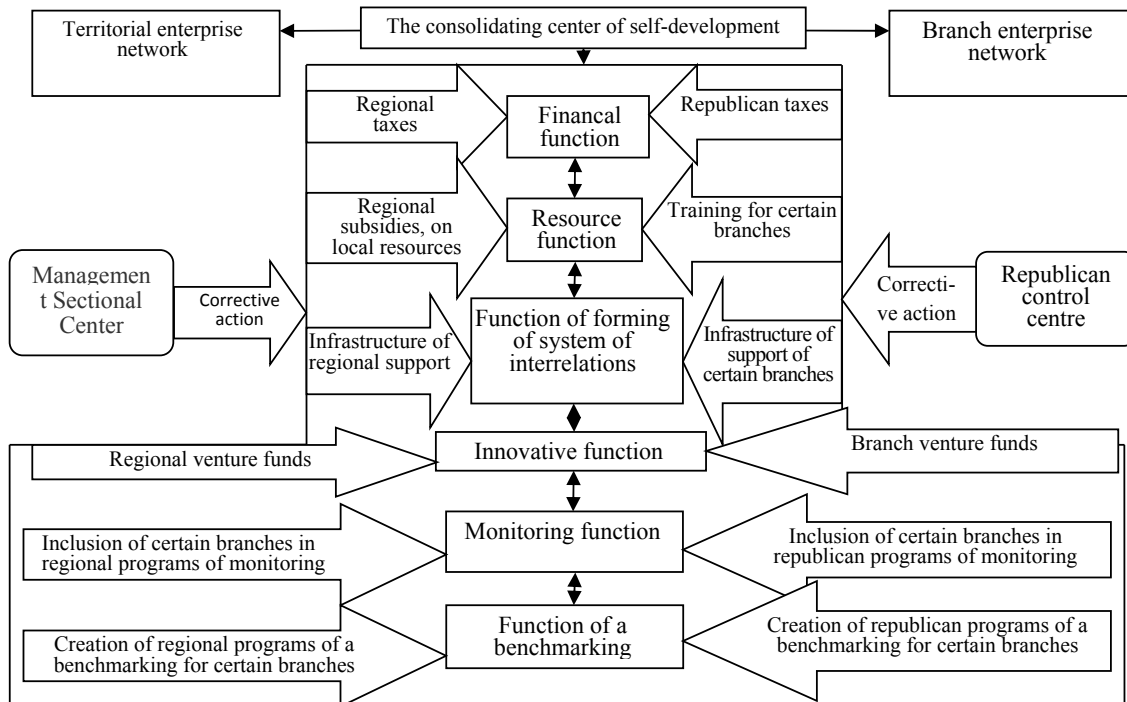

Figure 1 – The control system of formation of enterprise network in the course of forming of the innovative focused system of enterprise interaction

Enterprise networks (branch and regional economic systems) are the interconnected enterprise structures across or down, a form of intercompany interaction and business partnership of the interconnected enterprise structures across or down which are offered to be formed on the basis of identification of regional and branch factors of growth, using the permanent branch (regional) coordinating centers of self-development

stimulating forming of economic interrelations with elements of the innovative environment in enterprise networks and with external contractors widespread in industrially developed countries. As a result of formation of the interindustry innovative center and expansion of his interrelations and the interaction directed not only on branch, but also on regional enterprise networks, the innovative focused system of enterprise interaction (figure 2) is formed.

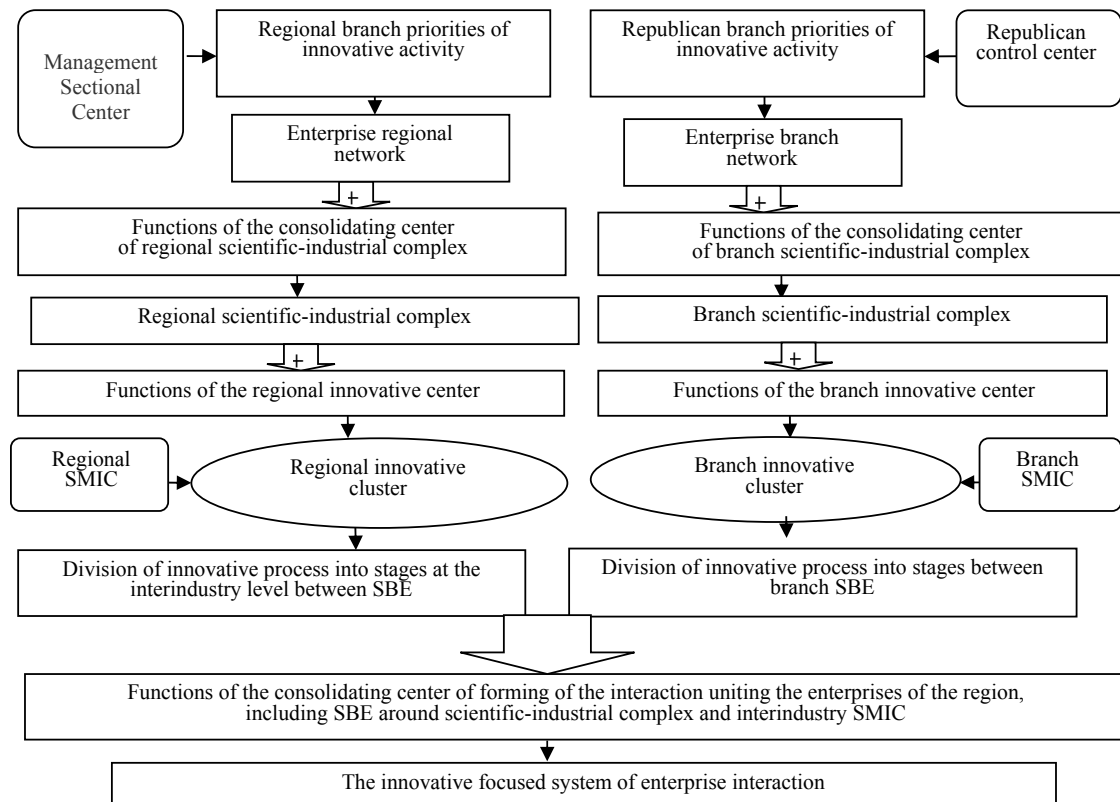

Figure 2 – Management of transformation of enterprise networks in the innovative focused system of enterprise interaction at the regional level

Enterprise networks are offered to be formed on the basis of identification of regional and branch factors of growth for what it is expedient to use the permanent branch (regional) coordinating centers of self-development building economic interrelations in enterprise networks and with external contractors.

Methodical recommendations about forming of the innovative focused system of enterprise interaction in process of management of formation of the innovative SB environment are based on determination of susceptibility by small enterprise structures of the state administrative influence. The state administrative influence in the course of organizational and economic development is

defined by formation of structures of support of the innovative SB environment in the direction of the branches needing stimulation of large and small enterprise structures to forming of organizational and economic interaction according to the revealed branch priorities in regional development. Criteria for a research of susceptibility of the innovative environment of small enterprise structures to the state administrative influence, including appeal of the direction of support, lifting of restrictions in development, development of innovative infrastructure and management of interaction of enterprise structures by means of which the most attractive measures of the state support of the

innovative SB environment in the direction of forming of organizational and economic interaction of enterprise structures are revealed are proved.

Formation of a control system of stimulation of large and small enterprise structures to forming of organizational economic interaction means identification of branch and intra-branch priorities of the state managing director of influence on the basis of a method of the analysis of hierarchies [233] with use of quality indicators (sufficiency of a source of raw materials, innovative potential, the available basic technologies, offer saturation, stability of demand, etc. What proves expediency of inclusion of regional (branch) innovative infrastructure in the innovative focused system of enterprise interaction (the mechanism of the organization of interaction of large and average enterprise structures with scientific and innovative focused by SBE in operating conditions of elements of the innovative environment at the stimulating direction of the state support taking into account the revealed priorities and assessment of level of susceptibility of types of support). Now branch priorities are defined by local authorities on the basis of statistical data of development of branches (profit volumes, a market share, etc.). The author suggests to build branch priorities of development of branches taking into account the market capacity of specific industry in the region which decides on the basis of quality standard of identification of branch priorities of development and according to priorities for the state managing director of influence on use of a method of the analysis of hierarchies.

The control system of ensuring organizational and economic support of the innovative SB environment means identification and forming of branch and intra-branch priorities from a position of subjects of business activity and the choice of branch priorities for the operating influence of the state. Can act as the key quality indicators for the choice of priority branches in the direction of preference of the state support of process of formation of the innovative SB environment: sufficiency of a source of raw materials, innovative potential, the available basic technologies, offer saturation, stability of demand, etc. What proves expediency of inclusion of regional (branch) innovative infrastructure in the innovative focused system of enterprise interaction (the mechanism of the organization of interaction of large and average enterprise structures with scientific and innovative focused by SBE in operating conditions of elements of the innovative environment at the stimulating direction of the state support taking into account the revealed priorities

and assessment of level of susceptibility of types of support).

Branch priorities for the choice of the direction of the state support of SBE are defined with the market capacity of specific industry in the region on the basis of the system of quality indicators of assessment of susceptibility of SBE of the state administrative influence (determination of weight of indicators and assessment of their alternatives). Can make the decision on the choice of priority of development of branches both the head of small enterprise, and specialists of the consolidating center of self-development.

The directions of susceptibility the innovative SBE environment of the state administrative influence in the course of organizational and economic interaction of enterprise structures including the financial, organizational and information directions of susceptibility (table 2) which are also offered for defining on the basis of a method of the analysis of hierarchies are formulated. The choice of the priority direction of the state support of SBE according to pair comparison of alternatives by heads of small enterprises of the directions of the state managing director of influence is carried out on the greatest calculated value.

Financial straight lines (financially dependent) directions of susceptibility show the level of susceptibility of the innovative SBE environment to financial grants and subsidies. The author suggests to carry the tools demanding allocation of additional financial means to financially dependent – constants (for example, preferential rent of rooms for SBE) and the financial privileges limited on time (for example, subsidies for preferential connection to power networks). Financially dependent directions are also connected also with certain stages of formation and functioning of the innovative environment of business activity (external and internal, providing with resources, development and realization of innovations, etc.).

Financial indirect (financially independent) directions show the level of susceptibility of the innovative SBE environment to cutting of costs for conducting the most business activity without additional allocation of money (for example, the preferential taxation of SB, preferential granting the land plots).

Organizational straight lines (organizationally dependent) the directions show the level of susceptibility of the innovative SBE environment to the organizational help of the state of SBE (for example, creation of business incubators, centers of a transfer of technologies, etc.). To organizational

indirect (organizationally independent), the author suggests to carry the tools which aren't demanding additional creation of organizational structures of support of SB (for example, creation of enterprise structures of mutual aid and support).

The information direct (data-dependent) directions show the level of susceptibility of the innovative SBE environment to information support of the state of SBE (for example, creation of the information websites available to SB and facilitating

him process of business activity). To information indirect (data-independent), the author suggests to carry the tools which aren't demanding additional creation of the state sources of information support (for example, creation of information means of support of enterprise structures within public associations of businessmen).

It is offered to estimate each direction of susceptibility of the state support on the basis of the quality and quantitative indices presented in table 3.

Table 2 – The table for forming of priorities in the directions (forms) of susceptibility of the state support by small business entities

Directions of susceptibility		Financial		Organizational		Information	
		direct	indirect	direct	indirect	direct	indirect
Financial	direct						
	indirect						
Organizational	direct						
	indirect						
Information	direct						
	indirect						

Table 3 – Characteristic of the directions of susceptibility innovative environment of small enterprise structures of the state support for forming of priorities of susceptibility

Directions of susceptibility		Indicators of the directions	
Financial	direct	availability	
		effectiveness (perceptibility) for small business entities (SBE) (size of financial administrative influence)	
		perceptibility (on the level of expenses) for SBE	
	indirect	availability	
effectiveness (perceptibility) for SBE (size of financial administrative influence)			
Organizational	direct	availability	
		effectiveness (perceptibility) for SBE	
		granting conditions (counter obligations of SBE)	
	indirect	availability	
effectiveness (perceptibility) for SBE (size of organizational administrative influence)			
Information	direct	availability	
		effectiveness (perceptibility) for SBE (size of organizational administrative influence)	
		granting conditions (counter obligations of SBE)	
	indirect	availability	
effectiveness (perceptibility) for SBE (size of information administrative influence)			

Indicators of «availability», «effectiveness», «perceptibility» and «granting conditions» on all directions of assessment of susceptibility direct

and indirect can be defined by the innovative SBE environment of support of the state (financial, organizational and information) on the basis of

periodic polls within periodic continuous statistical observation of SBE. The author offers an interval of change of indicators from «0» (lack of susceptibility) to «1» (full susceptibility with the planned return on the operating influence).

In the past 20-25 years in the developed countries there has been a shift to the fifth technological order. Its basis is made by such technologies as industrial robots, microprocessors, personal computers, machines with numerical program control.

Introduction of technologies of the fifth technological order allows to achieve an individualization of production and consumption, increase flexibility and increase diversification of production, integrate production and marketing, which makes it possible to take into account market requirements. As a consequence, innovation cycles of all types of innovation are shrinking. For example, in the electronics industry, new products appear with a periodicity of 1-2 years, and for 5 years there is an

update of 60% in the branches of general instrument making [8].

As the analysis shows, in addition to the general patterns of innovative development, at each enterprise this development has its own characteristics, namely:

- Innovation activity is aimed at solving specific production and commercial tasks;

- individual stages, for example, the stages of fundamental scientific research, can be carried out outside the enterprise;

- Uncertainty of the final results of innovation activity increases the importance of the risk factor when making managerial decisions on the implementation of projects for the release of new products.

These features influence the period of development of innovation, by which we mean the time during which innovation has an impact on the production process[31].

Литература

- 1 Аубакиров Ю.А. Конкуренция – закономерность рыночных отношений // Национальная конференция Казахстана. Теория, практика, перспективы: ВЕСТНИК ЖГУ им. И. Жансугурова № 1/2012 материальная международная научно-практическая конференция, посвященная 15-летию Независимости Республики Казахстан. – Алматы: Qazaq universiteti, [Конференция – закономерность рыночных отношений // Национальная конкурентоспособность Казахстана: теория, практика, перспективы). 2006. – Часть 2. – С. 9-10
- 2 Vargheh, A., Rowley, J. and Sambrook, S. (2009) «На пути к междисциплинарному определению инноваций», *Management Decision*, vol. 47, вып. 8, с. 1323-39.
- 3 Баррас Р. (1986) «К теории инноваций в сфере услуг», *Research Policy*, vol. 15, вып. 4, с. 161-73.
- 4 Барлыбаева Н.А. (2006). Национальная инновационная система Казахстана. Алматы, с. 199
- 5 Batalov, U.V., Kolos, Y.A. (2011). Научно-методические основы инновационного менеджмента высшего образования в Казахстане. Усть-Каменогорск: ЭКГТУ, с.220.
- 6 Birkinshaw, J., Hamel, G. and Mol, M.J. (2008) «Инновации в управлении», Академия управления обзором, vol. 33, вып. 4, pp. 825-45.
- 7 BIS (2011) Инновационно-исследовательская стратегия роста, Департамент инноваций и навыков бизнеса.
- 8 BIS (2012) Innovation [онлайн], <http://www.bis.gov.uk/partnerabc/sitecore/content/BISCore/Home/policies/innovation> (Доступен 29 октября 2012 г.).
- 9 Chakraborty, A. (2012) «Инновации – кто осмелится противостоять этому?», *The Guardian*, 1 октября [онлайн], <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/oct/01/innovation-who-dare-oppose/> (Доступ к 29 октября 2012 года).
- 10 Кристенсен, С.М. (2006) «Продолжающийся процесс построения теории разрушения», журнал «Управление инновациями продуктов», т. 23 (1), стр. 39-55.
- 11 Cowen, T. (2011) Великий застой: как Америка сослалась на все низкорослые фрукты современной истории, заболела и воли (в конце концов) чувствуют себя лучше, Нью-Йорк, Даттон.
- 12 Доджсон, М., Ганн, Д. и Солтер, А. (2008) Управление технологическими инновациями, Оксфорд, издательство Оксфордского университета.
- 13 Доси Г. Технологические парадигмы и технологические траектории. Политика исследований. – Амстердам. 1982. – С. 147-162
- 14 Edgerton, D. (2008) *The Shock of the Old: технология и глобальная история с 1990 года*, Лондон, профильные книги.
- 15 Fleck, J. (1994) «Изучение путем попытки: внедрение конфигурационных технологий», *Research Policy*, vol. 23, pp. 637-52.
- 16 Фримен С. Национальные системы инноваций в исторической перспективе. В Кембриджском журнале экономики. Лондон, 1995, с. 5-24.
- 17 Теория и практика управления: учебник. – Изд. 2-е / под ред. К.Е. Кубаева. – Алматы: K, azak, universiteti [Теория и практика управления: учебник. – Ред. 2-е изд. К.Е. Кубаев. – Алматы], 2008. – 486 с.
- 18 Годин, Б. (2008) «В тени Шумпетера: В. Руперта Макклорина и исследования технологических инноваций», *Minerva*, vol. 46, вып. 3, с. 343-60.

- 19 Гордон, Р. (2012) «Произошел ли рост экономики США? Укрепление инноваций противостоит шести «встречным ветрам», CEPR Policy Insight No. 63 [онлайн], <http://www.cepr.org/pubs/PolicyInsights/PolicyInsight63.pdf> (Доступ к 13 января 2013 года).
- 20 Государственная программа по форсированному индустриально-инновационному развитию Республики Казахстан на 2014-2019 гг. [Государственная программа принудительного индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2014-2019 гг.]. www.government.kz
- 21 Кингстон, У. (2000) «Антибиотики, изобретение и инновации», *Research Policy*, vol. 29, вып. 6, pp. 679-710.
- 22 Linton, J.D. and Walsh, S.T. (2008) «Теория инноваций для технологических инноваций, таких как нанотехнология», «Технологическое прогнозирование и социальные изменения», т. 75, вып. 5, pp. 583-94.
- 23 Материалы официального опроса агентства РК по статистике, [Материалы официального сайта Агентства Республики Казахстан по статистике]. www.stat.kz
- 24 Майлз, И. (2008) «Модели инноваций в сфере услуг», *IBM Systems Journal*, vol. 47, вып. 1, pp. 115-28.
- 25 Муканов Д. Промышленно-инновационное развитие Казахстана: потенциал и механизация реализаций. – Алматы: Дайк-Пресс, [Промышленное и инновационное развитие Казахстана: потенциал и механизм реализации]. – Алматы: Дайк-Пресс, 2004. – 274 с.
- 26 Сабден О., *Инновационная экономика: монография*. – Алматы: ID «Эксклюзив», [Инновационная экономика: монография. – Алматы: Издательский дом «Эксклюзив»]. 2008. – 492 с.
- 27 Теория и практика управления: учебник. – Изд. 2-е / под ред. К.Е. Kubayeva. – Алматы: K, azak, universiteti [Теория и практика управления: учебник. – Ред. 2-е изд. К.Е. Кубаев. – Алматы], 2008. – 486 с.
- 28 Tushman, M. and Anderson, P. (1986) «Технологические разрывы и организационные среды», «Административная наука» *Quarterly*, vol. 31, вып. 3, pp. 439-65.
- 29 Uusitalo, O. and Mikkola, T. (2010) «Пересмотр случая флот-стекла: понимание индустриальной революции через дизайн-оболочку», *European Journal of Innovation Management*, vol. 13, вып. 1, с. 24-45.
- 30 Wilby, P. (2012) «Прибыль и PR – настоящие враги инноваций», *The Guardian*, 11 августа, с. 33.
- 31 Закон Республики Казахстан от 23 марта 2006 года № 135-III «О государственная поддержка инновационной деятельности». Справочная правовая система «Юрист». [Закон Республики Казахстан от 23 марта 2006 года № 135-III «О государственной поддержке инновационной деятельности» (с изменениями и дополнениями от 5 июля 2011 года) // Справочная правовая система «Адвокат».

References

- 1 Aubakirov, YA.A. *Konkurentsia – zakonomernost' rynochnykh otnosheniy // Natsional'naya konkurentosposobnost' Kazakhstana: teoriya, praktika, perspektivy: VESTNIK ZHGU im. I. Zhansugurova № 1/2012 materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, posvyashchennoy 15-letiyu nezavisimosti Respubliki Kazakhstan. – Almaty: K, azak, universiteti, [Competition – the regularity of market relations // National competitiveness of Kazakhstan: theory, practice, prospects]. 2006. – Part 2. – P. 9-10*
- 2 Baregheh, A., Rowley, J. and Sambrook, S. (2009) 'Towards a multidisciplinary definition of innovation', *Management Decision*, vol. 47, no. 8, pp. 1323–39.
- 3 Barras, R. (1986) 'Towards a theory of innovation in services', *Research Policy*, vol. 15, no. 4, pp. 161–73.
- 4 Barlybayeva, N.Á. (2006). *National innovative system of Kazakhstan*. Almaty, p. 199
- 5 Batalov, U.V., Kolos, Y.A. (2011). *Scientific and methodological ways of higher education innovative management in Kazakhstan*. Ust-Kamenogorsk: EKSTU, p.220.
- 6 Birkinshaw, J., Hamel, G. and Mol, M.J. (2008) 'Management innovation', *Academy of Management Review*, vol. 33, no. 4, pp. 825–45.
- 7 BIS (2011) *Innovation and Research Strategy for Growth*, Department for Business Innovation and Skills.
- 8 BIS (2012) *Innovation* [online], <http://www.bis.gov.uk/partnerabc/sitecore/content/BISCore/Home/policies/innovation> (Accessed 29 October 2012).
- 9 Chakraborty, A. (2012) 'Innovation – who would dare oppose it?', *The Guardian*, 1 October [online], <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/oct/01/innovation-who-dare-oppose/> (Accessed 29 October 2012).
- 10 Christensen, C.M. (2006) 'The ongoing process of building a theory of disruption', *Journal of Product Innovation Management*, vol. 23(1), pp. 39–55.
- 11 Cowen, T. (2011) *The Great Stagnation: How America Ate All the Low-Hanging Fruit of Modern History, Got Sick, and Will (Eventually) Feel Better*, New York, Dutton.
- 12 Dodgson, M., Gann, D. and Salter, A. (2008) *The Management of Technological Innovation*, Oxford, Oxford University Press.
- 13 Dosi G. *Technological paradigms and technological trajectories*. Research policy. Amsterdam. 1982, p. 147-162
- 14 Edgerton, D. (2008) *The Shock of the Old: Technology and Global History since 1990*, London, Profile Books.
- 15 Fleck, J. (1994) 'Learning by trying: the implementation of configurational technology', *Research Policy*, vol. 23, pp. 637–52.
- 16 Freeman C. *The National Systems of Innovations in historical perspective*. In *Cambridge journal of economics*. London, 1995, p. 5-24.
- 17 *Teoriya i praktika menedzhmenta: uchebnik. – Izd. 2-ye / pod red. K.Ye. Kubayeva. – Almaty: K, azak, universiteti [Theory and practice of management: a textbook. – Ed. 2 nd Ed. K.E. Kubayev. – Almaty], 2008. – 486 p.*

- 18 Godin, B. (2008) 'In the shadow of Schumpeter: W. Rupert Maclaurin and the study of technological innovation', *Minerva*, vol. 46, no. 3, pp. 343–60.
- 19 Gordon, R. (2012) 'Is US economic growth over? Faltering innovation confronts the six headwinds', *CEPR Policy Insight* No. 63 [online], <http://www.cepr.org/pubs/PolicyInsights/PolicyInsight63.pdf> (Accessed 13 January 2013).
- 20 Gosudarstvennaya programma po forsirovannomu industrial'no-innovatsionnomu razvitiyu Respubliki Kazakhstan na 2014-2019 gody. [The State Program on Forced Industrial-Innovative Development of the Republic of Kazakhstan for 2014-2019]. www.government.kz
- 21 Kingston, W. (2000) 'Antibiotics, invention and innovation', *Research Policy*, vol. 29, no. 6, pp. 679–710.
- 22 Linton, J.D. and Walsh, S.T. (2008) 'A theory of innovation for process-based innovations such as nanotechnology', *Technological Forecasting and Social Change*, vol. 75, no. 5, pp. 583–94.
- 23 Materialy ofitsial'nogo sayta Agentstva RK po statistike, [Materials of the official website of the Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan]. www.stat.kz
- 24 Miles, I. (2008) 'Patterns of innovation in service industries', *IBM Systems Journal*, vol. 47, no. 1, pp. 115–28.
- 25 Mukanov, D. *Industrial'no-innovatsionnoye razvitiye Kazakhstana: potentsial i mekhanizm realizatsii*. – Almaty: Dayk-Press, [Industrial and innovative development of Kazakhstan: potential and implementation mechanism]. – Almaty: Dyke-Press, 2004. – 274 p.
- 26 Sabden, O. *Innovatsionnaya ekonomika: monografiya*. – Almaty: ID «Eksklyuziv», [Innovative economics: monograph. – Almaty: Publishing house «Exclusive»]. 2008. – 492 p.
- 27 *Teoriya i praktika menedzhmenta: uchebnik*. – Izd. 2-ye / pod red. K.Ye. Kubayeva. – Almaty: Kazak, universiteti [Theory and practice of management: a textbook. – Ed. 2 nd Ed. K.E. Kubaev. – Almaty], 2008. – 486 p.
- 28 Tushman, M. and Anderson, P. (1986) 'Technological discontinuities and organizational environments', *Administrative Science Quarterly*, vol. 31, no. 3, pp. 439–65.
- 29 Uusitalo, O. and Mikkola, T. (2010) 'Revisiting the case of float glass: understanding the industrial revolution through the design envelope', *European Journal of Innovation Management*, vol. 13, no. 1, pp. 24–45.
- 30 Wilby, P. (2012) 'Profit and PR are the real enemies of innovation', *The Guardian*, 11 August, p. 33.
- 31 *Zakon Respubliki Kazakhstan ot 23 marta 2006 goda № 135-III «O gosudarstvennoy podderzhke innovatsionnoy deyatelnosti» (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 05.07.2011 g.) // Spravochnaya pravovaya sistema «Yurist»*. [Law of the Republic of Kazakhstan dated March 23, 2006 No. 135-III «On State Support of Innovative Activity» (with changes and additions as of July 5, 2011) // Reference legal system «Lawyer»].

Ersoy A.E.¹, Kelesbayev D.N.^{2*}

¹Gazi University, Turkey, Ankara

²Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Kazakstan, Turkestan

*e-mail: dinmukhamed.kelesbayev@ayu.edu.kz

APPLICATION OF THE QUALITY FUNCTION DEPLOYMENT AS A TOOL FOR IMPROVING QUALITY AND COST-EFFECTIVENESS IN UNIVERSITIES

In a global scope, many countries give big efforts to capture universal specifications by strengthening their cooperations in the field of education with other countries in order to develop a global position on the international level just like in many areas. However, it is considered that raising the quality of education at the international level of these countries are known to be a long way they should take. Therefore, in this study, the Quality Function Deployment as a systematic quality improvement tool addressing the education system in its entirety is discussed and it is intended to contribute to improving the quality of education in terms of its importance to countries. This study is based on the demands of the course students carried out at universities and reveals the quality of the education services. According to this target, the Quality Function Deployment method is utilized to determine whether there is an education service pointed out by the needs and expectations of students or not and also the policies that should be followed by the universities is discussed.

Key words: education, quality, qualitative indicators, educational services, quality function deployment, quality of education, universities.

Ерсой А.Е.¹, Келесбаев Д.Н.²

¹Гази университеті, Түркия, Анкара қ.

²Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті,
Қазақстан, Түркістан қ., *e-mail: dinmukhamed.kelesbayev@ayu.edu.kz

Сапа функциясының таралуын университеттерде сапаны жақсарту және экономикалық тиімділікті арттыру құралы ретінде қолдану

Жаһандық ауқымда көптеген дамушы елдер, дамыған елдер сияқты халықаралық деңгейде жаһандық позициясын қалыптастыру мақсатында басқа дамушы елдермен білім беру саласындағы ынтымақтастықты нығайта отырып, әмбебап спецификацияларға ие болу үшін үлкен күш жұмсап жатыр. Алайда, бұл елдердің халықаралық деңгейде білім беру сапасының көрсеткіштерімен салыстырғанда, бұл бағытта үлкен әрі ұзын жол жүру керек екені анық. Осыған байланысты, осы зерттеу барысында білім беру жүйесіне толықтай қатысы бар әрі жүйелі сапаны жақсарту құралы ретінде сапа функциясының таралуы әдісі зерттеледі. Сонымен қатар, бұл зерттеу жұмысы университеттерде студенттердің талап-тілектеріне негізделген білім беру қызметтерінің сапасын көтеру жолдарын көрсетеді. Осы мақсатқа сәйкес студенттердің қажеттіліктеріне жауап беретін білім беру қызметінің бар-жоғын анықтау үшін сапа функциясының таралуы әдісін қолдану жолдары көрсетіледі. Сондай-ақ университеттерде сапаны жақсартуға қатысты жүргізілетін саясаттар талқыланады.

Түйін сөздер: білім беру, сапа, сапалық көрсеткіштер, білім беру қызметтері, сапа функциясының таралуы, білім сапасы, университеттер.

Ерсой А.Е.¹, Келесбаев Д.Н.²

¹Университет Гази, Турция, г. Анкара

²Международный казахско-турецкий университет имени Ходжи Ахмеда Ясави, Казахстан, г. Туркестан, e-mail: dinmukhamed.kelesbayev@ayu.edu.kz

Применение развертывания функции качества как инструмент повышения качества и экономической эффективности в университетах

В глобальном масштабе многие страны прилагают большие усилия для сбора универсальных спецификаций путем укрепления их сотрудничества в области образования с другими странами в целях развития глобальной позиции на международном уровне, как и во многих областях. Вместе с тем считается, что повышение качества образования на международном уровне этих стран, как известно, является долгим шагом, который они должны сделать. Поэтому в этом исследовании обсуждается внедрение функции качества как систематического инструмента повышения качества, охватывающего всю систему образования, и оно призвано способствовать повышению качества образования с точки зрения его важности для стран. Это исследование основано на требованиях студентов курса, проводимых в университетах, и показывает качество образовательных услуг. Согласно этой цели, метод развертывания функции качества используется для определения того, существует ли образовательная служба, на которую указывают потребности и ожидания учащихся или нет, а также политики, которые должны соблюдаться университетами.

Ключевые слова: образование, качество, качественные показатели, образовательные услуги, развертывание функции качества, качество образования, университеты.

Introduction

Today, improving the education quality and upgrading the education sector as in all sectors come to open emerge as one of the most important problems. Therefore, countries are strengthening their effort to capture the universal measure of cooperation in the field of education as well as to develop field position on the international level. But, it is known, that a way to upgrade the education quality in terms of educational quality indicators need to be taken into consideration. In this respect, Quality Function Deployment (QFD) is recommended as the quality improvement tool addressed to the education system in its entirety, based on the students' demands and the training courses carried out at universities to improve the quality of educational service. In this context, the concept of service at universities and the service considering demands and needs of students are considered redesign.

Therefore, we can say that the main focus of this work is to identify whether there is a service concept on students wishes and needs, students who are in position of customers and according to the result to debate on policies followed by the universities using the QFD method.

Theoretical part

We can meet various definitions of quality when we examine literature related to quality issues. Therefore, it is impossible to give a definition of quality, everyone would agree in general. The qual-

ity is due to perform a variety of multi-dimensional definition of it. Quality professionals worldwide and is considered to be important names of the pioneers in this field defined in many different ways. For example: W.E. Deming addressed the issue from the point of view of quality and customer as «continuously meet the customer's current and future needs» [1]; quality according to J.M. Juran, «The target is to use suitability and a systematic approach to the quest for perfection» [2]; According to P. Crosby, the quality «...not elegance, is in compliance with the requirements» [3]; For Feigenbaum, the quality is «Engineering aimed at meeting customer needs in the most economical possible levels, manufacturing, quality is a combination of continuity and marketing features» [4], while Zeithaml and his friends commented the quality as «Consumer, the customer service area of a product or excellence as a whole, service or evaluation on the supremacy» [5]. As can be seen from definitions today it has gained importance in the customer's perspective of quality. In the light of these descriptions the quality can be defined as «the customers' wants and needs, starting from the design phase and fully meet regularly and to produce products or services in the most economical way».

It is the most effective tool to achieve social justice and equality of opportunity to improve the education community's creative power and efficiency, providing an opportunity to improve the capabilities of the individual [6]. The quality of education is a value appreciation on education. In other words, the quality of educational services is defined as a philos-

ophy adopted the continuous improvement culture of all working staff in the educational institution, trying to get the perfect elegance of the highest quality in all educational studies [7]. The quality of the education includes service offered by recognition as well as the achieved results. Here, the main target of educational institutions both the input and output of the service process is to provide qualified labor to the satisfaction of students and the community. And the gain of skilled labor in society depends on the offered quality of the service [6]. So, the main point should be focused on the importance of the service area is student and student satisfaction. Thus, in many areas of ongoing quality concept has become an important factor in the competition of «quality is customers' want» because the format to be defined since the university takes into account more and future students in already in the position of customers' service status came in. Thus, students would serve as training and higher education that offers to satisfy the demands and needs are to be met, that the wishes and needs must go. Satisfaction here is closely related to quality education and quality of service [6].

Various definitions were given by different authors and scholars on the QFD method. For example: [8] QFD defined it as «the product which customers want to buy or the products they want to continue buying or service design, to focus on the ability of the company for the production and marketing; and it is a planning and communication method for coordinating these capabilities». Akao, who finds this concept [9], explains the QFD as «the quality of design that transforms the basic quality assurance point of customer, is demands of customers aimed to provide satisfaction to be used in the design targets and manufacturing phase development method». Guint and Praize [10], while referring to the impact of the effective use of QFD describe it as «the logical system defining the things what customers want, listen to their wishes carefully and to face the best way to available resources». From this definition QFD can be seen, the input in order to enhance competitiveness and create the needs of customer requests, the process is a flexible and easy to understand. The main objective of this process is to satisfy the customer. When we look at the historical development, Dr. Yoji Akao has made the fundamentals of QFD in the field of chemistry and based on the work of the Quality Assurance by Dr. Shigeru Mizuno. The first design approach has been presented as QFD by Akao in Japan in 1966 [11]. At first, theoretical study of QFD, Mizuno and Furukawa in 1972 with the participation of «Mitsubishi Heavy» was put into practice in the Kobe shipyard.

QFD regarded as the first book about this work in 1994 by Glenn Mazur «QFD: The Customer – Approach to Quality Planning and Deployment» has been translated into English. Another method, occurred in QFD was implemented by the business services of Ohfujii, Noda and Ogino companies in 1981 [12]. In Turkey, it was implemented by Arçelik application for dishwashers in 1994 [13].

In the literature, a large number of applications can be based for their different characteristics in different areas are QFD model. These models are created, not intended to be applied one to one of any model. One of the QFD application model based on them, depending on the characteristics of the area being redefined matrix presented in this model, some of the matrix by removing or changes can be made adding new matrix model [14]. Therefore, only the underlying structure of the Quality House matrix which formed the main structure of QFD process is given in university implementation.

The essential elements of House of Quality used in this application and processing steps are given in the following. The general structure of House of Quality is presented in Figure 1 [15]:

- Customer Voice (WHATs): Customer voice, also referred to as WHATs is the starting point of QFD process. The customer demands and requirements determined by a variety of methods previously carried out in market research are listed in this part of House of Quality. The reason of considering it as the most important steps of QFD process is that the step is to provide input into the process.

- Technical Requirements (HOWs): One kind of the section where the customer's voice is compiled is performed in this section, where the voice of inner processes is taken into consideration. This section is also called technical language or inner voice of business.

- Planning Matrix (Evaluation on Competition of Customer Requests): The Quality department is located on the right side of the House and is a tool that helps customers prioritize requests QFD team. This matrix contains numeric data associated with each customer request. This section includes such information as point of sale evaluation and improvement rates.

- Relationship Matrix: This section shows relationship between technical requirements and customer's voice from the perspective of QFD team. Relations are given in three ways as weak, medium and strong.

- Correlation Matrix (ROOF): This section studies the effects of technical requirements to each another. The target of this matrix is to deter-

mine whether there are positive and negative affect between identified technical requirements.

– Benchmark Technical Evaluations (Evaluation of Technical Requirements on Competition and Goals): With the help of this section we can make the decision on technical features to which attention should be given priority or specifications in data scanning. In addition to it some benchmarking, evaluations and targets for technical requirements are also included in this section.

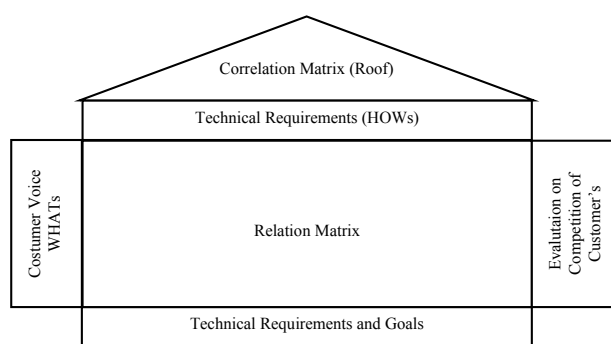

Figure 1 – House of Quality

Experimental part

This study aims to contribute to education system by taking QFD, which is a systematic quality improvement tool in addressing the integrity of great importance to improve the quality of education for universities. According to this target, we tried to determine whether there is a service approach for understanding the needs and expectations of Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University (AYU) students using QFD method. Here benefiting QFD matrix, the requests and needs of students will be used in designing the educational services and improving the training services quality. In this framework the main hypothesis of our work in the design of educational services and in improving the quality of training services QFD will provide beneficial results.

For competitive evaluation the area where the university is located in rectangle also includes Mukhtar Auezov South Kazakhstan State University (MAU) the Faculty of Social Sciences.

The content captures the establishment of the house of quality in education study, creation of planning matrix and other matrix classes in training process. And the curriculum were excluded from the content. In other words, the student wishes and needs, also technical requirements of the university

have been identified researching the student requests and the way of their satisfaction with an effective topics.

It is a matter of protecting the quality of university education in the world constantly up to date. So, when university education giving people opportunities and benefits is taken into account, it is natural that there is a serious competition among universities. One of the foremost element being able to stand out in the said competition is again the quality. Since this quality concept have come to consider as «quality is customers' wishes», students who were defined as buyers or customers of universities service position of the format more cases. In order to achieve the quality requirements of the students in the case of university education and technical requirements to fulfill them thoroughly to know the factors that influence the formation of student satisfaction with etmekte dir. delayı great importance at this point it is very important and necessary. For these reasons and the work done in this field, this method emphasizes the importance of the work done too much usage.

This study was used as the basis QFD method. Firstly, the literature was scanned and issues were included in the study according to QFD. Students also request to identify their needs and making use of focus groups in the light of the data obtained from the literature in order to collect them, students have been identified needs and desires collected under 13 titles on education and training services they receive from the university (see. Table 1). A questionnaire was formed to determine these requests and requirements to those who are studying in the Faculty of Social Sciences 224 students were applied.

Griffin and Hauser [8] state that the voice of the customer focus group studies the rest is just the starting point and a homogeneous market segments of interviews with 20-30 people, was approximately 90-95% of all customers' quality requirements related to the product or service in the minds. Hence, the focus group study process in this study was applied to the students of Social Sciences Faculty. Both parts of the 1st, 2nd, 3rd and 4th in class, 1 female and 1 male, for students from each class, four to a total of 16 students (separate each class) focus groups (4 students in each focus group: 2 male and 2 female) were performed. Each focus group interviews lasted 20-25 minutes. Then the students identified needs and desires are transferred to a questionnaire. 5s for each request and needs identified in this survey based on a Likert scale (1-strongly disagree to agree 5 of them strongly disagree) were asked to give scores. However, the same wants and needs than the

traditional grading system 5s note was requested. Each request is prioritized in the light of this information according to the needs and average.

The first step of House of Quality is listening to customer. Listening to customer is one of the main steps in QFD period. Voice of customer is one of the main phases of the rest of the QFD process. There are several methods of listening to customer voice and to determine their needs. Overall, methods proposed and used to listen to customer voice or customer requests and determine their needs are counted as surveys, focus groups, individual interviews, customer panels to follow when using the product, gemba visits, field studies, confidential customer applications, feedback, complaints, sales records [15]. However, these methods alone is not sufficient for getting customer requirements information, combined several methods can give better and efficient results. This is used in determining student needs and works during the study are presented in Table 1 customer requirements section

(see. Table 1). Looking at this table, as a result of gemba and focus groups, the needs of students is determined, gathered under 13 headings of education and training services they receive from higher education.

This section will discuss the creation of a general planning scheme. Overall, the customer needs generated by the QFD team after being placed in the appropriate portion of the proceeds to the creation of house of quality planning scheme. The planning scheme involves competitive evaluations, they are producing similar products, or offers similar services for competing businesses products or services that customers considering to relate to the products or services of their business [14]. Here it is also located in the upper part of the overview in Table 1 of the planning scheme (see. Table 1). Table 1 retrospect planning scheme of: customer needs and the needs of raw level, competitive comparison, targets, progress rate, score of sale point and sections such strategic importance degree. Here:

Table 1 – Planning Scheme

№	Student Needs	Degree of Raw Importance	Comparison of Competition			Targets	Advancement Rates	Point of Sale / Score	Strategic Values Degrees	
			University	Opponent 1	Opponent 2				Absolute	Proportional
1	Students must be experts in the field	11,3	3	3	4	5	1,67	1,5	28,31	13,61
2	Students must provide notification back	10,5	3	4	5	4	1,34	1,5	21,11	10,15
3	Students should attend the course themselves	8,4	4	5	4	5	1,25	1,25	13,13	6,32
4	Lessons must be practical	10,6	4	5	3	5	1,25	1,5	19,88	9,56
5	Elective courses should be given	11,5	3	5	4	5	1,67	1,5	28,81	13,85
6	The number of students should be reduced	5,2	3	4	3	4	1,34	1	6,97	3,35
7	Lessons should be in preparation for graduate and doctorate	6,7	2	4	3	4	2,00	1,25	16,75	8,05
8	Classical evaluation should be fulfilled	5,2	3	4	5	5	1,67	1,25	10,86	5,22
9	Evaluation should be based on performance	6,7	2	4	4	4	2,00	1,25	16,75	8,05
10	Periodic checks should be provided	7,8	3	5	5	5	1,67	1,25	16,28	7,83
11	Libraries should be rich in all sizes	9,2	3	4	4	4	1,34	1,5	18,49	8,89
12	Modern tools should be provided	3,9	4	3	5	5	1,25	1	4,88	2,35
13	Adequate resources must be provided	4,3	3	4	3	4	1,34	1	5,76	2,77

– Raw Value Degree: in order to meet the needs for customers, that shows the priority. Because all the customer needs is a particular importance and need to be met. Different methods can be applied in the prioritization of customer needs. The most widely used are some methods: the methods of asking the absolute value degree, depending on its value ranking method 1, 2, 3 ... can be listed as sorting method and analytic hierarchy process method [14]. In this study, according to value degree of given customer needs is shown in column of raw value degree (see. Table 1).

– Competitive Comparison: evaluation of the company by customers and competitors offers the opportunity to benchmark the business [16]. General survey method is used to perform competitive comparison. Survey methods are used generally in 5 scale. In this scale 5 – strictly meeting the needs of case; 3 – met in middle level, 1 is certainly not met [17]. Competitive comparison survey in the competitive comparison chapter results are presented in Table 1 (see. Table 1).

– Objectives: In this chapter, the strategic objectives content of competitive comparison is to make progress that can be made by customers and improved competitiveness will be determined. Identified strategic objectives, the evaluation of the competitors must be done using the same scale (Chen and Wu, 2002b: 29). These basic objectives of this study is shown in the target column of Table 1 (see. Table 1).

– Score of Sale Point: Selling point scores will be calculated to determine what level of sales activity will be reflected in the progress of these [14]. If it is considered that improvement do not reflect sales activities this value is set as 1; if it is considered to be reflected in the medium to 1.25 this value and if the thought would be an impact on the high level is set at 1.5 this value and Table 1 selling point is available in the points section (see. Table 1).

– Progress Rate: This rate presents whether existing performance of business should be increased or not in order to achieve its strategic objectives or to what extent it should be improved, if it is necessary [16]. Progress ratio is calculated by dividing the strategic goals of the university and the student needs to meet the level of progress rate in Table 1 is given on the column (see. Table 1).

– Strategic Value Rating: Strategic absolute value degree is got by multiplying progression rate, the

selling point score and raw value [11]. The proportional value degree is calculated by dividing the sum of each customer's needs to the total value degree and multiplied by 100 [9]. These values are presented in Table 1, the strategic significance of the section (see. Table 1).

After the student needs come to open, their needs also have to be converted to technical specifications and requirements in order to meet them. Technical requirements will be determined by the QFD team considering all identified customer needs [15]. Technical requirements and their placement are presented in Table 2, the upper part (see. Table 2).

Relationship matrix is placed in the centre of House of Quality and shows which technical requirements will meet the what needs of customers [10]. The relationship between customer needs and technical requirements and the impact of this relationship can be given in levels as high (5), medium (3) and low (1). After that, the technical value degrees are calculated by multiplying the sum of the importance degrees of the columns in one of the technical requirements of each of their relationship points, proportional to their customer needs corresponding to the line that will be. These values are shown in Table 2 (see. Table 2).

Quality house technical correlations section is also named as the Roof matrix, drawn in shape of the house roof [14]. Correlation matrix indicates the correlations of technical requirements with each other. These correlations can be positive or negative. They can be shown with symbols: A positive correlation can be indicated as Y symbol, while a negative correlation is marked with symbol as X, and the lack of correlation is left empty [14]. Examples are shown in Figure 2. The correlation matrix for Quality House Roof (see. Figure 2).

In this final phase House of Quality, the company's products or services related to the technical performance compared with similar products or services of competitors, namely competitive analysis is conducted by making technical evaluations. According to this the target values are determined considering the company's competitors' products or services [17]. We try to reach those goals specified at the design phase [10]. Thereby producing the final phase of Quality House QFD process is completed. Technical evaluations, targets and the final version of Quality House is presented in Figure 2 (see. Figure 2).

Table 2 – Technical Requirements and Relationship Matrix

Students Needs	Technical requirements												
	The views and Findings/ Results be shared	Branches must enter should be included in speciality subjects	Views and Findings/ Results should be shared	Pre-preparation	Lessons should be practical	Formation of new areas	Density should be reduced	Programs must be for Masters and Doctorates	General considerations	Task control evaluation analysis	Supplying Library with new sources	New equipments	Alternative sources should be investigated
Students must be experts in the field	13,61	5		5									
Students must provide notification back	10,15		5				1						
Students should attend the course themselves	6,32	3		5			5						
Lessons must be practical	9,56		1		5		3						
Elective courses should be given	13,85	1				5		3					
The number of students should be reduced	3,35						5						
Lessons should be in preparation for graduate and doctorate	8,05						3	5					
Classical evaluation should be fulfilled	5,22								5	3			
Evaluation should be based on performance	8,05								3	5			
Periodic checks should be provided	7,83								3	3			
Libraries should be rich in all sizes	8,89							1			5		3
Modern equipments should be supplied	2,35											5	1
Adequate resources must be provided	2,77							1			3		5
Technical Severity Ratings	Absolute	100,9	60,3	99,7	47,8	69,3	111,3	93,5	73,7	79,4	52,8	11,8	42,9
	Proportional	12,00	7,15	11,82	5,67	8,22	13,20	11,09	8,74	9,41	6,26	1,40	5,21

Conclusions and recommendations

When the formed matrix is evaluated, firstly importance compared to each of dimensions of customer's voice should be viewed in order of importance. These dimensions were shown in Table 1. This in 1st line looking at the example in Table 1 «should be experts in the field of academic» needs to have 11.3 points high priority, 3 by students is competitive benchmarking, while the opponent is seen and detected in 3 and 4 percentage points degrees, respectively. Therefore, if this is the selling point to score 1.5 points and strategic objectives need to ensure a better perception of the company's

competitors have been selected as the 5th. But normal progression rate is calculated as 1.67 to achieve this goal and for ensuring required customer satisfaction calculate.

When we look at the degree calculated proportional value, this value is shown to focus on the very high compared to the relative importance of other needs ildupuda needs the form of 13.61%, and to ensure the overall student satisfaction in the business of it. Similarly the needs shown in 5th line of «elective subjects should be given», it is seen that the the need to have a significance of 11.5 points have value degree, in competitive benchmarking is 3, and opponent is perceived as 5 and 4.

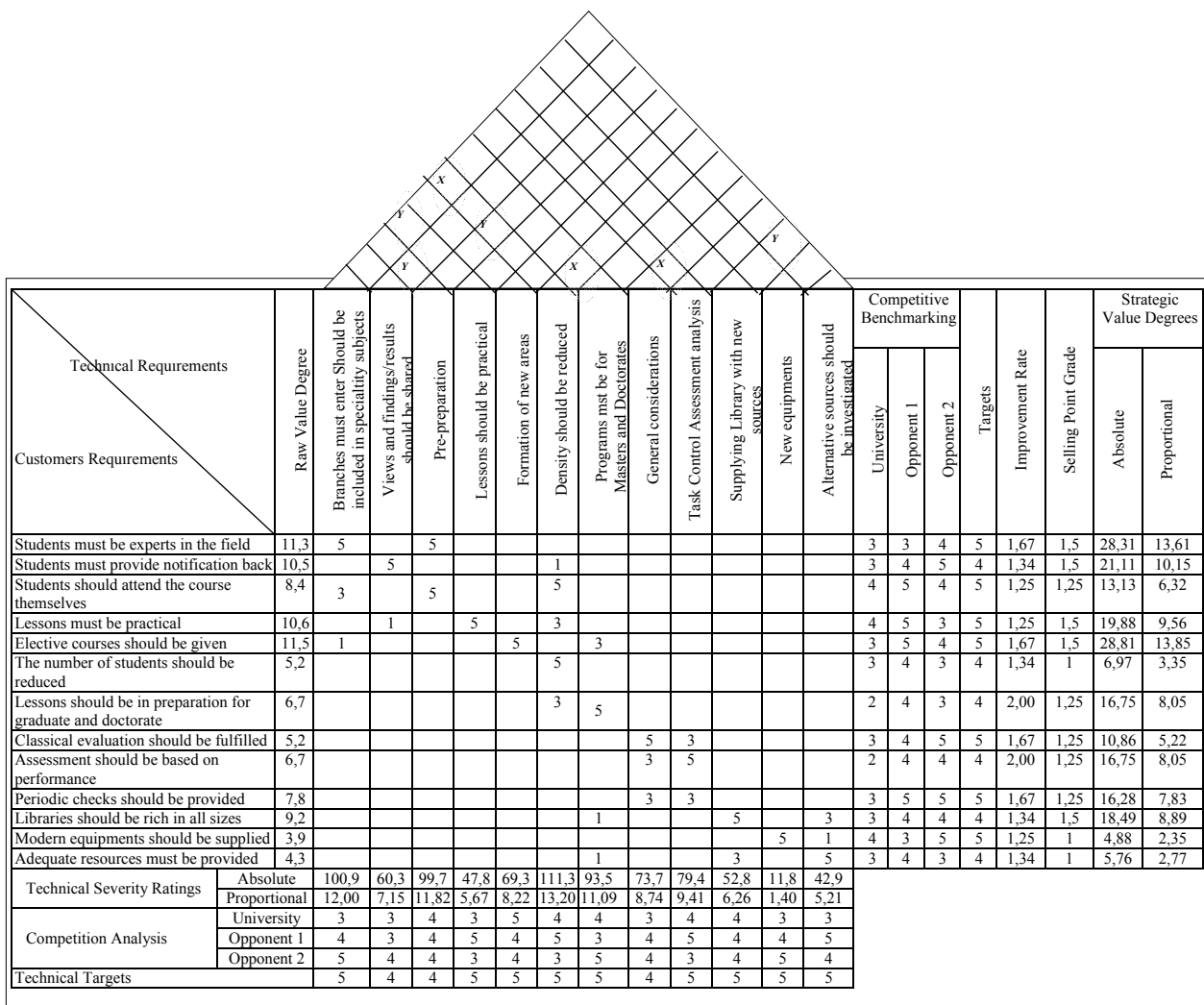

Figure 2 – Final Version of Established House of Quality

Because of these the selling point of this requirement has been chosen as 5 points for detecting at least as good as competitors and strategic goals of the company is 1.5 percentage points. When we pay attention to proportional value degree it is seen that this value is the highest compared to the relative importance of other needs that may arise in 13.85% and it is clear that it is one of the students needs to be mostly emphasized to ensure the overall student satisfaction in the business.

When we look at created House of Quality roof matrix, so at correlation matrix, between the going of faculty members to speciality classes and density reduction; between the density reduction and having to master's and doctoral programs, the general evaluation and homework follow-up evaluation is staying X, i.e. between going of negative correlation to speciality lessons of teaching staff and giving prac-

tical lessons, between views and sharing of determination of making the preparation, between reducing the density by making the preparations and also with the provision of new resources to the library to investigate the alternative resources the symbol Y is seen as positive correlations.

However, if we look at the technical evaluations of the most important critical point of House of Quality it is seen there is technical needs which have high proportional value with 13,20% of «reducing the density» and is determined as five technical target is behind compared to competitors.

Technical requirements as «entering the teaching staff with %12,00% to speciality lesson, with %11,82% the «preliminary» and 11,09% should be according to «program for master's and doctorate» are following it. Here, we can say that university management and technical requirements to the source distribution of

this order and the time when it is necessary to pay attention to the situation of the competitors. Because these are the most important elements that need to be improved to increase the satisfaction of students.

In conclusion, in this study, as mentioned at the beginning of it, we have tried to show the quality elements using QFD, one of quality improvement ways according to the perspectives of students, who are one of educational service costumers.

Universities can put their differences through QFD and it may take a superior state its competitors in the rapidly evolving competitive environment.

Students' demands and priorities can be identified through the results we have got in the ending process of House of Quality which is determined as one of the important phases of QFD; these currents can be restructured according to the stated wishes and needs. This will lead to a sfigure increase and a significant increase in total student satisfaction. However, in keeping the area of quality improving work more narrowly only students were taken into consideration in practice as costumers for mostly focusing on costumers voices and given the place to quality requirements to higher education overall.

Литература

- 1 Херли, Р.Ф. (1994), TQM и маркетинг: как маркетинговые операции в качественных компаниях, журнал управления качеством, (1), 42-51.
- 2 Juran, J.M. (1988), Juran о планировании качества, Нью-Йорк: свободная пресса.
- 3 Кросби, П.Б. (1990), «Качество и я»: уроки эволюционирующей жизни, 1-е издание, Сан-Франциско, публикации Jossey-Bass.
- 4 Фейгенбаум А.В. (1991), Total Quality Control, 3rd Rev. Edition, New York, McGraw-Hill.
- 5 Zeithaml, V.A., Parasuraman, A. and Berry, L.L. (1990), «Обеспечение качественного обслуживания: балансирование восприятий и ожиданий клиентов», Simon and Schuster Press, Нью-Йорк.
- 6 Варинли И. И Узай, Н. (1997), Эрчисес Юнивертисити Иктисади и Идари Билимлер Факулетеинде Хизмет Калетизини Артирмайя Йонелик Чалышмалар, Юксек Öretretimde Sürekli Kalite Iyileştirme, (Правление: Чорух, М.) Хабераль Эртим Вақфи, Анкара.
- 7 Bridge, B. (2003), Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları, 1.Baskı, Beyaz Yayınları, Стамбул.
- 8 Hauser, J. and Clausing, D. (1988), The House of Quality, Harvard Business Review, 66 (3), 63-73.
- 9 Акао, Y. (1990), Развертывание функции качества: интеграция требований заказчика к дизайну продукции (Перевод Мазура, Г.Х.), Нью-Йорк: производительность.
- 10 Guinta, L. and Praizler, N. (1993), Книга QFD: командный подход к решению проблем и удовлетворение потребностей клиентов посредством развертывания функций качества, Нью-Йорк: книги АМАСОМ.
- 11 Mizuno S. и Акао, Y. (1994), QFD: подход, ориентированный на клиента, к планированию и развертыванию качества, Гонконг: Организация по повышению производительности в Азии.
- 12 Chan, L.K. и Wu, M.L. (2002a), Внедрение функции качества: обзор литературы, Европейский журнал оперативных исследований, 143 (3), 463-497.
- 13 Akbaba, A. (2005), Müşteri Odaklı Hizmet Üretiminde Kalite Fonksiyon Göçerimi (KFG) Yaklaşımı: Konaklama İşletmeleri İçin Bir Uygulama Çalışması. Анатолия: Туризм Араштирмалары Дергиси, 16 (1), 59-81.
- 14 Коэн, Л. (1995), Развертывание функции качества: как сделать работу QFD для вас, 6-е издание, издательской компанией Addison-Wesley Publishing, Массачусетс.
- 15 Chan, L.K. и Wu, M.L. (2002b), Внедрение функций качества: всесторонний обзор его концепций и методов, журнал «Качественная инженерия», 15 (1), 23-35.
- 16 Шиллито М.Л. (1994), Advanced QFD: привязка технологии к рынку и потребности компании, 1-е издание, Wiley-Interscience, New York.
- 17 Chan, L.K. и Wu, M.L. (2005), «Систематический подход к развертыванию качественных функций со полным иллюстративным примером», «Омега»: Международный журнал по науке управления, 33 (2), 119-139.
- 18 Деминг, W.E. (1988), выход из кризиса. // CEV. Sem Akaş. – Стамбул, Калдер Яйнлары, 1998. – с. 137.
- 19 Juran, M.J. (1988), Juran's Quality Control Handbook, // 4th Edition, Ed. Джуран Дж. И Фрэнк М. – Нью-Йорк: Мак-Гроу Хилл. Со., 1988. – р. 22.
- 20 Шехарт, W.A. (1986), «Экономический контроль качества производимого продукта». – Нью-Йорк: компания D. Van Nostrand, 1986. – с. 27.
- 21 Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. and Berry, L. L. (1985), Концептуальная модель качества обслуживания и ее последствия для будущих исследований. // Журнал маркетинга. – 1985. – Vol. 49. – с. 42.
- 22 Arıkboga, S. (2003), Total Quality Management в области высшего образования и исследований. // Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. – 2003. – Cilt: 53. – Sayı: 2. – s. 82.
- 23 Райт, К. и О'Нил М. (2002), Оценка качества обслуживания в секторе высшего образования: эмпирическое исследование восприятия учащихся. // Исследования и разработки в области высшего образования. – 2002. – Vol. 21. – № 1. – с. 37.
- 24 Запад, Д.С. (1984), обеспечение качественного образования в 1980-х годах, Ассоциация американских колледжей. // Либеральное образование. – 1984. – Vol. 70. – № 2. – с. 153-156.
- 25 Mc Niel, R.M., Total Quality Management: Что в нем для школ? – <http://www.Idanatl.org/newsbriefs/oct96/meniel.html>.

References

- 1 Hurley, R.F. (1994), TQM and Marketing: How Marketing Operation in Quality Companies, *Quality Management Journal*, (1), 42-51.
- 2 Juran, J.M. (1988), *Juran on Planning for Quality*, New York: The Free Press.
- 3 Crosby, P.B. (1990), *Quality and Me: Lessons from an Evolving Life*, 1st Edition, San Francisco, Jossey-Bass Publications.
- 4 Feigenbaum, A.V. (1991), *Total Quality Control*, 3rd Rev. Edition, New York, McGraw-Hill.
- 5 Zeithaml, V.A., Parasuraman, A. and Berry, L.L. (1990), *Delivering Quality Service: Balancing Customer Perceptions and Expectations*, Simon and Schuster Press, New York.
- 6 Varinli I. And Uzay, N. (1997), Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Hizmet Kalitesini Artırmaya Yönelik Çalışmalar, Yüksek Öğretimde Sürekli Kalite İyileştirme, (Edit.: Çoruh, M.) Haberal Egitim Vakfı, Ankara.
- 7 Bridge, B. (2003), *Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları*, 1.Baskı, Beyaz Yayınları, İstanbul.
- 8 Hauser, J. and Clausing, D. (1988), The House of Quality, *Harvard Business Review*, 66(3), 63-73.
- 9 Akao, Y. (1990), *Quality Function Deployment: Integrating Customer Requirements into Product Design*, (Translated by Mazur, G.H.), New York: Productivity Press.
- 10 Guinta, L. and Praizler, N. (1993), *The QFD Book: The Team Approach to Solving Problems and Satisfying Customers Through Quality Function Deployment*, New York: AMACOM Books.
- 11 Mizuno, S. and Akao, Y. (1994), *QFD: The Customer-Driven Approach to Quality Planning and Deployment*, Hong Kong: Asian Productivity Organization.
- 12 Chan, L.K. and Wu, M.L. (2002a), *Quality Function Deployment: A Literature Review*, *European Journal of Operational Research*, 143 (3), 463-497.
- 13 Akbaba, A. (2005), Müşteri Odaklı Hizmet Üretiminde Kalite Fonksiyon Göçerimi (KFG) Yaklaşımı: Konaklama İşletmeleri İçin Bir Uygulama Çalışması. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 59-81.
- 14 Cohen, L. (1995), *Quality Function Deployment: How to Make QFD Work for You*, 6th Edition, Addison-Wesley Publishing Company, Massachusetts.
- 15 Chan, L.K. and Wu, M.L. (2002b), *Quality Function Deployment: A Comprehensive Review of Its Concepts and Methods*, *Journal of Quality Engineering*, 15(1), 23-35.
- 16 Shillito, M.L. (1994), *Advanced QFD: Linking Technology to Market and Company Needs*, 1st Edition, Wiley-Interscience, New York.
- 17 Chan, L.K. and Wu, M.L. (2005), A Systematic Approach to Quality Function Deployment with Full Illustrative Example, *Omega: The International Journal of Management Science*, 33(2), 119-139.
- 18 Deming, W.E. (1988), *Exit from the Crisis*. //çev. Cem Akış. – İstanbul, Kalder Yayınları, 1998. – s. 137.
- 19 Juran, M.J. (1988), *Juran's Quality Control Handbook*, //4th Edition, Ed. By Juran J. and Frank M. – New York: Mc Graw Hill. Co., 1988. – p. 22.
- 20 Shewhart, W.A. (1986), *Economic Control of Quality of Manufactured Product*. – New York: D.Van Nostrand Company, 1986. – p. 27.
- 21 Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. and Berry, L. L. (1985), A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research. //Journal of Marketing. – 1985. – Vol. 49. – p. 42.
- 22 Arıkboga, S. (2003), Total Quality Management in Higher Education and a Research. //İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası. – 2003. – Cilt: 53. – Sayı: 2. – s. 82.
- 23 Wright, C. and O'Neill M. (2002), Service Quality Evaluation in the Higher Education Sector: An Empirical Investigation of Students' Perceptions. //Higher Education Research & Development. – 2002. – Vol. 21. – No. 1. – p. 37.
- 24 West, D.C. (1984), Providing Quality Education for the 1980's, *Association of American Colleges*. //Liberal Education. – 1984. – Vol. 70. – No. 2. – p. 153-156.
- 25 Mc Niel, R.M., Total Quality Management: Whats in it for Schools? – <http://www.Idanatl.org/newsbriefs/oct96/meniel.html>.

Mukhtarova K.S.¹, Khudaibergenova S.S.²

¹d.e.s., professor, High School of economics and business, Department of management and marketing, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²2 year PhD student, High School of economics and business, Department of management and marketing, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: Kmukhtarova@rambler.ru

**THE FORMATION AND DEVELOPMENT
OF ENTREPRENEURIAL POTENTIAL OF SMALL BUSINESS**

The current article deals with the new approaches of the formation of entrepreneurial potential of small business as this is one of the most important directions for the transformation of the Kazakhstani economy at the present stage. Without a small business, it is impossible to create an effective multistructure economy in Kazakhstan, to form a broad and stable middle class of owners and entrepreneurs that determine the stability of society. The growing role of small business in the economy has an objective character. Priority development of the network of small and medium-sized enterprises is necessary to address such social and economic problems as overcoming the deficit of consumer and investment resources, increasing employment of the population and its incomes, and solving environmental problems.

Key words: small business, entrepreneurial potential, infrastructure of small business, state support of small business.

Мухтарова Қ.С.¹, Худайбергенова С.С.²

¹э.ғ.д., профессор, Экономика және бизнес жоғары мектебі, «Менеджмент және маркетинг» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

²2 курс PhD докторанты, Экономика және бизнес жоғары мектебі, «Менеджмент және маркетинг» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, e-mail: Kmukhtarova@rambler.ru

Шағын бизнестің кәсіпкерлік әлеуетін қалыптастыру және дамыту

Аталмыш мақалада шағын бизнестің кәсіпкерлік потенциалын қалыптастырудың жаңа тәсілдері қарастырылған, себебі бұл қазіргі кезеңде қазақстандық экономиканы трансформациялаудың маңызды бағыттарының бірі болып табылады. Кішігірім бизнестің жоқтығына қарамастан, Қазақстандағы тиімді көп секторлы экономиканы құру, қоғамның тұрақтылығын анықтайтын иелері мен кәсіпкерлерінің кең және тұрақты орташа табын қалыптастыру мүмкін емес. Экономикадағы кіші бизнестің өсіп келе жатқан рөлі объективті сипатқа ие. Шағын және орта кәсіпорындар желісінің басымдықты дамуы тұтынушылық және инвестициялық ресурстардың тапшылығын жеңу, халықты жұмыспен қамтуды және оның табысын арттыру және экологиялық проблемаларды шешу сияқты әлеуметтік-экономикалық проблемаларды шешу үшін қажет.

Түйін сөздер: шағын бизнес, кәсіпкерлік әлеуеті, шағын бизнес инфрақұрылымы, шағын бизнесті мемлекеттік қолдау.

Мухтарова К.С.¹, Худайбергенова С.С.²

¹д.э.н., профессор, Высшая школа экономики и бизнеса, кафедра «Менеджмент и маркетинг», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

²PhD докторант 2 курса, Высшая школа экономики и бизнеса, кафедра «Менеджмент и маркетинг», Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Kmukhtarova@rambler.ru

Формирование и развитие предпринимательского потенциала малого бизнеса

В настоящей статье рассматриваются новые подходы к формированию предпринимательского потенциала малого бизнеса, так как это одно из важнейших направлений трансформации казахстанской экономики на современном этапе. Без малого бизнеса невозможно создать

эффективную мультиструктурную экономику в Казахстане, сформировать широкий и стабильный средний класс владельцев и предпринимателей, определяющих стабильность общества. Растущая роль малого бизнеса в экономике носит объективный характер. Приоритетное развитие сети малых и средних предприятий необходимо для решения таких социально-экономических проблем, как преодоление дефицита потребительских и инвестиционных ресурсов, увеличение занятости населения и его доходов, решение экологических проблем.

Ключевые слова: малый бизнес, предпринимательский потенциал, инфраструктура малого бизнеса, государственная поддержка малого бизнеса.

Introduction

At present, the share of small businesses in the total number of all enterprises in the republic is comparable to the level of many developed countries, where it is 90-95%. In Kazakhstan, this figure is 87%, and in some industries, for example in the sphere of trade, more than 90% of the total number of operating enterprises. If in 2001 there were 360 thousand small enterprises registered in the republic, today there are more than 390 thousand of them. The structure of the country's gross domestic product is about 16%. At the same time, the number of people employed in them increased during this period from 12 to 18% of the total economically active population (this is about a million people). Taking into account these generally good indicators, it is necessary to recognize that the influence of small business on the overall economic situation in the country is not so great as we would like. State support of small business, forms and methods of stimulating it in different countries have their own characteristics, but everywhere the main goal of such policy is to create the regime of the most favorable economic climate for its development [15].

Unlike the advanced countries of the world, where entrepreneurship has evolved over the centuries, the forms and methods of its state support have been constantly improved, the emergence of small business in Kazakhstan began relatively recently, in the early 90s. Given the unfavorable economic factors, as well as the historical and cultural traditions of the country, the difficulties and problems faced by domestic entrepreneurs are quite understandable [16].

First of all, this concerns the imperfection of the tax policy, which sometimes causes small enterprises to violate the law willingly or unwillingly, to go to the «shadow» sector. Meanwhile, the tax policy should become a stimulating factor in the development of small business, ensuring its viability. For this purpose, use a large arsenal of tax control measures to enable small businesses to increase growth rates by gradual reduction of marginal tax rates,

depending on the size of the enterprise to expand the scope of tax incentives. Another problem is the practical lack of sources of initial capital formation for a beginning entrepreneur. Loans provided by the banking sector, many are unavailable due to high interest rates and short repayment periods, in turn, commercial banks are reluctant to make loans to small businesses due to the high risk and the lack of guarantees [1]. The lack of own financial resources and the complexity of their acquisition are also pushing small businesses to join with the shadow economy, often at disadvantageous conditions. Another limiting factor is the excessive regulation and custody of small business, the complexity and intricacy of procedures that increase the various types of administrative obstacles, especially at the initial stage of development. According to sociological research, seven out of ten small enterprises have been «withdrawn from the distance» a year after starting their activities. Therefore, the state's assistance here is very in demand and tangible. Small – scale development is a small business that can not be forgotten by market relations and competitiveness, creating a whole process of innovation in the economy, venture capital [2]. Creating a wide range of products is based on the latest economical formulation, optimistic competitiveness, operational response to changing consumer demand, and progressive technology advancement [12]. At present, the entire CIS, with a deeply focused economy on the basis of state property, finds a way to find a way out of the market for the market, turning it into a market. For Kazakhstan, a complete transformation is a sign of common tendency and objective tendency for the reformed economic reform. However, the only thing that can be found here is the active search, which is what has been defined and followed by the transition to a market economy. But the process of economic reform is explicitly perceived as the mechanism of movement of the economy, or as a complex integration of all system and economic relations with the subsequent expansion of the market relations. Understanding the fundamental principle

of the transition to the market is the transformation of the relation to property. In the past, the decade has shown that a realistic economic reform, the formation of new communal attitudes of non-existent form of property, the transformation of the state property into another [13]. The transformation of the economy of Kazakhstan into market economy and the formation of a diverse economy in a small business has led to the prevalence of social, economic, social and economic problems [3]. From the public interest and the state support, this new form of ownership and effectiveness is included in the national-regional mechanism in the region and the state. Small business is one of the basic driving forces of the social and economic development of the modern society. The problem is that the problem of social stability, the need to secure and use the consumer market can be resolved by mobility and adaptability to the ever-changing market conditions [14]. In recent years, small businesses in Kazakhstan have fallen into pitfalls as a result of a number of problems, with the cumulative economic instability, underpinned by the regulatory framework and the tax system. In the creation of a mechanism for the mechanization of a market economy, a market economy, a business venture, a state-of-the-art government subsidy [4]. Our vision is that it is inefficient and does not cover all the economic, legal, organizational and informational aspects of the small business infrastructure, which provides the most effective and effective support. Acquaintance with economic literature, journal articles, economic reviews, opinions and assessments of entrepreneurs, analysts, experts convince that many aspects of small business's economic activity in the conditions of the emerging market economy, especially its regional system, have not yet received sufficient depth coverage, which is due to the lack of analysis of domestic experience of managing small businesses [5] This gap was filled with foreign information covering various aspects of small business in a developed market economy. Hence the basic ideas about small business turned out to be derived from numerous foreign literature, primarily American and West German, on the basis of which small business forms are modeled, recommendations on small business are developed, and forecasts for its development are developed.

At the same time, it should be recognized that some aspects of the problem of small business, especially its regional aspect, are not yet sufficiently developed theoretically. There is no unified understanding of nature, characteristic and criterial features of small businesses [6]. There is a difference

in the content of the category of small business, there are no methodological justifications for the applied criteria for classifying enterprises as small businesses. Large flaws are contained in the statistical reporting of the State Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan, which makes comparative analysis more difficult. The least developed is also the methodology for analyzing investment projects and selecting them for financing (in terms of adapting this methodology to application in small business) [7].

Methodology and methods of research

The theoretical and methodological basis of the work was the scientific works of domestic and foreign scholars on issues of entrepreneurship and management. During the research system and historical approaches, comparative analysis, statistical groupings methods were applied. The information base of the research was the legislative acts and normative materials, as well as statistical data characterizing the development of entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan, the CIS countries and the Baltic countries.

Taking into account the current situation in Kazakhstan it is important to take into account the following factors that need to be improved»

- the criteria and indicators of assigning enterprises to small business in the Republic of Kazakhstan should be clarified, taking into account the number of employed workers, the size of the authorized capital, the volume of activity and the value of fixed assets

- forms of state support for small businesses in developed and developing countries including training of personnel, consultations in setting up a small enterprise, conducting research and development, providing business and commercial information, creating special funds for small business support, financial leasing, lending, taxation privileges, compensation of tax rates for credit, information service systems, which made it possible to identify opportunities for their use in the Republic of Kazakhstan should be improved

- a system of state support of small business in the Republic of Kazakhstan which has been developed earlier, including its development on the basis of a combination of paid and unpaid privatization of state property, participation of small enterprises in the implementation of state projects and programs, differentiation of taxation of small enterprises, taking into account the degree of scarcity, the goods and services they produce,

as well as the size of the taxable base should have further improvements

– a methodology for analyzing the efficiency and selection of small business projects should be developed, taking into account the factors of the enterprise's activity period, its commercial or non-commercial nature, the property relations that are developing at the small enterprise, the payback period of the project.

The importance of small business development consists in facilitating the solution of a number of socio-economic problems facing the Kazakhstani economy under market conditions [8]. The development of small business, according to the author, will solve the following three main tasks. First, small business will be able to ensure the formation of a competitive environment, which is of paramount importance for our highly monopolized economy [9]. The second task that can be solved with the help of small enterprises is the creation of new jobs. And, finally, the third, small business can be the basis for the formation of the middle class, which should arise from small and medium-sized entrepreneurs. Small businesses are very diverse. A classification of small enterprises is developed, in which the following main features are distinguished: the form of ownership; organizational and legal forms; branch belonging; Nature of activity; the size; type of activity. Successful development of small business is connected with overcoming of a number of negative tendencies existing in the economy of Kazakhstan [10]. Therefore, for the implementation of the principles of small enterprises, their development, it is necessary to create conditions and prerequisites for the organizational and economic support of small businesses. The main condition is that small enterprises should become equal participants in the process of social production. To do this, it is necessary to form a legal environment for small business, create infrastructures, business systems and financial and credit support from the state at the federal, regional and local levels [18]. The urgent need is to create a more favorable position for small businesses in the credit market through effective organization of investment flows, use of leasing, which will, in particular, reduce the risk of non-

return of financial resources, facilitate control over the targeted use of financial resources, significant volumes of investment resources [19]. At the same time, traditional forms of lending to small enterprises also remain. In this regard, the role of assessing the creditworthiness of organizations and analyzing small business investment projects is increasing.

The economic situation that has been created in the country leads entrepreneurs to search for non-traditional ways of functioning of small business. The crisis of non-payments, the lack of «live money», prohibitive taxes make it necessary to develop non-traditional schemes of interaction between enterprises and organizations and various options for commercial activities to repay debts with liquid goods, mutual settlements, use of bills and budget programs to minimize the tax base and make more profit. The above forms of activity of small enterprises are forced. However, they allowed to optimize the activity of small enterprises, support the level of industrial production of a number of large enterprises and solve important social problems.

Conclusion

In the Republic of Kazakhstan, small business is one of the main components of economic restructuring. Its development, penetration into the industrial sphere, orientation to the creation of new industries will substantially reduce the dependence of the state budget on the prices of raw materials.

As practice shows, small enterprises are leading in the birth of innovative ideas and products, in the development of science-intensive, high-tech industries, which opens up additional opportunities for their growth [20]. Today in many countries it is considered more and more prestigious to work in small, dynamically developing companies and enterprises, where it is possible to make a career much faster and rely on higher earnings.

In addition, among the strengths of small businesses – balanced development and high efficiency. Occupying a solid niche in its market, reacting promptly to changes in its market environment, small business is involved in the formation of a competitive environment, giving the market economy the necessary flexibility.

Литература

- 1 Малый бизнес сегодня // Финансы Казахстана, 2000. №6
- 2 Мамыров Н.К. Основы предпринимательства. Алматы, Экономика, 2002.
- 3 Проблемы развития малого бизнеса и пути их решения. // Экономика и статистика. 2000, №4.

- 4 11. Прохоров В. Развитие малого бизнеса // Экономика и жизнь. 1996. – №34. – С. 1-3.
- 5 Паловкин П., Савченко В. Проблемы определения экономической сущности и содержания предпринимательства. Бюллетень Московского государственного университета, сер. 6, Экономика. 1996. – №2. – С. 3-15.
- 6 Текущее состояние малого бизнеса в Казахстане. // Экономика и статистика. 2004, №4.
- 7 Сборник «Предприниматель и право», Издательство «БИКО», Алматы
- 8 Международный деловой журнал КАЗАХСТАН №5 / 6, 2008 год.
- 9 Экспресс-информация № 05-04 / 129 от 14 апреля 2010 года / сайт «Агентства Республики Казахстан по статистике» www.stat.kz.
- 10 С. А. Катенова. Проблемы глобализации малого бизнеса: мировые тенденции и особенности в Республике Казахстан // Вестник КазГУ. Экономика
- 11 Руководство для предпринимателя: справочник. – Астана: Агентство Республики Казахстан по регулированию естественных монополий, защите конкуренции и поддержке малого предпринимательства, Республиканский информационно-выставочный центр малого бизнеса, 2002.
- 12 Блинов А. О. Малый бизнес. Организационные и правовые основы деятельности. – М.: Axle, 1998.
- 13 Бочаров В. В. Финансово-кредитные методы регулирования инвестиционного рынка. М: Финансы и статистика, 1993.-332р.
- 14 Мамыров Н.К. Основы предпринимательства. – Алматы, Экономика, 2002. – С. 118
- 15 Дашков Ю.Т. П. Предпринимательство и бизнес. – М.: Маркетинг, 1995. – 356 с.
- 16 Ефремов В.С. Бизнес-стратегия: учебник. – М., 1998. – 160 с.
- 17 Постановление Правительства Республики Казахстан от 19 сентября 1997 года 1353 «О реализации программы кредитования малого бизнеса по кредитной линии Европейского банка реконструкции и развития (с поправками от 15 апреля 1998 года).
- 18 Постановление Правительства Республики Казахстан от 8 апреля 1997 г. № 499 Вопросы малого предпринимательства.
- 19 Постановление Кабинета Министров Республики Казахстан от 15 сентября 1993 г. № 884 «О порядке создания центров малого бизнеса (с изменениями, внесенными Постановлением Кабинета Министров Республики Казахстан от 9 июня 2009 года № 884« О порядке создания центров малого бизнеса », № 809).
- 20 Лапуста М.Г., Старостин Ю.В. Л. Малый бизнес. – М.: INFRA-M, 1997. – 322

References

- 1 Small business today // Finances of Kazakhstan, 2000. №6
- 2 Mamyrov N.K. Fundamentals of Entrepreneurship. Almaty, Economics, 2002.
- 3 Problems of small business development and ways to solve them. // Economics and statistics. 2000, №4.
- 4 11.Prokhorov V. The development of small business // Economics and life. 1996. -№34. -С.1-3.
- 5 Palovkin P., Savchenko V. Problems of determining the economic essence and content of entrepreneurship. Bulletin of the Moscow State University, ser. 6, Economics. 1996. – №2. -С.3-15.
- 6 The current state of small business in Kazakhstan. // Economics and statistics. 2004, №4.
- 7 Collection «Entrepreneur and Law», Publishing house «BIKO», Almaty
- 8 International Business Magazine KAZAKHSTAN №5 / 6, 2008 year.
- 9 Express information № 05-04 / 129 dated April 14, 2010 / site of the «Agency of Statistics of the Republic of Kazakhstan» www.stat.kz.
- 10 S.A. Katenova. Problems of globalization of small business: world tendencies and features in the Republic of Kazakhstan // Vestnik KazGU. Economics Series
- 11 Guide for an entrepreneur: a reference book. – Astana: Agency of the Republic of Kazakhstan on Regulation of Natural Monopolies, Protection of Competition and Support of Small Business, Republican Information and Exhibition Center for Small Business, 2002.
- 12 Blinov AO Small business. Organizational and legal bases of activity. -M.: Axle, 1998.
- 13 Bocharov V. V. Financial and credit methods of investment market regulation. M: Finance and Statistics, 1993.-332p.
- 14 Mamyrov N.K. Fundamentals of Entrepreneurship. Almaty, Economics, 2002. P. 118
- 15 Dashkov JT. P. Entrepreneurship and business. M.: Marketing, 1995. -356 s.
- 16 Efremov VS Business Strategy: Textbook. M., 1998.- 160 p.
- 17 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan of September 19, 1997? 1353 «On the implementation of the program of small business lending under the credit line of the European Bank for Reconstruction and Development (as amended on April 15, 1998).
- 18 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated April 8, 1997 No. 499 Issues of small business.
- 19 Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Kazakhstan of September 15, 1993 No. 884 «On the procedure for the establishment of small business centers (amended by Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Kazakhstan of June 9, No. 809).
- 20 Lapusta MG, Starostin Yu. L. Small business. M.: INFRA-M, 1997.-322

Tunc Medeni¹, Mukhamediyev B.M.², Mazhenov R.K.³

¹PhD, Member at Management School, Yildirim Beyazit University,
Ankara, Turkey, e-mail: tuncmedeni@gmail.com

²d.e.s., professor, Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: bulat.muchamediev@kaznu.kz

³1-st year PhD student, specialization is «Public Administration», Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: rinatmazhenov@gmail.com

**IMPLEMENTATION OF PROJECT MANAGEMENT
IN THE SYSTEM PUBLIC ADMINISTRATION OF KAZAKHSTAN.
RUSSIAN EXPERIENCE**

The productive application of project management in the commercial sector gave impetus to the use of project management tools and performance of public authorities. The article is devoted to the description of the process of implementing project management in the system of public administration of the Republic of Kazakhstan. Experience in the use of project management in governmental bodies of the country has been studied. At the same time, the process of implementing project management in the authorities of the Russian Federation was analyzed to explore the experience of the near abroad. The experience of using the project management of Kazakhstan and the Russian Federation in carrying out large national projects such as EXPO-2017 and SOCHI-2014 has been studied.

Key words: Project management, public administration, implementation of project management, project office, project management, public authority.

Тунк Медени¹, Мухамедиев Б.М.², Маженов Р.К.³

¹PhD, Йылдырым Баязид Университеті, Менеджмент Мектебінің Мүшесі,
Анкара қ., Түркия, e-mail: tuncmedeni@gmail.com

²э.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы қ., Қазақстан, e-mail: bulat.muchamediev@kaznu.kz

³«Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша 1-ші курс PhD докторанты,
әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: rinatmazhenov@gmail.com

**Жобалық менеджментті Қазақстан Республикасы басқару жүйесіне енгізу.
Ресей тәжірибесі**

Коммерциялық сектордағы жобаларды басқарудың тиімді қолданылуы жобаларды басқару құралдарын және мемлекеттік органдардың қызметінде пайдалануды ынталандырды. Мақала Қазақстан Республикасында мемлекеттік басқару жүйесіндегі жобаларды басқаруды жүзеге асыру процесінің сипаттамасына арналған. Елдің мемлекеттік органдарында жобаны басқару тәжірибесін зерделенді. Сонымен қатар жақын шет елдердің тәжірибесін зерделеу мақсатында Ресей Федерациясының билік органдарында жобаларды басқаруды жүзеге асыру процесі талданды. EXPO-2017 және SOCHI-2014 сияқты ірі ұлттық жобаларды жүзеге асыруда Қазақстан мен Ресей Федерациясының жобаларды басқару тәжірибесін зерттеу тәжірибесі зерттелді.

Түйін сөздер: жобаны басқару, мемлекеттік басқару, жобаны басқаруды жүзеге асыру, жобалық офис, жобаларды басқару, мемлекеттік орган.

Тунк Медени¹, Мухамедиев Б.М.², Маженов Р.К.³

¹PhD, Член Школы Менеджмента Университета Йылдырым Баязид,
г. Анкара, Турция, e-mail: tuncmedeni@gmail

²Д.э.н., профессор, Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан, e-mail: bulat.muchamediev@kaznu.kz

³докторант 1-го курса специальности «Государственное и местное управление»,
Казахский национальный университет им. аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан, e-mail: rinatmazhenov@gmail.com

Внедрение проектного менеджмента в систему государственного управления Казахстана. Российский опыт

Продуктивное использование проектного менеджмента в коммерческом секторе дало толчок для применения инструментария проектного управления и в деятельности органов государственной власти. Статья посвящена описанию процесса внедрения проектного менеджмента в систему государственного управления в Республике Казахстан. Изучен опыт применения проектного управления в государственных органах страны. Вместе с тем, в целях изучения опыта ближнего зарубежья проанализирован процесс внедрения проектного управления в органах власти Российской Федерации. Изучен опыт использования проектного управления Казахстана и Российской Федерации при проведении больших национальных проектов как ЭКСПО-2017 и СОЧИ-2014.

Ключевые слова: проектное управление, государственное управление, внедрение проектного управления, проектный офис, проектный менеджмент, государственный орган.

Currently, the issues of the use of project management which has become popular for companies are widely discussed in the field of public administration. Introduction of the tools of project management into the public administration system is not just the demands of today, but are also about numerous tasks that require detailed study.

Understanding and comprehension of the need for the use of project management in the public administration system is discussed at a high level in government bodies. However, some Kazakh experts in project management believe that this issue is being fetishized. In this connection, the process of wide application of project management tools in this area should be thoroughly studied and only then it should be introduced as a pilot project for approbation.

This process can be compared with the Gartner cycle of technology maturity, in accordance to which, in our country, state bodies passed through the first technological trigger and are now widely discussing the introduction of project management. Project management begins to turn into a certain trend. However, next period is about come, when expectations will pass and a stage of getting rid of illusions will come. In connection with this, when considering the use of project management in a particular government body, it is necessary to study the need for the introduction and availability of appropriate tools and human resources to support the work of project offices.

The purpose of this scientific article is to study the process of implementing project management in

the system of public administration of the Republic of Kazakhstan. The object of the study is the state bodies of the country, which began the process of using the tools of project management.

At the same time, the article focuses on the already begun process of implementing project management in the sphere of public administration of the Russian Federation. This interest is due to the fact that Kazakhstan and Russia, due to certain historical aspects, have a similar institutional environment.

Studying and analyzing the experience of implementing project management in a neighboring state will allow Kazakhstan to borrow it for use in its own public administration system. This will help to avoid many problems in promoting project management in the country, or quickly find ways to solve them. In the future, it is planned to study the experience of implementing project management in the activities of government agencies in foreign countries.

Since the process of implementing project management tools in the system of public administration in Kazakhstan is only in the initial way, the number of sources for analysis is very limited. In general, these are scientific publications on the research of certain aspects of this topic.

The use of the project approach by the authorities helps to improve the efficiency of resource management – financial, time and personnel. In the conditions of constant search for a compromise between the allocation of funds for solving one

problem of one direction and another task of another direction. (Yakimova 2015)

In addition to the process approach, project management is actively used in the sphere of state activity in many countries of the world. Offices for the management of large state projects operate in the UK, Canada, France and China. (Alibekova 2010) In many countries work is under way to study the experience of these states.

In the UK, in particular, for the management and monitoring of public projects in 2012, a separate Major Projects Authority (MPA) has been established and operating successfully. In Malaysia a specially created project office (Project Management and Delivery Unit – Pemandu) is engaged in the implementation of project management in the public administration system.

The issues of development of project management in Kazakhstan have been raised at the level of central executive agencies since 2010. So, within the framework of SE FIIR, at an enlarged meeting of the Coordinating Council, a draft Concept for the development of project management was considered. According to the head of the department, it is necessary «... to create such a system for managing state programs and projects, when a specific official responsible for the results of the project will be identified for each program, each project and each activity for their implementation, a clear calendar of events and a matrix of responsibility. When you need to answer it will be necessary not only for the timely disbursed funds and the number of meetings held, but for a specific output of the project for production capacity. « (Yereshev 2015)

President of the Republic of Kazakhstan Nazarbayev in the Address to the people of Kazakhstan on December 14, 2012 drew attention to the fact that with the improvement of management resources, it is necessary to introduce modern institutions of management and principles of corporate governance in the public sector. This directly relates to project management.

The Center for Public-Private Partnership is currently engaged in issues of implementing project management in the public administration system. This center organized the First International Congress of Project Managers. Currently, there is an active analytical work on the study of this issue, not only at the level of central authorities, but also with a broad explanation of this issue through popular media and online publications.

One of the initiators of the project management implementation in the sphere of public service is the Academy of Public Administration under the

President of the Republic of Kazakhstan. On the basis of the Academy, the Project Management Center was established. The Center's activities include developing recommendations for the implementation of the project approach in the public service system. The activity of this center is aimed at the development of appropriate training programs and their implementation in the practice of training civil servants, as well as the task of creating a pool of experts who will be able to monitor projects and advise program administrators, which will have a multiplier effect. (Abdrasilov 2015)

Competent experts in the study of world experience in the implementation of project management in the public service currently have a Regional Hub in the public service, located in the city of Astana.

In Kazakhstan, the topic of introducing project management into the activities of public authorities has become quite relevant and has already been voiced by Prime Minister B. Sagintayev, but the pace, speed and scale of this process are not high. One of the pioneers among state bodies was the General Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan. Project offices were also established in the Ministry of Tourism and Sport, the Ministry of Defense and Aerospace Industry, the Astana government, government of Kyzylorda region.

But, despite apparent progress, among civil servants there is still no understanding of the expediency of this process: it is not advisable to implement project management in general, and expediency for each of them. The question that interests everyone: what will this innovation give to me? After all, working with the old scheme is more familiar, and the new one is dangerous. Hence – resistance. (Isabaeva 2017: 3)

If in Kazakhstan the issues of application of project management in the civil service system are at the initial stage of development, in Russia this direction is occupied by central departments, analytical centers and regional power institutions.

Thus, the Ministry of Economic Development of Russia is one of the main central government departments for the introduction of project management in the public service system. In 2013, the department developed a provision on the Council for the introduction of project management in federal executive bodies and state authorities of the subjects of the Russian Federation. This Council carried out work on involving experts in the field of project management in this activity.

President of the Russian Federation Vladimir Putin in his speech at the St. Petersburg International

Economic Forum in 2015, stressed the urgent need for the use of project management and proposed in each region of the country to create special headquarters, project offices that will become some kind of development administrations and ensure the introduction of better mechanisms for creating a favorable investment climate.

Development of this direction jointly with government agencies is carried out by the Analytical Center under the Government of the Russian Federation. In order to increase interest in the implementation of project management of the Center, the annual contest «Project Olympus» is held.

According to Noskov K.Yu., head of the Analytical Center under the Government of the Russian Federation, the experience of the «Project Olympus» contest shows that although the project practice is popular, «do not engage in campaigning, making it a fashionable trend», as the project management is only beginning to be introduced

into the work of public authorities, and while it is often more convenient to work in a different logic. (Noskov 2016)

For example, based on the results of the contest in 2014, the Government of the Belgorod region took the first place in the category «Project Management Systems with an aggregate budget of more than 500 million rubles in regional and municipal authorities and subordinate organizations.» In 2015, Belgorod Region won in the nomination «Organization and activities of project offices in the executive bodies of the constituent entities of the Russian Federation». (Chursina 2015: 27)

The experience of the Belgorod Region in creating a project office by the Agency for Strategic Initiatives (Table 1) is listed as an example in the methodological recommendations for the application of project management in addressing the challenges of improving the investment climate in the constituent entities of the Russian Federation.

Table 1 – Example – creation and functioning of the central project office in the Belgorod region *

CENTRAL PROJECT OFFICE
Head of the Department of Organizational and Project Activities of the Department of Internal and Personnel Policy of the Belgorod Region
<ul style="list-style-type: none"> - Structural subdivision of the Investment and Innovation Department of the Economic Development Department of the Belgorod Region - Management of the project-analytical and control-organizational work of the Department of Internal and Personnel Work of the Belgorod Region
FUNCTIONAL <ul style="list-style-type: none"> - Coordination, monitoring, monitoring of the implementation of projects, including investment - Methodological support - Administration of indicators of investment attractiveness
Note * – is compiled on the basis of the source (13)

This process in the region started with the Regulation on Project Management in the Executive Authorities and State Bodies of the Belgorod Region approved by the Decree of the Government of the Belgorod Region dated May 31, 2010. The Regulations provide the concept and definition of project management and the classification of projects into municipal, regional, departmental, interdepartmental and others. The management process includes all phases of project management.

The Office of Project-Analytical and Control-Organizational Work is part of the Department of Internal and Personnel Policy of the Government of the Belgorod Region. For the work on increasing the effectiveness and efficiency of the activities organized on the principle of project management in

the executive bodies and state bodies, the department of design and organizational activities of the Office, which includes a wide range of work in the field of project management, is responsible.

In accordance with the order of the Governor of the Belgorod Region dated 29 April 2011 No. 279-r «On the establishment of industry expert review commissions» to executive bodies and state bodies of the Belgorod region, the opening and closing of projects is carried out only on the basis of their review by industry expert commissions.

When civil servants are included in the project team, knowledge of the basics of the project management and the content of the project is checked, to which they are involved. The function of organizing and conducting testing is outsourced

to the OAU «Institute for Regional Personnel Policy».

The base of all implemented projects, both regional and municipal levels, is contained in the automated information system AIS «Project Management». This system allows to track the development, implementation and completion of each project, record any deviations. (Chursina 2015:27)

Implemented by the Government of the Belgorod Region, the introduction of project management into the civil service system is inherently a project that in the future, perhaps, will be widely used. However, in Russia work remains to be done to consider not only the Belgorod experience, but also the experience of the Perm Krai, the Yaroslavl region and other regions. What will be the system implementation of project management, time will tell. To date, many unresolved issues remain unresolved, such as the absence in the regulatory framework of Russia of generally accepted project management terminology.

Researchers in the implementation of project management in the Belgorod region among the weak points indicate the following aspects: Stimulation of participants in the project activity is still imperfect. It is provided only on the basis of the results of the project; – The project activity is regulated by a large number of documents. This list is constantly growing, and the adopted regulatory and legal acts are periodically amended; – Insufficient attention is paid to a comprehensive evaluation of the effectiveness of projects, including their budgetary effectiveness. –

It is advisable to adopt a single normative legal document that takes into account the accumulated experience and regulates all aspects of project activities in the executive bodies and state bodies of the Belgorod region. It is necessary to develop a clear procedure for selecting projects for financing, taking into account the interests of all project participants, as well as the project environment. (Anichin 2014:14)

Despite the existing problems, the innovation of the executive power of the Belgorod region to create a project office and the introduction of project management in the activities of government bodies as an example can be used in other regions of the Russian Federation.

In the experience of implementing the project office of the regions, duplication of work by employees is possible. That is, continuing to work in the previous system additionally draw up formal project documents. In this area, there is a need for

further study of the performance documents. At the same time, there is a need to conduct research using an anonymous survey among civil servants of a separate agency using the project office in its activity.

A successful project on the use of project management in large state projects in the Russian Federation, according to experts, is the holding of the XXII Olympic Winter Games and the XI Paralympic Winter Games in Sochi in 2014. With the existing difficulties, the project as a whole proved itself on the positive side.

This Russian experience, of course, is important for Kazakhstan in the context of the current implementation of the project of the International Specialized Exhibition EXPO-2017 in the city of Astana. This was written in the article by Kazakhstan researchers A.Tsekhova. and Tutkysbaev K.S. They carried out a comparative analysis of project management of the Olympiad held in Sochi-2014 and EXPO-2017. Based on the results of this analysis, researchers concluded that there are significant risks that may affect the quality of the event. The risks associated with the issues of the deadlines for the preparatory period of the exhibition are specified, and recommendations are given. In particular, the need for:

large-scale application of tools, methods and standards for project management and training of all staff in basic courses of project management; – a clear distribution of the functional responsibilities of the project participants with the appointment of the coordinator; – a complete change in the platform and content of the exhibition site with the ability to access information on the timing of delivery of construction sites, on the targeted use of funds. (Workshop 2014: 158) –

Unfortunately, the principles of the project approach were not effectively used by the previous organizers of the exhibition. The creation of a centralized project office for this event would minimize the risks of misuse of funds.

Consideration of the Russian experience in the process of implementing project management shows that in Kazakhstan at present in central government agencies the study of this issue is only at an initial level. One of the advantages of Kazakhstan when considering the prospects for the introduction of project management into the system of public administration is a unitary system of power. The lack of a federal division of management, allows you to save time when deciding in central departments and implementing pilot projects in the regions.

When implementing the tools of project management, it is necessary to rely on the national standard of ST RK ISO21500-2014, introduced at the beginning of this year – the Project Management Guide. The standard can be used in organizations of any type, including public, private or public, and for any type of project, regardless of complexity, size and duration.

At present, there are prerequisites to the fact that the issues of implementing project management in the sphere of civil service in Kazakhstan in the

near future will be considered at the governmental level. Systemic study of experience in the field of project management, developed in the state sphere of the near and far abroad, will allow us to use the most optimal methods of project management with adaptation to Kazakhstan conditions.

The role of the use of project management tools will continue to grow, as the realities of today's rapidly changing world force states to make quick decisions and effectively implement projects at both the national and international levels.

Литература

1. Абдрасилов Б. Новые подходы к профессионализации государственной службы // Казахстанская правда. – 2015. – 15 июля.
2. Алибекова Р. «Правильные» проекты – управляемые // казахская правда. – 2010. – 10 декабря. <http://www.mining.kz/component/k2/item/12564-pravilnye-proekty-upravlyaemye>
3. Аничин В.Л., Середина О.А. Управление проектами в Белгородской области: теория и практика // Вестник Курской государственной сельскохозяйственной академии. – 2012. – №6. – стр. 14-16.
4. Анненков М.Е. Проблемы управления госкорпорациями. // Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. – 2010. – №4
5. Эрежев Б.Т. О принципах управления проектами в системе государственного управления. Отчет об аппаратном совещании под председательством председателя АДНПС с 10.11.2015. <http://www.nomad.su/?a=3-201511100025>
6. Иргалиев И.Ж. Офис проекта как центр компетенции для управления изменениями в компаниях // Материалы I Международного конгресса менеджеров проектов в Республике Казахстан. Разработка управления проектами. Практика и перспективы. – Астана, 2015 год. – С.141-153.
7. Эсенгельдина А.С. Управление проектами: проблемы и перспективы развития в РК. // Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан. – 2015. Том 4 № 356. – С. (59-64)
8. Исабекова М. Реализация управления проектами в государственном секторе: сопротивление неизбежно? <https://www.zakon.kz/4868695-vnedrenie-proektnogo-upravleniya-v.html>
9. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана с 14.12.2012 г. «Стратегия Казахстана – 2050» http://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/page
10. Выступление Президента Российской Федерации Владимира В.В. на SPIEF-2015 (упоминание о проектных офисах) <http://pmlead.ru/?p=2373>
11. Козлова А.А. Сильные и слабые стороны реализации управления проектами в государственном управлении. // Лидерство и управление. – 2016. – Том 3. № 1
12. Кораблев М.М. Разработка проектного подхода в государственном управлении. // Научные заметки Казанского государственного университета. – 2010. 152-4
13. Мартин П., Тейт К. Управление проектами. – Санкт-Петербург: Питер. – 2006. – 224 с.
14. Моргунова Н.В. Методические подходы к оценке лучших практик применения методов управления проектами государственными органами. // Российское предпринимательство. – 2013. – № 23 (245)
15. Носков К. На повестке дня – эффективность государственного управления. <http://ac.gov.ru/events/07807.html>
16. Чурсина В.Н. Практика реализации управления проектами в исполнительной ветви субъекта Российской Федерации (на примере Белгородской области) // Государственное и муниципальное управление в XXI веке: теория, методология, практика. – 2015. – № 20. – С.27-34.
17. Цеховой А.Ф., Туткишбаев К.С. Управление проектами как инструмент эффективной реализации крупномасштабных событий // Поиск. Международный научный журнал-приложение Республики Казахстан. – 2014. – № 2 (1). – С.158-163.
18. Якимова Н.М. Возможности и ограничения проектного подхода в контексте реализации нового государственного управления // АРСАДМИНИСТРАНДИ. – 2015. – №1. – С.16-27.
19. Методические рекомендации по применению управления проектами в решении проблем улучшения инвестиционного климата в субъектах Российской Федерации. <http://asi.ru/upload/iblock/5eb>
20. Рекомендации Первого Международного Конгресса Менеджеров Проектов Республики Казахстан. <http://www.spmrk.kz/vse-novosti/item/608-rekomendaczii-pervogo-mezhdunarodnogo-kongressa-proektnyx-menedzherov-napravljen>

References

1. Abdrasilov B. New approaches to the professionalization of public service // Kazakhstan's truth. – 2015. – 15 July.
2. Alibekova R. «Correct» projects – managed // Kazakh truth. – 2010. – 10 December. <http://www.mining.kz/component/k2/item/12564-pravilnye-proekty-upravlyaemye>

- 3 Anichin VL, Seredina OA Project management in the Belgorod region: Theory and practice // Bulletin of the Kursk State Agricultural Academy. – 2012. – №6. – P. 14-16.
- 4 Annenkov ME The problems of governance of state corporations. // Modern Economy: Problems, Trends, Prospects. – 2010. – №4.
- 5 Erezhev B.T. On the principles of implementing project management in the system of public administration. Report on the hardware meeting under the chairmanship of the chairman of the ADHPC from 10.11.2015. [Http://www.nomad.su/?a=3-201511100025](http://www.nomad.su/?a=3-201511100025)
- 6 Irgaliev I.Zh. Project office as a competence center for managing changes in companies // Materials of the I International Congress of Project Managers in the Republic of Kazakhstan. Development of project management. Practice and prospects. – Astana, 2015. – P.141-153.
- 7 Esengeldina A.S. Project management: problems and prospects of development in the RK. // Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. – 2015. Volume 4 No. 356. – S. (59-64)
- 8 Isabekova M. Implementation of project management in the public sector: resistance is inevitable? [Https://www.zakon.kz/4868695-vnedrenie-proektnogo-upravleniya-v.html](https://www.zakon.kz/4868695-vnedrenie-proektnogo-upravleniya-v.html)
- 9 The message of the President of the Republic of Kazakhstan N.Nazarbayev to the people of Kazakhstan from 14.12.2012. «Strategy Kazakhstan – 2050» http://www.akorda.kz/en/addresses/addresses_of_president/page
- 10 Speech by the President of the Russian Federation Vladimir V.V. at SPIEF-2015 (mention of project offices) <http://pmllead.ru/?p=2373>
- 11 Kozlova A.A. Strengths and weaknesses of the implementation of project management in public administration. // Leadership and management. – 2016. – Volume 3.- No. 1
- 12 Korablev MM Development of the project approach in public administration. // Scientific notes of Kazan State University. – 2010. 152-4
- 13 Martin P., Tate K. Project management. – St. Petersburg: Peter. – 2006. – 224 p.
- 14 Morgunova N.V. Methodical approaches to assessing the best practices in the application of project management methods by public authorities. // Russian Entrepreneurship. – 2013. – No. 23 (245)
- 15 Noskov K. On the agenda – the effectiveness of public administration. <http://ac.gov.ru/events/07807.html>
- 16 Chursina V.N. The practice of implementing project management in the executive branch of the subject of the Russian Federation (On the example of the Belgorod region) // State and municipal management in the 21st century: Theory, methodology, practice. – 2015. – № 20. – P.27-34.
- 17 Tsekhovoy AF, Tutkyshbaev KS Project management as a tool for effective implementation of large-scale events // Search. International scientific journal-annex of the Republic of Kazakhstan. – 2014. – No. 2 (1). – P.158-163.
- 18 Yakimova NM Opportunities and limitations of the project approach in the context of the implementation of the new public management // ARSADMINISTRANDI. – 2015. – №1. – С.16-27.
- 19 Methodical recommendations on the application of project management in solving problems of improving the investment climate in the subjects of the Russian Federation. <http://asi.ru/upload/iblock/5eb>
- 20 Recommendations of the First International Congress of Project Managers of the Republic of Kazakhstan. <http://www.spmrk.kz/vse-novosti/item/608-rekomendaczii-pervogo-mezhdunarodnogo-kongressa-proektnyx-menedzherov-napnavlen>

Lipkova L.¹, Ziyadin S.², Blembaeva A.³

¹PhD, professor, University of Economics Bratislava, Slovakia

²Doctor of economics, professor, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

³1 year doctoral student, High School Economics and Business, al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: Ertis_economika@mail.ru

**THE ECONOMIC ESSENCE OF MANAGEMENT
OF THE TOURIST INDUSTRY**

The transition of the economy to an innovative development path requires the state to pay special attention to the search for and use of internal development reserves, based on the available scientific, historical, cultural and natural potential. One of the ways is to improve the management of tourism and create a competitive tourism product. Therefore, we believe that there was a need to clarify the content of tourism management as an independent field of scientific knowledge. Tourism is a unique social and economic phenomenon that encompasses life and activity of people all over the world as a sphere of recreation and leisure, personal development, entrepreneurship, professional interests and employment, and regional development. Tourism has become a lifestyle of modern society, a way of knowing the world and a significant part of the world economy. The purpose of public management of tourism activities is that the state, recognizing tourism activity as one of the priority branches of the economy of the state, promotes the development of tourism activities and creates favorable conditions for its functioning, determines and supports priority directions. The article deals with theoretical aspects of the concept of «tourism», topical issues of the development of tourism management systems at various levels, as well as improving the efficiency of the tourist sector at the state level.

Key words: tourism, tourism industry, public management.

Липкова Л.¹, Зиядин С.², Блембаева А.³

¹PhD, Братислава Экономикалық Университетінің профессоры, Словакия

²Э.ғ.д., профессор, Экономика және бизнес жоғары мектебі,

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

³1 курс докторанты, Экономика және бизнес жоғары мектебі,

«Менеджмент және маркетинг» кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: Ertis_economika@mail.ru

Туристік саланы басқарудың экономикалық маңызы

Экономиканың инновациялық даму жолына көшу мемлекеттің қол жетімді ғылыми, тарихи, мәдени және табиғи әлеует негізінде ішкі даму резервтерін іздестіруге және пайдалануға ерекше назар аударуды талап етеді. Олардың бірі – туризмді басқаруды жетілдіру және бәсекеге қабілетті туристік өнім жасау. Сондықтан біз туризмді басқарудың мазмұнын тәуелсіз ғылыми білім саласы ретінде түсіндіру қажет деп есептейміз. Туризм – бұл бүкіл әлемдегі адамдардың өмірі мен қызметіне, демалыс және демалу саласына, жеке дамуына, кәсіпкерлікке, кәсіби мүдделерге және жұмысқа орналасуға, сондай-ақ өңірлік дамуға бағытталған бірегей әлеуметтік-экономикалық құбылыс. Туризм заманауи қоғамның өмір салты, әлемді және әлемдік экономиканың маңызды бөлігін танып білудің тәсілі. Туристік қызметті мемлекеттік басқарудың мақсаты туристік қызметті мемлекет экономикасының басым салаларының бірі ретінде тани отырып, туристік қызметтің дамуына ықпал ететін және оның жұмыс істеуі үшін қолайлы жағдай жасау, басым бағыттарды айқындау және қолдау болып табылады. Бұл мақалада «туризм» тұжырымдамасының теориялық аспектілері, әртүрлі деңгейдегі туризмді басқару жүйесін дамытудың өзекті мәселелері, сондай-ақ мемлекеттік деңгейде туризм секторының тиімділігін арттыру мәселелері талқыланды.

Түйін сөздер: туризм, туризм саласы, мемлекеттік басқару.

Липкова Л.¹, Зиядин С.², Блембаева А.³

¹Phd, профессор Экономического университета Братиславы, г. Братислава, Словакия

²д.э.н., профессор., Высшая школа экономики и бизнеса,

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

³докторант 1 курса, Высшая школа экономики и бизнеса, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, e-mail: Ertis_economika@mail.ru

Экономическая сущность управления туристической отраслью

Переход экономики к инновационному пути развития требует от государства особого внимания к поиску и использованию резервов внутреннего развития на основе имеющегося научного, исторического, культурного и природного потенциала. Один из способов – улучшить управление туризмом и создать конкурентоспособный туристический продукт. Поэтому мы считаем, что необходимо уточнить содержание управления туризмом как самостоятельную область научных знаний.

Туризм – это уникальный социально-экономический феномен, который охватывает жизнь и деятельность людей во всем мире, как сферу отдыха и досуга, личного развития, предпринимательства, профессиональных интересов и занятости, а также регионального развития. Туризм стал образом жизни современного общества, способом познания мира и значительной части мировой экономики.

Целью государственного управления туристской деятельностью является то, что государство, признавая туристическую деятельность как одну из приоритетных отраслей экономики государства, способствует развитию туристической деятельности и создает благоприятные условия для ее функционирования, определяет и поддерживает приоритетные направления. В статье рассматриваются теоретические аспекты концепции «туризм», актуальные вопросы развития систем управления туризмом на разных уровнях, а также повышение эффективности туристического сектора на государственном уровне.

Ключевые слова: туризм, индустрия туризма, общественное управление.

Introduction

The tourist sphere is the most dynamically developing, because it is one of the most profitable businesses in the world, the efficiency of which is comparable to investment in the oil and gas industry. Revenues from the tourism sector are the main source of income in the budget for a third of the world's countries, while in eighty countries, tourism revenues are included in the top five budget items.

The development of tourism, like no other branch of the economy, stimulates the creation of jobs and the development of small business, redistributes resources between countries, has a stimulating effect on such sectors of the economy as transport, communications, services, trade, construction, and production of consumer goods.

Tourism is one of the factors influencing the development of other areas of social production, since the satisfaction of leisure needs, which is an important goal of tourism, is realized not only by tourist enterprises, but also by enterprises of other branches of social production.

Tourism has great potential in terms of employment, having from this point of view a significant contribution to attracting surplus labor from other sectors and thus facilitating unemployment, especially in disadvantaged

segments with relatively low chances of entering the labor market: young people, women, people with secondary / low education and training. But at the same time, employment in the tourism sector is characterized by a number of concerns about the specifics of tourism activities: high seasonality, low skill level, which does not provide ample opportunities in a career, atypical work schedule, especially in hotels and restaurants, relatively low income level. (Mara Ursache, 2015).

Tourism is an industry that enjoys optimistic forecasts for the future; its importance is becoming increasingly significant at the global, regional, national and local levels (Enea, 2009).

Material and Methods

In the scientific literature, there are also different approaches to the definition of the concept of «tourism». For example, a number of researchers under tourism understand all types of population movements that are not related to the change of place of residence and work. P. Bernecker considers tourism as «a set of relationships and services related to the temporary and voluntary change of the traveler's residence for non-commercial or non-professional reasons» (Bernecker, 1997). This approach defines tourism as a temporary migration.

This allows us to give an expanded interpretation of the concept of «tourism».

Tourism is understood as one of the forms of migration of the population, characterized by its temporary movement from one region of the country to another, if it is not associated with a variable place of residence and work, in other words, a voluntary journey for rest, treatment, participation in scientific, business and cultural meetings (Azar, 1995)

Other authors interpret tourism as a trip (hiking), which is not related to the change of permanent residence, and as a sphere of services to meet the needs of tourists (Kvartalnov, 1998).

Tourism is the world's largest industry and contributes greatly to the economies of most developed and developing countries, as it is used as an ubiquitous means for economic development and diversification and is an integral part of economic development policies at the local, regional and national levels. (Sharpley, Richard and Telfer& David J. 2002).

In 1993, the UN Statistical Commission adopted a definition approved by the World Tourism Organization (WTO) and widely used in international practice. According to it, tourism covers the activities of persons who travel and stay in places outside their usual environment for a period not exceeding one year in a row, for rest, business and other purposes (Vasiliev, 2001).

Modern economic science considers tourism as a system object of study, which allows, on the one hand, revealing its structure with a variety of internal connections, and on the other – to determine the nature of interaction with the external environment.

In accordance with the definition developed by the International Association of Scientific Experts in the field of tourism, tourism as a socio-economic system is a set of relationships, links and phenomena that arise during the movement, stay of people in places other than their permanent place of residence, and not related to their work activity (Vasiliev, 2001).

In order to disclose the socio-economic content of tourism, it is necessary to identify different groups of actors that interact in tourism (Kharitonov, 2002):

- Tourists – people who experience different mental and physical needs, the nature of which determines the directions and types of participation of these people in tourism activities.

- The receiving side is the local population, who perceives tourism primarily as a factor of employment of the population. For this group, the important is the result of interaction with tourists, including foreign ones.

- Organizations that provide tourists with goods and services – entrepreneurs who see in tourism the opportunity to profit through the provision of goods and services, taking into account the demand in the tourist market.

Tourism is a sphere of business. To it directly involved airlines, car rental companies, railways, buses, hotels and restaurants. To the related types of business can also be attributed financial structures that finance the development of the service sector, etc.

Tourism also includes a living experience or service consumed by people, so there are also frequent goals related to protecting tourists and guaranteeing a good result of their experience. These are common goals:

- 1) More effectively protect the consumer – the tour operator;

- 2) To improve the regulation of the business sector by adopting regulations governing various subsectors or products: accommodation, travel agencies, active tourism, etc.;

- 3) To promote actions that improve the quality of the tourist product and customer service, usually organize activities for employees (Velasco, 2016).

Tourism includes a wide range of directions and products, and implies the interest of various parties from the public and private sectors with highly decentralized areas of competence at the local and regional levels. Tourism is a strategic economic activity, and its importance is likely to increase in the next few years. Tourism has great potential in terms of contributing to the achievement of several key objectives of the European Union, such as lasting development, economic growth and development of human resources, economic and social cohesion. The strategic approach of the process is to create conditions and provide a basis for long-term tourism, high quality and competitiveness. The strategy for achieving this goal is based on a number of issues, the most important being to follow a knowledge-based approach, to know how to better use existing information, to obtain and develop know-how, and to innovate by developing new processes (Mihail Aurel 2016) .

Leiper N. formulated the definition of tourism as a system that consists of elements: geographical elements, tourists, tourism industry. Geographical elements are divided into regions that generate tourists, a transit region, and a tourism destination region.

Tourism destination is the decisive element of the tourism system. It can be described as a center (territory) with all sorts of amenities, facilities and

services to meet all kinds of tourist needs. That is, the tourism destination includes the most important and decisive elements of tourism, which are necessary for tourists. The region of tourism destination is one of the most important in the tourism system, as the tourism destinations and their image attract tourists, they motivate the visit, thus, activate the entire tourism system. The word «destination» in English means «destination». When systematizing approaches to the definition, Leiper distinguishes the types of definitions: the scholastic, economic and technical (Leiper, 1979).

P. Murphy defined tourism as a set of travels of non-residents (tourists, including tourists) to the destination until the place of residence becomes their permanent residence (Murphy, 1985).

A different approach to the characteristics of tourism is, for example, Mathieson A. and Wall D. In their view, «These are multifaceted phenomena that include temporary travel and stay of people in a tourist destination outside their permanent places of residence and work, activities carried out while in the place destination, as well as a set of services created to meet the needs of travelers. Tourism contains dynamic, statistical and successive elements» (Mathieson, 1982).

Tourism is an element that encourages communication, the exchange of ideas, information, stimulates the cultural horizon, and strengthens the influence on intellectual education. Therefore, one of the most important functions of tourism is to ensure that its role is encouraging in order to promote the restoration of the working capacity of the population both in the form of recreation and in the form of medical procedures. At the same time, tourism is a means of education, which increases the level of education, culture and civilization of people. Therefore, tourism contributes not only to material satisfaction of needs, but also to spiritual satisfaction of people's needs (Anda Nicoleta Onețiu, 2013).

Thus, tourism is an important component of the economy of many countries, which provides employment for local people, loading hotels, restaurants, entertainment events, foreign currency, etc. Tourism is based on the exploitation of local tourist resources, bringing the given area or state income (Law of the Republic of Kazakhstan «About tourist activities in the Republic of Kazakhstan, 2001»).

Tourism as an economic activity creates numerous direct and indirect effects of the multiplier (Goeldner, 2011). However, tourism in addition to economic activity is a cultural, economic and social phenomenon that involves interaction between

people, requiring a variety of services and amenities (Lickorish, Jefferson, Bodlender and Jenkins, 1991), identified in tourist destinations.

In this sense, the phenomenon of tourism is connected with the dynamics of interaction between tourists, residents, physical environments – natural and ecological – and the culture of the inhabitants, infrastructure and superstructure, attractions, technologies and management – to involve planning of demand for the tourism sector and promotion of public and private components sectors at different levels of their activities – national, regional and local – through coordination, cooperation and cooperation.

The phenomenon of tourism is also a political and economic force (Elliot, 1997), which owns the territory and establishes the dynamics of production and consumption (Fratucci, 2008), which create positive environmental, cultural, economic and social consequences. (Goeldner and Brent, 2011, Elliot, 1997; Inskip, 1991). It also motivates the conflicts of interest that the government as a whole should govern (Velasco González, 2013), which requires the effective work of this activity with regard to the use of public resources in the implementation of tourism policy.

Results and discussion

Management in the tourism industry is a system of activities, the elements of which are various types of activities carried out by managing entities (organizing the provision of services, producing their components, acquiring it, which are distributed among various entities: authorities, management of tourist firms and associations, consumers) (Krivosheeva, 2011).

As subsystems of management in tourism, it is possible to allocate:

- 1) External management, which is represented by state regulation and regulation of the industry;
- 2) Internal professional management and self-management at the level of the industry and tourist enterprises.

At the level of the public management of the tourism industry – external management – the governing bodies are the bodies of state power and local self-government that regulate the industry in a regulated manner, the governed subjects are the executive bodies of state power and local self-government responsible for implementing the adopted normative acts, as well as representatives of the tourist business and tourists, whose activities are regulated by federal, regional and local regulations.

At the level of internal professional management, the managing entities are the heads of the companies of the tourist sector – tour operators, travel agents, insurance companies, consulates and visa centers, airlines, hotel sector, as well as heads of industry associations / unions that make management decisions that shape the tourism industry and participate in the regulation of relations with each other and the external environment in the process of creating and implementing a tourist product (Kharitonova, 2006).

At present, there is no system for developing managerial decisions that is the same for all subjects of tourist activity; in real practice, one can find both a centralized and partially decentralized and decentralized decision-making system. At the sectoral level, a partially decentralized model dominates, which does not always allow the prompt decision-making of certain management decisions, which in turn leads to spontaneous acceptance of them (Thagapsov, 2014).

The centralized management system is the state regulation of all directions of activity of the subjects of management operating within the framework of the tourist industry. This management system can be designated as «administrative», since it is characterized by recognition of the tourism sector as one of the priority sectors of the national economy, and on this basis the inclusion of management tasks at the level of central executive authorities in the competence of any diversified ministry. It is typical for it that the vertical «chain» of responsibility for the implementation of measures provided for by federal and regional tourism development programs is built up, administrative levers of macroeconomic regulation prevail: laws, federal and regional programs, licensing, certification, and other mechanisms for legal regulation of tourism business. An important role is given to such economic instruments of regulation as preferential taxation, government loans, and so on. A centralized version of the tourism management system is common in a number of countries with high tourist traffic – Turkey, Egypt, Tunisia, and China. It is quite effective, but its operation requires large financial investments, both from the state and private companies (Evdokimov, 2005).

The functioning of the partially decentralized management system provides for the presence not only of the regulatory role of the state, but also of a strong ministry, that controls the activities of the industry based on the principles of partnership between the state and the tourist market. This type of system can be designated as «partner», since

it involves recognition of the tourism sector as a significant sector of the national economy, provides substantial state support for high growth rates of the national tourism production.

Essential features of the partially decentralized management system are the following: 1) public authorities that perform regulatory and control functions actively interact with local government and commercial tourist organizations; 2) a clear division of the bodies of state tour-administration into two components. One deals with global issues of public administration: the creation of a regulatory and legal framework for the industry, the processing of statistical information, the coordination of actors in the regions, and cooperation at the interstate level. The second component is marketing; in this case, the competence of the authorities is all that is necessary to create an image of the country abroad participation in exhibitions, management of tourist missions abroad. In addition, these structures receive the bulk of the funding. To implement the partnership model, certain conditions are required: large financial investments in the tourism industry, investment in tourist infrastructure. The main purpose of such interaction is to reduce the role of the central executive in economic processes and public spending by attracting financial resources (investments) from private business. In addition to tourism, administrations and national tourist organizations, as a rule, including representative offices abroad, numerous industry associations significantly influence the regulatory processes of tourism business. The partner model, which is costly, but effective, has been realized for decades in such countries as Spain, Italy, France (Saak, 2007).

The decentralized management system includes the management of tourist organizations and regulatory activities of the state, is characterized by relative autonomy of the subjects of tourist activity. All issues are resolved on the ground based on the principles of market «self-organization»; there is no central state administration. Such a system of self-regulation has been implemented in the US since 1997, but then the principles of state regulation of the tourism sector have been revised. This is reflected in the recognition that tourism is an important component of the national economy, and it can develop successfully only with substantial support from the state.

Analysis of management practices in world tourism confirms the thesis that no country is able to ensure the successful development of tourism without active and ongoing cooperation between the developers of legal acts and the practices of

the tourist business. Preparation of normative acts on the development and regulation of tourism activities, carried out without prior scientific and practical-management analysis, cannot be optimal (Krivosheeva, 2011).

Public management of the development of the tourist sector of the economy should be implemented based on a single organizational and economic mechanism. This mechanism is an interrelated set of principles and functions of regulation, methods and organizational forms of their implementation that contribute to the goal of making the most of the country's tourist resources, provided that the cultural, historical and natural-ecological environment is preserved.

Regulation of tourism development is a multi-level system, which includes:

- Coordination and promotion of tourism on a global scale, which is carried out through the World Tourism Organization with the participation of international financial organizations;

- Coherence of tourism policy at the interstate level, which is achieved through regional tourist organizations and special bodies of intergovernmental associations (for example, the European Community);

- Coherence of tourism policy at the national and regional levels, which is carried out through specially established state bodies and public associations of tourism organizations (Taigibova, 2012).

At present, further development of tourism in the RK requires the development of the main instruments of the state tourist policy of the Republic of Kazakhstan, the improvement of investment, financial, and institutional arrangements.

Among the investment mechanisms can be identified the formation and development of tourist complexes, clusters and centers; projects for the construction of tourist display facilities, tourist infrastructure, etc. To help attract investment, it is recommended to create a register of investment proposals in the field of tourism.

Investment mechanisms are closely related to financial mechanisms aimed at developing the following tools:

- using the possibility of co-financing budgetary funds and investor funds (for example, allocating budget funds to the providing infrastructure, investor funds – to tourist and recreational facilities);

- subsidizing part of the interest rate on loans from commercial banks to support the subjects of tourism;

- granting grants for the development of certain types of tourism (Toreev, 2010).

In order to increase the importance and priority of tourism in the national economy, it is necessary at the level of cities and districts of regional subordination to create separate structural units with coordinating functions of influence on territorial organizations and business partnerships with new key competencies.

Options for improving this organizational mechanism can be the optimization of functions of existing industry regulators or the creation of new organizational structures aimed at innovative transformations.

In addition, it is necessary to improve interdepartmental and intersectoral cooperation on the principles of public-private partnership, represented by horizontal (between state and non-state institutions) and vertical (between state structures of different levels) interrelations (Weaver, 2010).

Conclusion

The government is the main protagonist in the political process of tourism development (Bramwell, 2011). He cannot afford to ignore the industry because of its enormous economic, social and political importance (Richter, 1983). Tourism policy should be conceived to consider the positive and negative consequences of this phenomenon, extrapolating strictly economic bias. In this sense, tourism policy is understood as:

- a set of actions that encourage public participants – in times of cooperation with non-state actors – to achieve a variety of goals related to various phenomena and attitudes that involve the process of attracting, persistent or accidental residence of citizens in a certain territory (Velasco González, 2013);

- a set of rules, norms, guidelines, goals and strategies for development and promotion that provides the framework within which decisions taken collectively and individually affect activities in the long run, development and day-to-day activities that are limited to a certain tourism destination (Goeldner, 2011);

- public policy is the process and product – the decision-making process and the product of this process. It is now recognized that politics should serve not only the government, but also public interest in tourism. (Edgell, 2008).

Increasing the efficiency functioning of the tourism sector depends on the decision at the state level of the following main tasks:

- development of a statistical database on tourism markets that promotes tourism planning;

- creating systems and determining the order of tourism planning;
- partnership between host governments and the private tourism sector in strengthening tourism links;
- cooperation between countries on a regional basis in the areas of: marketing, training standards, etc.;
- obtaining the necessary funds in the capital market for investment in infrastructure, equipment and facilities;
- creation of all necessary conditions for the use of economic benefits of tourism by the local population;
- creation of a specialized system for training professional personnel for the tourism sector;
- development of a wide range of tourism products and services that meet the needs and desires of all segments and niches of the consumer market, marketing activities, etc.

These tasks should be directed to the future. Their decision will depend on the amount of investment in the tourism sector. The solution of these tasks will

increase the efficiency of the tourism sector at all levels, maximize benefits and ensure a high level of tourist satisfaction, promoting mutual understanding and mutual respect between the peoples of the world and their cultures.

Thus, the public management for the development of the tourism sector of the economy should be implemented based on a single organizational and economic mechanism. In the conditions of the Republic of Kazakhstan, the general provisions for the formation and implementation of state tourism policy require regional adaptation. In this regard, the public management for the development of the tourism sector should be two-tier: national and local. The proposed system of state regulation of the development of the tourism sector, as well as a model of state support for the tourism sector, can effectively implement the state tourism policy at the regional level. This will be facilitated by the integrated development of the main instruments of the state tourist policy of the Republic of Kazakhstan, as well as the improvement of its investment, financial and institutional arrangements.

Литература

- 1 Anda Nicoleta Onețiu and Andreea – Monica Predonu (2013) / *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 92 (2013) pp.652-655.
- 2 Bernecker P. (1997) *Fundamentals of tourism* / Bernecker P.- Geneva,
- 3 Bramwell, B. (2011) Governance, the state and sustainable tourism: a political economy approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4-5), pp. 459-477.
- 4 Edgell, D. L., Del Mastro, M., Smith, G., & Swanson, J.R (2008) *Tourism, policy and planning: yesterday, today and tomorrow*. New York: Routledge.
- 5 Elliot, James. (1997) *Tourism: politics and public sector management*. London: Routledge.1997.
- 6 Enea.,C. Enea., C. (2009), The effects of the crisis on tourism management services firms and its impact on sustainable development of cities, *Annals of «Constantin Brancusi» University of TarguJiu, Economy Series*, Nr.;
- 7 Fratucci, Aguinaldo C. (2008) *Adimensões espaciais das políticas públicas brasileiras de turismo: as possibilidades das redes regionais de turismo, Niterói -RJ. (Tese de Doutorado, Programa de Pós -graduação em Geografia, Universidade Federal Fluminense). Brasil.*
- 8 Goeldner, Charles; Brent, Richard. *Tourism: Principles, Practices, Philosophies.*(2011)12th Edition. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- 9 Inskip, Edward. (1991) *Tourism planning: na integrated and sustainable development approach*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- 10 Leiper N.(1979) The framework of tourism: towards a definition of tourism, tourist, and the tourist Industry // *Annals of Tourism Research*. Vol. 6(4). P. 390-407
- 11 Lickorish, Leonard J., Jefferson, Alan, Bodlender, Jonathan e Jenkins, Carson L. (1991) *Developing tourism destinations: policies and perspectives*. Harlow: Longman.
- 12 Mara Ursache / *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 188 (2015) 130 – 137
- 13 Mathieson A., Wall G. *Tourism: economic, social and environmental impacts*. L.: Longman, 1982.
- 14 Mihail Aurel Țițu et al. / *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 221 (2016) 294 – 301
- 15 Murphy P. *Tourism: a community approach*. L.: Routledge, 1985.
- 16 Richter, L. K. *Tourism politics and political science: a case of not so benign neglect*. *Annals of Tourism Research*, 10, 313e335.1983.
- 17 Sharpley, Richard and Telfer, David J. (2002). *Tourism and development* (pp. 221). Channel View Publications
- 18 Velasco González, María. (2013) «Gestión pública del turismo. La gobernanza». in Juan Pulido Fernández, I., e López Sánchez, Y. (Eds.). *Gestión estratégica sostenible de destinos turísticos*. Sevilla: Universidad Internacional de Andalucía, Servicio de Publicaciones. pp.469 – 519.

- 19 Velasco, Maria.(2016) Between power and rationality: tourism governance, tourism policy, tourism public management and tourism planning //Pasos-revista de turismo y patrimonio cultural. Volume: 14 Issue: 3 Special Issue: SI Pages: 577-594 Published: JUN
- 20 Weaver D., Lawton L. (2010) *Tourism management* (4th ed.). Milton, Australia: John Wiley & Sons. – P. 420
- 21 Азар В.И. (1995) Экономика и организация туризма. – М., – 187 с.
- 22 Васильев И. А. (2001) Мотивация и контроль за действием / И. А. Васильев, М. Ш. Магомед-Эминов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, – 144 с.
- 23 Евдокимов К.А. (2005) Социальный институт туризма в условиях преобразования современного российского общества: дис. ... канд. социол. наук: 22.00.04. – Тула,
- 24 Закон Республики Казахстан «О туристской деятельности в Республике Казахстан» № 211-ІІ ЗРК, 13 июня 2001 г.
- 25 Квартальнов В.А., Романов А.А. *Международный туризм: политика развития.* – М.: 1998. – 204 с.
- 26 Кривошеева Т.М., Маркова, С.А. Практика применения программного метода управления в сфере туризма: материалы международной научно-практической конференции «Управление современным инновационным обществом в посткризисный период (экономические, социальные, философские, правовые аспекты)». – В 5-ти ч. – Ч. 3.– Саратов: Изд-во «КУБиК», 2011.
- 27 Саак, А.Э., Пшеничных, Ю.А. *Менеджмент в социально-культурном сервисе и туризме: учеб. пособие.* – СПб.: Питер, 2007.
- 28 Тайгибова Т. Т. (2012) Государственное управление развития въездного туризма // Молодой ученый. – №1. Т.1. – С. 153-157.
- 29 Тореев В.Б., Вороновская О.Е.(2010) Моделирование процессов государственного регулирования развития малого бизнеса // Вопросы экономики. – №2. – С. 109-127.
- 30 Тхагапсов А.В., *Виды систем управления в туризме. Сервис в России и за рубежом.* 2014.
- 31 Харитонов Д.А. (2002) Социально-экономическое содержание туризма в современной России: автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. социол. наук. – Саратов. – 25.
- 32 Харитонова Т.В., Кривошеева, Т.М. (2006) Маркетинговые стратегии развития территорий (на примере городов): сб. науч. трудов VII Всероссийской научно-практической конференции «Проблемы практического маркетинга в сфере сервиса». – М.: МГУС, 2006.

References

- 1 Anda Nicoleta Onețiu and Andreea – Monica Predonu (2013) / *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 92 (2013) pp.652-655.
- 2 Bernecker P. (1997) *Fundamentals of tourism* / Bernecker P.- Geneva,
- 3 Bramwell, B. (2011) Governance, the state and sustainable tourism: a political economy approach. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(4-5), pp. 459-477.
- 4 Edgell, D. L., Del Mastro, M., Smith, G., & Swanson, J.R (2008) *Tourism, policy and planning: yesterday, today and tomorrow.* New York: Routledge.
- 5 Elliot, James. (1997) *Tourism: politics and public sector management.* London: Routledge.1997.
- 6 Enea.,C. Enea., C. (2009), The effects of the crisis on tourism management services firms and its impact on sustainable development of cities, *Annals of «Constantin Brancusi» University of TarguJiu, Economy Series*, Nr.;
- 7 Fratucci, Aguinaldo C. (2008) *Adimensõesespaciaisnaspolíticas públicasbrasileiras de turismo: as possibilidades das redesregionais de turismo, Niterói -RJ.* (Tese de Doutorado, Programa de Pós -graduaçãoemGeografia, Universidade Federal Fluminense). Brasil.
- 8 Goeldner, Charles; Brent, Richard. *Tourism: Principles, Practices, Philosophies.*(2011)12th Edition. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- 9 Inskip, Edward. (1991) *Tourism planning: na integrated and sustainable development approach.* New York: Van Nostrand Reinhold.
- 10 Leiper N.(1979) The framework of tourism: towards a definition of tourism, tourist, and the tourist Industry // *Annals of Tourism Research*. Vol. 6(4). P. 390-407
- 11 Lickorish, Leonard J., Jefferson, Alan, Bodlender, Jonathan e Jenkins, Carson L. (1991) *Developing tourism destinations: policies and perspectives.* Harlow: Longman.
- 12 Mara Ursache / *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 188 (2015) 130 – 137
- 13 Mathieson A., Wall G. *Tourism: economic, social and environmental impacts.* L.: Longman, 1982.
- 14 Mihail Aurel Țîțu et al. / *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 221 (2016) 294 – 301
- 15 Murphy P. *Tourism: a community approach.* L.: Routledge, 1985.
- 16 Richter, L. K. *Tourism politics and political science: a case of not so benign neglect.* *Annals of Tourism Research*, 10, 313e335.1983.
- 17 Sharpley, Richard and Telfer, David J. (2002). *Tourism and development* (pp. 221). Channel View Publications
- 18 Velasco González, María. (2013) «Gestión pública del turismo. La gobernanza». in Juan Pulido Fernández, I., e López Sánchez, Y. (Eds.). *Gestión estratégica sostenible de destinos turísticos.* Sevilla: Universidad Internacional de Andalucía, Servicio de Publicaciones. pp.469 – 519.

- 19 Velasco, Maria.(2016) Between power and rationality: tourism governance, tourism policy, tourism public management and tourism planning //Pasos-revista de turismo y patrimonio cultural. Volume: 14 Issue: 3 Special Issue: SI Pages: 577-594 Published: JUN
- 20 Weaver D., Lawton L. (2010) Tourism management (4th ed.). Milton, Australia: John Wiley & Sons. – P. 420
- 21 Azar V.I. (1995) Jekonomika i organizacija turizma. – M., – 187 c.
- 22 Vasil'ev I. A. (2001) Motivacija i kontrol' za dejstviem / I. A. Vasil'ev, M. Sh. Magomed-Jeminov. – M.: Izd-vo Mosk. un-ta, – 144 s.
- 23 Evdokimov K.A. (2005) Social'nyj institut turizma v uslovijah preobrazovanija sovremennogo rossijskogo obshhestva: dis. ... kand. sociol. nauk: 22.00.04. – Tula,
- 24 Zakon Respubliki Kazahstan «O turistskoj dejatel'nosti v Respublike Kazahstan» № 211-II ZRK, 13 ijunja 2001 g.
- 25 Kvartal'nov V.A., Romanov A.A. Mezhdunarodnyj turizm: politika razvitija.– M.: 1998. – 204 s.
- 26 Krivosheeva T.M., Markova, S.A. Praktika primenenija programmno metoda upravljenja v sfere turizma: materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoj konferencii «Upravlenie sovremennym innovacionnym obshhestvom v postkrisisnyj period (jekonomicheskie, social'nye, filosofskie, pravovye aspekty)». – V 5-ti ch. – Ch. 3.– Saratov: Izd-vo «KUBiK», 2011.
- 27 Saak, A.Je., Pshenichnyh, Ju.A. Menedzhment v social'no-kul'turnom servise i turizme: ucheb. posobie. – SPb.: Piter, 2007.
- 28 Tajgibova T. T. (2012) Gosudarstvennoe upravlenie razvitija v#ezdnogo turizma // Molodoj uchenyj. – №1. T.1. – S. 153-157.
- 29 Toreev V.B., Voronovskaja O.E.(2010) Modelirovanie processov gosudarstvennogo regulirovanija razvitija malogo biznesa // Voprosy jekonomiki. – №2. – S. 109-127.
- 30 Thagapsov A.V., Vidy sistem upravljenja v turizme. Servis v Rossii i za rubezhom. 2014.
- 31 Haritonov D.A. (2002) Social'no-jekonomicheskoe sodержanie turizma v sovremennoj Rossii: avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kand. sociol. nauk. – Saratov. – 25.
- 32 Haritonova T.V., Krivosheeva, T.M. (2006) Marketingovye strategii razvitija territorij (na primere gorodov): sb. nauch. trudov VII Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii «Problemy prakticheskogo marketinga v sfere servisa». – M.: MGUS, 2006.

Sokira T.S.

Ph.D., Associate Professor, Russian Academy
of Public Administration under the President of the Russian Federation,
Moscow, Russia, e-mail: t_sokira@mail.ru

EDUCATION AS A FACTOR IN THE FORMATION OF HUMAN CAPITAL AND ECONOMIC GROWTH

At the present stage, education as a factor in the formation of human capital has become an element of the strategy of economic growth, has become part of the practice of state regulation of all developed countries of the world. Being an active participant of the Fourth Industrial Revolution, being on the road to modernization to economic growth, integrates into the international competitive system, is an active participant in the implementation of international programs for sustainable development, and pays much attention to the development of education. In this connection, the topic proposed for consideration in this article is very relevant and meets the task facing Kazakhstan – to make education the centerpiece of a new model of economic growth.

The aim of the study is to actualize the world experience of education as a factor in the formation of the Cheka in the context of its national development. The scientific and practical significance of the work consists in concretizing ways to improve the quality of education in the process of the Third Modernization of Kazakhstan's economy. The methodological basis of the study was the work of political economics classics and modern researchers of education in the context of human capital development. The value of the work is that opportunities have been expanded and directions for improving education have been indicated in the formulation of the state policy of Kazakhstan. This research can be useful for industry and state theorists and practitioners, in planning, analyzing and evaluating the state of education and improving human capital.

Key words: education, human capital, modernization of the economy, state policy, economic growth, sustainable development.

Сокира Т.С.

э.ғ.к., доцент, Ресей Федерациясы Президенті жанындағы
Ресей мемлекеттік басқару академиясы,
Мәскеу қ., Ресей, e-mail: t_sokira@mail.ru

Білім адами капиталды және экономикалық өсуді қалыптастыру факторы ретінде

Білім берудің қазіргі сатысында адам капиталын қалыптастыру факторы экономикалық өсу стратегиясының элементі ретінде әлемнің барлық дамыған елдерінің мемлекеттік реттеу тәжірибесіне енгізіледі. Қазақстан төртінші индустриалдық революциясының белсенді қатысушысы ретінде экономикалық өсуді жаңғырту жолында халықаралық бәсекеге қабілеттілік жүйесіне біріктірілген, тұрақты дамудың халықаралық бағдарламасын жүзеге асырудың белсенді қатысушысы болып табылады, білім беруді дамытуға үлкен көңіл бөледі. Осы мақалада ұсынылған тақырып өте өзекті және Қазақстан алдында тұрған міндетке сай – білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық элементі етіп орнықтыру.

Зерттеу мақсаты – қарастырылып отырған білім берудің әлемдік тәжірибесін – Адам капиталын ұлттық даму контекстінде қалыптастыру факторы ретінде жүзеге асыру. Жұмыстың ғылыми- тәжірибелік маңыздылығы Қазақстан экономикасының үшінші жаңғырту үдерісінде білім берудің сапасын арттыру жолдарын тұрақтандыруда жатыр.

Зерттеудің әдіснамалық негізі ретінде адами капиталды дамыту контекстіндегі саяси экономика классиктері және білім берудің заманауи зерттеушілері қызмет етті. Жұмыстың мәні

– Қазақстанның мемлекеттік саясатын қалыптастыруда білім берудің мүмкіндіктерінің кеңейтілуі және жүзеге асыру бағыттарының көрсетілуі. Бұл зерттеу адам капиталын жүзеге асыру және білім беру жағдайын бағалау мен талдауға, салалық және мемлекеттік теоретиктер мен практикаға және жоспарлауға пайдалы болуы мүмкін.

Түйін сөздер: білім, адами капитал, экономиканы жаңғырту, мемлекеттік саясат, экономикалық өсу, тұрақты даму.

Сокира Т.С.

к.э.н, доцент, Российская академия государственной службы
при Президенте Российской Федерации, г. Москва, Россия,
e-mail: t_sokira@mail.ru

Образование как фактор формирования человеческого капитала и экономического роста

На современном этапе образование как фактор формирования человеческого капитала стало элементом стратегии экономического роста, вошло в практику государственного регулирования всех развитых стран мира. Казахстан как активный участник Четвертой промышленной революции, находясь на пути модернизации к экономическому росту, интегрируется в международную конкурентную систему, является активным участником реализации международных программ устойчивого развития, огромное внимание уделяет развитию образования. В связи с чем тема, предложенная для рассмотрения в данной статье, весьма актуальна и отвечает задаче, стоящей перед Казахстаном – сделать образование центральным звеном новой модели экономического роста.

Цель исследования заключается в актуализации рассмотренного мирового опыта образования как фактора формирования ЧК в контексте его национального развития. Научная и практическая значимость работы состоит в конкретизации путей улучшения качества образования в процессе Третьей модернизации экономики Казахстана. Методологической базой исследования послужили труды политэкономических классиков и современных исследователей образования в контексте развития человеческого капитала. Ценность работы заключается в том, что расширены возможности и указаны направления совершенствования образования при формировании государственной политики Казахстана. Данное исследование может быть полезным отраслевым и государственным теоретикам и практикам, в планировании, анализе и оценке состояния образования и совершенствования человеческого капитала.

Ключевые слова: образование, человеческий капитал, модернизация экономики, государственная политика, экономический рост, устойчивое развитие.

Introduction

It is well known that education at the present stage of the development of society is the most important function of the society providing, as the reproduction and development of the society itself, as well as the systems of its activity. How important is its significance for the present and future of mankind is described in the World Education Monitoring Report (WDMO) for 2016, which presents an authoritative report confirming the extremely important contribution of education to all aspects of sustainable development. At the same time, the report clearly indicates how far humanity is from achieving the goals of sustainable development. For example, «... the current level of aid, about \$ 5 billion a year for primary education – which is only \$ 5 per year per inhabitant of a rich country – is a very small investment in sustainable development and peace in the future» [Jeffrey D. Sax, 2016: 6]. In this connection, WDMO defines the goals of

sustainable development 4 (LRC4) in the field of education until 2030 – providing comprehensive and fair quality education and encouraging the possibility of lifelong learning for all.

Modern Kazakhstan, for which the problem of the need for the further formation of sustainable development of Kazakhstan society in the conditions of global competition remains relevant, can not remain indifferent and is in the trend of solving modern problems, including in education. The proclaimed third modernization of the economy and society is not accidental, one of the development priorities on the way to the knowledge economy is human capital (Cheka), in the improvement of which the main role is given to education. Thanks to education, a significant increase in the Cheka and human potential is ensured, and their decisive role in the social and economic development of society.

The future of Kazakhstan depends on accelerated technological modernization of the economy, cardinal improvement and expansion of the business

environment, macroeconomic stability, as noted in the President's Address of 2017 [Nazarbayev NA, 2017: P.3], but it is not achievable without educated, highly intelligent staff. It is not by chance that they say that humanity has one way to progress – knowledge, and the only way to overcome all obstacles on this path is intellect. Knowledge and intelligence are the products of education that Kazakhstan's economy needs.

Above stated circumstances determine the relevance of the topic and are determined by the general interest and the need to study this category, despite the fact that it has a rich tradition of study. In its development, it went through several stages of development, but it requires clarification and adaptation to the modern realities of the development of the economy of Kazakhstan.

As an object of research, we have determined the historically established world experience and achievements in the field of education. The subject of the study is approaches, technologies, forms and methods in education.

The aim of the study is to actualize the world experience of education as a factor in the formation of the Cheka in the context of its national development.

Research hypothesis: education has a rich tradition of study, but the requirements of modern development of the economy of Kazakhstan require clarification and concretization of historically established approaches to education as a factor in the formation of the Cheka and economic development.

Methods of research

In the solution of the private task, aimed at achieving the goal, updating the international experience of education in relation to the modern stage of modernization of the economy of Kazakhstan, the historically developed technologies, forms and methods in education are analyzed. In the process of solving this problem, a retrospective analysis of the different views of scientists on education and its technologies and forms was carried out.

The methodological basis for the study was both general scientific and special methods of scientific knowledge. Priority was given to the use of content analysis.

Results of discussion

In Western economic science, the development of the factor of education can be traced as part of the formation of the modern concept of the Cheka. Indeed, the Cheka is a synthetic and rather

complex development factor, the quality of which is determined mainly by the level of education in the economic system. It is not accidental that the development of the concept of the Cheka in economic science is a process of accumulating knowledge, or rather it is the process of the evolution of the accumulation of ideas and views on human education and the determination of the significance and role of accumulated knowledge in the economy.

Being the basic factor of human capital, education for several centuries has gone its own way of development and has left its mark on science at every stage. At each stage of its advancement, an approach was developed reflecting the system of views on human capital and the place in it of education, characteristic for the existence at that time of various economic schools.

Our contemporaries, scientists make attempts to synthesize these three-century views, singled out of them the conceptual foundations that are successfully applied in modern practice of development of education. With the help of retrospective analysis, we identified, in our opinion, the most significant of them.

In the pre-industrial period, which lasted until the beginning of the XIX century, a man and his knowledge underestimated and perceived economic community as a specific production asset [Petty 1899 (1691)], however, they did not deny its monetary value. Knowledge and human capacity is not regarded as an asset, as well as personal qualities of the individual, therefore, not by chance the person prosecuted for the pursuit of knowledge, which was equated with dissent and often considered dangerous to society. Therefore, the population, in its main mass, remained illiterate. The State and the Church have created a monopoly on knowledge and supervised university education, which is limited to a narrow range of the accumulation of knowledge of the population, the so-called clergy, within the walls of universities in Europe as Bologna, Oxford, and others. Higher education was primarily in theological. As for the working class, its qualifications were supported by the transfer of professional skills and competences throughout life from father to son [Castel 1995]. Within the existing workshop system of production, on-the-job training was part of the work process.

The situation gradually began to change in the XIX century. It was in the XIX century and the first half of the twentieth century that the prerequisites for the birth of the Cheka concept were formed, mainly due to the development of education. It is no accident that the researchers defined this stage as a stage in the

beginning of mass training. In the nineteenth century, in the United States and in the first half of the 20th century, a movement for mass education developed in Russia, as well as in Kazakhstan [Baidusenova MB, 2016]. However, investments in education did not immediately become part of the investment strategy. In general, practically throughout the post-Soviet space, by the 1920s and 1930s, literacy and education began to be recognized as an important factor in the country's economic development. One could observe an increase in interest in the economic evaluation of the effectiveness of investments in people. Economists differentiated the capital and current costs of the employee. However, there was no proper development of the Cheka theory. The reasons for this situation lie in the planned economy and in the fact that education was free, there were no labor markets and the Cheka [Didenko 2015].

In Western Europe and the United States, the situation developed in a different way. The development of industry and technology, the emergence and use of on-line production, the transition to innovative entrepreneurship, required employers to use new combinations of factors of production, including knowledge, as well as social and innovation activity [Schumpeter 2008 (1934)]. Thus, from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century, the formation of vocational training institutions has begun, which are gradually becoming objects of state regulation, providing for the needs of the economy in skilled workers.

By the mid-1950s, among the economists among the economists, the opinion was firmly established that education of the population of the country is a special resource, without which further development of the economy is impossible. At the same time, for example, the post-war economic growth of the United States was provided not so much by the mass education and use of the results of this education, as by the monopoly participation of the state and the favorable external political and economic situation. This growth soon came to an end, revealing the vulnerability of the extensive way of development of the country's economy, as well as the growth model based on the state's monopoly.

In the fifties there was a differentiation of the productive forces according to the educational and qualification level. The emergence of new social groups engaged in non-physical work, in the administrations of state and corporate structures. Pursuing their interests, it was these groups that became the spokesmen for the transition to a new development model that would reflect their needs

and interests. The solution of this task is at the late industrial stage.

In the 1960s and 1970s, an essential notion of the core of the Cheka theory of education was created, and the Convention Against Discrimination in Education (1960) was adopted. In these years, in the conditions of growing international competition and high energy prices, the US and other industrial countries faced the task of finding new internal factors for sustainable growth of social and economic development. The traditional investment of capital in natural wealth, physical means of production, technology, finance in themselves were no longer able to guarantee sustainable economic and social growth in the long term. As a result, the conceptual value of the worker and the various aspects of his knowledge and skills were finally put into conceptual tangible forms. A huge role in this was played by the theory of methodological individualism of the economists of the Chicago School [Blaug 1992: 209].

According to the Nobel laureate G. Becker [Becker 1962], T. Schultz [Schultz 1960] and J. Mincer [Mincer 1958; 1962] individuals accumulate knowledge in the field of education and enlightenment. They also proposed a research program that scientifically justifies investing in people [Schultz 1961] in the form of spending on: (1) medicine, health and nutrition; (2) in-service training at the employer's expense; (3) education at different levels of study; (4) additional educational programs not funded by the employer. Thus, three of the four points of the Chicago school program were associated with education. The narrowing of the theory of the Cheka before education was dictated by the current socio-economic situation in the developed countries, and especially in the United States.

The developed paradigm of the Cheka by the economists of the Chicago School still remains one of the most productive in modern economic science and public administration. It is worth mentioning that later Schultz [Schultz 1981] and other researchers [Behrman, Deolalikar 1988] showed that investments in health, medicine and livelihoods are crucial for developing countries and less important for developed countries. Therefore, for these latter, investment in education was of paramount importance for this period (in the 1960s-1970s). Indeed, the theory of human capital, although it understands investing in a person widely enough [Becker 1993], was initially oriented at all to investment in education.

In 1962 Fritz Mahlup introduced the concept of «knowledge economy». Approximately at this time,

the economy of the developed countries of the world started on the transition from the industrial stage of development, where industry determined economic growth and made the main contribution to the creation of GDP (30-40%), into a new stage called post-industrial development [Aganbegyan 2017]. Today it is generally recognized that the «knowledge economy» is the highest stage of development of the post-industrial economy, a real driver of social and economic development, the transition to which is a strategic task in the economic development of states. From this time it has been observed that the Cheka is gradually replacing not only natural resources, but also fixed capital, which means that the contribution of investments in education is growing.

At the considered historical stage, the question of measuring the CHC and the effectiveness of investments invested in the Cheka by a particular individual was also raised. So, relying on the general judgment that time is required for any process [Becker 1965], G. Becker, following his colleagues [Mincer 1958], suggested measuring the CR by the number of years spent on training. In a work that became classical [Mincer 1974], the boundaries of the empirical measurement of the Cheka were broadened (see: [Becker, Chiswick 1966]). As a result, its indicators include, in addition to the number of years of training, also the potential experience in the labor market, in the form of the number of years of work that have elapsed since graduation, as «a rough but very useful measure of work experience and an indicator of continuing education in the workplace» [Becker 1993: 393]. The Mintzler proposed to model the income logarithm as a sum of the linear function of the number of years of training and the quadratic function of the number of years of potential work experience, which corresponds to the traditional specification of the equation:

$$\log Y = \log Y_0 + r S + b_1 T + b_2 T^2,$$

where Y is labor income (Y_0 is the level of a person's earnings without education and experience); S – number of years of study and T – duration of potential work experience.

It was also found that in less educated workers, income growth is less pronounced than among the more educated, but with age, this effect is gradually reducing and dying out. Therefore, researchers later found different rates of return on education for different age cohorts. Over time, the Münzler equation became the most popular empirical equation in microeconomics [Becker 1993], and the basis for empirical research on labor income indicators

[Lemieux 2006]. Realizing the social significance of the Cheka, modern research also studies the social returns from investment in education, which is no longer measured by income difference, but through differences in productivity levels.

1980-2000-ies. fall at the first post-industrial period. These years are characterized by: (1) the expansion of secondary specialized and higher education [Castells 2010]; (2) a change in the role of educational diplomas and degrees, as well as certificates of qualification improvement as new forms of ownership [Wright 1997], which became the basis for assessing the quality of Cheka, expertise and certification of knowledge, the standard of their measurement and reduction to a unified standard.

In the seventies of the twentieth century, with the expansion of secondary specialized and higher education, scientific works began to appear that deal with the problem of excessive education of the population [Berg 1970; Freeman 1976; Collins 1979], trying to prove that not all the returns are received by the Cheka [Verhaest, Omey 2006]. However, international statistics and the United States have shown that since the early 1990s, the average return on average and higher education, continued to grow despite the overall increase in the educational level of the working population [Becker, Hubbard, Murphy 2010].

In the 1990's. began to study non-economic factors of economic growth, based on the measurement of which are new indicators of the HC of the socio-demographic and cultural context in determining economic growth [Lee, Lee 1995; Mulligan, Sala-i-Martin 1997]. Based on the experience of psychologists, it was found, for example, that school performance indicators contribute more to GDP growth than traditional Cheka indicators, not to mention the role of performance in the growth of personal incomes and productivity of a wide range of professions [Lee, Lee 1995]. It was concluded that it is not the number of years of study that is important, but how the school program is filled, what are the methods of teaching and predisposition of the students themselves, their basic skills. A special place and role was assigned to the formation of competences. Basic hard skills, including skills of abstract thinking, working with texts, mathematical accounts and computer work, as well as flexible skills such as teamwork skills, communications, decision making [Handel 2013] and t.p.

The second post-industrial stage (2000-2010) gave us new modern interpretations of the Cheka and expanded the role of education in its content.

So, since the early 2000's. the studies that showed the special role of preschool education, family and other institutions of preschool development of children were actualized.

As the labor market became saturated with graduates of colleges and universities, research became increasingly critical to assess the formal approach to the task of forming competitive skills and competencies that will be in demand in the form of the Cheka by the economy of the future. These studies are associated with the name of Nobel laureate J. Heckmann, who noted the importance of the formation of non-cognitive skills in the general part of the Cheka as a factor affecting the human position in the labor market, as well as on his earnings [Heckman 2000; Heckman, Rubinstein 2001]. Analysis of J. Heckman and his colleagues showed that investments in the child's non-cognitive skills in the early stages of his development are very important. At later stages, they can compensate for the lack of investment in the cognitive aspects of Cheka in the child at earlier stages. But, it is necessary to understand that this will require much higher costs [Cunha, Heckman, Schennach 2010].

Relying on the data of American statistics, J. Heckman drew attention to the underestimation of the role of non-institutional channels for the formation of the Cheka, such as the family and business organizations. He also found that American society invests too much in school and post-secondary education programs and does not invest enough in pre-school programs of a less prosperous part of the country's population. And, most importantly, he concluded that the formation of the Cheka is a complex and dynamic process and investments in it at the earliest stage have a colossal synergistic effect, which manifests itself in the late stages of its formation, i.e. practically throughout life. Also, a group of J. Hackman proved that the formation of a critical set of competencies occurs before ten years of age [Heckman, Carneiro 2003].

Attention at this stage deserves the development of distance or remote education, which has become an important aspect of competition in the education system. Exceptional significance of this form of education was noted already by G. Becker, since it allows saving both the employers and listeners their main resource – time [Becker 2002].

A new trend at the present stage in the last decade is the study of education by the researchers as the essential content of the Cheka in the context of national development. All over the world and in Kazakhstan, today it has become realized that in

order to reach a new stage of development, that is, to ensure that the Cheka of the nation «has earned» with maximum efficiency, a broader vision of the objectives of the education system is needed, a reduction in the inequality of life chances in this sphere for children from different strata of the population, as well as the development of inclusive education.

The exceptional importance of education in the context of the Cheka for the development of modern economies, as well as its new understanding, are reflected in many policy measures. So, since the 1960s. in many countries that are members of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), and in the last 30 years – and in developing countries, the state has begun to play an active role in providing a wide range of educational services from basic education to advanced training courses.

The maintenance and development of a quality Cheka has become a key task, the implementation of which has been reflected in the policy documents and political guidelines of international organizations. For example, the Third UNESCO International Conference on Continuing Adult Education (Tokyo, 1972). Or the Incheon Declaration on Education for the period up to 2030 (Incheon, South Korea, 2015), which played an important role in the formulation of the LRC in education – «to ensure inclusive and equitable quality education and to create opportunities for lifelong learning for all». According to it, UNESCO is entrusted with the management, coordination and monitoring of the education agenda for the period up to 2030.

And, finally, the achievements of some national governments, for example, the large-scale program «Smart Nation», launched in 2014 by Singapore's Prime Minister Li Xianglong.

The Cheka played one of the leading roles in China's 38 percent economic growth (1978-2008), which was to a large extent determined by the expansion of secondary specialized education.

Another important area of research has been international comparisons, the material for which were education indicators and other components of the Cheka, included in the database of international comparative statistics and composite indices [Stiglitz, Sen, Fitoussi 2010].

So, for example, the level and dynamics of the development of the «knowledge economy» in various countries, incl. and in Kazakhstan determine the international ratings that have been held since 1994. Since that time, Kazakhstan has risen by 5 points from 79th to 73rd place (Table 1).

Table 1 – Dynamics of Kazakhstan in the Knowledge Economy Index (1995-2012)

Year	Indexline	KEI	KI	Economic and Institutional Regime	Innovations	Education	ICTs
2012	73	5,04	5,4	3,96	3,97	6,91	5,32
2000	78	4,58	5,1	3,03	3,92	7,2	4,17
1995	79	4,93	5,93	1,95	4,03	7,26	6,48

If we analyze the dynamics for each indicator of the index in Table 1, then we can conclude that over time the country's potential for building a «knowledge economy» was mainly weakened by a decline in indicators in the spheres of education and innovation. At the same time, in terms of indicators of the economic and institutional regime, as well as ICT, Kazakhstan is clearly improving, which positively affects the overall level of the «knowledge economy» index.

The Education Index in the countries of the world according to the United Nations Development Program (UNDP) is calculated as the adult literacy index and the index of the cumulative share of students receiving education. The rating of Kazakhstan among the countries of the world according to the education level index in 2016 is determined by 39 places (from 188 countries) and is given in table 2. It is generally accepted that developed countries should have a minimum score of 0.8.

Table 2 – World Ranking for the Education Level Index 2016g

Rating	A country	Index
1	Australia	0,939
8	USA	0,900
26	Belarus	0,834
34	Russia	0,816
39	Kazakhstan	0,805

Other rating indicators are of interest, among which there are no data on Kazakhstan due to non-participation in the studies. This is the Global Index of Cognitive Skills and Educational Attainment, which measures the achievements of the world in education according to the British company Pearson (Table 3).

Table 3 – The rating of the effectiveness of national education systems 2017g

Rating	A country	Index
1	USA	100
2	Switzerland	87,2
34	Russia	49,1
50	Indonesia	33,3
Note:	In 2017, the study covers 50 countries.	

And finally, the rating of the national higher education systems (U21 Ranking of National Higher Education Systems), measuring the achievements of the countries of the world in the field of higher education according to the Universitas 21 international university network (Table 4).

Table 4 – Ranking of national systems of higher education 2017g

Rating	A country	Index
1	USA	100
2	Switzerland	86,9
33	Russia	49,9
50	Indonesia	33,3
Note:	In 2017, the study covers 50 countries.	

Meanwhile, today there are other proposals for improving the rating system of education. For example, the Incheon Declaration calls on the group on the World Education Monitoring Report to ensure independent monitoring and reporting on the goal of sustainable development in education (LRC 4) and on education in the remaining LRCs for the next fifteen years. The main objective of

this agenda is to provide an all-encompassing education. This approach requires reliable data and large-scale monitoring. The publication of the World Monitoring Report on Education of 2016 for government agencies and policy makers provides valuable information to improve the quality of monitoring and speed up the implementation of LRC 4. Equality and inclusiveness should be the criteria for the final success.

However, the inequality in the formation and growth of the Cheka still plays a significant role even in developed countries. Studies have shown that families with higher incomes are more actively investing in the Cheka (for example, in self-education [Becker 1960]). And the return from school education is much higher among students from a more prosperous socio-economic environment [Neuman 1991]. From recent studies based on the material of developing countries, the presence of developed human capital in the country increases the positive effects of financial reforms [Li, Yu 2014].

Conclusion

The growing importance of the Cheka today is associated with the strengthening of the role of education in the development of modern economies. And indeed, the economy in which workers have a high level of education and qualifications consistent with the technologies used in it, has clear advantages over the economy, using more backward technologies serviced by low-skilled workers.

Investments invested in education have a long-term payback, they are not limited to meeting the current needs of people and have a profound impact on the economic, social, cultural and moral image of the country during future periods of time. However, in our dynamically developing world, we cannot fail to note the existing tendency to reduce the time lag of education. That is, the gap in the number of years needed to change technology and train personnel for them is reduced. Previously, radical technical changes in social production occurred in about 35-40 years and for training it was quite an average of 6-8 years. But, in modern conditions, the average period of renewal of technology and technology has

decreased to 4-5 years, and in the most developed sectors – up to 2-3 years, the terms of training of qualified workers have increased to 12-14 years or more [Shchetinin V.P. 2001]. These circumstances need to be considered when determining state strategic programs in the field of education development, raising the level of skills and forming long-term prospects for using the Cheka.

At the present stage, education becomes an element of the strategy of economic growth, and its promotion and forecasting has become part of the practice of state regulation of all developed countries of the world. One of the most important stimuli for the development of education was his treatment as a producer of the Cheka and a factor of socio-economic growth. Therefore, in all developed countries, since the 1960s, the role and importance of education in training has increased in the system of national priorities. This goal was achieved because of a jump in the share of education spending in relation to the national income of these countries.

The development of education and training in Kazakhstan over the past 25 years has contributed to the solution of such important tasks of social and economic development as the acceleration of economic growth, the alleviation of inequality in the distribution of personal incomes, the improvement of the quality of the national labor force, and therefore the competitiveness of the economy.

The globalization of the economy of the 21st century requires thousands of well-educated workers who can adapt quickly to changes in production and information processes. The population's coverage of higher and professional education is an important indicator for determining the level and prospects for business development. In assessing the effectiveness of vocational education, the functioning of a continuous system in the receiving and upgrading of skills directly in the workplace is also considered in the country. Education is not able to fully reveal its potential for the development of the country and the world if it does not significantly improve the level of participation, do not make education an ongoing process and not fully implement the principles of sustainable development in the state education systems, and thus achieve sustainable economic growth in the country.

Литература

- 1 Аганбегян А.Г. 2017. Человеческий капитал и его главная составляющая – сфера «экономики знаний» как основной источник социально-экономического роста. *Экономические стратегии*. 3:66-79.
- 2 Байдюсенова М.Б. 2016. История развития образования и образования Казахстанского ханства до наших дней. 2 // G-Global: [Электронный ресурс] <http://group-global.org/ru/publication/29493-istoriya-razvitiya-obrazovaniya-i-prosveshcheniya-ot-kazahskogo-hanstva-do-nashih>
- 3 Джеффри Д. Сакс. 2016. Введение к Всемирному докладу по мониторингу образования.– ОО по вопросам образования, науки и культуры 7, Placede Fontenoу, 75352 Paris 07 SP, France. 1: 6 -7.
- 4 Диденко Д. В. 2015. Интеллектуалоемкая экономика: человеческий капитал в российском и мировом социально-экономическом развитии. СПб.: Алетейя.
- 5 Назарбаев Н.А. 2017. Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность. Послание народу Казахстана Президента Республики Казахстан. – *Казахстанская правда*. 20: 1 – 3.
- 6 Щетинин В., 2001 Человеческий капитал и неоднозначность его трактовки. *Мировая экономика и международные отношения*. 12: 42-49.
- 7 Becker G. S. 1960. An Economic Analysis of Fertility In: Roberts G. (ed.) *Demographic and Economic Change in Developed Countries*. Princeton: Princeton University Press; 209–240.
- 8 Becker G. S. 1962. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *The Journal of Political Economy*. 70 (5): 9–49.
- 9 Becker G. S. 1965. A Theory of the Allocation of Time. *The Economic Journal*. 75 (299): 493–517.
- 10 Becker G. S. 1993. Nobel Lecture: The Economic Way of Looking at Behavior. *Journal of Political Economy*. 101 (3): 385-409.
- 11 Becker G. S. 2002. The Age of Human Capital. URL: http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/0817928928_3.pdf
- 12 Becker G. S., Chiswick B. R. 1966. Education and the Distribution of Earnings. *The American Economic Review*. 56 (1/2): 358–369.
- 13 Becker G. S., Hubbard W. H., Murphy K. M. 2010. Explaining the Worldwide Boom in Higher Education of Women. *Journal of Human Capital*. 4 (3): 203–241.
- 14 Behrman J. R., Deolalikar A. B. 1988. Health and Nutrition. In: Chenery H., Srinivasan T. N. (eds). *Handbook of Development Economics*. Vol. 1. Ch. 14. Oxford: Elsevier; 631–711.
- 15 Berg I. 1970. *Education for Jobs: The Great Training Robbery*. New York: Praeger Publishers.
- 16 Blaug M. 1992. *The Methodology of Economics: Or, How Economists Explain*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- 17 Blau P. M., Duncan O. D. 1967. *The American Occupational Structure*. New York: Wiley.
- 18 Collins R. 1979. *The Credential Society: An Historical Sociology of Education and Stratification*. New York: Academic Press.
- 19 Cunha F., Heckman J. J., Schennach S. M. 2010. Estimating the Technology of Cognitive and Noncognitive Skill Formation. *Econometrica*. 78 (3): 883–931.
- 20 Freeman R. 1976. *The Overeducated American*. New York: Academic Press.
- 21 Castel R. 1995. *Les Métamorphoses De La Question Sociale: Une Chronique Du Salarial*. Paris: Fayard.
- 22 Castells M. 2010. *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. 1. 2nd ed. Singapore: Wiley; Blackwell.
- 23 Handel M. J. 2013. Putting Tasks to the Test: Human Capital, Job Tasks, and Wages. *Journal of Labor Economics*. 31 (2. Part 2): S59–S96.
- 24 Heckman J. J. 2000. Policies to Foster Human Capital. *Research in Economics*. 54 (1): 3–56.
- 25 Heckman J. J., Carneiro P. 2003. Human Capital Policy. In: Heckman J. J., Krueger A. B. (eds) *Inequality in America: What Role for Human Capital Policies?* Cambridge, MA: MIT Press; 77–239.
- 26 Heckman J. J., Rubinstein Y. 2001. The Importance of Noncognitive Skills: Lessons from the Ged Testing Program. *The American Economic Review*. 91 (2): 145–149.
- 27 Lee D. W., Lee T. H. 1995. Human Capital and Economic Growth Tests Based on the International Evaluation of Educational Achievement. *Economics Letters*. 47 (2): 219–225.
- 28 Lemieux T. 2006. The «Mincer Equation» Thirty Years after Schooling, Experience, and Earnings. In: Grossbard S. (ed.) *Jacob Mincer a Pioneer of Modern Labor Economics*. New York: Springer; 127–145.
- 29 Li J., Yu H. 2014. Income Inequality and Financial Reform in Asia: The Role of Human Capital. *Applied Economics*. 46 (24): 2920–2935.
- 30 Mincer J. 1958. Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *The Journal of Political Economy*. 66 (4): 281–302.
- 31 Mincer J. 1962. On-the-Job Training: Costs, Returns, and Some Implications. *The Journal of Political Economy*. 70 (5): 50–79.
- 32 Mincer J. 1974. *Schooling, Experience, and Earnings*. New York: National Bureau of Economic Research; Columbia University Press.
- 33 Mulligan C. B., Sala-i-Martin X. 1997. A Labor Income-Based Measure of the Value of Human Capital: An Application to the States of the United States. *Japan and the World Economy*. 9 (2): 159–191.

- 34 Neuman S. 1991. Parental Background, Educational Attainments and Returns to Schooling and to Marriage: The Case of Israel. *Applied Economics*. 23 (8): 1325–1334.
- 35 Petty S. W. 1899 (1691). *Verbum Sapienti*. Reprinted in the *Economic Writings of Sir William Petty*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- 36 Schultz T. W. 1960. Capital Formation by Education. *The Journal of Political Economy*. 68 (6): 571–583.
- 37 Schultz T. W. 1961. Investment in Human Capital. *The American Economic Review*. 51 (1): 1–17.
- 38 Schultz T. W. 1981. *Investing in People: The Economics of Population Quality*. Los Angeles: University of California Press.
- 38 Schumpeter J. A. 2008 (1934). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*. Trans. R. Opie. New Brunswick; London: Transaction Publishers.
- 40 Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J.-P. 2010. *Mismeasuring Our Lives: Why Gdp Doesn't Add Up*. New York: The New Press.
- 41 Wright E. O. 1997. *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

References

- 1 Aganbegyan A.G. 2017. Chelovecheskiy capital i ego glavnyy sostavlyayushay – sfera «ekonomiki znaniy» kak osnovnoy istochnik social'no-ekonomicheskogo rosta. [Human capital and its main component is the sphere of the «knowledge economy» as the main source of socio-economic growth.]. *Ekonomicheskie strategii*, vol. 3, pp.66-96 (in Russian).
- 2 Baydusenova M.B. 2016. Istoriya razvitiya obrazovaniya i obrazovaniya Kazachstanskogo hanstva do nashih dney.2//G-Global: [Electronnyy resurs] <http://group-global.org/ru/publication/29493-istoriya-razvitiya-obrazovaniya-i-prosveshcheniya-ot-kazachskogo-hanstva-do-nashih>
- 3 Dzheffri D. Saks. 2016. Vvedenie k Vsemirnomu dokladu po monitoringu jbrazovaniia. – OON po voprosam obrazovaniya, nauki i kul'tury 7, Place de Fontenoy, 75352 Paris 07 SP, France. 1: 6 -7.
- 4 Didenco D.V. 2015. *Intellectualoemkaya ekonomika: chelovecheskiy capital v possiyskom i mirovom sozialino-ekonomichescom razvitii*. SPB.: Alteia.
- 5 Nazarbaev N.A. 2017. Tret'ya modernizatsiya Kazachstana: globalnaya konkurentosposobnosty. *Poslanienarodu Kazachstana Prezidenta Respubliki Kazachstan*. – *Kazachstanscaya Pravda*. 20: 1 – 3.
- 6 Schetin V. 2001. Chelovecheskiy capital i neodnoznachnosty ego tractovki. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*. 12: 42-49.
- 7 Becker G. S. 1960. An Economic Analysis of Fertility In: Roberts G. (ed.) *Demographic and Economic Change in Developed Countries*. Princeton: Princeton University Press; 209–240.
- 8 Becker G. S. 1962. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *The Journal of Political Economy*. 70 (5): 9–49.
- 9 Becker G. S. 1965. A Theory of the Allocation of Time. *The Economic Journal*. 75 (299): 493–517.
- 10 Becker G. S. 1993. Nobel Lecture: The Economic Way of Looking at Behavior. *Journal of Political Economy*. 101 (3): 385-409.
- 11 Becker G. S. 2002. The Age of Human Capital. URL: http://media.hoover.org/sites/default/files/documents/0817928928_3.pdf
- 12 Becker G. S., Chiswick B. R. 1966. Education and the Distribution of Earnings. *The American Economic Review*. 56 (1/2): 358–369.
- 13 Becker G. S., Hubbard W. H., Murphy K. M. 2010. Explaining the Worldwide Boom in Higher Education of Women. *Journal of Human Capital*. 4 (3): 203–241.
- 14 Behrman J. R., Deolalikar A. B. 1988. Health and Nutrition. In: Chenery H., Srinivasan T. N. (eds). *Handbook of Development Economics*. Vol. 1. Ch. 14. Oxford: Elsevier; 631–711.
- 15 Berg I. 1970. *Education for Jobs: The Great Training Robbery*. New York: Praeger Publishers.
- 16 Blaug M. 1992. *The Methodology of Economics: Or, How Economists Explain*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- 17 Blau P. M., Duncan O. D. 1967. *The American Occupational Structure*. New York: Wiley.
- 18 Collins R. 1979. *The Credential Society: An Historical Sociology of Education and Stratification*. New York: Academic Press.
- 19 Cunha F., Heckman J. J., Schennach S. M. 2010. Estimating the Technology of Cognitive and Noncognitive Skill Formation. *Econometrica*. 78 (3): 883–931.
- 20 Freeman R. 1976. *The Overeducated American*. New York: Academic Press.
- 21 Castel R. 1995. *Les Métamorphoses De La Question Sociale: Une Chronique Du Salarat*. Paris: Fayard.
- 22 Castells M. 2010. *The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. 1. 2nd ed. Singapore: Wiley; Blackwell.
- 23 Handel M. J. 2013. Putting Tasks to the Test: Human Capital, Job Tasks, and Wages. *Journal of Labor Economics*. 31 (2. Part 2): S59–S96.
- 24 Heckman J. J. 2000. Policies to Foster Human Capital. *Research in Economics*. 54 (1): 3–56.
- 25 Heckman J. J., Carneiro P. 2003. Human Capital Policy. In: Heckman J. J., Krueger A. B. (eds) *Inequality in America: What Role for Human Capital Policies?* Cambridge, MA: MIT Press; 77–239.
- 26 Heckman J. J., Rubinstein Y. 2001. The Importance of Noncognitive Skills: Lessons from the Ged Testing Program. *The American Economic Review*. 91 (2): 145–149.

- 27 Lee D. W., Lee T. H. 1995. Human Capital and Economic Growth Tests Based on the International Evaluation of Educational Achievement. *Economics Letters*. 47 (2): 219–225.
- 28 Lemieux T. 2006. The «Mincer Equation» Thirty Years after Schooling, Experience, and Earnings. In: Grossbard S. (ed.) *Jacob Mincer a Pioneer of Modern Labor Economics*. New York: Springer; 127–145.
- 29 Li J., Yu H. 2014. Income Inequality and Financial Reform in Asia: The Role of Human Capital. *Applied Economics*. 46 (24): 2920–2935.
- 30 Mincer J. 1958. Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *The Journal of Political Economy*. 66 (4): 281–302.
- 31 Mincer J. 1962. On-the-Job Training: Costs, Returns, and Some Implications. *The Journal of Political Economy*. 70 (5): 50–79.
- 32 Mincer J. 1974. *Schooling, Experience, and Earnings*. New York: National Bureau of Economic Research; Columbia University Press.
- 33 Mulligan C. B., Sala-i-Martin X. 1997. A Labor Income-Based Measure of the Value of Human Capital: An Application to the States of the United States. *Japan and the World Economy*. 9 (2): 159–191.
- 34 Neuman S. 1991. Parental Background, Educational Attainments and Returns to Schooling and to Marriage: The Case of Israel. *Applied Economics*. 23 (8): 1325–1334.
- 35 Petty S. W. 1899 (1691). *Verbum Sapienti*. Reprinted in the *Economic Writings of Sir William Petty*. Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press.
- 36 Schultz T. W. 1960. Capital Formation by Education. *The Journal of Political Economy*. 68 (6): 571–583.
- 37 Schultz T. W. 1961. Investment in Human Capital. *The American Economic Review*. 51 (1): 1–17.
- 38 Schultz T. W. 1981. *Investing in People: The Economics of Population Quality*. Los Angeles: University of California Press.
- 39 Schumpeter J. A. 2008 (1934). *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*. Trans. R. Opie. New Brunswick; London: Transaction Publishers.
- 40 Stiglitz J. E., Sen A., Fitoussi J.-P. 2010. *Mismeasuring Our Lives: Why Gdp Doesn't Add Up*. New York: The New Press.
- 41 Wright E. O. 1997. *Class Counts: Comparative Studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dzhulaeva A.M.

Candidate of Economic Sciences professor assistant, Rostov State University,
Roston-on Done, Russia, e-mail soulapple777@gmail.com

**«SEGMENT» APPROACH TO THE DEVELOPMENT
OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP AND BUSINESS IN KAZAKHSTAN**

Formation and development of small business is one of the priority directions of socio-economic policy of any state. An important component of small business is women's entrepreneurship and business because in Kazakhstan women represent half of entrepreneurs. However, the number of unemployed women is 55.2%, so it is necessary to involve them in business and create conditions for socio-cultural adaptation of women in business and business. This will not only reduce female unemployment by creating small businesses, but will also ensure the dynamic development of small businesses. In this regard, the necessity of defining the gender structure of small women entrepreneurship and business in Kazakhstan is justified, a «segmented» approach to the study of women's entrepreneurship and business is proposed, which will ensure the exact orientation of measures of state support for women's business and business in Kazakhstan, increase their effectiveness, and ensure the growth of women's entrepreneurship and business.

Key words: women entrepreneurship and business, gender structure, «Segmented» approach.

Джулаева А.М.

э.ғ.к, доцент, Ростов Мемлекеттік Университеті,
Ростов-на-Дону к., Ресей, e-mail soulapple777@gmail.com

**Қазақстандағы әйелдер кәсіпкерлігі мен бизнесін дамытудағы
«сегменттеу» тәсілі**

Шағын кәсіпкерлікті қалыптастыру және дамыту – кез келген мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатының басым бағыттарының бірі. Шағын кәсіпкерліктің маңызды компоненті – әйелдер кәсіпкерлігі және бизнесі, себебі Қазақстанда әйелдер кәсіпкерлердің тең жартысын құрайды. Алайда, жұмыссыз әйелдердің саны 55,2% -ды құрайды, сондықтан оларды бизнеске тартуға және кәсіпкерлік пен бизнесте әйелдерді әлеуметтік-мәдени бейімдеуге жағдай жасау қажет. Бұл шағын бизнес құру арқылы әйелдердің жұмыссыздық деңгейін төмендетіп қана қоймай, шағын бизнестің қарқынды дамуын қамтамасыз етеді. Осыған байланысты Қазақстандағы кіші кәсіпкерлік пен бизнестің гендерлік құрылымын анықтау қажеттілігі ақталды, әйел кәсіпкерлігін және бизнесті зерттеуге арналған «сегменттелген» тәсіл ұсынылды, ол Қазақстандағы әйелдер кәсіпкерлігі мен бизнесін қолдаудың мемлекеттік шараларының нақты бағдарлануын қамтамасыз етеді, олардың тиімділігін арттырады және әйелдердің кәсіпкерлігі мен бизнесінің өсуін қамтамасыз етеді

Түйін сөздер: әйелдер кәсіпкерлігі және бизнес, гендерлік құрылым, «Сегменттелген» тәсіл.

Джулаева А.М.

к.э.н., доцент, Ростовский Государственный Университет,
г. Ростов-на-Дону, Россия, e-mail soulapple777@gmail.com

**«Сегментный» подход к развитию
женского предпринимательства и бизнеса в Казахстане**

Становление и развитие малого бизнеса является одним из приоритетных направлений социально-экономической политики любого государств. Важной составляющей малого бизнеса является женское предпринимательство и бизнес, т.к. в Казахстане женщины представляют

половину предпринимателей. Однако, число безработных женщин составляет 55,2 %, поэтому необходимо привлекать их в бизнес и создавать условия для социокультурной адаптации женщин в предпринимательстве и бизнесе. Это позволит не только сократить женскую безработицу путем создания субъектов малого бизнеса, но и обеспечить динамичное развитие малого бизнеса. В этой связи обоснована необходимость определения гендерной структуры малого женского предпринимательства и бизнеса в Казахстане, предложен «сегментный» подход к исследованию женского предпринимательства и бизнеса, что обеспечит точную направленность мер государственной поддержки женского предпринимательства и бизнеса в Казахстане, повысит их эффективность, и обеспечит рост женского предпринимательства и бизнеса.

Ключевые слова: женское предпринимательство и бизнес, гендерная структура, «сегментный» подход.

Introduction

Formation and development of small business is one of the priority directions of socio-economic policy of any state. World practice shows that in a market economy, small business is a key factor in the stability and stability of the economy. They help to reduce unemployment by creating new jobs. Developed small business forms a competitive environment in the economy. For example, small and medium-sized enterprises are the basis of the socio-economic model of the EU countries. It has at least 23 million SMEs that provide 70% of employment, 57% of GDP and about 53% of value added. The share of the total number of enterprises in the SME sector in Germany exceeds 99%, in Great Britain 50%, and in France 94% of their total number. (Grazhdankin VA, Grazhdankina OA Practice of state support of small and medium business in the USA and European Union countries // Bulletin of the Leningrad State University named after AS Pushkin – 2011. – Т. 6. – No. 3.) The development strategy of Kazakhstan until 2050 provides for bringing the share of small and medium-sized businesses in the economy from 25.6% to 50%. At the end of 2016, the amount of gross added value generated by small business entities in Kazakhstan's GDP was 18.3%. This is slightly below the level of 2015 (20%)%. ([inform.kz http://www.inform.kz/ru/dolya-vklada-msb-v-vvp-kazahstana-snizilas-na-0-6-v-2016-godu_a_2914507](http://www.inform.kz/ru/dolya-vklada-msb-v-vvp-kazahstana-snizilas-na-0-6-v-2016-godu_a_2914507))

Small business is a combination of several types of business: family, youth, women, ethnic, etc. An important component of small business is women's entrepreneurship and business. in Kazakhstan, women represent 542.9 thousand or 50% of entrepreneurs. However, the number of unemployed women is 55.2%, or 247.1 thousand people. The self-employed accounted for 25% of the total employed population. Self-employed workers carried out their activities in agriculture (43.5%), trade (27.4%), transport services (9.8%) and construction

(8.9%). And the share of women in the number of self-employed is 60%. Therefore, it is necessary to involve them in business and create conditions for socio-cultural adaptation of women in business and business. This will not only reduce female unemployment by creating small businesses, but will also ensure the dynamic development of small businesses.

The need for a scientific study of this problem is also due to the fact that in practice in the process of implementing economic policy and in the vast majority of scientific papers, the gender and cultural characteristics of women's entrepreneurship and business are not considered at all. In some works there are only mentions of the «eastern mentality» of women in Kazakhstan, which hinder the manifestation of leadership qualities.

The object of this study is women's entrepreneurship and business in Kazakhstan.

The subject of the research: the system of economic and gender or socio-cultural relations in the process of development of women's business and business in Kazakhstan.

The purpose of the research: substantiation of methodological and practical approaches to the development of an effective mechanism for attracting and socio-cultural adaptation of women in business and business for a breakthrough in the development of small business in Kazakhstan. Analysis of the socio-economic development of women's entrepreneurship and business will increase the effectiveness of measures in the field of state support for the development of women's entrepreneurship and business and ensure growth.

To achieve the research objective it is necessary:

- to determine the state of women's business and business in Kazakhstan;
- to study the gender structure of women's entrepreneurship and business;
- to justify a «segmented» approach to the research and development of women's entrepreneurship and business;

– to analyze the measures of state support of women entrepreneurship and business in Kazakhstan from the point of view of the «segment» approach;

Material and Methods

The urgency of identifying the gender characteristics of women's entrepreneurship in Kazakhstan and the mechanism for its use are due to the fact that in many cases gender and gender approaches are not used in practice and are applied equally as a sex role. The term «gender» is often used as a synonym for the term «sex». Therefore, in the scientific literature or in the media speeches of practitioners it is emphasized that for women entrepreneurship, in contrast to men's, there are specific features that industries and spheres of activity are characterized as «male» and «traditionally female.» «The main and traditional activities for women entrepreneurs are:

Education – 64% is the proportion of women from the total number of SMEs in the industry,

Accommodation and food services – 64%,

Activities of households – 64%,

Operations with real estate – 60%,

Wholesale and retail trade – 58%,

Health care and social services – 52%. «(Ibragimova L. <http://www.akorda.kz/ru/osnovnie-napravleniya-nacionalnoi-komissii/uchastie-zhenshin/komissiya-po-delam-zhenshchin-info/bole-treti-kazahstanskogo-vvp-sozdayut-zhenshchiny>)

Gender methodology in the analysis of entrepreneurial activity makes it possible to depart from the point of view about the predetermination of female and male roles, statuses and rigid fixation of gender-role models of behavior.

Research methods

Dialectical and historical methods of research are applied; method of structural analysis; method of comparative analysis; method of system analysis; content analysis of the texts of documents.

Results of the study

In accordance with the set, the current state of women's business and business in Kazakhstan is determined; The directions and measures of state support of women's business in Kazakhstan are characterized; the necessity of defining the gender structure of small women entrepreneurship and business in Kazakhstan is grounded; a «segmented» approach to the study of women's entrepreneurship and busi-

ness, to the development of an effective mechanism for attracting and socio-cultural adaptation of women in entrepreneurship for a breakthrough in the development of small business in Kazakhstan.

Literature review

The scientific basis of the study of entrepreneurship, the role of the entrepreneur as a transformer of the economy and society, the status of women entrepreneurs in the social and economic structure of society, gender approach in the study of women entrepreneurship are considered in the fundamental works of the classics of the world social science, such as: M. Weber, V. Sombart, K. Marks, and others. Their further development they received in the studies of modern authorities of economic and sociological science I. Schumpeter, F. Hayek, E. Giddens, N. Smelser, Misesa. In the works of these and other Western authors analyzed the general laws of development of business, studied the characteristics of the evolution of the entrepreneurial class, digested the latest trends in the development of business relations.

The further development of entrepreneurship has led to the emergence of gender issues in entrepreneurship. Their essence is socially and culturally determined differences in the behavior and gender roles of women and men. Psychology, history, sociology, ethnography were the first disciplines that prepared the justification for the category of gender as an interdisciplinary concept, made it respectable in the system of scientific knowledge. Gender studies have made a huge contribution to the development of society's life, to educational, legal, and managerial activities.

The concept of «gender» became in the last third of the 20th century the central category of the interdisciplinary scientific field of knowledge called «gender studies». The beginning of active development of gender studies in Western Europe, the United States and Great Britain dates back to the late 1970s. The differences between the concepts «gender» and «gender» are the subject of lengthy discussions. The difference between the two terms «sex» (gender) and «gender» (sociocultural sex) was introduced by psychologist Robert Stoller and endocrinologist John Money. (R. Stoller (1968) Gender and Gender). The concept of gender was explored by Anne Oakley: «Gender» meanwhile is the subject of culture: it is correlated with the social classification into «masculine» and «feminine» ... the constancy of sex must be recognized, but there must also be (recognized) the diversity of gender. «(Ann

Oakley «Gender, Gender and Society» 1972). The dependence of male or female character traits on the biological sex has already led researchers to reflect on the «nature» of masculinity (masculinity) and femininity (femininity). The definition of «gender» and «gender», the correlation of biological, sexual and cultural in the concept of gender, the priority of the cultural component, while preserving the biological component is considered in the well-known article by Gail Rubin «Women's Exchange: The Political Economy of Gender» (1975). Gail Rubin introduces the concept of «gender / gender system», which she defines as «the set of measures by which society changes biological sexuality into products of human activity, and in which these transformed sexual needs are met.» (Gail Rubin (1975) «Exchange women: «political economy» of the sex «Rubin G. The traffic on Women.» Relter R. Ed. Toward on Anthropology on Women, NY, 1975, 306 c).

For the first time a fairly clear definition of the concept of «gender» appeared in the work of R. Unger. (Roda Unger. (1975) On the Redefinition of Gender and Gender Concepts.) As gender components of western psychologists (R. Unger, G. Rabin, A. Rich), gender stereotypes, gender norms, gender roles and gender identity are singled out. At the same time, emphasis is placed on biological, psychological, cultural differences between the sexes, while underestimating the influence of socially determined factors.

The subject of social science studies was the social content of gender differences in society. However, with the development of the feminist movement in Europe, gender studies have begun to promote gender equality.

When researching women's entrepreneurship and business, it is important to proceed from an understanding of the difference in the notions of «sex» as a biological characteristic and «gender» as a social characteristic. As the American scientist points out, «gender» is «a term introduced by feminists in order to highlight the social aspect of gender differences. When we talk about the difference between the feminine and masculine entities as a distinction between «sex», we mean their biological difference. When they talk about gender, they start from certain sociocultural definitions (definitions) of the concepts of women and men and assume the initially established difference in their social position «(Hornsbey, J. The Oxford Companion of Philosophy .-N. Y., 1995. – P. 305.).

The American sociologist E. Giddens formulated modern views of researchers: «If sex is related to physical, corporal differences between a woman and

a man, then the concept of) gender «affects their psychological, social and cultural characteristics. The distinction between sex and gender is fundamental, since many differences between a woman and a man are caused by causes that are not biological in nature. If the gender of the individual is biologically determined, then the gender is culturally and socially determined. «(Giddens E. Sociology .- M, 1999. – P. 153.)Gender can be considered as a social construct. Social constructivism is based on the notion that the status of a woman and the seemingly natural difference between male and female are not of biological origin. The first source on which the constructivist concept of gender is based is the concept of P. Berger and T. Lukman, which has been widely spread since 1966, when their book «Social Construction of Reality» was published (Berger, P., Lukman, T. Social Construction of Reality, Moscow: Medium, 1995. – 323 p.)Social reality, according to Berger and Lukman, is both objective and subjective. It meets the requirements of objectivity, because it is independent of the individual, and it can be regarded as subjective, because it is created by the individual .. The theory of social construction of gender is based on the distinction between the biological sex and the social category of belonging to sex.

Thus, the gender structure of society is the most important element of the social structure of society as a whole.

Such a methodological approach to the problem of the development of women's entrepreneurship shows that it is in the sphere of interests not only of economic science, but also of sociology, political science, and history. The analysis of the gender structure in the aspect of its design is widely represented in the foreign social science (J. Allen, M. Anderson, C. Griffin, M. Foucault). Identity problems are presented in the classical works of I. Hoffmann, E. Giddens, C. Cooley, J. Mead, E. Erickson.

Sociologists consider two problem areas of research: economic sociology and the sociology of gender relations. In the first direction, research is presented in the field of sociology of entrepreneurship, dedicated to specific entrepreneurial communities and specific aspects of entrepreneurial activity: organizational sociology of entrepreneurship (VG Makeeva, VV Tomilov); phenomenon of ethnic entrepreneurship (A. Portes); the emergence of new organizational forms (H. Aldrich)

One of the most famous modern gender theorists, the author of the theory of the gender system, Robert Connell, proposed his version of the structurally-constructivist approach to the study of gender rela-

tions and enriched gender studies, in particular, such concepts as «gender order» and «gender regimes.» Connell believes that in order to build a multipolar model of the gender system, it is necessary to catch differences in social dynamics, in the processes of change, and to trace their logic. He identifies four dimensions of gender relations, which he considers independent and equivalent, and considers them differentially:

- relationships of power;
- productive relations (division of labor);
- cathexis (emotional relationship);
- Symbolic representations.

Connell emphasizes that all four structures of gender can be present and are often present in the same situation:

«I do not mean that they act in different spheres of life. In practice, they constantly mix and interact. I identified these structures analytically, because tracing their logic helps to understand an incredibly complex reality. This does not mean that reality itself can be broken down into boxes» (Connell, R. W., Oxford: Basil Blackwell, 2002, p. 68).

One of the key issues of modern gender theory: how do gender differences correlate with other types of social stratification, with other types of unequal, power relations? Connell emphasizes that gender as a structure social practice, or as a «composition» (which he also calls «gender order» or «system» intersects, or more precisely, interacts with the race and class, as well as variables such as nationality or a place in the world order (Connell RW *Masculinities*. Cambridge: Polity, 1995. p 75)

Various aspects of women's entrepreneurship and business based on gender theory are devoted to the work of Kazakh researchers: A. Nyssanbaeva, G. Solovieva, R. Sarbaeva, M. Mekebayeva, G. Khasanova, R. Sarsenbaeva, G. Altynbekova, K. Gabdullina, I.B. Suleimenova, B. Bekturganova, A.T. Agelouova I.S. Kletsina, N.A. Usachevov, Samakova, A.B., Nurbekova Zh.A., Shakirova S.M., Sarbaeva R.E., Sarsembaeva R.B., who study the peculiarities of the Kazakhstan practice of using the gender theory.

Of great interest are the works of Kazakhstani sociologists, which make it possible to delve deeper into the essence of the ongoing changes in society. This theme was reflected in the works of Aitov H.A., Azhenov M.S., Beisenbaev D.E., Gabdullina K.G., Shadenova N.U., Nagaibaeva Z.A., Dzhunushova S., Bokontaeva, Kanapyanova R.M., Kylyshbaeva B.N., Zhushupova S., Bekturganova B., Batpenova G.D., Iskakova S.K., Omarova J., etc. According to Kazakh sociologists, «the degree of elaboration of

the problem is due to the fact that in Kazakhstan, women's entrepreneurship, as the reality of modern society became the subject of close sociological, legal, cultural and economic analysis. The essence of women's business in countries with a transit economy requires a special study. (Nurbekova Zh. A. (2000) *Sociological Analysis of Women's Entrepreneurship in Kazakhstan*)

Results and discussion

According to the statistics committee of the Ministry of National Economy, 41.5% of all active SMEs in the country are headed by women. At SMEs, headed by women, 30% of all employees in the SME sector work. In the main, SME-led SMEs operate in the wholesale and retail trade (their share is 51% of the total number of such enterprises), agriculture (15.5%), other services, incl. services for accommodation and meals (13%). («<http://www.akorda.kz/ru/osnovnie-napravleniya-nacionalnoikomissii/uchastie-zhenshin/komissiya-po-delam-zhenshchin-info/bole-treti-kazahstanskogo-vvp-sozdayut-zhenshchiny>)

However, the gender profile of entrepreneurship in Kazakhstan shows that large business, as a rule, is headed by men. «Women's business is concentrated in the service sector – it's beauty salons, cafes, snack bars. It does not bring much income, but it allows you to feed yourself and the children. Men tend to prefer working in areas where large amounts of money are circulating and they can be obtained right away – oil, gas, government purchases. (Women account for 70% of small businesses.) – Business Resource.

The consequence of these differences is the fact that women make up 60% of the self-employed. The term «self-employment» characterizes the category of people in business who work without registration, without a license. Self-employed women do not contribute to the pension system and do not have social insurance. They are not protected from the point of view of safety of work, regulation of working conditions or reception of hospital leaves.

There is also a significant predominance of men in senior positions at the level of making politically significant decisions. «The number of women executives in the small and medium business – significantly, in the large – is seriously inferior to the share of male managers. Consequently, the presence of women at the decision-making level is about 6 times less than that of men. (Lipovka AV *Gender aspect of management and entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan* .- A. Bulletin of KazNU, 2016)

The distinction between sex and gender is fundamental, since many differences between a woman and a man are caused by causes that are not biological in nature. If the gender of an individual is biologically determined, then the gender (gender) is culturally and socially specified.

«The gender approach offers such a way of cognizing entrepreneurship, in which the opposition and the obvious difference between the female and male personality traits, the way of thinking, the behavioral features, connect the biological sex and the characteristics of social identification. Gender methodology in the analysis of entrepreneurial activity makes it possible to move away from the point of view about the predetermination of female and male roles, statuses and rigid fixation of sex-role models of behavior. «

It should be noted that a clear understanding of the gender paradigm has been formed in the foreign scientific community based on the fact that all differences of people are socially constructed. (Theory and Practice of Modern Science No. 5 (5) 2015 www.modern-j.ru)

What are the social designs of women's entrepreneurship and business in Kazakhstan? What is the gender structure of small business in Kazakhstan? These issues in modern economic science and practice of state support of women's business and business in Kazakhstan have not been investigated. Domestic research on gender aspects of entrepreneurship and business is mainly related to issues of gender equality in entrepreneurship and does not consider women entrepreneurs as a social group.

At the same time, the work of individual authors raises the question of the need for special studies of women's entrepreneurship in Kazakhstan. Nurbekova Zh.A. emphasizes that «the relevance of the study of women's entrepreneurship in Kazakhstan is determined by the need for a conceptual analysis of the process of the formation of a social group of women entrepreneurs, the resulting problems and the development of practical recommendations in the field of state policy to support and develop women's entrepreneurship. The study of issues of theory and practice of women's entrepreneurship in countries with a transit economy has not yet received proper scientific development. In the sociological literature, the problems of women's entrepreneurship were considered only in the most general formulation of the question «(Sociological Analysis of Women's Entrepreneurship in Kazakhstan, 2000). The gender approach to each type of small business and business makes it possible

to see its social structure, to consider it as a set of different segments with socio-cultural differences. Each socio-economic «segment» in the structure of women's entrepreneurship and business has its own social identification and a system of value orientations, and adaptive opportunities. The internal structure of each type of small business and business is not considered in the economic literature, and is not taken into account in the practice of state support for small businesses. The identification and accounting of this system will allow us to offer more effective mechanisms for using the resources of state support for small businesses and to increase the women's business community in Kazakhstan. A «segmented» approach to women's entrepreneurship and business would, within the framework of state support, develop more effective mechanisms for attracting potential entrepreneurs – women in small businesses. The active involvement of women in the sphere of small and medium-sized businesses is necessary in order to improve the economic situation of women, reduce unemployment among women, and form a stable middle class of society.

Conclusion, conclusions

1. Small business is a combination of types of business: family, youth, women, ethnic, etc. Women's entrepreneurship and business is an important component of small business in Kazakhstan. women represent more than half of entrepreneurs.

2. Modern achievements in social and economic sciences make it possible to explore women's entrepreneurship as a sociodegenerate community integrated into the system of social relations in all spheres of society and influencing the development of social processes, institutions, phenomena, groups and communities.

3. The development of small business is a key condition for the stability and stability of the economy. At the same time, small business in Kazakhstan does not show significant growth, despite active state support. Small business has not shown growth in recent years, the share of small business in the country's GDP fluctuates within 25%.

4. The gender approach to each type of small business and business makes it possible to see its social structure, to consider it as an aggregate of different segments with socio-cultural differences.

5. The need to study the development of women's entrepreneurship and business on the basis of a «segmented» approach is determined by the fact

that gender, gender, and cultural differences significantly influence the economic behavior of the segment's representatives. form at each «segment» its own social identification and a system of value orientations, and adaptive capabilities.

5. The internal «segmented» structure of women's entrepreneurship and business is not considered in the economic literature, and is not taken into ac-

count in the practice of state support of small business in Kazakhstan.

6. The «segmented» approach to each type of small business would allow, within the framework of state support, to develop an effective mechanism for stimulating the population for a breakthrough in the development of small business in Kazakhstan.

Литература

- 1 Вебер М. Развитие капиталистического мировоззрения // Вопросы экономики. 1993. – № 8. – С. 153-159.
- 2 Зомбарт В. Буржуа: Исследования по истории духовного развития современного экономического человека. – М.: Наука, 1994. – С. 45-49, 82-103.
- 3 Хайек Ф. Дорога к рабству // Новый мир. – 1990. – № 4;
- 4 Шумпетер Дж. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1982. – С. 169-195.
- 5 MisesL .. Человеческая деятельность: Трактат об экономической теории – М., 2005.
- 6 Смелсер Н. Социология – М., 1994
- 7 Роберт Столлер. Гендер и гендер. – М., 1968
- 8 Энн Оукли Секс, пол и общество. – М., 1972
- 9 Хорнсби Дж. Оксфордский компаньон философии. – N.Y., 1995. – С. 305.
- 10 Род Унгер. О переопределении пола и пола. 1975.
- 11 Рубин Г. Движение по женщинам. // Relter R. Ed. Toward o антропологии о женщинах. NY., 1975, 306 с. (Гейл Рабин «Обмен женщинами: «политическая экономия» пола» (1975)
- 12 Гидденс Е. Социология. – М., 1999. – С. 153.
- 13 Бергер П., Лукман Т. Социальное построение реальности. – М.: Средний, 1995. – 323 с.
- 14 Коннелл Р. В. Гендер. – Оксфорд: Бэзил Блэквелл, 2002. Р 68
- 15 (Коннелл, Р. В. Маскулинеес. – Кембридж: Полити, 1995. р 75
- 16 Фуко М. Воля к истине: помимо знания, власти и сексуальности. Worksofdifferentyears. – М.: Касталь, 1996.
- 17 Тартаковская И.Н. Гендерная теория как теория практики: подход Роберта Коннеля // Социологический журнал. 2007. № 2. С. 5-23.
- 18 Гражданкин В.А., Гражданкина О.А. Практика государственной поддержки малого и среднего бизнеса в США и странах Европейского Союза // Вестник Ленинградского государственного университета. А. С. Пушкин. – 2011. – Т. 6. – №3.р.
- 19 Беккер. Поведение человека: экономический подход. Москва: Государственный университет – Высшая школа экономики, 2003.
- 20 Здравомыслова Е., Темкина А.А. Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии // Социологические исследования. 2000. № 11. Стр. 15-23.
- 21 (inform.kz http://www.inform.kz/en/dolya-vklada-msb-v-vvp-kazahstana-snizilas-na-0-6-v-2016-godu_a2914507
- 22 Нурбекова Ж. А. (2000) Социологический анализ женского предпринимательства в Казахстане
- 23 <http://www.akorda.kz/en/osnovnie-napravleniya-nacionalnoi-komissii-uchastie-zhenshin/komissiya-po-delam-zhenshchin-info/bolee-treti-kazahstanskogo-vvp-sozdayut-zhenshchiny>
- 24 Женщины составляют 70% малых предприятий. – Бизнес-ресурс. 08.20.2010
- 25 Липовка А.В. Гендерный аспект управления и предпринимательства в Республике Казахстан. -А. Бюллетень КазНУ. 2016
- 26 Гидденс Е. Социология. – М., 1999. – С. 153
- 27 «Теория и практика современной науки» №5 (5) 2015 www.modern-j.ru _
- 28 Нурбекова Ж.А. Социологический анализ женского предпринимательства в Казахстане. 2000.
- 29 Сарсембаева Р.Б. Гендерные аспекты системных социально-экономических реформ в Казахстане: социологический анализ. Автореферат ... дисс. п. Алматы. 2004.
- 30 Средний класс Алматы: уровень жизни, гендерные различия, идентичность. Издание S.Shakirova. – Алматы: Центр гендерных исследований, 2007. – 200 с. www.genderstudies.info/content/class.pdf

References

- 1 Weber M. The development of the capitalist world outlook // Questions of economics. 1993. № 8. P. 153-159.
- 2 Sombart V. Bourgeois: Studies on the history of the spiritual development of modern economic man. M.: Nauka, 1994. S. 45-49, 82-103.
- 3 Hayek F. Road to slavery // New World. – 1990. – № 4;

- 4 Schumpeter J. The theory of economic development. Moscow: Progress, 1982. P. 169-195.
- 5 Mises L. .. Human activity: A Treatise on Economic Theory – M., 2005.
- 6 Smelser N. Sociology – M., 1994
- 7 Robert Stoller. Gender and gender. – M., 1968
- 8 Ann Oakley Sex, gender and society. -M, 1972
- 9 Hornsby J. The Oxford Companion of Philosophy. – N.Y., 1995. – P. 305.
- 10 Rod Unger. On the redefinition of gender and gender. 1975.
- 11 Rubin G. The traffic on Women. // Relter R. Ed. Toward on Antropology on Women. NY., 1975, 306 c. (Gayle Rabin «Women exchange:» political economy «of the sex» (1975)
- 12 Giddens E. Sociology. – M, 1999. – P. 153.
- 13 Berger P., Lukman T. Social construction of reality. – M.: Medium, 1995. – 323 p.)
- 14 Connell R.W. Gender. Oxford: Basil Blackwell, 2002. P 68
- 15 (Connell, R.W. Masculinities, Cambridge: Polity, 1995. p 75
- 16 Foucault M. Will to truth: beyond knowledge, power and sexuality. Works of differentyears. M.: Kastal, 1996.
- 17 Tartakovskaya, I. N. Gender theory as a theory of practices: the Robert Connel approach // Sociological Journal. 2007. № 2. S. 5-23.
- 18 Grazhdankin VA, Grazhdankina OA The practice of state support of small and medium-sized businesses in the United States and European Union countries // Bulletin of the Leningrad State University. AS Pushkin. – 2011. – T. 6. – No. 3.p.
- 19 Becker. Human behavior: an economic approach. Moscow: State University – Higher School of Economics, 2003.
- 20 Zdravomyslova E., Temkina A. Sociology of gender relations and gender approach in sociology // Sociological research. 2000. № 11. Pp. 15-23.
- 21 (inform.kz http://www.inform.kz/en/dolya-vklada-msb-v-vvp-kazahstana-snizilas-na-0-6-v-2016-godu_a2914507
- 22 NurbekovaZh. A. (2000) Sociological Analysis of Women's Entrepreneurship in Kazakhstan
- 23 [http://www.akorda.kz/en/osnovnie-napravleniya-nacionalnoi-komissii/uchastie-zhenshin/komissiya-po-dela-zhenshchiny](http://www.akorda.kz/en/osnovnie-napravleniya-nacionalnoi-komissii/uchastie-zhenshin/komissiya-po-dela-zhenshchin-info/bolee-treti-kazahstanskogo-vvp-sozdayut-zhenshchiny)
- 24 Women make up 70% of small businesses. – Business Resource. 08.20.2010
- 25 Lipovka A.V. Gender aspect of management and entrepreneurship in the Republic of Kazakhstan. -A. Bulletin of KazNU. 2016
- 26 Giddens E. Sociology. – M, 1999. – P. 153
- 27 «Theory and practice of modern science» №5 (5) 2015 www.modern-j.ru _
- 28 Nurbekova Zh.A. Sociological analysis of women's entrepreneurship in Kazakhstan. 2000.
- 29 Sarsembaeva R.B. Gender aspects of systemic socio-economic reforms in Kazakhstan: sociological analysis. The author's abstract of the ... diss. n. Almaty. 2004.
- 30 The middle class of Almaty: standard of living, gender differences, identity. Ed. S. Shakirova. Almaty: Center for Gender Studies, 2007. – 200 p. www.genderstudies.info/content/class.pdf

Zhatkanbayev Ye.¹, Abilgazyeva A.B.², Khudaibergenova S.S.³

¹Doctor of Economic Sciences, professor, Moscow State University, Moscow, Russia

²Master of Economics, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

³PhD student, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,

e-mail: Saltanat_jsf@mail.ru

THE STATE AND PROBLEMS OF COMMERCIALIZATION INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN KAZAKHSTAN

In the conditions of the 4th industrial revolution, the role and importance of innovative technology is expanding the practice of commercializing the results of scientific research. This practice is relevant not only for the post-Soviet states, but also for such highly developed countries as Norway, Switzerland, etc. The agenda is not just an innovation infrastructure, but also a commercialization infrastructure.

The article examines the state of affairs on granting innovative grants for 2013-2017, analyzes the indicators of the competition for grant financing of commercialization projects for scientific and / or scientific and technical activities. Based on the results of the analysis, the authors propose a number of recommendations.

Key words: innovative technologies, commercialization of scientific developments, infrastructure, grant financing of projects.

Жатқанбаев Е.¹, Абиьгазиева А.Б.², Худайбергенова С.С.³

¹э.ғ.д., профессор, М. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, Мәскеу қ., Ресей

²экономика магистрі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

³PhD докторанты, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан,

e-mail: Saltanat_jsf@mail.ru

Қазақстанның инновациялық технологияларды коммерциализациялау жағдайы мен мәселелері

4-ші индустриалды революция жағдайында инновациялық технологияның рөлі мен маңызы ғылыми зерттеулер нәтижелерін коммерциализациялау тәжірибесін кеңейтеді. Бұл тәжірибе тек посткеңестік кеңістіктегі мемлекеттер үшін ғана емес, сондай-ақ Норвегия, Швейцария және т.б. сияқты дамыған елдер үшін де маңызды. Бұл тұста мәселе тек инновациялық инфрақұрылым ғана емес, сонымен қатар коммерциализациялау инфрақұрылымы да болып табылады.

Мақалада 2013-2017 жылдарға арналған инновациялық гранттар беру бойынша жүргізілген жұмыстар қарастырылады, ғылыми және / немесе ғылыми-техникалық қызметті коммерциализациялауды гранттық қаржыландыруға конкурстың көрсеткіштері талданады. Талдау нәтижелері бойынша авторлар тарапынан бірқатар ұсыныстар жасалынды.

Түйін сөздер: инновациялық технологиялар, ғылыми зерттеулерді коммерциализацияландыру, инфрақұрылым, жобаларды гранттық қаржыландыру.

Жатқанбаев Е.¹, Абиьгазиева А.Б.², Худайбергенова С.С.³

¹д.э.н., профессор, Московский государственный университет им. М. Ломоносова, г. Москва, Россия

²магистр экономики, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

³докторант PhD, Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан,

e-mail: Saltanat_jsf@mail.ru

Состояние и проблемы коммерциализации инновационных технологий в Казахстане

В условиях 4-й промышленной революции становится значимой роль инновационной технологии, расширяется практика коммерциализации результатов научных исследований.

Рассматриваемая практика актуальна не только для постсоветских государств, но и для таких высокоразвитых стран, как Норвегия, Швейцария и др. На повестке дня стоят вопросы не только инновационной инфраструктуры, но и инфраструктуры коммерциализации.

В статье рассматривается состояние дел по предоставлению инновационных грантов за 2013–2017 годы, анализируются показатели конкурса на грантовое финансирование проектов коммерциализации результатов научной и (или) научно-технической деятельности. По итогам анализа авторами предлагается ряд рекомендаций.

Ключевые слова: инновационные технологии, коммерциализация научных разработок, инфраструктура, грантовое финансирование проектов.

Introduction

Commercial implementation of innovations is impossible without the formation of individual elements of innovation infrastructure, which together lead to the commercialization of the results of scientific and technical activities of the organization. Accordingly, the infrastructure of commercialization of innovations can be defined as a set of interrelated service structures that make up and / or ensure the implementation of the results of the intellectual activity of its employees. Commercialization can be part of an innovation infrastructure, and may work indirectly [1, p.104]

Experimental part

Stimulation of commercialization of technology is carried out not only for the sake of profit, to some extent, commercialization is a bridge between science, business and the state, allowing to realize the model of the triple helix put forward by Henry Itskovich [2]. In the domestic economic literature, the problems of the commercialization of innovative technology were considered in the writings of Alibekova G. Zh., Elyubaeva A., Tulesheva G. etc.

The purpose of analyzing the process of commercialization of innovative technologies is to show the state and outline the ways to improve them.

The source of information for the analysis are:

- electronic resource of the Committee on Statistics of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan;
- official internet resource of NATD;
- annual report of the NATD;
- the official Internet resource of JSC «Science Foundation».

Results and discussion

The process of creating conditions for the commercialization of scientific developments in the Republic of Kazakhstan was launched in 2012 with the granting of grants for the commercialization of technologies.

To date, state grants for commercialization are provided by two agencies: the Ministry of Investment and Development (MID) of the Republic of Kazakhstan represented by JSC NATD and the Ministry of Education and Science represented by Center for Commercialization of Technologies LLP (until 2015) with the support of the World Bank, the Management Group projects (since 2016) with the support of the World Bank, JSC «Science Foundation» (since 2016) [3; 4; 5].

In general, the country has a low level of filing applications for the commercialization of technology and for the production of high-tech products, which is an indicator of ineffective activity of infrastructural elements of innovation activity.

The statistics on granting innovative grants are presented below (Figure 1).

From the information provided by JSC «NATD» statistics on grant financing of innovation for 2013–2017. We can conclude that the process of commercialization under the agency is weak. For 4 years out of 107 applications received, 19 projects were approved and financed.

Analysis of already completed grant projects shows that most projects on technology commercialization are not high-tech and that many projects have not found their final consumer. Thus, analyzing the ICT projects financed up to 5 million tenge, we can see that mobile applications have no more than 100 consumers and obviously can not be profitable.

In 2008, the program «Commercialization of Technologies» was implemented by the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, with the support of the World Bank. The program was intended to support Kazakhstan innovators and bring science closer to production. Since the beginning of the program, more than 1,500 applications have been considered, and investments of 180 million tenge have been attracted. For the amount of 5.9 billion tenge, 65 projects were supported, 40 of which reached the level of sales of finished goods for a total of more than 900 million tenge [7; 8]. The program «Commercialization of Technologies» was completed in 2015.

Figure 1 – Statistics on the provision of innovative grants for 2013-2017 years. [6, p.3]

Since 2016, along with JSC «NATD» and LLP «Center for Commercialization of Technology», the Fund for Science of Kazakhstan is the operator of grant financing of projects for the commercialization of scientific and (or) scientific and technical activities (RNSTD) results. Below in the figure, the results of the competitive selection for grant financing of commercialization projects are presented (Figure 2).

As can be seen, from Figure 2, of the 337 applications for commercialization received, only 31 (9.2%) were approved, that is, almost every tenth project. For the Science Foundation, which only finances research teams, this number shows a low level of scientific and technical feasibility of the proposed projects. This ultimately negatively affects the overall level of innovation development in the country, and is a retarding factor in the growth of innovative enterprises.

Large number of applications (22.25%) were rejected already for admission for formal reasons, even without having passed the examination. Often this is the result of poor knowledge of the authors of the project about the timing of the competition or are not sufficiently aware of the order of registration of competitive documents.

In early 2016, the Government of the Republic of Kazakhstan and the World Bank launched

the «Project for the stimulation of productive innovations». Within the framework of the grant program for senior and junior research workers, the Council reviewed over 400 applications and 33 applications were announced winners for obtaining grant funding by the end of 2016.

Figure 3 shows the general results of the competition for grant financing of commercialization projects of the PSSTA for 2016 in the context of regions according to the Science Foundation (Figure 3).

As can be seen from Figure 3, most of the projects financed in 2016 fall on the city of Almaty and the cities of Astana and Karaganda. In the context of the regions, there is a very low level of approved commercialization projects, in particular six projects covered 1 or 2 projects, and out of seven regions there is no project, which is an indicator of low scientific potential and innovative development of the vast majority of regions. Also, this indicator is caused by the ineffectiveness of the functioning of infrastructure elements of innovation activity, which are represented in the form of technological parks in almost all the regions participating in the competition [14].

The mere fact that commercialization and production is financed separately, from the entire cycle of the innovation process, in itself reduces the

effectiveness of both the project and its successful implementation. It is worth remembering that the innovation process is a complex phenomenon and without appropriate scientific and marketing support the projects are doomed to failure.

For Kazakhstan, the principle of the single operator of innovation activity of JSC «NATD» is of great importance – how grants are handled and their further development. It is also important how

the structural elements of JSC «NATR» interact. In spite of the fact that technological parks, venture funds, commercialization bureau are elements of one system, it is very difficult to trace the inter-linkage of these organizations [15]. So, for example, projects that received a grant from JSC «NATD» do not undergo a full cycle of the innovation process at the agency, and projects that do not win a grant are not sent to the appropriate structures for further development.

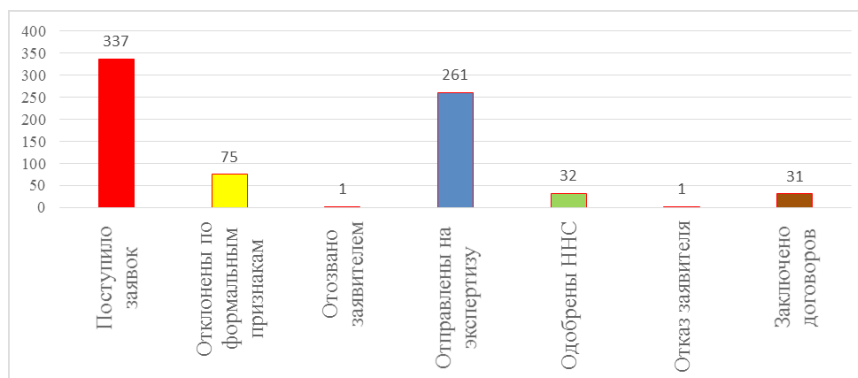

Figure 2 – Results of the competition for grant financing of projects of commercialization of PSSTA by the number of projects [3, p.3]

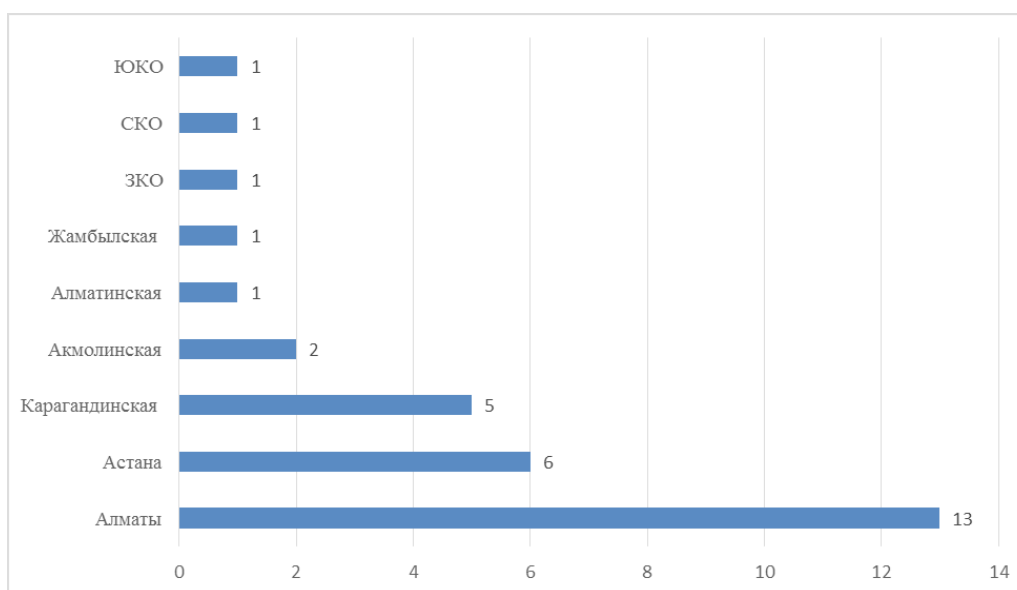

Figure 3 – Number of approved projects for grant financing of commercialization of PSSTA in the context of regions [3, p.3]

In the standard scheme of grant financing of commercialization of technology, one can see a linear model that does not cover the whole cycle of the innovation process and does not have full control over the distribution of grant funds. In addition, the

scheme does not envisage the further development and finalization of potentially profitable projects that were announced for grant financing [6, p.3].

Along with this, one must take into account the fact that not all innovators have entrepreneurial

skills and it makes sense to organize the project's co-financing or provide outsourcing services to form a full-fledged team to bring the innovative product to the market and its further commercial implementation.

Additional support for innovative activities in Almaty is provided by business incubators, in particular the business incubator MOST, which not only provides the innovators with premises, but also searches for venture financing of projects, conducts accelerating programs and provides mentoring programs for young entrepreneurs.

With the largest number of innovative infrastructure in the country and the highest domestic costs for R & D, the 14th place out of 16 does not paint the former capital. What is the reason for this state of affairs in the scientific and research sphere of Almaty? In our opinion, one of the reasons is the old approach to the selection of the research subjects, which do not take into account the needs of the market economy. Another reason is that international corporations are operating in the country, which have their own research institutes, centers where fundamental scientific problems are being developed, and they also work on the order of production, not only lacking financial means, equipment and materials. Kazakhstan's institutions have lost previous connections. There are many other reasons, which is the subject of special study [16].

The indicators of Astana on the volume of production of innovative products in 111.2 billion tenge significantly exceed the average value for the RK. The internal costs of R & D in Astana amounted to 13.5 billion tenge, which significantly exceeds the average value for the republic. Also, in Astana, there is a high level of innovative activity in comparison with other regions of the Republic of Kazakhstan. From the elements of the innovation infrastructure in Astana, a regional technopark of Astana and an intellectual and innovative cluster at the Nazarbayev University have been formed. In the same way, the majority of national scientific centers and investment holdings are concentrated in the city. It is also favorable that JSC «NATR» is located in the city – a single operator that develops innovative activity in the country, 2 branch design bureaus and 3 commercialization offices of technology [17]. Of course, the number of the latter, with billions of expenditures for scientific and technical research, are scanty. Consequently, the subject of the research and the researchers themselves should initially be aimed at selling the results of their work, on their introduction into production. Despite the fact

that the innovative infrastructure in Kazakhstan is practically formed, it is too early to speak about its effectiveness [18]. As analysis shows, the presence, and even the abundance of infrastructure elements of innovation activity does not guarantee the innovative activity of the enterprise in the region and the large volume of production of innovative products.

The Global Innovation Index Report notes that R & D funding in emerging markets is inadequate, which has slowed down their economic growth [13, p.25]. This provision applies to Kazakhstan, where low R & D costs are observed, although we all know that: «Investments in innovation are an important condition for increasing the pace of long-term economic growth» [13, c.32]. Therefore, infrastructure facilities serve as an important basis for the development of the economy, but the country should focus not only on building its own research capacity, but also to know what and why research is needed in order to compete successfully in a rapidly changing global economy [19].

In the current economic climate, mobilizing new sources of growth and taking advantage of the opportunities offered by global innovation become a priority for all stakeholders [20]. In the future, the search and use of such opportunities will naturally increase commercialization in the country, will stimulate the growth of innovative activity of the enterprise and, on the whole, will enhance the innovative culture in the country.

Conclusion

Summarizing the analysis of the effectiveness of innovation infrastructure and analysis of general indicators of innovation activity by region, it is possible to identify a number of problems that need to be addressed:

- Firstly, the elements that make up the country's innovative infrastructure do not correspond to the conditions necessary for their free interaction. Technological parks, design bureaus and technology transfer centers are for the most part isolated from each other;

- Secondly, technological parks, FEZs and other infrastructure elements do not fulfill their primary function, do not use the scientific potential for the development and implementation of innovative projects;

- Thirdly, the low share of researchers and scientists engaged in research and development in technological parks and design offices negatively affects the functioning of the entire innovation infrastructure of Kazakhstan;

– Fourthly, the costs of research and development are still minimal. Innovative activity of the business sector does not show a significant positive dynamics, therefore, the share of innovative products in GDP still remains at a low level.

As practice shows, the creation of an innovative infrastructure does not guarantee that an «innovative boom» will take place in the country. To achieve the effective functioning of the infrastructure, it is necessary to solve a number of issues related to the involvement of scientific personnel; financing of activity of technological parks, design bureaus and technology transfer centers; improvement of normative and legislative and legal bases regarding the activity of technological parks; and the integration of innovative infrastructure elements into a single system.

In Kazakhstan, there is an understanding that weak or missing links between science

and production are one of the main obstacles to the development of the national innovation system. It is necessary to significantly enhance the scientific and organizational potential of the parties interested in innovations, their desire and motivation for cooperation. Changes in legislation can improve the basic conditions, but this is not enough. It is necessary to interest the subjects of economic activity in innovations, to make enterprising the organizations that generate knowledge. The raw orientation of the economy of Kazakhstan creates considerable difficulties for the redistribution of productive resources in favor of new industries. Solving this task requires a long-term vision, determination and a planned strategy to ensure the independent functioning of the system, in which the role of the state is gradually reduced to the coordination of market mechanisms.

References

- 1 Alibekova G.Zh. Formation and development of the national system of commercialization of scientific developments in the Republic of Kazakhstan: Ph.D. thesis, University of Narxoz, Almaty, 2016, 167 p.
- 2 The triple spiral. Universities – enterprises – the state. Innovations in action / Henry Itskowitz; trans. with English. Ed. A.F. Uvarov. – Tomsk: Publishing house Tomsk. state. University of Management Systems. and radio electronics, 2010. – 238 p.
- 3 The official Internet resource of JSC «Science Foundation» – http://science-fund.kz/?page_id=5&lang=en
- 4 Commercialization of technologies for the development of innovative economy in Kazakhstan, January 23, 2014, [Electronic resource] <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/01/23/technology-commercialization-for-an-innovative-economy-in-kazakhstan>
- 5 Impressive developments in the field of innovation, research and technology in Kazakhstan, January 19, 2017, [Electronic resource] <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2017/01/19/in-kazakhstan-exciting-developments-in-innovation-research-and-technology>
- 6 The official Internet resource of JSC «National Agency for Technological Development» – <http://natd.gov.kz/ru/>
- 7 Gulyam Tulesheva Tandem of science with business, Republican newspaper «Kazakhstanskaya Pravda» from May 18, 2017, [Electronic resource] <http://www.kazpravda.kz/fresh/view/tandem-nauki-s-biznesom/>
- 8 Ainagul Elyubayeva 20 projects of the Center for Commercialization of Technologies came out on payback, Center for Business Information «Capital», section Economy, July 14, 2015, [Electronic resource] <https://kapital.kz/economic/41959/20-proektov-centra-kommercializacii-tehnologij-vyshli-na-okupaemost.html>
- 9 Annual report of JSC «National Agency for Technological Development» for 2015, Astana 2016 – 66 p.
- 10 Agency for Statistics of the Republic of Kazakhstan – Committee on Statistics of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource] <http://www.stat.gov.kz>
- 11 The official Internet resource of JSC «National Agency for Technological Development» – <http://natd.gov.kz/ru/>
- 12 Diagnostics of competitiveness of the regions of the Republic of Kazakhstan – Review of current and strategic competitiveness, Center for Regional Development and Competition Studies at JSC «Institute for Economic Research», Astana, 2016, 141s.
- 13 Adil Ibraev – Kazakhstan Science: two in one, Process / Science – Forbes Kazakhstan // [Electronic resource] .URL: <https://forbes.kz>, 2017. – 3 p.
- 14 Global Innovation Index 2016 / Editor: S. Dutta. – INSEAD – The Business School of The World, 2017. – 418 p.
- 15 Commercialization of technologies for the development of innovative economy in Kazakhstan, January 23, 2014, [Electronic resource]
- 16 Adil Ibraev – Kazakhstan Science: two in one, Process / Science – ForbesKazakhstan // forbes.kz, 2017. – 5 p.
- 17 Annual report of JSC «National Agency for Technological Development» for 2015, Astana 2016 – 68 p.
- 18 Impressive developments in the field of innovation, research and technology in Kazakhstan, January 19, 2017
- 19 The official Internet resource of JSC «National Agency for Technological Development» – <http://natd.gov.kz/ru/>
- 20 Commercialization of technologies for the development of innovative economy in Kazakhstan, January 23, 2014, [Electronic resource] <http://www.worldbank.org/en/news/feature/2014/01/23/technology-commercialization-for-an-innovative-economy-in-kazakhstan>

**Zhumagazyieva A.G.¹, Balkibayeva A.M.², Zhenshan D.³,
Koitanova A.Zh.⁴**

¹MBA, senior lecturer, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
²associate professor, e-mail: ambal1974@mail.ru ³associate professor, senior lecturer
⁴associate professor, senior lecturer
S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University, Astana, Kazakhstan

**AGRICULTURE OF KAZAKHSTAN:
LEGAL FORMS AND THEIR ECONOMICS**

In this article, organizational and legal forms existing in the agricultural sector of Kazakhstan were studied and their comparative analysis was carried out.

The purpose of the article is to identify the most widespread organizational and legal form of entrepreneurship in agriculture, and also to analyze the economic efficiency indicators by entities categories. In agriculture of Kazakhstan small enterprises predominate, the age of many enterprises is 11-20 years. In the context of the categories of management agricultural enterprises, house holdings and farms the last one dominates. The number of farms increased during the years of independence by 545 times, whereas agricultural enterprises only by 3.4 times. The spread of this particular form of organization for agricultural production was promoted by state policy, tax breaks in the form of a special tax regime. Agricultural enterprises are more productive than others in the production of milk, eggs, meat, rye and oats, farms- for the production of barley, corn, soybeans, rapeseed and flaxseed flax, and house holdings in offspring.

Key words: entrepreneurship, organizational and legal forms, agricultural entities, economic efficiency, house holdings

Жумагазиева А.Г.¹, Балкибаева А.М.², Женсхан Д.³, Койтанова А.Ж.⁴

¹МБА, аға оқытушы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
²Ә.ғ.к., доцент, e-mail: ambal1974@mail.ru ³Ә.ғ.к., аға оқытушы, ⁴Ә.ғ.к., аға оқытушы
С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана қ., Қазақстан

**Қазақстанның ауыл шаруашылығы:
ұйымдық-құқықтық нысандары және олардың экономикасы**

Бұл мақалада Қазақстанның ауыл шаруашылығында тіркелген заңды нысандары зерттелді және оларға салыстырмалы талдау жүзеге асырылады.

Мақаланың мақсаты – ауыл шаруашылық кәсіпкерлікте ең көп тараған ұйымдық-құқықтық нысанын анықтау үшін, сондай-ақ шаруа қожалықтарының түрлері бойынша экономикалық тиімділік көрсеткіштерін талдау. Қазақстанда ауыл шаруашылығында көптеген кәсіпорындардың жасы 11-20 жыл, шағын бизнес басым. Экономикалық санаттар бойынша: ауыл шаруашылық кәсіпорындары, шаруа қожалықтары мен жеке шаруашылықтар арасында шаруа қожалықтары басым. Тәуелсіздік жылдары ауыл шаруашылық кәсіпорындары 3,4 есе, ал шаруа қожалықтарының саны 545 есеге өсті. Ауыл шаруашылығы өндірісін ұйымдастыруда осы нысанның дамуына мемлекеттік саясат пен арнаулы салық режимі өз үлесін қосты. Ауыл шаруашылық кәсіпорындары жоғары салыстырмалы тиімділігін сүт, жұмыртқа, ет, қара бидай және сұлы өндірісінде, шаруа қожалықтары – арпа, жүгері, соя, рапс, зығыр. Жеке шаруашылықтар мал ұрпағын алуда жоғары тиімділікке ие.

Түйін сөздер: кәсіпкерлік, ауыл шаруашылығы кәсіпорындары, ұйымдық-құқықтық нысандары, экономикалық тиімділік, жеке шаруашылық

Жумагазиева А.Г.¹, Балкибаева А.М.², Женсхан Д.³, Койтанова А.Ж.⁴

¹МВА, старший преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

²к.э.н., доцент, e-mail: ambal1974@mail.ru ³к.э.н., старший преподаватель, ⁴к.э.н., старший преподаватель
Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Алматы, Казахстан

Сельское хозяйство Казахстана: организационно-правовые формы и их экономика

В данной статье были изучены существующие в сельском хозяйстве Казахстана организационно-правовые формы и проведен их сравнительный анализ.

Цель статьи – выявить наиболее распространённую организационно-правовую форму предпринимательства в сельском хозяйстве, а также проанализировать показатели экономической эффективности по категориям хозяйств. В сельском хозяйстве Казахстана преобладают малые предприятия, возраст многих предприятий – 11-20 лет. В разрезе категорий хозяйствования: сельскохозяйственные предприятия, крестьянские хозяйства и хозяйства населения, преобладают крестьянские хозяйства. Количество крестьянских хозяйств увеличилось за годы независимости в 545 раз, тогда как сельскохозяйственных предприятий – только в 3,4 раза. Распространению именно данной формы организации сельскохозяйственного производства способствовали государственная политика, налоговые послабления в виде специального налогового режима. Сельскохозяйственные предприятия показывают сравнительно высокую результативность по производству молока, яиц, мяса, ржи и овса, крестьянские или фермерские хозяйства – по производству ячменя, кукурузы, соевых бобов, семян рапса и льна-кудряша, а личные хозяйства населения по показателям приплода.

Ключевые слова: предпринимательство, организационно-правовые формы, сельскохозяйственные предприятия, экономическая эффективность, личное подсобное хозяйство.

The effectiveness of agricultural production, the level of saturation of the food market, the variety of food products, the level of prices, the level of wages have a direct impact on the level and quality of life of the country's population, and especially the rural population.

Agriculture is one of the most important branches of the economy. It has a special social significance, it is the life-support sector of the population, it provides basic food products, provides raw materials for the production of consumer goods.

The effectiveness of agricultural production depends on many factors, including the choice of organizational and legal form. In agriculture of Kazakhstan entrepreneurship is carried out by individuals in the form of personal, joint entrepreneurship and by diverse forms of legal entities. Each organizational form has its own characteristics and criteria for effective functioning. At present, cooperative organizations are being created and supported in the country by the state, but the questions of finding the optimal form of management in the production of a particular type of agricultural products remain unresolved.

The organizational-legal form is understood as a way of fixing and using property by an economic entity and its legal status, and the objectives of entrepreneurial activity [1].

Organizational and legal forms are considered in the Civil Code Republic of Kazakhstan and the Enterprise Code of the Republic of Kazakhstan. Legal

entities can be created in the form of a joint-stock company, an economic partnership, a production cooperative, a state enterprise, and non-profit organizations. All listed forms except the last are commercial. A person who wants to operate as entrepreneur is registered as an individual entrepreneur.

Entrepreneurship is an independent, initiative activity of citizens, oralmans and legal entities aimed at obtaining a net income through the use of property, production, sale of goods, performance of work, provision of services, based on the right of private property (private business) or on the right of economic management or operational management of State enterprise. Entrepreneurial activity is carried out on behalf of and for the risk and under the property responsibility of the entrepreneur [2].

In agriculture, where production is inextricably linked with the land, various business entities are engaged in. For the purposes of state statistics, legal entities in agriculture are divided into small, medium, large. By the size of legal entities they distributed depending on the number of employed (without part-time employees and working under the contract) on average for the year:

- small (up to 100 people);
- medium (from 101 to 250 people);
- large (over 250 people).

As of December 1, 2016, in the agriculture of Kazakhstan, 14 328 subjects were registered, 97% of which are small, the age of which is presented in Table 1.

Table 1 – Age of registered legal entities

	Up to 1 year	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11-15	16-20	21-25	over 25 years
total	782	1 537	755	549	465	409	391	491	518	448	662	3 565	3 076	643	37
small	775	1530	751	544	457	397	388	484	515	436	641	3 443	2 941	608	34
medium	7	6	4	5	8	8	2	3	3	8	16	100	107	29	1
large	-	1	-	-	-	4	1	4	-	4	5	22	28	6	2

Source: Committee on Statistics [3].

As of 2016, there were 34 small, one medium and two large enterprises in agriculture since the Kazakhstan's Independence. The largest number of small, medium and large enterprises is at the age of 11-20 years. Only one large enterprise has been established over the past 5 years.

All agricultural producers are divided into agricultural enterprises, peasant or farm economies, and households by the Committee on Statistics.

An agricultural enterprise is a legal entity or its structural subdivision engaged in the production, storage and processing of agricultural products, rendering services in the field of agriculture.

Peasant or farming is a labor association of persons in which the implementation of individual entrepreneurship is inextricably linked with the use of agricultural land for the production of agricultural products, as well as the processing and marketing of these products.

Households include personal part-time farms of the population, collective gardens and vegetable gardens, country plots.

Thus, if production indicators for agriculture are considered, then agricultural enterprises, farms, households are allocated; the latter in turn are not entrepreneurs, since they conduct this activity primarily for self-sustainment purposes. Dynamic in the number of agricultural producers is shown in Table 2.

For January 1, 2016, 8089 legal entities (61.3% of registered), 176 576 farms (96.2%) operated in Kazakhstan's agriculture. Comparing data on registered and active agricultural units, it can be seen that the percentage of operating active peasant farms is higher compared to legal entities. The number of peasant farms increased during the years of independence by 545 times, whereas agricultural enterprises only by 3.4 times. The most dynamically developing

form for agriculture is individual entrepreneurship in the form of peasant and farm economies.

The spread of this particular form of organization of agricultural production was also facilitated by tax breaks in the form of a special tax regime. A special tax regime for peasant or private farms provides a special procedure for settlements with the budget on the basis of the payment of a single land tax and applies to the activities of peasant or farming enterprises for the production of agricultural products, aquaculture products, processing of agricultural products, aquaculture products of own production and its implementation, with the exception of activities for the production, processing and sale of excisable goods [4].

Analysis of the development of organizational and legal forms in agriculture is complicated by the fact that statistical information is irregularly given in the context of types of producers (production cooperatives, joint-stock companies, partnerships) that were collected earlier. Currently, data are given only by categories: agricultural enterprises, peasant and farm economies, households (Table 3).

Analyzing the available data on agricultural cooperatives, one can note their unsustainable development.

Until 1991 and gaining independence, Kazakhstan was part of the USSR as the Kazakh Soviet Socialist Republic. On May 6, 1988, the Supreme Soviet approved the Law No. 8998-XI «On Cooperation in the USSR», which provided the basis for the organization of all types of cooperatives, and production cooperatives became widespread in agriculture. The law of the Kazakh Soviet Socialist Republic «On consumer cooperation in the Kazakh SSR» (11th December 1990) gave rise to various consumer cooperatives [5, 8,9,10].

Table 2 – Number of agricultural producers by categories

On December 1 of each year	Legal entities		Farms		House holdings
	active	registered	active	registered	
1990*	2371	-	324	-	2094
1991*	3931	-	3333	-	-
1992*	3975	-	9262	-	-
1993*	5268	-	16 283	-	-
1994*	4016	-	22401	-	-
1995*	5500	-	30 785	-	4835
1996*	8145	-	43 105	-	-
1997*	6766	-	49 791	-	4924
1998*	6303	-	62 475	-	5134
1999*	4962	-	68 153	-	6188
2000*	4631	-	76 373	-	5126
2001*	4863	-	95460	-	5261
2002*	4538	-	111434	-	5074
2003	4403	-	121722	-	4956
2004	4434	4434	148 011	-	-
2005	4919	4919	156 978	-	-
2006	5224	5224	167843	-	-
2007**	5289	5289	167843	-	-
2008	5282	5282	169 326	-	-
2009	5170	5170	169481	169481	-
2010	5443	5443	170193	170193	-
2011	8796	8796	170329	170329	-
2012	6197	6197	182419	182419	-
2013	7965	7965	164 856	164 856	-
2014	7189	1305	182741	187630	1 632 772
2015	7991	12 993	183 533	189 038	1 604 067
2016	8089	13186	176 576	184 608	1 608 754

Source: Committee on Statistics [3].

Note:

* including state property

** On July 1, 2007

- No data

A majority of the 222 large agribusiness firms studied had strong direct control by owners or co-operatives, while the largest firms lacked such control [11,12,13,14,15,16,17,18,19,20].

The Civil Code of the Republic of Kazakhstan (Chapter V, 1994) had a special chapter on production cooperatives.

Then in 1995 the Law on the Production Cooperative was issued. Since 1999, with the release of

the Law of the Republic of Kazakhstan No. 450-I (July 21, 1999) «On rural consumer cooperation in the Republic of Kazakhstan», rural consumer co-operatives have emerged, non-commercial by their purposes, to meet the material and other needs of not only their members, but also other citizens living in rural areas. They were created to carry out trade, procuring, marketing, processing, servicing, supply and other activities.

Table 3 – Number of agricultural co-operatives

years	Number of c-cooperatives	Growth rate, % (base period is 1990)
1990	1129	-
1991	914	80,5
1992	837	74,1
1993	756	66,9
1994	487	43,1
1995	2540	224,9
1996	-	-
1997	3754	332,5
1998	2909	257,4
1999	1640	145,2
2000	1710	151,4
2001	2853	252,7
2002*	2866	253,8
2003	2792	247,2
2004	2609	231
2005	2394	212
2006	1234	109,3
2007**	1229	108,8
2008	1162	102,9
2009	1143	101,2
2010**	1162	102,9
2011**	1122	99,3
2012**	1102	97,6
2013**	2993 (1102 PC,1545 RCC,346 WURCC)	265,1
2014	-	-
On June 1, 2015*	3815 (1843 PC,1483 RPC,489 WURPC) **	310,4
2016 * after launching New Law	157	13,9
October 1,2017	2471	218,8

Source: Committee on Statistics [3, 6, 7].

Note:

«-» – no data

PC- producer cooperatives, RCC- rural consumer cooperatives, WURCC- water user's rural consumer cooperatives

Since 2003, water user's rural consumer cooperatives have appeared – non-profit organizations of land owners on a suspended area for joint management of hydraulic structures, devices and equipment for agricultural needs.

In connection with the adoption of the Law on Agricultural Cooperatives, which entered into force in 2016, in the agriculture of Kazakhstan, cooperatives function in the form of a production cooperative. In accordance with the new law, all co-oper-

atives operating in agricultural production had to undergo re-registration. With this in mind, according to the Ministry of Agriculture for 2016 only 157 agricultural cooperatives functioned.

The number of active agricultural co-operatives is planned to be increased in 2021 to 1204 with number of members up to 500 thousand. As can be seen from the table, the plan for number of agricultural co-operatives created till 2021 ahead of schedule and was executed twice, and the next target is

increasing the number of members and production capacity of agricultural co-ops from 10 to 15% of the total production of agricultural products. This means that agricultural cooperatives should produce at least 660,000 tons of cow's milk, 103,000 tons of meat in slaughter weight, 555,000 pieces of chicken eggs, 5.6 thousand tons of sheep's wool, 272 thousand of large animal skins, 781 thousand small skins, 1, 1 thousand sheep of lambs.

To ensure that co-operatives take a stable position in the national economy, according to experts, their share in the total production of goods and services should be 10-15%. 4.4 million tons of milk was produced in the country in 2016, only 1.1% was produced by agricultural cooperatives. Consequently, the production potential of agricultural cooperatives has not yet reached a sustainable position.

The greatest number of agricultural cooperatives was formed in South Kazakhstan, East, which are mainly specialized in livestock. Members of cooperatives in the vast majority are limited liability partnerships (476 or 95%).

The development of rural cooperatives in rural areas is closely connected with the level and quality of life of the population, the industry in Kazakhstan is developing, but the agricultural sector remains the main strategic direction of the country, in which 45% of the total population lives in rural areas and engages in agricultural production.

The number of employees of agricultural cooperatives as of 01.07.2017 is 8373 people; the largest number of employees is registered in Almaty and South-Kazakhstan regions. Due to unfavorable climatic conditions in Mangystau oblast, the agricultural sector is poorly developed due to unfavorable climatic conditions, therefore the number of workers in agricultural cooperatives is insignificant compared to other regions.

In statistical accounting, a separate accounting of agricultural cooperatives has been suspended, therefore all legal entities engaged in agricultural production are considered as agricultural enterprises. In Table 4, the indicators of agricultural productivity are given in order to determine the level of effectiveness of different categories of agricultural units.

Analyzing the indicators of agricultural productivity, it is noticeable that the growth of these indicators is quite low, and in some indicators has decreased. The highest growth in productivity 1.2 times in 2015 compared with 2011 is observed for such indicators as milk yield per dairy cow, the live weight of one head of pigs slaughtered in the house-

hold or sold for slaughter, the yield of open ground vegetables, and the yield of corn.

In the context of categories of producers, agricultural enterprises are leading in these indicators. At the same time, for all producers, the hair cut from one sheep, the output of calves, foals, lambs and kids for 100 queens, the yield of wheat, rye, barley and oats decreased. In recent years, agricultural producers have begun to change the structure of sown areas by reducing wheat crops and increasing fodder and small crops. Harvest productivity of barley, corn, soybeans, and rapeseed and flax seed is higher in peasant households than in agricultural enterprises.

In the households, the yield of calves, foals, lambs and goat lings per 100 females more than in other categories of producers, however, the growth rate is quite low.

Thus, agricultural enterprises are more productive than others in the production of milk, eggs, meat, rye and oats, peasant or farming – for the production of barley, corn, soybeans, rapeseed and flaxseed, and personal households in terms of the index of the offspring (table 4).

Next, we consider the performance indicators of agricultural enterprises and peasant farms (table 5).

For the analyzed period, despite the growth in gross profit, the level of profitability in crop and livestock production declined significantly, by agricultural enterprises by 12.1% and 34%, respectively. Peasant farms during this period increased profit in livestock production by 29.5 billion tenge, without achieving a significant increase in profitability.

At present, the policy of state regulation of the development of the agro-industrial complex is implemented in the following forms:

- provision of various forms of state support among the subjects of the agro-industrial complex in the form of subsidies, public procurement, etc.;
- the use of financial instruments that support the conditions for updating the main production facilities – the fleet of agricultural machinery, equipment, livestock;
- ensuring the availability of financial and credit instruments for the subjects of the agro-industrial complex;
- creation of attractive conditions for attracting investments in development projects of the agro-industrial complex;
- support for export of products;
- provision of public services in the field of veterinary and phytosanitary security, control over the expenditure of budgetary funds;

– preservation and development of the infrastructure necessary for the development of the AIC of the Republic of Kazakhstan – transport, water, storage, etc.;

– development of branch science and dissemination of agro-technological knowledge;

– qualified management of the development of the AIC of the Republic of Kazakhstan.

In Kazakhstan, mainly monetary and financial support instruments is predominate.

Despite the rather high level of state support, there are a number of shortcomings:

– a number of subsidies are ineffective due to low sensitivity of agricultural producers to them (subsidies per hectare in the production of cereals, oilseeds, a number of other crops, forage for 1 head of cattle, etc.);

– administration of subsidies is costly;

– the receipt of subsidies by agricultural producers is delayed;

– the allocation mechanism distorts market prices (fertilizer subsidies);

– targeted acquisition is not adequately controlled (subsidies for artificial insemination, seed growing in plant growing, etc.).

Table 4 – Comparative productivity of agricultural production by category of producers

	Legal entities	Farms	Households
	<i>2015 / growth rate, % , 2015/2011</i>	<i>2015 / growth rate, % , 2015/2011</i>	<i>2015 / growth rate, % , 2015/2011</i>
The average live weight of one head of cattle slaughtered in the household or sold for slaughter, kg	401/16,5	332/11,4	319/7,04
The average live weight of one head of sheep and goat slaughtered in the household or sold for slaughter, kg	41/7,8	40/7,8	39/8,3
The average live weight of one head of hog slaughtered in the household or sold for slaughter, kg	109/ 11,1	104/15,1	100/3,0
The average milk yield per one cow, kg	4381/24,2	1849/4,5	2364/6,05
The average egg yield per one head of laying hen, pieces	285/2,8	151/7,0	156/2,6
The average wool cut per one sheep, kg	2,3/0	2,3/-8	2,5/-3,8
Number of camels per 100 females, heads	39/+11,4	38/+8,5	45/-2,1
Number of horses per 100 females, heads	51/-10,3	64/-11,1	73/-12
Number of sheep and goat per 100 females, heads	76/-13	89/-3,2	96/-1,03
Number of calves per 100 females, heads	63/-16	74/-7,5	85/-1,1
Yields of open ground vegetables, centner / ha	230,6/24,3	257,3/11,2	235,4/6,8
Wheat yield, centner / ha	11,7/-33,5	12,3/-15,7	-
Corn yield, centner / ha	52,5/24,4	53,8/3,0	48,1/-
Barley yield, centner / ha	12,4/-30,7	13,9/-13,6	-
Rye yield, centner / ha	12,1/-6,2	7,6/-21,6	-
Oats yield, centner / ha	12,2/-39	11,6/22,6	-
Soya beans, centner / ha	14,2/11,8	22,4/4,1	-
Rap seeds, centner / ha	6,1/-37,1	7,5/-15,7	-
Flax curls yield, centner / ha	7,8/-12,3	8,5/2,4	-

Source: Committee on Statistics [3].

Note «-» – no data

Table 5 – Economic efficiency of agricultural producers

Agri- cultural produc- ers	crop production						livestock					
	Total profit, billion tenge			Profitability, %			Total profit, billion tenge			Profitability, %		
	2011	2015	Growth rate%	2011	2015	Growth rate%	2011	2015	Growth rate%	2011	2015	Growth rate%
Legal entities	182,9	210,3	14,9	48,4	42,5	12,1	10,7	13,1	22,4	15	9,9	-34
Farms	93,01	115,9	24,6	53,6	46,1	13,9	3,4	32,9	867,6	34,5	34,1	-1,15

Source: Committee on Statistics [3].

The analysis allows us to make the following conclusions. The most stable form of entrepreneurship in the countryside is peasant farms. The distribution of this particular form of organization of agricultural production was facilitated by a number of measures, including the provision of land for agricultural

production, tax relief in the form of a special tax regime. Agricultural enterprises show a relatively high productivity in the production of milk, eggs, meat, rye and oats, peasant farms – for the production of barley, corn, soybeans, rapeseed and flaxseed and households in terms of the index of the offspring.

Литература

- 1 Организационно-правовые формы предпринимательства. [jelektronnyj resurs]. -2016. -rezhim oraashhenija: <https://uslugi.tatar.ru/article/101>. (данные образования 02.04.2017)
- 2 Предпринимательский Кодекс Республики Казахстан. [jelektronnyj resurs]. -2016. -rezhim oraashhenija: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38259854#pos=435;-292. (данные образования 02.04.2017)
- 3 Официальный сотрудник Агентства по статистике РК. [jelektronnyj resurs]. -2016 -rezhim obrashhenija: <http://www.stat.gov.kz>. (данные образования 02.04.2017)
- 4 Налоговый Кодекс Республики Казахстан. [jelektronnyj resurs]. -2016. -режим обращения: <https://online.zakon.kz> (данные ОБРАЩЕНИЯ 02.04.2017)
- 5 Закон Казахской Советской социалистической Республики от 11 декабря 1990 г. [электронный ресурс]. -rezhim obrashhenija: <http://massaget.kz/laws/rus/docs/Z900002100/> (данные бражения 02.04.2017)
- 6 Официальный орган Министерства сельского хозяйства РК. [jelektronnyj resurs]. -2016 -rezhim obrashhenija: <http://www.mgov.kz>. (данные образования 02.04.2017)
- 7 Акимбекова Г.Ю. Особенности становления сельхозхозяйственной кооперации в Республике Казахстан в процессе реформирования формы хозяйствования. [jelektronnyj resurs]. -ноябрь 2014-го года: - (данные ображения 02.04.2017)
- 8 www.kazagro.kz (сайт Национального холдинга) (данные ОБРАЩЕНИЯ 02.04.2017)
- 9 www.ush.akmol.kz (сайт отдела сельского хозяйства Акмолы) [www.agrochart.com/ru/news/news/200515/kazakhstan-grain-and-feed-annual-2015\(data obrashhenija 02.04.2017\)](http://www.agrochart.com/ru/news/news/200515/kazakhstan-grain-and-feed-annual-2015(data)
- 10 www.oecd.org/tad/agricultural-policies/kazakhstan-review-2013.htm (данные обращения 02.04.2017)
- 11 www.new-ag.info/en/country/profile.php?a=314 www.kazakhembus.com/content/agricultural-sector#sthash.D22A1XSm.druf (данныебражения 02.04.2017)
- 12 Шибанова Т.Б. Системы организационно-правовые формы современных сельхозхозяйственных предприятий в России и за рубежом. Вестник институтов экономики и управления Новгородского государственного университета им. Ярослава Мудрого. № 1, 2014, с. 65-69
- 13 Палладина М.И. Исходящая практика организации организационно-правовых форм ведения сельского хозяйства. Государство и право №3, 2010, с 43-54
- 14 Орлова О.С. Формированное хозяйствование в аграрном производстве Тверского региона: тенденции и негативность // АПК: экономика, регулирование. - 2007. - № 6. S 45-48
- 15 <http://www.baltimoresourcelink.com/startup/register-license-your-business/forms-of-business-organization>(данные ОБРАЩЕНИЯ 12.04.2017)
- 16 <http://nationalaglawcenter.org/> (данные обращения 02.04.2017)
- 17 <https://www.agmrc.org/business-development/starting-a-business/creating-a-business/legal-organizational-structure/> (данные ОБРАЩЕНИЯ 12.04.2017)
- 18 <http://smallbusiness.chron.com/advantages-disadvantages-different-types-business-entities-22544.html>(данные ОБРАЩЕНИЯ 02.06.2017)
- 19 Доминирующие формы корпоративного контроля в агробизнесе США. Джулия А. Касуэлл. Американский журнал экономики сельского хозяйства, том 69, выпуск 1, 1 февраля 1987 г., стр. 11-21

20 Керри К. Литценберг и Вернон Э. Шнайдер. Компетенции и качества сельскохозяйственной экономики Выпускники, занятые работодателями АПК. Американский журнал экономики сельского хозяйства. Том 69, № 5, выпуск материалов (декабрь 1987 г.), стр. 1031-1036

References

- 1 Organizacionno-pravovye formy predprinimatel'stva. [jelektronnyj resurs]. -2016. –rezhim obrashhenija: <https://uslugi.tatar.ru/article/101>. (data obrashhenija 02.04.2017)
- 2 Predprinimatel'skij Kodeks Respubliki Kazahstan. [jelektronnyj resurs]. -2016. –rezhim obrashhenija: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38259854#pos=435;-292. (data obrashhenija 02.04.2017)
- 3 Oficial'nyj sajt Agentstva po statistike RK. [jelektronnyj resurs]. -2016 –rezhim obrashhenija: <http://www.stat.gov.kz>. (data obrashhenija 02.04.2017)
- 4 Nalogovyy Kodeks Respubliki Kazahstan. [jelektronnyj resurs]. -2016. –rezhim obrashhenija: <https://online.zakon.kz> (data obrashhenija 02.04.2017)
- 5 Zakon Kazahskoj Sovetskoj Socialisticheskoy Respubliki ot 11 dekabrya 1990 goda [jelektronnyj resurs]. –rezhim obrashhenija: <http://massaget.kz/laws/rus/docs/Z900002100/> (data obrashhenija 02.04.2017)
- 6 Oficial'nyj sajt Ministerstva sel'skogo hozjajstva RK. [jelektronnyj resurs]. -2016 –rezhim obrashhenija: <http://www.mgov.kz>. (data obrashhenija 02.04.2017)
- 7 Akimbekova G.U. Osobennosti stanovlenija sel'skohozjajstvennoj kooperacii v Respublike Kazahstan v procese reformirovanija form hozjajstvovanija. [jelektronnyj resurs]. -nojabr' 2014-rezhim obrashhenija: https://www.iamo.de/.../AKIM-BEKOVA_-2014_RECCA.pdf. -(data obrashhenija 02.04.2017)
- 8 www.kazagro.kz (website of National holding) (data obrashhenija 02.04.2017)
- 9 www.ush.akmol.kz (website of Akmola's department of agriculture) www.agrochart.com/en/news/news/200515/kazakhstan-grain-and-feed-annual-2015(data obrashhenija 02.04.2017)
- 10 www.oecd.org/tad/agricultural-policies/kazakhstan-review-2013.htm (data obrashhenija 02.04.2017)
- 11 www.new-ag.info/en/country/profile.php?a=314 www.kazakhembus.com/content/agricultural-sector#sthash.D22A1XSm.dpuf (data obrashhenija 02.04.2017)
- 12 Shibanova T.B. Sistemy organizacionno-pravovyh form sovremennyh sel'skohozjajstvennyh predpriyatij v Rossii i za rubezhom. Vestnik instituta jekonomiki i upravlenija Novgorodskogo Gosudarstvennogo Universiteta imeni Jaroslava Mudrogo. № 1, 2014, s 65-69
- 13 Palladina M.I. Iskazhennaja pravovaja priroda organizacionno-pravovyh form vedenija sel'skogo hozjajstva. Gosudarstvo i pravo №3, 2010, s 43-54
- 14 Orlova O.S. Formy hozjajstvovanija v agrarnom proizvodstve Tverskogo regiona: tendencii i jeffektivnost'// APK: jekonomika, upravlenie. – 2007. – № 6. S 45-48
- 15 <http://www.baltimoresourcelink.com/startup/register-license-your-business/forms-of-business-organization> (data obrashhenija 12.04.2017)
- 16 <http://nationalaglawcenter.org/> (data obrashhenija 02.04.2017)
- 17 <https://www.agmrc.org/business-development/starting-a-business/creating-a-business/legal-organizational-structure/> (data obrashhenija 12.04.2017)
- 18 <http://smallbusiness.chron.com/advantages-disadvantages-different-types-business-entities-22544.html> (data obrashhenija 02.06.2017)
- 19 Dominant forms of Corporate Control in the U.S agribusiness sector. Julie A. Caswell. American Journal of Agricultural Economics, Volume 69, Issue 1, 1 February 1987, Pages 11–21
- 20 Kerry K. Litzenberg and Vernon E. Schneider. Competencies and Qualities of Agricultural Economics Graduates Sought by Agribusiness Employers. American Journal of Agricultural Economics. Vol. 69, No. 5, Proceedings Issue (Dec., 1987), pp. 1031-1036

Шеденов Ө.Қ.¹, Аскарлов Ғ.А.²

¹профессор, э.ғ.д., әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан
²«Логистика» (сала бойынша) мамандығының PhD докторанты, Алматы қ., Қазақстан,
e-mail: askarovg@mail.ru

**КӨЛІКТІК ИНФРАҚҰРЫЛЫМ ЛОГИСТИКАНЫ ДАМУДАҒЫ
ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ**

Қазақстанның Азия мен Еуропа арасында сауда және логистикалық хаб болуы және құрылу мәселесі Үкіметтің күн тәртібіне қойылған. Осы мақсатқа жету үшін мемлекеттік Бағдарлама бекітілген, орталық және жергілікті билік органдары, жеке бизнес логистика бойынша жаңа инфрақұрылым жобаларын инвестициялауда. Мақалада ұлттық экономика мен көлік-логистикалық инфрақұрылымдардың өзара байланысы қарастырылған. Сонымен қатар, елдің жүк тасымалындағы әр көлік түрлерінің үлесі мен қызметтері және мемлекеттік бағдарламаның жүзеге асырылуы талданған. Талдау нәтижесінде экономикалық өсуге көлік инфрақұрылымының оң және теріс әсері анықталды. Қазақстанның көлік логистикалық хаб болуына логистикалық инфрақұрылым, қызмет сапасы және қолданылатын технологиялар тікелей әсер етеді.

Түйін сөздер: көлік, көлік инфрақұрылымы, логистика, талымалдау, экономикалық өсу.

Shedenov U.K.¹, Askarov G.A.²

¹Dr.Sci.(Econ.), professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
²PhD student in the specialty «Logistics» (by industry), Almaty, Kazakhstan
e-mail: askarovg@mail.ru

Transport infrastructure as a factor in the development of logistics

The issue of creating and establishing Kazakhstan as a trade and logistics hub between Asia and Europe is on the agenda of the Government. To achieve this goal, the state program has been approved, central and local authorities, private business invests new infrastructure projects for logistics. The article discusses the relationship between the development of the national economy and transport logistic infrastructure. Also, We analyze and share the function of each cargo vehicles in the total volume of cargo of the country and implementation of the state program. As a result of analyzes of both positive and negative factors of transport infrastructure influence on economic growth. The establishment of Kazakhstan as a logistics hub will directly depend on the state of the logistics infrastructure, the quality of the service and technology used.

Key words: transport, transport infrastructure, logistics, transportation, economic growth.

Шеденов У.К.¹, Аскарлов Ғ.А.²

¹д.э.н., профессор кафедры менеджмента и маркетинга,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан
²PhD докторант по специальности «Логистика» (по отраслям), г. Алматы, Казахстан,
e-mail: askarovg@mail.ru

Транспортная инфраструктура как фактор развития логистики

Вопрос создания и становления Казахстана как торгового и логистического хаба между Азией и Европой стоит на повестке дня Правительства. Для достижения этой цели утверждена государственная Программа, центральные и местные органы власти, частный бизнес инвестирует новые инфраструктурные проекты по логистике. В статье рассмотрена взаимосвязь развития национальной экономики и транспортно-логистической инфраструктуры, а также

проанализированы доля и функции каждого вида транспорта в грузовой перевозке страны и реализация государственной программы. В результате анализа определены как положительные, так и отрицательные факторы воздействия транспортной инфраструктуры на экономический рост. Статование Казахстана, как логистического хаба, будет напрямую зависеть от состояния логистической инфраструктуры, качества сервиса, используемой технологии.

Ключевые слова: транспорт, транспортная инфраструктура, логистика, перевозка, экономический рост.

Кіріспе

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы экономикасының дамуында логистика ең перспективалы бағыттардың бірі болып табылады.

Логистика – экономикалық үдерістерді жылдамдататын негізгі құралдардың бірі. Қазақстанның Дүниежүзілік сауда ұйымының мүшесі болуы және әлемдік экономиканың ғаламдану жағдайында ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру логистиканың негізгі мақсаты болып саналады [1].

Көлік логистикасы көлік саласының негізгі құраушысы және аймақтық [2], ұлттық және халықаралық [3] деңгейде, кеңістік және шекаралық [4] логистикада материалдық және материалдық емес тауар өнімдерін тасымалдауда қолданылады [2].

Көлік логистикасы – кез келген материалдық құралдардың, заттардың бір нүктеден келесі нүктеге тиімді маршрутпен жеткізуді ұйымдастыру жүйесі [5]. Тауар қозғалысы үрдісінде ақпараттық, қаржылық, сервистік және материалдық ағындарды басқару жөнінде ғылымның негізгі бағыттарының бірі. Егер аталған логистика жүйе болып табылатын болса, ол бірнеше элементтерден тұрады. Ал көлік – көліктік логистиканың негізгі элементі [6].

Негізгі бөлім

Ел территориясында тұрақты қызмет ететін көлік жүйесі экономикалық кеңістіктің

бірлігінің, халықтың, тауарлар мен қызметтердің еркін қозғалысының [7], кәсіпкерлік еркіндігі мен бәсекелестігін дамытудың [8], халықтың өмір сүру жағдайы мен деңгейін арттырудың, ұлттық қауіпсіздік пен тұтастықты қамтамасыз етудің, әлемдік экономикалық кеңістікке интеграцияланудың кепілі болады [9].

Қазақстанда ұлттық экономика мен халықтың көліктік қызметке қажеттілігін, территориялық тұтастықтығын, елдің экономикалық және геосаяси қауіпсіздігін қамтамасыз ететін заманауи көлік жүйесі құрылған және тұрақты қызмет етеді. Қазақстанның көлік кешенінде әлемдік тәжірибеде қолданылатын көліктердің барлық түрлері қамтылған: темір жол, автомобиль, құбыр, су және әуе көліктері елдің көлік кешенін құрайды. Пайдалану саласына қарай әр көлік түрінің өзіндік артықшылықтары бар. Олардың негізгі көрсеткіштері жүк айналымы және адам жолаушылар айналымы [10]. Сонымен, көлік нарықтық инфрақұрылымның [11] және мемлекеттің экономикалық базасының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Елімізде өндіріс қоры құнының 20%-ға жуығы, энергосекторларды тұтынудың 35%-дан артығы, жұмыс атқаратын халықтың 10%-дан астамы көлік кешені үлесінетіесілі. Ал ЖІӨ-дегі көліктің үлесі 8%-ға жуық [12].

Статистикалық мәліметтерге сәйкес, елдің көлік кешеніндегі жүктерді тасымалдау қызметінің өсу қарқыны айтарлықтай жоғары болып сипатталады, яғни 2010 жылғы кезеңнен бері тасымалдаудың жалпы көлемі 1,5 есеге артқан, оны келесі кестеден көруге болады [12].

1-кесте – 2010-2016 жж. Қазақстан Республикасында жүктерді тасымалдау құрылымы мен динамикасы [12]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Барлық тасымалданған жүк, млн., тонна	2 439,40	2 974,90	3 231,80	3 508,00	3 749,80	3 733,80	3 729,20
<i>Тасымалдау динамикасы, %</i>		21,95	8,64	8,55	6,89	-0,43	-0,12
Теміржолкөлігі, млн., тонна	267,9	279,7	294,8	293,7	390,7	341,4	338,9
<i>Тасымалдаудың жалпы көлеміндегі үлесі, %</i>	10,98	9,40	9,12	8,37	10,42	9,14	9,09
<i>Тасымалдау динамикасы, %</i>		-14,39	-2,98	-8,22	24,45	-12,24	-0,61

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Автомобиль көлігі, млн., тонна	1 971,80	2 475,50	2 718,40	2 983,40	3 129,10	3 174,00	3 180,70
Тасымалдаудың жалпы көлеміндегі үлесі, %	80,83	83,21	84,11	85,05	83,45	85,01	85,29
Тасымалдау динамикасы, %		2,95	1,08	1,11	-1,88	1,87	0,33
ішкі су жолдарымен	1,1	1,1	1,3	1,1	1,3	1,2	1,2
Тасымалдаудың жалпы көлеміндегі үлесі, %	0,05	0,04	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03
Тасымалдау динамикасы, %		-18,00	8,79	-22,05	10,56	-7,30	0,12
құбырмен	194	214,1	213,2	225,9	225	214,6	205,8
Тасымалдаудың жалпы көлеміндегі үлесі, %	7,95	7,20	6,60	6,44	6,00	5,75	5,52
Тасымалдау динамикасы, %		-9,50	-8,34	-2,39	-6,82	-4,21	-3,98
теңізбен	4,7	4,6	4	4	3,6	2,5	2,6
Тасымалдаудың жалпы көлеміндегі үлесі, %	0,19	0,15	0,12	0,11	0,10	0,07	0,07
Тасымалдау динамикасы, %		-19,75	-19,96	-7,87	-15,80	-30,26	4,13
әуемен, мың тонна	28,9	31,6	22	23,9	19,1	17,2	18
Тасымалдаудың жалпы көлеміндегі үлесі, %	1,18	1,06	0,68	0,68	0,51	0,46	0,48
Тасымалдау динамикасы, %		-10,34	-35,91	0,08	-25,24	-9,56	4,78

Кестеден елдің көлік-логистикалық жүйесінің нәтижесін сипаттайтын келесі үрдістерді байқауға болады:

- жалпы жүк тасымалы 1,5 есе артқанын;
- негізгі тасымалдау көліктері теміржолмен, автомобильмен және құбыр арқылы;
- тасымалдаудың жалпы көлемінде автомобильмен тасымалдаудың айтарлықтай жоғары екенін I-суреттен көруге болады.

Мемлекеттің басты макроэкономикалық көрсеткіштерін тұрақты түрде дамуын қамтамасыз ету үшін экономикалық қызметтің барлық салаларын қамтитын жүйелік шара қабылдауды қажет етеді. Көліктік-логистикалық инфрақұрылымдарды дамыту – Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Нұрлы жол – болашақтың жолы» халыққа Жолдауындағы басты міндеттердің бірі [13]. Жолдауда анықталған міндетке жету үшін 2015-2019 жылдарға арналған инфрақұрылымдарды дамытудың «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасы қабылданды [14].

Тиімді қызмет ететін көлік-логистикалық жүйе құрмай ұлттық экономиканың қажеттіліктерін толық қанағаттандыру мүмкін емес.

Мемлекет деңгейінде тиімді қызмет ететін көлік-логистикалық жүйені қамтамасыз ету келесі мәселелерді шешуге мүмкіндік береді:

1. Әлеуметтік:

- халықты жұмыспен қамту мәселесін шешуге;

– елдің шалғай аудандарына көлік коммуникацияларымен қамтамасыз ету мәселелерін шешуге;

- халықтың табыс деңгейін арттыруға және т.б.

2. Экономикалық:

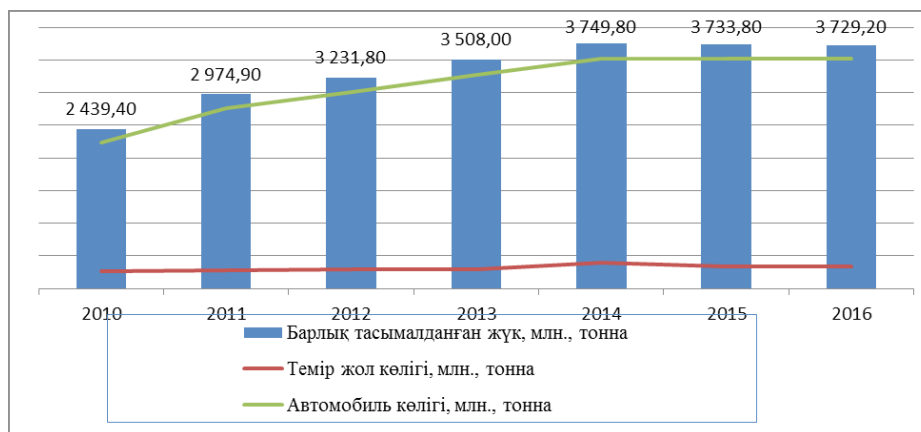
– ұйымның қаржылық мақсатына жетуін қамтамасыз етуге;

– елдің кәсіпорындары мен ұйымдарының өндірістік-техникалық мақсатына жетуін қамтамасыз етуге;

– жүк жеткізудің сапасы мен жылдамдығын арттыруға және т.б. [15].

Қазақстан Республикасындағы көлік логистикалық жүйенің қалыпты қызмет етуі елдің көлік инфрақұрылымы мәселелері мен ерекшеліктерімен тікелей байланысты.

Яғни, елдің дамыған көліктік инфрақұрылымы тауардың құнын төмендетуге, тасымалдау көлемін арттыруға, жұмыс күшін тиімді пайдалануға, компаниялардың үлкен нарыққа шығуына мүмкіндік береді. Ал жұмыс күшін тиімді пайдалану халықтың жан басына шаққандағы табысын арттыруға және жұмыспен қамтылғандардың санының артуына алып келеді. Көлік желілері жаңа нарықтарға шығу арқылы инновациялар мен технологияларға, сауда-саттық көлемін арттыруға қол жеткізе отырып, жалпы еңбек өнімділігінің артуына алып келеді. Осының барлығы жиынтығында халықтың жан басына шаққандағы ЖІӨ артуын қамтамасыз етеді [16].

1-сурет – Жалпы жүк тасымалындағы автомобиль мен темір жол көліктерінің үлесі [12]

Көлік инфрақұрылымы елдің экономикалық өсуіне оң әсер етуімен қатар, дамуды «тежеуі» де мүмкін. Экономикалық өсуді тежейтін негізгі факторлар: көлік инфрақұрылымы жағдайының көлік пайдалану нормативтік талаптарына сәйкес келмеуі, көлік жолы желілері орналасуының біркелкі еместігі, жолдардың талапқа сәйкес болмауынан туындаған тауардың соңғы құнындағы көлік шығындарының көп болуы және т.б.

Сонымен, Еуропа мен Азия құрлықтарын жалғап тұрған Қазақстан үшін көлік инфрақұрылымы экономикалық өсудің локомотиві болып табылады.

Автомобиль, теміржол және құбыр көліктері Қазақстанның көлік кешенінің негізгі түрлері, ал әуе және теңіз көліктерінің де ерекшеліктері болғанымен, олар жүк тасымалы үлесінде үлкен үлес алмайды. Әдетте сұйық және шашылатын жүктер темір жолмен немесе құбырмен тасымалданады және олар ең арзан көлік түрлері болып саналады [17]. Ал автомобиль көлігі халық шаруашылығында жиі пайдаланылатын қол жетімді көлік түрі. Ол 1500 шақырымға дейінгі қашықтықта жүк тасымалдауда темір жол немесе әуе көліктерімен бәсекелес бола алады. Автомобиль көлігі жүктерді «есіктен есікке» дейін жеткізіп, кез келген аралас тасымалдаудың қатысушысы болып табылады [18]. Қазақстан территориясы бойынша күнделікті тұтынатын тауарлар мен ұзақ уақыт пайдаланылатын тауарларды тасымалдауда негізінен автомобиль көлігі пайдаланылады. Көптеген трансұлттық компаниялар импорттық тауарларды алдымен Алматы қаласына немесе қала аумағындағы Алматы облысының аудандарына басқа көлік түрлерімен жеткізіп, аймақтарға автомобиль көлігімен жөнелтеді. Сарапшылардың талдауына сәйкес, ав-

томобиль көлігімен тасымалдаудың 90 пайыздан астамы Қазақстан ішінде тасымалданады [19].

Ал экспорттың басым көп бөлігі құбыр және теміржол көліктерімен тасымалданады. Қазақстан экспорты негізінен мұнай мен басқа да шикізаттар болғандықтан, оларды тасымалдауда құбыр және темір жол көліктері пайдаланылады. Сондықтан, Дүние жүзілік банктің 2013 жылғы мәліметі бойынша барлық экспорт және импорттық тасымалдауда автомобиль көлігінің үлесі небәрі 0,01-0,02 пайызды ғана құрайды, оны келесі кестеден көруге болады [20].

Азия мен Еуропаның арасында транзиттік хаб болу үшін Қазақстанның көлік инфрақұрылымын жаңғырту қажет. Инфрақұрылым нысандарының сапасы мен тығыздығы тауарлар, қызметтерді және адамдарды тасымалдауда сонымен қатар, экономикалық қызметке ықпал етеді. 2016 жылы Дүниежүзілік экономикалық форумның бәсекеге қабілеттіліктің ғаламдық индексында жол инфрақұрылымының сапасы бойынша Қазақстан 140 елдің ішінде 107-ші орында тұр [22]. Қазақстанда жергілікті және халықаралық автомобиль жолдарының негізгі бөлігі 3 категорияға жатады [23], олардың басым бөлігі жөнделу жұмыстарын талап етеді. Сонымен қатар, аймақтарда, ауылдық жерлерде жол желісі нашар дамыған және жолдың сапасы төмен жағдайда, ал ол тасымалдау шығындарының артуына және экономикалық дамуды тежеуге алып келеді. Қазақстанда көлік шығындары жүк құнының 10 пайызын құрайды, ал ол көрсеткіш дамыған елдерде 4 пайыз шамасында. Сонымен қатар, теңіз порты және әуежай инфрақұрылымы бойынша да (114-ші және 85-ші орындарда) төмен көрсеткіштерге ие, ал темір жолдың сапасы бойынша жоғары көрсеткішке ие (27-ші орында) [22].

2-кесте – Қазақстан Республикасында автомобиль және темір жол көліктерінің жүк тасымалындағы үлестері [21]

	Барлығы (млн. тонна)	Экспорт (барлық көлемнің пайызы)	Импорт (барлық көлемнің пайызы)	Транзит (барлық көлемнің пайызы)	Ішкі тасымалдар (барлық көлемнің пайызы)
Барлығы	2 974,9	4,17	0,62	3,24	91,97
Автомобиль көлігі	2 475,5	0,01	0,02	0,00	99,98
Теміржол көлігі	279,7	35	6,41	5,39	53,2

Егер Қазақстан өзінің географиялық орналасуының артықшылықтарын пайдаланып Азия мен Еуропа арасында транзиттік хаб болуды қаласа, жоғары сапалы және тиімді инфрақұрылым қажет. Үлкен территориясы бар Қазақстан үшін көлік инфрақұрылымы экономикалық өсудің локомотиві болып табылады [24].

Қазіргі таңда, Қазақстан логистиканы дамыту үшін үлкен міндеттер қойып отыр. Логистиканы және логистикалық инфрақұрылымдарды дамыту ел Президентінің Қазақстан халқына арнаған әр Жолдауларындағы басымдықтарының бірі болып табылады. Қазақстанда жүргізіліп жатқан инфрақұрылымды жаңғырту жұмыстары Қазақстан даму стратегиясы жетістігінің кілті болып табылады. 2014 жылдың қарашасынан бастап «Нұрлы жол» 2020 дейінгі инфрақұрылымды дамыту Бағдарламасы жүзеге асырылуда [25]. Бағдарламаның басты мақсаты, Қазақстанның транзиттік хаб ретіндегі әлеуетін арттыруға әсер ететін тиімді көліктік және логистикалық инфрақұрылымды қалыптастыру. Сонымен қатар, Бағдарлама жергілікті деңгейде логистика мен көлік инфрақұрылымдарын дамытуға аса көңіл бөле отырып, Қазақстан аймақтарының дамуына әсер ететін, қатынастың қолжетімділігі мен сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Әуе тасымалы саласында, бағдарлама бойынша, әуежайларды қайта қалыптастыру көзделген және 2020 жылға қарай 75 жаңа әуе бағыттары ашылу қажет.

Су көлігі саласында, Каспий теңізінде орналасқан Ақтау теңіз портын кеңейту көзделген. Жаңа үш құрғақ жүк терминалының құрылысы нәтижесінде порттың өткізу қабілеттігі 16,5-тен 20 миллион тоннаға артып, Каспий теңізі арқылы Еуропаға тауар тасымалдауға мүмкіндік береді [20].

Бағдарламада автомобиль және темір жол тасымалдары салаларында мыңдаған шақырым автомобиль және темір жолдарын қайта қалып-

тастыруға, сонымен қатар локомотивтер мен жеңіл және жүк көліктерін жаңғырту көзделген.

Қазіргі уақытқа дейін бірнеше жаңа халықаралық көлік дәліздері салынған немесе салыну үстінде. Бұл Еуропа, Азия және Таяу Шығыс елдері арасында Қазақстанның транзиттік жағдайын арттыруға мүмкіндік береді. Солардың ішіндегі ең маңыздысы Ресей мен Орынбордан басталып, Қытайда Қорғаста аяқталатын «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» халықаралық көлік дәлізі салынуда [26]. Алматы облысындағы логистикалық және индустриалдық аумақтар, теміржол станциясы және «Қорғас» Халықаралық Қазақстан – Қытай шекаралық әріптестігі орталығы қамтылған «Қорғас – Шығыс қақпасы» арнайы экономикалық аумағы салынды. 2015 жылдың шілдесінде арнайы экономикалық аумақта Қазақстанның ең алғашқы құрғақ порты ашылды [27]. Сонымен қатар, тағы бір ірі жоба – «Солтүстік – Оңтүстік» халықаралық дәлізінің жанынан Қазақстан мен Түрікменстан арқылы Қытай мен Иранды жалғайтын Өзен – Түрікменстан теміржол торабының салынуы. 2016 жылдың 1 ақпанынан жаңа контейнер пойызы қатынай бастады. 9 000 шақырымдық теміржол торабы Қытай мен Иран арасындағы жолды 25-30 күннен 10 күнге дейін қысқартады [28].

Дүние жүзілік банктің 2007 жылдан бері жүргізіп келе жатқан Логистиканың тиімділік индексі (LPI) рейтингісінің 2016 жылғы көрсеткішінде Қазақстан 160 мемлекеттің ішінде 77 орында тұр. Бұл рейтинг әр екі жыл сайын жүргізіліп тұрады. 2014 жылғы көрсеткіште Қазақстан 88 орында болған. 2020 жылға дейін 40 мемлекеттің қатарына кіру мақсаты қойылып отыр. Аталған рейтинг алты пункттен тұрады, соның ішінде бір пункт көлік саласындағы инфрақұрылымның сапасы болып табылады [29].

Сондықтан, аталған межеге жету үшін көлік инфрақұрылымын жақсарту мақсатында жүргізіліп жатқан жобаларды уақытылы

аяқтап, Азия мен Еуропа құрлықтары арасында логистикалық хаб құруымыз қажет. Қазақстан Республикасының көлік логистикалық жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру, мем-

лекеттің транзиттік әлеуетін жүзеге асыру, көлік саласындағы инвестициялық климатты жақсарту елдің әлеуметтік-экономикалық дамудың тиімділігін арттыруға жағдай жасайды.

Әдебиеттер

- 1 Сабден О. Экономика: Избранные труды. Том VII: Логистика (экономика и управление): учебник. 2-ое издание. – Алматы: 2011 г. 10 б.
- 2 Воронов В.И. Международная логистика. Вестник университета (Государственный университет управления). 2004 700 с.
- 3 Ермаков И., Петухов Д. Постановка проблемы развития национальной логистической системы. Логистика. 2014 №11 (96). С.56-59
- 4 Лазарев В.А., Воронов А.В. Транспортная логистика в евразийском таможенном союзе: Государственный университет управления, Институт управления на транспорте, в индустрии туризма и международного бизнеса ГУУ. – М.: ГУУ, 2014. 158 с.
- 5 Аникин Б.А., Ермаков И.А., Белова С. Научная школа «Логистика» ГУУ Управление. 2015. Т.3. №2. 5 с.
- 6 Raimbekov Zh., Syzdykbayeva B., Zhenskhan D. Study of the state of logistics in Kazakhstan: prospects for development and deployment of transport and logistics centres. Transport Problems. 2016.
- 7 Abdullayev S., Kisileva O., Adilova N., Bakyt G., Vakhitova L. Key development factors of the transit and transport potential of Kazakhstan. Transport Problems. 2016.
- 8 Christopher, M. Marketing Logistics. England: Oxford. Bullerworth-Heinemann. 1997. 43 p.
- 9 Krugman, P. & Obstfeld, M. & Melitz M. International Economics: Theory and Policy. Prentice Hall. 2014. 792 p.
- 10 Бекмагамбетов М., Смирнова С. Транспортная система Республики Казахстан: современная состояние и проблемы развития: монография: 2-ое издание. – Алматы, 2016.
- 11 Michael, B. & Stroh, A. Practical Guide to Transportation and Logistics. Hardcover. 2006. 284 p.
- 12 www.stat.gov.kz Қазақстан Республикасы Ұлттық Экономика Министрлігі Статистика комитетінің ресми сайты
- 13 Н.Ә. Назарбаев, «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Жолдауы. – Астана, 2014.
- 14 www.adilet.zan.kz 2015-2019 жылдарға арналған инфрақұрылымдық дамытудың «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасы
- 15 Веселов Н.В., Рогов А.А., Кравчук И.С., Бортник О.А. Экспортное обеспечение транспортной логистики: монография. – М., 2013. – 230 с.
- 16 Ізтілеуова М.С. Көлік жүйелерінің логистикалық инфрақұрылымы: оқулық. – Алматы: «Дәуір», 2012.
- 17 Турсымбекова/ Проблемы и перспективы развития транспортной системы Республики Казахстан // Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан, 2014.
- 18 Шеденов Ө.К., Аскаров Ғ.А. Қазақстан экономикасының дамуындағы көлік логистикасының мәні мен ерекшеліктері. «Еуразиялық экономикалық интеграция болашағы Қазақстан тұрақты дамуының факторы ретінде» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция 2015 ж. 25-26 қараша 30 б.
- 19 Аспаева, З. Транспортные коридоры Казахстана. In: Proceedings of International Conference «Possibilities of increase in transcontinental rail transportation in communication by creation of a corridor of RFC 6». – Budapest, 2014. – P. 118-121
- 20 www.worldbank.org/ Отчет: Как переломить ситуацию в беспокойные времена: Максимальное использование преимуществ в сфере торговли для развития Казахстана. 2017. 28 с.
- 21 www.worldbank.org/ Всемирный банк. «Совершенствование и дальнейшее развитие логистической системы Казахстана» (2013 год).
- 22 www.weforum.org/ Дүние жүзілік экономикалық форум ресми сайты.
- 23 Аскаров Ғ.А. Қазақстан Республикасы көлік инфрақұрылымының қазіргі жағдайын талдау. «Сыртқы органдың турбуленттілігі жағдайында Қазақстан экономикасын дағдарысқа қарсы басқару»: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция, Алматы қ., 24-25 қараша 2016 ж.
- 24 Уркимбаев, А. За счет логистики в странах-членах ТС формируется 10-12% ВВП. 2014. Капитал. Центр деловой информации. <https://kapital.kz/expert/25573/za-schet-logistiki-v-stranah-chlenah-ts-formiruetsya-10-12-vvp.html>.
- 25 www.adilet.zan.kz 2015-2019 жылдарға арналған инфрақұрылымдық дамытудың «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасы.
- 26 www.europe-china.kz/ «Батыс Еуропа – Батыс Қытай» жобасының ресми сайты.
- 27 www.sezkhorgos.kz/ «Қорғас» арнайы экономикалық ауданының ресми сайты.
- 28 Кадырова Г.А., Сихимбаева Д.Р. Перспективы развития международных транспортных коридоров Казахстана. сборник VII Международная научная конференция «Перспективы развития логистики и управления цепями поставок» 1 часть. 18 апреля 2017 г., Москва 64 с.
- 29 www.kazlogistics.kz/ Қазақстан көлік тасымалдаушылары одағының ресми сайты.

References

1. Sabden O. Jekonomika: Izbrannye trudy. Tom VII: Logistika (jekonomika i upravlenie): Uchebnik. 2-oe izdanie. – Almaty: 2011 g. 10 b.
2. Voronov V.I. Mezhdunarodnaja logistika. Vestnik universiteta (Gosudarstvennyj universitet upravlenija). 2004 700 s.
3. Ermakov I., Petuhov D. Postanovka problem razvitija nacional'noj logisticheskoy sistemy. Logistika. 2014 №11 (96). S.56-59
4. Lazarev V.A., Voronov A.V. Transportnaja logistika v evrazijskom tamozhennom sojuze: Gosudarstvennyj universitet upravlenija, Institut upravlenija na transporte, v intustrii turizma i mezhdunarodnogo biznesa GUU. M.: GUU. 2014. 158 s.
5. Anikin B.A., Ermakov I.A., Belova S. Nauchnaja shkola «Logistika» GUU Upravlenie. 2015 T.3. №2. 5 s.
6. Raimbekov Zh., Syzdykbaeva B., Zhen'shan' D. Izuchenie sostojanija logistiki v Kazahstane: perspektivy razvitija i razmeshhenija transportnyh i logisticheskikh centrov. Problemy transporta. 2016. P.karau kerek
7. Abdullaev S., Kisileva O., Adilova N., Bakyt G., Vahitova L. Kljuchevye faktory razvitija tranzitnogo i transportnogo potenciala Kazahstana. Problemy transporta. 2016.
8. Kristofer M. Marketingovaja logistika. Anglija: Oksford. Bullerworth-Heinemann. 1997. 43 s.
9. Krugman P., Obstfel'd M., Melite M. Mezhdunarodnaja jekonomika: teorija i politika. Prentice Hall. 2014. 792 s.
10. Bekmagambetov M., Smirnova S. Transportnaja sistema Respubliki Kazahstan: sovremennaja sostojanie i problemy razvitija. Monografija: 2-oe izdanie. – Almaty: 2016.
11. Michael, B. & Stroh, A. Prakticheskoe rukovodstvo po transportu i logistike. Tverdaja oblozhka. 2006. 284 s.
12. www.stat.gov.kz Қазақстан Республикасы Ұлттық Экономика Министр статистика Комитетов
13. N.N.Nazarbaev, «Nұrly zhol – bolashaққа bastar zhol» Zholdaуy, Astana, 2014
14. www.adilet.zan.kz2015-2019 zhyldarға arnalған инфрақұрылымдық дамытудың «Nұrly zhol» мемлекеттік бардарlamasy
15. Veselov N.V., Rogov A.A., Kravchuk I.S., Bortnik O.A. Jeksportnoe obespechenie transportnoj logistiki: Monografija. M. 2013. 230.
16. M.S. Iztileuova, Kөлік zhyjeleriniң logistikalyқ инфрақұрылымы // Oқулық. «Dәuir». 2012.
17. Tursymbekova / Problemy i perspektivy razvitija transportnoj sistemy Respubliki Kazahstan // Vestnik Nacional'noj akademii nauk Respubliki Kazahstan, 2014.
18. Shedenov Ө.Қ., Askarov F.A.Қазақстан jekonomikasynуң damуyндаруы көлік logistikasynуң мәni мен erekshelikteri. «Eurazijalyқ jekonomika» integracija bolasharу Қазақстан тырақты damуynуң faktory retinde »atty halyқaralyқ ғылыми-tәzhiribelik konferenciya 2015 zh. 25-26 қараша 30 b.
19. Aspaeva, Z. Transportnye koridory Kazahstana. V: Materialy Mezhdunarodnoj konferencii «Vozmozhnosti uvelichenija transkontinental'nyh zheleznodorozhnyh perevozok v soobshhenii putem sozdaniya koridora RFC 6». Budapesht. 2014. P. 118-121
20. www.worldbank.org/ Otchet: Kak perelomit' situaciju v nespokojnye vremena: Maksimal'noe ispol'zovanie preimushhestv v sfere trgovli dlja razvitija Kazahstana. 2017. 28 s.
21. www.worldbank.org/Vsemirnyj bank. «Sovershenstvovanie i dal'nejshee razvitie logisticheskoy sistemy Kazahstana» (2013 god).
22. www.weforum.org/ Dыnie zhyzilik jekonomikalық forum resmi sajty.
23. Askarov G.A. Analiz tekushhego sostojanija transportnoj infrastruktury Respubliki Kazahstan. Mezhdunarodnaja nauchno-prakticheskaja konferenciya «Antikrizisnoe upravlenie jekonomikoј Kazahstana v uslovijah turbulentnosti okruzhajushhej sredy», Almaty, 24-25 nojabrja 2016 g.
24. Urkimbaev A. Logistika TK sformulirovana v 10-12% VVP. 2014. Kapital. Centr informacii «Delojt». <https://kapital.kz/expert/25573/za-schetlogistiki-v-stranah-chlenah-ts-formiruetsya-10-12-vvp.html>.
25. www.adilet.zan.kz Programma razvitija infrastruktury «Nurly Zhol» na 2015-2019 gody
26. www.europe-china.kz/ Oficial'nyj sayt proekta «Zapadnaja Evropa – Zapadnyj Kitaj»
27. Oficial'nyj sayt oboј jekonomicheskoy zony «www.sezkhorgos.kz/osKorgaz»
28. Kadyrova G.A., Sihimbaeva D.R. Perspektivy razvitija mezhdunarodnyh transportnyh koridorov v Kazahstane. Uchenyj VII Mezhdunarodnaja nauchno-prakticheskaja konferenciya «Perspektivy razvitija logisticheskikh i upravlencheskikh cepochek» 1 chast'. 18 aprelja 2017 goda, Moskva, 64 chasa.
29. www.kazlogistics.kz// Oficial'nyj sayt Sojuza perevozchikov Kazahstana

Baimukhanbetova E.E.¹, Tazhieva K.K.²

¹Candidate of economic sciences, senior lecturer, e-mail: ela.68@mail.ru

²candidate of economic sciences, associate professor, e-mail: samal_tj@mail.ru
al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

PROBLEMS OF «GREEN» LOGISTICS WITHIN THE CONCEPT OF SUSTAINABLE TRANSPORTATION DEVELOPMENT

The purpose of the study was to conduct a comparative cross-country analysis of indicators characterizing the problem of «green» logistics in the framework of sustainable development and to identify the main directions of its solutions for Kazakhstan on the basis of studying the experience of other countries. This problem was considered in relation to transport, as with the development of the economy and the growth of urban transport demand is growing, which entails huge gas emissions to the environment. The analysis revealed the interdependence of the various factors to the transport emissions to different countries of the world. Relation and intensity of factors was estimated by calculating the correlation and analysis of indicators. Based on the analysis and conclusions, the state approach to the implementation of the principles of sustainable development in different countries and Kazakhstan were discussed in this article.

Key words: green logistics, sustainable development of transportation, greenhouse gas emissions, public transport management.

Баймуханбетова Э.Е.¹, Тажиева С.К.²

¹Э.ғ.к., аға оқытушы, e-mail: ela.68@mail.ru

²Э.ғ.к., доцент, e-mail: samal_tj@mail.ru

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

Көлікті тұрақты дамыту тұжырымдамасы шеңберінде «Жасыл» логистикасының мәселелері

Осы зерттеудің мақсаты тұрақты даму аясында «жасыл» логистика мәселесін сипаттайтын көрсеткіштердің салыстырмалы еларалық талдауын жүргізу және басқа да елдердің тәжірибесін зерттеу негізінде Қазақстан үшін оның шешімдерінің негізгі бағыттарын анықтау болды. Бұл мәселе көлікке қатысты қарастырылды, себебі экономика дамып, қалалар өскен сайын көлік қажеттілігі артуда, ал ол қоршаған ортаға үлкен газ шығарындыларын алып келеді. Талдау барысында әлемнің түрлі елдері бойынша түрлі факторлар мен көліктен шығатын шығарындылары көрсеткіштері арасындағы өзара тәуелділігі анықталды. Факторлардың өзара байланысы мен қарқындылығы корреляция көрсеткіштерін есептеу және талдау арқылы анықталды. Жасалған талдаудың негізінде қорытындылар шығарылып, түрлі елдерде және Қазақстанда тұрақты даму қағидаларын жүзеге асырудың мемлекеттік тәсілдері қарастырылды.

Түйін сөздер: жасыл логистика, көлікті тұрақты дамыту, парниктік газдар шығарындылары, көлікті мемлекеттік басқару.

Баймуханбетова Э.Е.¹, Тажиева С.К.²

¹к.э.н., старший преподаватель, e-mail: ela.68@mail.ru

²к.э.н., доцент, e-mail: samal_tj@mail.ru

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Проблемы «зеленой» логистики в рамках концепции устойчивого развития транспорта

Цель исследования состояла в том, чтобы провести сравнительный межстрановой анализ показателей, характеризующих проблему «зеленой» логистики в рамках концепции устойчивого развития, и определить основные направления ее решения для Казахстана на основе изучения

опыта других стран. Данная проблема рассматривалась применительно к транспорту, так как по мере развития экономики и роста городов потребность в транспорте растет, что влечет огромные выбросы газов в окружающую среду. В ходе анализа выявлена взаимозависимость различных факторов с показателями выбросов от транспорта по разным странам мира. Связь и интенсивность факторов была установлена путем расчета и анализа показателей корреляции. На основе проведенного анализа сделаны выводы и рассмотрен государственный подход к реализации принципов устойчивого развития в разных странах и Казахстане.

Ключевые слова: зеленая логистика, устойчивое развитие транспорта, выбросы парниковых газов, государственное управление транспортом.

Introduction

In the whole world, many of the concepts and definitions of green economy are formulated within the framework of the United Nations Environment Programme, which defined it as «the economy, which leads to an increase in well-being and social equity while reducing environmental risks and ecological scarcities» (UNEP, 2011).

At this stage of development, achieving sustainable growth is a question of long-term perspective for Kazakhstan with its rich natural resources, opportunities for economic growth and a favorable geographical position. In addition, there are factors like the concentration of the country's efforts in the oil and coal energy, and the fact that the Republic of Kazakhstan produces the most intense peaks greenhouse gases among the CIS countries.

At the moment, the ecological situation in the Republic of Kazakhstan is unfavorable and requires fundamental changes. Kazakhstan is in second place in terms of total environmental pollution by organic substances among the countries of Central and Eastern Europe and Central Asia, on the 3rd place in terms of greenhouse gas emissions into the atmosphere among the CIS countries and 1st place on the same indicator among the countries of Central Asia. In light of this situation, the concept of «green economy» as relevant as ever. Transition to sustainable development that provides the harmonic coexistence of economic, environmental and social spheres requires systemic changes in public policy. The problem of energy and ecological balance, the transition to «green economy» and «green logistics» were actualized in Kazakhstan recent years.

Sustainable development with regard to transport means that the satisfaction of transport needs is not contrary to the priorities of environmental protection and health, does not lead to irreversible changes in the natural and the exhaustion of non-renewable resources. Particular attention in this aspect deserves study of the problems in «green» logistics, as it is designed to solve the problem of reducing emissions of road transport impact on air

pollution. The development of «green» technologies in logistics is directly dependent on the condition of transport, so it is important to harmonize the requirements of international transport and transport infrastructure in Kazakhstan.

Literature Review

Along with all the advantages of modern types of transport, which enable fast and comfortable travel, the rapid development of transport systems is the cause of many problems. The most topical of them are: air, water, soil, noise and vibration effects, the accumulation of dust and debris, accidents and injuries, reduced physical activity. These phenomena can be dangerous currently for human health and life, and contributing to climate change have an impact on the living conditions of future generations. This is evident from the research of the consultant related to sustainable development and climate change, the World Bank Nadaa Taiyab. She notes that, according to current research, transport systems belongs to 25% of carbon dioxide emissions (Taiyab N., 2008) that involves large financial costs, vulnerability due to rising fuel prices, environmental damage due to the use of non-renewable fossil fuels (95%).

According to experts, transportation accounts for about 8% of all carbon dioxide emissions on the planet, even in the warehouses 3% (Palanivelu P. et al., 2010).

In this regard, the introduction of «green» technologies in logistics activities would make a significant contribution to the preservation of the climate on the planet suitable for human life. As the authors of the textbook «Logistics: Basics – Exercises – Case Studies» claim to logistics traditionally include planning, implementation and control of movement and placement of people and / or goods within the economic system in order to achieve certain goals (Gleissner H. et al, 2013.).

«Green» logistics emerged as a scientific discipline in the mid-1980s and is the focus of logistics considering systems and approaches in

terms of minimizing damage to the environment with the use of advanced technology and equipment (Thiell M. et al., 2010). After the introduction of the EU Directive on packaging companies have increased the use of reusable containers and equipment for the production and logistics of waste processing activities implemented turnover of management of packaging (Fernier J. et al., 2011).

The main issue of logistics is a material management, information and financial flows with minimal cash cost corresponds to the problem of «green» logistics, with an emphasis on reducing the harmful effects of human activities on the environment, achieving a balance of economic and environmental efficiency. In particular, the objectives of the «green» logistics are a reduction of air pollution, water and soil pollution, noise reduction, energy consumption, minimizing traffic congestion and improving safety (Boile M., 2015).

Specialists of the Institute of Energy Research, and performance in the field of transport, environmental protection and sustainable development in North America say that the whole area of research «green» logistics can be divided between the three main, closely interacting sectors: economic, environmental and social, are so-called «triple bottom line» (Gudmundsson H., 2001).

Dr. Jean-Paul Rodrigue, Dr. Brian Slack and Dr. Claude Comtois exploring the essence of «green» logistics, explain that the word «green» has become code for a range of environmental problems and when put together the two words suggest an environmentally friendly and efficient transport and distribution system. In the book «The geography of transport systems» they offer the following definition of «green» logistics: «Green Logistics. Supply chain management practices and strategies that reduce the environmental and energy footprint of freight distribution. It focuses on material handling, waste management, packaging and transport » (Rodrigue J. et al., 2017).

The transport sector includes the movement of people and passenger loads, trucks, trains, ships, aircraft and other vehicles. The largest share of emissions of greenhouse gases from transport is a carbon dioxide (CO₂) from burning of petroleum-based products, such as gasoline, in internal combustion engines.

A European Strategy for low-emission mobility for European Commission notes that transport represents almost a quarter of Europe's greenhouse gas emissions and is the main cause of air pollution in cities. Within this sector, road transport is by far the biggest emitter accounting for more than 70% of

all GHG emissions from transport in 2014 (European Commission, 2016).

As urban economic development and growth of transport demand is growing at an alarming rate, which leads to huge emissions into the environment. Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC, 2014) estimates that emissions from transport will be doubled by 2050. The largest share of emissions in the transport sector belongs to the private car. What is striking is that private vehicles account for less than one third of all trips in the cities, but they account for about 73% of all greenhouse gas emissions from urban transport.

During the time when a number of scientists believe in that the larger cities agglomeration phenomenon has a strong pronounced adverse impact on the environment, (Igwe, 2006), (Gwilliam, 2003), (Decker et al, 2002.); others believe that if it done right, this phenomenon has economic benefits due to economies of scale (Banister, 2008), (West and Bettencourt, 2010), (Dodman, 2009).

Thus, with intensive increase of large cities and the development of transport systems, the organization of sustainable transport systems is becoming a global problem.

Research Methodology

The official data of the International Organization of Motor Vehicle Manufacturers, the Organization for Economic Cooperation and Development, the World Bank, the International Panel on Climate Change and the Statistics Committee of the Republic of Kazakhstan were taken for the analysis. The study was conducted in two stages.

At the first stage, we conducted the analysis of the interdependence of the various factors to the emissions from transport based on the ranking of top 10 countries by security cars per person, in the second step, we did the same calculations based on the ranking of top 10 countries with the highest emissions from transport. Communication and intensity factors were estimated by statistical regression analysis. It examines the relationship of economic factors, demographic development and motorization to the emissions from transport.

Results

An analysis of the relationship of economic, demographic development and automobilization factors with the emissions from transport.

Stage 1. Analysis based on the rating of top 10 countries by cars supply per person

The population of the industrial and post-industrial countries is only 20% of the world's population, but the proportion of cars, owing these

countries is up to 80%. Supply with cars per person groups large countries that are not too different from each other (Table 1).

Table 1 – Indicators of economic, demographic development, automobilization and emissions from transport in the countries of the world with the highest population of transport supply in 2014

Country	Vehicles per capita	Per capita emissions by transport (kilogrammes CO ₂ / capita)	CO ₂ emissions by transport million tons of CO ₂	General park of auto-mobiles, k	GDP per capita	Population, k.
USA	797	5416	1 728.8	251 497.1	1 728.7	313 874
Iceland	745	2501	0.8	243,0	51.261.9	321
Luxembourg	739	11075	6.2	389.0	111.716.3	531.0
Australia	717.0	3913.0	92.5	16 436.0.0	61.219.2	22 724.0
New Zealand	712	1746	14.0	2 884.0	43.837.3	4 433
Malta	708	1268	0.5	297.0	24.876.2	419
Italy	705.0	1733.0	105.4	42 000.0	35.823.2	59 540
Finland	612	1977	10.8	3 567,0	49,496.7	5 414
Japan	597	1640	208.4	76 126,0	36,331.7	127 561
Spain	593	1763	81.9	27 481.0	30.278.3	46 761

<http://www.nationmaster.com/country-info/stats/Transport/Road/Motor-vehicles-per-1000-people>

As shown in Table 1, where indicators of the top 10 countries are considered, the leader in supply with cars per 1000 population is the United States – 793, in the second place Iceland – 745.

To identify relativity among economic, demographic development, country's automobilization and indicators of emissions from transport there was hold correlation and regression analysis Results of analysis is shown in Table 2.

Data of table shows that emission volume is less dependent on country's demographic development. The relationship between the volume of emissions from transport per capita and population is weak, dependence of characters are statistically significant. There is a weak dependence between volume of emissions and economic development of country. **Correlation factor between volume of emissions from transport per capita and GDP per capita is 0.950**, indicating that there is a very high dependence of these factors and its statistical significance. Relationship between general volume of emissions and general park of automobiles is higher than relationship between emissions per capita and supply with cars of population.

Stage 2. Analysis based on the rating of top 10 most polluted countries. To obtain a more accurate

picture on the second stage, we made up another group of countries, which selected 10 most polluted countries in the world (Table 3).

This table shows indicators of top 10 countries that are most polluted, in these countries there is observed the largest volumes of CO₂ emissions per capita. The leader is Luxembourg. It is followed by countries such as Qatar and Libya. The top ten ends with Malaysia. Using the same indicators applied in the first stage, there was calculated correlation and regression analysis. Results of analysis is shown in Table 4.

Data of table 4 shows that emission volume is less dependent on country's demographic development. The relationship between the volume of emissions from transport per capita and population is weak, dependence of characters are statistically significant. As in the first bracketing, there is a weak dependence between volume of emissions and economic development of country. Relationship between general volume of emissions and general park of automobiles is also higher than relationship between emissions per capita and supply with cars of population.

Thus, the criteria by which countries are selected for correlation and regression analysis is

not important, as the results of the first and second stage of the analysis are similar. But carrying out a stepwise analysis made it possible to prove the accuracy of the gained data. Based on regression analysis of the results we can draw conclusions about what factors have influence on increasing of emissions from transport. This is automobilization level and economic development level of countries.

Table 2 – Results of correlation and regression analysis of economic, demographic development, country's automobilization and indicators of emissions from transport of top 10 countries on car supply

Relationship indicators	Assess factors			
	Emission volume from transport (kg\100k people) and population (100k)	General volume of emissions from transport (milliontonnes) and general park of automobiles (100k ea)	Emission volume from transport (kg\100k people) and car supply per 100k people (ea\ person)	Emission volume from transport (kg\100k people) and GDP percapita (USD)
Correlation factor	0.108	0.980	0.477	0.950
Neighboring (strength) relationship by Chaddock scale	weak	very high	middle	very high
Critical value of Student's t-test	0.307	2.306	2.306	2.306
Determination factor	0.012	0.960	0.228	0.903

Table 3 – Indicators of economic, demographic development, automobilization and emissions from transport in the countries of the world with the highest emissions from transport per capita in 2014

Country	Per capita emissions by transport (kilo-grammes CO ₂ / capita)	Motor vehicle per 1000 people	General park of automo-biles, k.	General volume of emissions from transport Million tons of CO ₂	GDP percapita	Population, k.
Luxembourg	11075	739	416	6.2	111.716	536.761
Qatar	6518	532	960	14.2	93.965	2.267.916
Libya	3008	290	2260	18.8	15.878	6.253.452
Brunei	3239	510	206	1.4	36.607	423.205
Kuwait	3501	527	1810	13.1	43.103	3.479.371
United Arab Emirates	4062	313	1960	36.9	66.346	9.445.624
Oman	2938	215	920	5.5	19.002	3.926.492
Bahrain	2494.002	537.002	1040.002	3.4	28,272.002	1.344.111
Trinidad Tobago	2362.002	353.002	383.002	3.2	21.311.002	1.344.235
Malaysia	2 191	361	12228	65.5	24.500	30.187.89

<http://www.oica.net/>
<http://statisticstimes.com/economy/world-gdp-capita-ranking.php>
<http://statisticstimes.com/population/countries-by-population.php>
<http://www.nationmaster.com/country-info/stats/Transport/Road/Motor-vehicles-per-1000-people>

Table 4 – The results of correlation and regression analysis of the relationship of economic factors, demographic development and automobilization with indicators of emissions from transport of top 10 most polluted countries

Relationship indicators	Assess factors			
	Emission volume from transport (kg\100k people) and population (100k)	General volume of emissions from transport (mln.t) and general park of automobiles (100k ea)	Emission volume from transport (kg\100k people) and car supply per 100k people (ea\ person)	Emission volume from transport (kg\100k people) and GDP percapita (USD)
Correlation factor	-0.314	0.913	0.716	0.919
Neighboring (strength) relationship by Chaddock scale	middle	very high	high	very high
Critical value of Student's t-test	0.935	6.322	2.899	6.595
Determination factor	0.098	0.833	0.512	0.845

Evaluation of specific indicators of greenhouse gas emissions in the world and Kazakhstan

Other statistics and other ratings are turned out to be interesting more. Therefore, in this study we analyzed the specific indicators of emissions: in terms of per capita and per unit of GDP.

If considered in terms of emissions per capita or per unit of GDP, the situation changes dramatically. In per capita terms, neither the US nor China and India are not leaders on harmful emissions. Leader of the list are the oil monarchies: Qatar, the United Arab Emirates and Kuwait.

Nevertheless the USA in the top ten: 23.5 tons of CO₂ equivalent account for each American per year. This is almost two and a half times more than the European average indicators. In EC 10 tons of harmful emissions account for per capita per year.

EC countries are variegated. For example, German ranks 25 in this list: 12 tons of CO₂ equivalent accounts for per capita. Great Britain is in the 36th place- 10.6 tons per capita. In this case France takes better place: 47th place with 9 tons of harmful emissions per capita. Its secret is simple: 80% of the electricity in France is produced by nuclear power plants, which do not emit «greenhouse» gases.

Fast growing countries, who are accused of a sharp rise in emissions, are far from leaders. For instance, China takes 72th place on emissions volume per capita. 5.5 tons of CO₂ equivalent accounts for each Chinese dweller per year. It is two times less than for European and 4 times less for than USA dweller.

This rating reflects the level of industrial development and the living standards of the

countries and the degree of access of the population to energy. Is clear that the in the United States, Canada or Europe, the population consumes more energy. Consequently, more power is more harmful emissions. Emissions In the poorest and undeveloped countries cannot be much. According to UN data, in 50 of these countries as much as 80% of the population have no access to electricity at all.

Fast economic growth of Kazakhstan over the past 10 years led it to the high energy of the economy. Despite the efforts of energy saving and energy efficiency measures, CO₂ emissions are continuously increasing. Basic volume emissions in Kazakhstan's economy accounts for electricity, oil and gas, mining, and transportation systems. These current emissions exceed the limit values for Europe, and the dynamics of CO₂ emissions per capita in comparison with the world's values are above these indicators in Kazakhstan on the world average emission limit is almost 2 times (A. Kasimova, 2016).

If we consider the second specific indicator – an indicator of CO₂ emission rate per unit of GDP, according to the latest data, in the world in 2013 year its value equaled 0.415 kSO₂, showing a decline of 1.19% relative to previous year.

As we can see from the analysis, Kazakhstan is ranked first in the world in terms of carbon dioxide emission intensity per unit of GDP at year end 2013. The CO₂ emissions rate per unit of GDP in Kazakhstan decreased by -2.74% to 1.17 kSO₂, in comparison with the previous year. And from 2008 to 2013 year, the decrease was 15,14% (Kursiv Research, 2015).

It is followed by Uzbekistan; here at the end of 2013 the carbon dioxide emissions rate per unit of

GDP was 1.085 kSO₂, which is less than for 9.05% compared with 2012. In the six years the emissions decreased by 35.72%.

The top three on harmful emissions finished with Ukraine, at the end of 2013 the CO₂ emissions rate per unit of GDP was 0.905 kSO₂, which is 4.54% less than in comparison with the previous year. The decrease from 2008 to 2013 was only 4.84%.

Fourth place is occupied by Saudi Arabia; here the carbon dioxide emissions rate per unit of GDP was 0.82 kSO₂, which is 3.75% higher with respect to 2013. In the six years harmful emissions increased by 13.92%.

In fifth place is Russia, the CO₂ emissions rate per unit of GDP in 2013 decreased by 2.77% to 0.737 kSO₂ in comparison with 2012. In the six years Russia has managed to reduce the carbon dioxide emissions rate per unit of GDP by 3.41%.

Canada rounds out the top 20, here the CO₂ emissions rate per unit of GDP was 0.406 kSO₂, which is less for 1.22% compared with 2012. In the six years the emissions decreased by 0.05%. The least of all carbon dioxide emissions per unit of GDP are in countries such as Sweden, Norway, Colombia, France, Spain (IEA / OECD, 2016).

Conclusion

Greenhouse gas emissions in transport sector are growing faster than in other end-use sectors, so transport is a crucial part of emission reduction strategies

The policy owns a main role in decreasing emissions from the transport. A well-planned policies (fuel standards, taxes, emissions trading, urban planning, information) play a crucial role in the implementation of efficient technologies in transport, the use of fuel with low carbon content, replacement of transport types, decrease in demand and etc.

Policy measures such as the establishment of CO₂ emission standards, fuel standards, standards for tires, etc. can stimulate fuel savings. Competent information policy aimed at improving consumer awareness, can improve their attitude towards fuel-efficient solutions. Some countries have already started to introduce instruments aimed at stimulating a more efficient behavior of car drivers (Delgado O., 2016).

Analysis of the environmental problems of the development of automobilization has shown that the theoretical and practical basis for the decision to decrease the adverse impacts of road transport is the creation of technological, environmentally friendly transport cycle. The present stage of the interaction of man and nature is characterized by two features – the global scale of environmental change and the need for effective measures to restore the natural environment.

We believe that the transition to sustainable development in the public transport management provides the following key areas:

Tightening of technical standards, the introduction of more secure and environmentally friendly vehicles and fuels. An example is the system of «Euro» standards developed by ECE POM for control ecological parameters of cars. The requirements of this system is constantly being tightened: from Euro-1 level (1992) to Euro-6.

All-round promotion of reswitching from environmentally problematic automobile mode of transport to other modes of transport. This trend manifests itself, in particular the full support at the national and international level of the development of intermodal transport;

Application of the system of transport taxes and charges on principle of «the polluter pays». For example, under the application of this principle, the motor carrier must fully compensate the damage caused to the environment. This damage is now compensated, mainly from the budgets of different levels. From the point of view of sustainable development, the concept of budgetary compensation creates unjustified market advantages for motor vehicles.

State approach to the implementation of principles of sustainable development based on a combination of mandatory requirements and constraints and incentives that give market participants a choice, and certain advantages in choosing «green» solutions. Thus, the transition to the production and operation of vehicles of higher environmental classes can be carried out in two ways: through a phased bringing into use relevant standards, and based on expansionary action. As such measures could be preferential taxation or providing other preferences for operators, who operate the ecofriendly vehicle.

Литература

1. Banister D., 2005, Неустойчивый транспорт: городской транспорт в новом веке. Лондон: Routledge.
2. Boile M., 2015 г., заключительная конференция SMILE: энергоэффективность в городской логистике Валенсия, Испания, Источник: http://smile-urbanlogistics.eu/sites/default/files/docs/1_introductory_presentation_by_maria_boile_certh.pdf (Доступ к : 30.01.2017).
3. Decker E.H. et al, 2002, Megacities and Environment. Научный мировой журнал. 2, стр. 374-386.
4. Delgado O., 2012, Глобальная транспортная политика и дорожная карта в области транспорта, Влияние транспортной политики и их потенциал для сокращения потребления нефти и выбросов парниковых газов]. Считается, что: <http://www.theicct.org/sites/default/files/publications/ICCT%20Roadmap%20Energy%20Report.pdf>(Access on: 30.01.2017).
5. Додман Д., 2009 год, Угрозы городам для изменения климата? Анализ городских кадастров выбросов парниковых газов. Окружающая среда и урбанизация. 21, 2009, стр. 185-201.
6. Европейская комиссия 2016. Европейская стратегия мобильности с низким уровнем выбросов, 2016. Источник: http://ec.europa.eu/clima/policies/transport_en.(Accesson: 11.02.2017).
7. Fernier J., Sparks L., McKinnon A. C. Retail Logistics в Великобритании: прошлое, настоящее и будущее. Международный журнал розничной логистики и управления распределением. Vol. 38. № 11/12. P. 894-914.
8. Глейсснер Х., Femerling J. С., 2013, Логистика: Основы - Упражнения - Примеры. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer, 2013. («Спрингерские тексты в бизнесе и экономике»).
9. Gwilliam K., 2003, Городской транспорт в развивающихся странах. Транспортные обзоры. 23 (2), 2003, с. 197-216.
- 2 Гудмундссон Х., 2001, Министерство окружающей среды и энергетики Национальный институт экологических исследований Показатели и показатели эффективности в области транспорта, окружающей среды и устойчивого развития в Северной Америке Доклад от немецкой коллегии Фонда Маршалла 2000 года. Примечания к исследованиям № 148, 2001. Источник: http://www2.dmu.dk/1_viden/2_publicationer/3_arbrapporter/rapporter/ar148.pdf(Подробнее: 30.01.2017).
- 3 МЭА / ОЭСР возможные исправления в 2016 году. Европейская комиссия также участвует в работе IEA.ParisSeptember 2016. Источник: www.oecd.org/about/publishing/corrigenda.htm(Access on: 30.01.2017) ,
- 4 Igwe A., 2006, Транспортный вызов в устойчивости мегаполисов. Сделки WIT на встроенной среде. 89, 2006, с. 23-32.
- 5 МГЭИК, 2014: Изменения климата, 2014 г. : Обобщающий доклад. VkladRabochihihrupp I, II i III v Пятидзочено докладМежсправительльгрупппийперспервоизменениямилиты. Пачаури и Л. А. Меджер (красный.]. МГЭИК, Женева, Швейцария, с.163.
- 6 Касымова А. Динамика выбросов CO2 на душу населения в РК превалирует над мировыми показателями в 2 раза. Источник: http://www.inform.kz/ru/dinamika-vybrosov-so2-na-dushu-naseleniya-v-rk-prevyshaet-srednemirovoy-uroven-pochti-v-2-raza_a2907302 (Успех: 5.02. 2017).
- 7 Курсивские исследования, 2015 г., Казахстан занимает первое место в мире по ускоренным темпам развития урана. Источник: http://www.kursiv.kz/news/top_ratings/Kazakhstan_zanimaet_pervoe_mesto_v_mire_po_intensivnosti_vybrosov_uglekislogo_gaza/ (Доступ на: 30.01.2017).
- 8 Palanivelu P., Dhawan M., 2010, Green Logistics / TCS. Источник: http://www.tcs.com/SiteCollectionDocuments/White%20Papers/CPG_WhitePaperGreen_Logistics_08_2010.pdf. (Доступ к: 30.01.2017).
- 9 Родриг Дж., Брайан С., Клод С., 2017, География транспортных систем, Университет Хофстры, Отдел глобальных исследований и географии, Источник: <http://people.hofstra.edu/geotrans> (Успех: 11.02 0,2017).
- 10 Тайяб Н. Краткие вопросы. 004 ноября 2008 года. Транспортировка в мега-городах: проблема местного характера, глобальный вопрос. Источник: <http://www.bu.edu/pardee/policy-004-megacities-transportation/> (Доступ к: 9.02.2017).
- 11 Thiel M., Zuluaga J., Montanez J., van Hoof B., 2011, «Зеленая логистика» - глобальная практика и их реализация на развивающихся рынках, стр. 2, Колумбия
- 12 ЮНЕП, 2011, «Зеленый» транспорт. Программа Организации Об. Единорог Найдзпукружайойсйдр: Ezheododj-jodokladJuNEPza 2011 god.IISBN: 978-92-807-3442-3.
- 13 West G., Bettencourt L. Единая теория городской жизни. Природа. 467. 21, 2010. С. 912-913.

References

- 1 Banister D., 2005, Unsustainable transport: city transport in the new century. London: Routledge.
- 2 Boile M., 2015, SMILE Final Conference: Energy Efficiency in Urban Logistics Valencia, Spain, Retrieved from: http://smile-urbanlogistics.eu/sites/default/files/docs/1_introductory_presentation_by_maria_boile_certh.pdf (Access on: 30.01.2017).
- 3 Decker E.H. et al, 2002, Megacities and the Environment. The Scientific World Journal. 2, pp. 374–386.
- 4 Delgado O., 2012, Global Transportation Energy and Climate Roadmap, The impact of transportation policies and their potential to reduce oil consumption and greenhouse gas [missions. Retrieved from: <http://www.theicct.org/sites/default/files/publications/ICCT%20Roadmap%20Energy%20Report.pdf>(Access on: 30.01.2017).
- 5 Dodman D., 2009, Blaming cities for climate change? An analysis of urban greenhouse gas emissions inventories. Environment and Urbanization. 21, 2009, pp. 185-201.
- 6 European Commission 2016.A European Strategy for low – emission mobility, 2016. Retrieved from:: http://ec.europa.eu/clima/policies/transport_en.(Accesson: 11.02.2017).
- 7 Fernier J., Sparks L., McKinnon A. C. Retail Logistics in the UK: Past, Present and Future. International Journal of Retail Logistics & Distribution Management. 2010. Vol. 38. No. 11/12. P. 894–914.

8 Gleissner H., Femerling J. C., 2013, *Logistics: Basics – Exercises – Case Studies*. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London : Springer, 2013. (Springer Texts in Business and Economics).

9 Gwilliam K., 2003, Urban transport in developing countries. *Transport Reviews*. 23 (2), 2003, pp. 197-216.

10 Gudmundsson H., 2001, Ministry of Environment and Energy National Environmental Research Institute Indicators and performance measures for Transportation, Environment and Sustainability in North America Report from a German Marshall Fund Fellowship 2000 individual study tour. Research Notes No. 148, 2001. Retrieved from: http://www2.dmu.dk/1_viden/2_publicationer/3_arbrapporter/rapporter/ar148.pdf(Access on: 30.01.2017).

11 IEA/OECD possible corrigenda on, 2016, The European Commission also participates in the work of the IEA. Paris September 2016. Retrieved from: www.oecd.org/about/publishing/corrigenda.htm(Access on: 30.01.2017).

12 Igwe A., 2006, The transport challenge in the sustainability of megacities. *WIT Transactions on The Built Environment*. 89, 2006, pp. 23-32.

13 IPCC, 2014: *Izmenenie klimata, 2014 g.: Obobshhajushij doklad. Vklad Rabochih grupp I, II i III v Pjatyj ocenochnyj doklad Mezhpriatel'stvennoj gruppy jekspertov po izmenenijuklimata [osnovnaja gruppa avtorov, R.K. Pachauri i L.A. Mejer (red.)]*. IPCC, Zheneva, Shvejcarija, p.163.

14 Kasymova A. Dinamikavybrosov SO₂ nadushunaseleniya v RK prevyshayet srednemirovoy uroven pochti v 2 raza. Retrieved from: http://www.inform.kz/ru/dinamika-vybrosov-so2-na-dushu-naseleniya-v-rk-prevyshaet-srednemirovoy-uroven-pochti-v-2-raza_a2907302(Access on: 5.02.2017).

15 Kursiv Research, 2015, Kazakhstan zanimaet pervoe mesto v mire po intensivnosti vybrosov uglekislogo gaza, Retrieved from: http://www.kursiv.kz/news/top_ratings/Kazakhstan_zanimaet_pervoemesto_v_mire_po_intensivnosti_vybrosov_uglekislogo_gaza/(Access on: 30.01.2017).

16 Palanivelu P., Dhawan M., 2010, *Green Logistics/TCS*. Retrieved from: http://www.tcs.com/SiteCollectionDocuments/White%20Papers/CPG_WhitePaperGreen_Logistics_08_2010.pdf. (Access on: 30.01.2017).

17 Rodrigue J., Brian S., Claude C., 2017, *The Geography of Transport Systems*, Hofstra University, Department of Global Studies & Geography, Retrieved from: <http://people.hofstra.edu/geotrans/>(Access on: 11.02.2017).

18 Taiyab N. Issues in Brief. 004 November 2008. *Transportation in Mega-Cities: A local issue, a global question*. Retrieved from: <http://www.bu.edu/pardee/policy-004-megacities-transportation/> (Access on: 9.02.2017).

19 Thiell M., Zuluaga J., Montanez J., van Hoof B., 2011, *Green Logistics – Global Practices and their Implementation in Emerging Markets*, p. 2, Colombia

20 UNEP, 2011, «Zelenyj» transport. Programma Organizacii Ob#edinjonnyh Nacijpookruzhajushhejsrede: Ezhegodnyj doklad JuNEPza 2011 god. IISBN: 978-92-807-3442-3.

21 West G., Bettencourt L. A unified theory of urban living. *Nature*. 467. 21, 2010. pp. 912-913.

Тұрғынбаева А.Н.¹, Домалатов Е.Б.²

¹профессор, э.ғ.д., e-mail: turginan@gmail.com

²PhD докторанты, e-mail: domalatovkz@gmail.com

әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ., Қазақстан

**ШЕТЕЛДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК ЖЕКЕ-МЕНШІК СЕРІКТЕСТІК
ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ**

Аталған мақалада мемлекеттік жеке-меншік серіктестігінің (МЖМС) шетелдік тәжірибесінің ерекшелігі және инновацияда қолданылу мүмкіндігі қарастырылған. Бұл мақалада кеңінен келесі мемлекеттердің тәжірибесі зерделенді: АҚШ, Канада, Ұлыбритания, Германия, Франция, Чили, Бразилия, Оңтүстік Африка Республикасы, Үндістан, Жапония, Қытай, Корея, Ресей Федерациясы. МЖМС дамуы кезеңі, формалары қарастырылып, олардың негізгі басымдықтары мен кемшіліктері келтірілген, инновация саласындағы мемлекет пен бизнес қарым-қатынасының үлгісі құрастырылды. Зерттеу аясында МЖМС көп жағдайда бюджеттік шығындардың қысқаруына және бизнес үшін тартымсыз болып табылатын, бірақ қоғам үшін маңызы зор салалардың дамуына оң септігін тигізетіндігі туралы түйін жасалды. Аталған жұмыста ғылыми танымның келесі әдістері қолданылды: салыстыру, себеп-салдарлық, бақылау және топтастыру.

Түйін сөздер: инновация, мемлекеттік жеке-меншік серіктестігі, мемлекет, бизнес, инвестиция.

Turginbayeva A.N.¹, Domalatov Ye.B.²

¹Professor, Doctor of Economics, e-mail: turginan@gmail.com

²PhD students, e-mail: domalatovkz@gmail.com

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Peculiarities of relations in public-private partnership in foreign countries

The article deals with the main issues of international experience in public-private partnership (PPP) and its feasibility in innovation. This article examines the experience of the following foreign countries: USA, Canada, Great Britain, Germany, France, Chile, Brazil, South Africa, India, Japan, China, Korea, Russia. The periods of development and forms of PPP, their main advantages and weaknesses are considered, as well as a scheme of government-business relations in the sphere of innovations. It is concluded that in many cases PPP makes it possible to reduce a large part of budget expenditures and allows to attract private business in those areas that are less attractive for them, but are significant for the society as a whole. In this paper, the following methods of scientific knowledge were used: comparison, cause-effect relationships, observation and grouping.

Key words: Innovation, public-private partnership, the state, business, investment.

Тұрғынбаева А.Н.¹, Домалатов Е.Б.²

¹профессор д.экон.н., e-mail: turginan@gmail.com

²докторант, e-mail: domalatovkz@gmail.com

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

**Особенности взаимоотношений в государственно-частном партнерстве
в зарубежных странах**

В статье рассмотрены основные вопросы международного опыта в государственно-частном партнерстве (ГЧП) и его возможность реализации в инновационной деятельности. В данной статье рассмотрен опыт следующих зарубежных стран: США, Канады, Великобритании, Германии,

Франции, Чили, Бразилии, Южно-Африканской Республики, Индии, Японии, Китая, Кореи, России. Рассмотрены периоды развития и формы ГЧП, их основные преимущества и слабые стороны, а так же создана схема взаимоотношений государства и бизнеса в сфере инноваций. Сделан вывод о том, что во многих случаях ГЧП дает возможность сократить немалую часть бюджетных расходов и позволяет привлечь частный бизнес в те сферы, которые для них менее привлекательны, но значимы для общества в целом. В данной работе использовались следующие методы научного познания: сравнение причинно-следственных связей, наблюдение и группировка.

Ключевые слова: инновация, государственно-частное партнерство, государство, бизнес, инвестиция.

Кіріспе

Әлемдік тәжірибе инновация саласындағы мемлекеттік жеке-меншік серіктестіктегі экономикалық өсудің қарқынды көзі ретінде алатын орнын ерекшелеп отыр. Кез келген мемлекет үшін әлемдік тәжірибені қарастырып зерделеу сол елдегі реформаларды жүргізу барысында айтарлықтай оң септігін тигізеді. Қазақстан Республикасында мемлекеттік жеке-меншік серіктестігінің дамуы ХХІ ғасырдың алғашқы онжылдығында ғана дами бастауына байланысты, елдегі саясатты жетілдірудің қажеттілігі туындауы әбден мүмкін.

Мемлекеттік жеке-меншік серіктестігін жүзеге асыру жобаларының ірі тәжірибесі

(бұдан кейін МЖМС) АҚШ, Канада және Еуропа елдеріне тиесілі, дегенмен ЕО аумағындағы МЖМС қолдану аясы мемлекеттеріне байланысты әр түрлі келеді. Мәселен, Ирландия, Португалия, Испания, Франция, Италия сияқты мемлекеттерде мемлекет пен жеке бизнес өкілдері арасындағы серіктестікті жеңілдететін бірқатар нормативтік-құқықтық актілер қабылданған. Ал Нидерланды, Австрия мен Германияда МЖМС жобалары өзінің қарқынды дамуын соңғы 10-15 жылда алды. Қазіргі таңда дамушы мемлекеттерде (мәселен, Үндістан, Қытай, Бразилия, Чили, Аргентина және т.б.) де мемлекет пен жеке бизнес арасындағы серіктестікті дамыту мақсатында бірлескен жобалар әзірленуде.

1-кесте – Инновация саласындағы мемлекеттік жеке-меншік серіктестіктегі қалыптасу кезеңдері

Қалыптасу кезеңдері	Инновация саласындағы МЖМС қатысты мемлекеттің көзқарасы	МЖМС шеңберінде инновациялық қызметке мемлекеттің әсер етудің негізгі құралдары	МЖМС сипаттамасы
1 кезең – XIX ғ. соңы – XX ғ. басы	Араласпау саясаты	Инновациялық қызметтің дамуы – жеке сектордың басымдылығы	«Кәсіпкерлік» концепциясы
2 кезең – 1920-1930 жж. – XX ғ. ортасы	Даму институттарының қалыптасуы	Білім беру, ғылыми мектептердің дамуы, фундаменталды зерттеулерге басымдылық беру, әскери-стратегиялық зерттеулерге басым түрде қаржы салу	Серіктестіктің болмауы. Жеке бизнесте (көбінде қолданбалы сипаттағы зерттеулер) және мемлекеттік секторда (көбінде фундаменталды сипаттағы зерттеулер басым болды) инновациялық қызметтің параллельді дамуы
3 кезең – 1950 ж. – 1970 ж. басы	Реттеу	Тура (мемлекеттік субсидия) және жанама (жеңілдетілген несиелер, салықтық жеңілдіктер және т.б.) реттеу механизмдерін қолдану	Мемлекеттік жеке-меншік серіктестіктің негізі
4 кезең – 1970 ж. – 1990 ж. соңы	Күшті шоғырландыру (координация усилий)	Инновация саласындағы нормативті базаның дамуы. Инновациялық бизнестің инфрақұрылымын қалыптастыру және дамыту	Инновациялық саясат мемлекеттік реттеудің орталық бағыттарының бірі. Инновация саласындағы мемлекет пен жеке бизнес серіктестік қарым-қатынасының тұрақты сипаты мен альянсының қалыптасуы
5 кезең – 1990 ж. соңы – қазіргі уақыт	Көшбасшылық	Дамудың стратегиялық бағыттарын анықтау. Инновациялық идеологияның қалыптасуы.	Инновациялық саясаттың даму мен жүзеге асыру басымдықтарын қалыптастырудағы мемлекет пен бизнестің стратегиялық альянсы

Ескерту: [2] материалдарының негізінде авторлармен құрылды

МЖМС әлемдік тәжірибесі өзінің құрамына бір концепциямен біріктірілетін әр түрлі жобаларды құрайды [1]. Концепцияның мәні, ол әдетте мемлекеттік сектормен ұсынылған қызмет көрсетудің бағасы мен сапасы арасындағы тиімді қатынасына жеке сектор әлеуетін қолдану арқылы қол жеткізу мүмкіндігінің жоғарылайтындығымен түсіндіріледі. Инновация саласындағы МЖМС қалыптасуының кезеңдері келесі кестеде көрсетілген.

Жоғарыдағы кестеден көріп тұрғанымыздай әлемдік тәжірибеде мемлекеттік жеке-меншік серіктестігі өзінің дамуын тек ХХ ғ. басынан бастағанын көре аламыз. Аталған уақыт ішінде әлемнің бірқатар мемлекеттері бұл жүйенің экономикалық дамудағы маңыздылығы мен мәнін түсіне отырып, бүгінгі күні айтарлықтай жетістіктерге жетіп отыр.

Аймақтың инновациялық әлеуетінің дамуы мен әлемдік экономикалық қатынастардың жаһандануы жағдайында ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақты дамуының факторы ретіндегі орны, келесі шетелдік ғалымдардың еңбектерінде талданып, зерделенген: Cooke P. [3], Nagland M. [4], Orman C. [5], және т.б.

Мемлекет пен бизнес арасындағы қарым-қатынастың концепциясының, теориясы мен әдістемесінің дамуын зерттеуде айтарлықтай үлесті келесі шетелдік ғалымдар қосты: Biermann F. [6], Chan A.P.C. [7], Klijn E.H. [8], Linder S.H. [9], Marques R.C. [10].

Мемлекеттік жеке-меншік серіктестіктің экономиканың инновациялық секторындағы трансформациясының негізгі сұрақтары мен мәселелері келесі ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапты: Cheung E. [11], Ke, Y. [12], Lam P.T.I. [7].

Бұндай кең зерттелімге қарамастан, әлемдегі МЖМС оң нәтижесі бар елдердің тәжірибесін Қазақстан Республикасындағы МЖМС дамуына қатысты зерделеу және жағымды тұстарын қолдану мүмкіндігін қарастыру, еліміздегі ғалымдардың алдында тұрған өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Негізгі бөлім мен талдау

Мәселен, Ұлыбританияда мемлекеттік жеке-меншік серіктестіктің қарқынды дамуына байланысты «мемлекеттік контракт» атты экономикалық қызметтің жаңа саласы қалыптасты [13]. Ұлыбритания мемлекеттік жеке-меншік серіктестік институтының механизмдері

анағұрлым дамыған мемлекет болып табылады. МЖМС механизмдерін қолдану бұл елде ұлттық масштабтағы (Евротоннель құрылысы, лондон метрополитені, жаңа темір жолдар) жобаларды іске асырудан бастау алды. Сол уақытта ол мемлекеттік (бюджеттік) қызметтерге жеке бизнес секторының тәжірибесін, білімі мен ресурстарын тартудағы жекешелендірудің альтернативті түрі ретінде қарастырылды.

М. Тэтчер үкіметімен Ұлыбританияда жасалған МЖМС енгізу концепциясы Р. Рейганның «Жаңа приватизм» курсы сияқты жекешелендіру саясатының аясында жүргізілді. Бірақ, АҚШ-та Үкіметтік саясат қала құрылысы саласындағы бір мезеттік мемлекет меншігінен алуды көздесе, Ұлыбританиядағы жекешелендіру саясаты керісінше функциялардың орталықтандырылуымен, сондай-ақ жергілікті және аймақтық органдардың автономиялығының қысқартылуымен қатар жүрді. Жекешелендіру саясатын және орталықтандыру шараларын жүзеге асыру «Қала құрылысы корпорациясы» ретіндегі МЖМС британдық үлгісін құрумен түсіндіріледі.

Мемлекет тарапынан инновациялық қызметті қолдаудың негізгі бағыттары, келесі жетекші батыс елдерінің мысалында 2-кестеде көрсетілген.

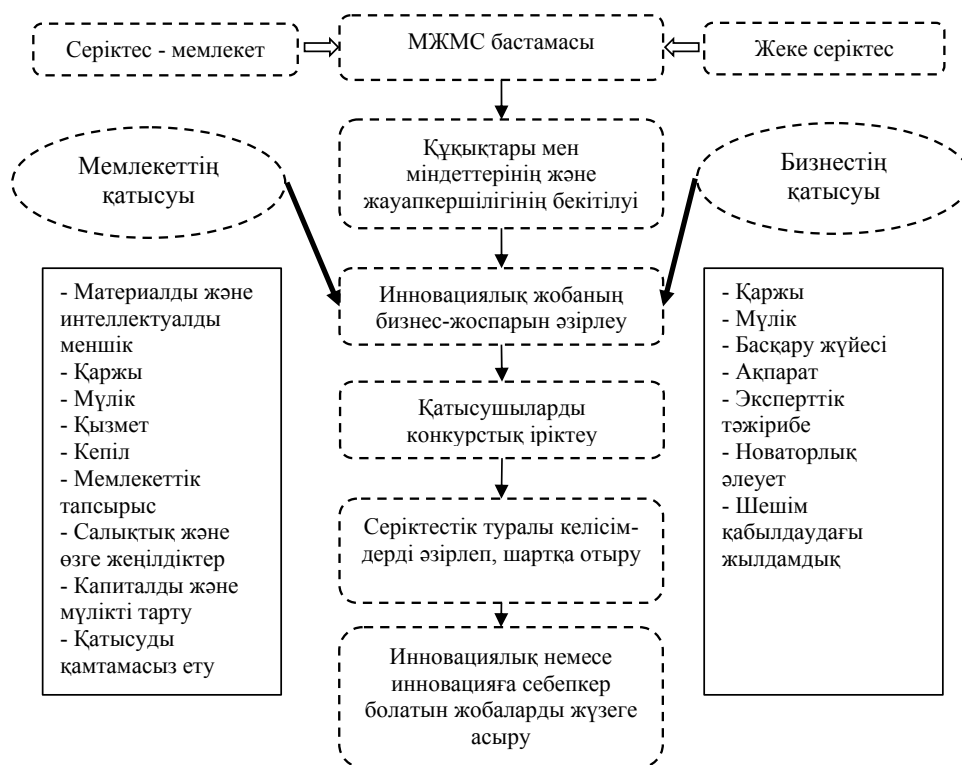
2-кесте – Мемлекет тарапынан инновациялық қызметті қолдаудың негізгі бағыттары, келесі жетекші батыс елдерінің мысалында

Қолдау түрі	Мемлекет
Үкіметтік келісім-шарттар	АҚШ, Франция, Ұлыбритания, Германия
Қаржылық ынталандыру	Австрия, Канада, Финляндия, Германия
Ғылыми-техникалық инфрақұрылымның дамуы	Финляндия, Германия, Жапония
Ескерту: [13] материалдарының негізінде авторлармен құрылды	

Ұлыбританиядағы МЖМС алғашқы тәжірибесі 1981 жылы жаңа реттелмейтін және нарыққа бағытталған жоспарлау саясатының негізінде лондондық доктарды қата құру кезінде жүзеге асырылған болатын. 1992 жылы анағұрлым нәтижелі қоғамдық қызмет түрлерін дамыту мақсатымен «Жеке қаржылық бастама» (Private Finance Initiative, PFI) құрылған болатын. Оның мәні – ірі мемлекеттік нысан-

дарды салу барысында жеке инвестицияларды тартуға болады және жеке бизнес бұл кезде мемлекеттік объектілерді өз қаражатына өздігімен басқарып, құрылысты жүргізді. Жеке инвестор шығындарын өтеу объектіні пайдаланудан түскен табыстардан, иә болмаса бюджет есебінен жүзеге асырылады. Көп жағдайда PFI инвесторы объектіні пайдалануға және оның қызметін ұйымдастыруға тартылады. Қаржы Министрлігі жеке қаржылық бастаманың жүзеге асырылуына жауапты орган болып табылады.

Аталған механизм мемлекетке салық төлеушілерге ешбір шығынсыз жаңа қоғамдық объектілерді пайдалануға беруге мүмкіндік береді. Мемлекеттік тапсырыс орындаушысына өзінің үлесі аясындағы қаражатты және жалдаудан қалған қаражатқа қосалқы, жобалық және құрылыстық жұмыстарды қаржыландырудан қалған қаражатты ұстап қалуға мүмкіндігі берілген. Сондай-ақ PFI аясындағы жобаларды қолдаушылардың айтуы бойынша, олар тез жүзеге асырылуға мүмкіндігі зор.

1-сурет – Инновация саласындағы мемлекет пен бизнес қарым-қатынасы [14]

Ал АҚШ-та федералды келісім-шарттық жүйе қалыптасқан. Ол орталықтандыру мен ұлттық стратегияның мақсатына жету үшін мемлекет қолына экономикалық, өндірістік, ғылыми-техникалық және мемлекеттің айналымдық әлеуетін шоғырландыру құралы болып табылады.

Мысалы, В.А. Малай инновациялық қызметті заңнамалық және нормативті-құқықтық қамсыздандырудағы АҚШ-тың инновациялық жүйені дамытудағы белсенді ынталандырудағы оң тәжірибесін атап өткен [15]. Мәселен, 1986 жылы зияткерлік меншікті жеке тұлғаларға қолданудағы процедураны жеңілдететін заң

қабылданған, нәтижесінде патенттердің берілу көлемі бірнеше есе өсті. В.А. Малай салыстыру мысалы ретінде өткен ғасырдың 80-ші жылдарында КСРО АҚШ-қа қарағанда 10 есе көп өнертабысқа тапсырыстарды тіркеген, дегенмен дәл сол өнертабыстарды 10 есе аз көлемде жүзеге асырды. Бүгінгі күні америкалық трансұлттық корпорациялары патент саны бойынша көшбасшылар болып табылады. 1996 жылы технологияларды беру тәртібі туралы федералды заңның қабылданғанынан кейін, АҚШ-та университет, зерттеу орталықтары мен жеке бизнес арасындағы қарым-қатынасын ұйымдастыру бір сәтте жеңілдеп қалды. Ал 2006 жылы АҚШ-та

ҒЗТКЖ қолдау туралы заң қабылданған болатын, аталған заң бойынша ғылыми ұйымдар 2015 жылға дейін 86 млрд. долл. көлемінде қаржылай көмек алды.

XIX ғ. соңы мен XX ғ. басында америкалық ұлттық инновациялық жүйесінің қалыптасуының негізгі ерекшелігінің бірі – өндіріс корпорациялары мен университеттер арасындағы тығыз байланыстың болуы [2].

Жоғары білім берудің орталықсыздандыруы, федералды бюджеттен емес штаттардың жергілікті билік органдары мемлекеттік оқу орындарын қаржыландыруы, бұл өз кезегінде курс

мазмұны мен зерттеу бағыттарының әр аймақтың экономикалық қажеттіліктерімен тығыз байланыста болуына әкелді. Осыған орай, АҚШ-та өсіп келе жатқан өндірістің қажеттілігіне бағытталған ғылыми-зерттеу жүйесі қалыптасты. Аталған үлгіні Қазақстан Республикасында да қолданған жағдайда, жергілікті билік органдары мен университеттердің ортақ күші арқылы аймақтық инновациялық кластерлердің қалыптасуына әкелер еді. МЖМС қолдануымен аймақтық инновациялық жүйелерді қалыптастыру жағдайындағы АҚШ-тың 80-ші жылдардағы тәжірибесі 3-кестеде бейнеленген.

3-кесте – АҚШ-тағы МЖМС қолданудың аймақтық деңгейдегі тәжірибесі

Жоғары технологиялар мен ғылыми-технологиялық инфрақұрылымдардың қолданылу деңгейі	Штат топтарының типі	Штаттар	МЖМС сипаты
Жоғары	Жоғары технологиялық өндірісі бар штаттар	Калифорния, Массачусетс	Білім беруге инвестиция; Жұмыс күшін оқытуға және қайта даярлауға инвестициялар; Шет ел инвестицияларын тарту; Өндірістің жаңа және кеңейіп келе жатқан салаларын қолдау бағдарламалары.
Орташа	Ескі өндірістік штаттар	Нью-Йорк, Солтүстік Королина, Пенсильвания	Білім беру жүйесінің зерттеу орталықтары мен жеке бизнес серіктестігінің координациясы; Технологиялық инновациялар саласында кіші фирмалардың құрылуына қолғабыс болу; ҒЗТКЖ жүргізу үшін технологиялар орталықтарын құру (кәсіпорындар, кәсіподақтар мен университеттер бірлестігі).
Төмен	Табиғи ресурстары сарқылып келе жатқан штаттар	Флорида, Миннесота, Техас	ҒЗТКЖ жүргізу үшін мықты университеттер жүйесі мен зерттеу бірлестігін құру; Жоғары технологиялар саласындағы экономикалық өсуді ынталандыру; Микроэлектроника және ақпараттық технологиялармен байланысты өндіріс саласына ұлттық ғылыми бірлестіктерді тарту; Кіші кәсіпорындарға алдыңғы қатарлы технологиялардың қолданылуымен өндірісті жаңғырту мен дамытуға көмектесу бағдарламалары.

Ескерту: [16] материалдарының негізінде авторлармен құрылды

Бүгінгі күні Европада қолданыста жүрген ғылыми-техникалық бағдарламалардың түгелі дерлік фундаменталды зерттеулер жүргізуге және қоғамдық маңызы зор мәселелердің шешімін табуға негізделген көрсетілімді жобаларды жүзеге асыруға бағытталған. Сонымен қатар, тура қаржыландырумен қатар, субсидия, салықтық жеңілдіктер жүйесі де жақсы жұмыс істейді. Бағдарламаларды орындаушылар үшін инновациялық орталықтар мен технопарктер де қол ұшын береді.

Нарық және нарықтық қатынастар түсінігіне байланысты Қазақстан Германия мен Франция сияқты батыстың жетекші елдерінде айтарлықтай өзгешеліктер бар екендігін атап өткен жөн. Қазақстан Республикасының көзқарасы бойынша нарықтық қатынастар дегеніміз шаруашылық субъектілерінің өзін-өзі реттеуге бағытталған және мемлекеттің араласуын минимизациялау немесе мүлдем болдырмауын көздесе, Германия мен Францияда «Нарық – бұл кәсіпорындардың жарысуын қамтамасыз ету үшін мемлекетпен

жасалатын жағдай, яғни мемлекеттік сатып алу жүйесі арқылы өндірілетін өнімнің сапалық, техникалық және экономикалық көрсеткіштері арқылы жарысуға жағдай жасау».

Германия мен Франциядағы өндістік саясаттың негізгі бағыты мемлекеттік сатып алу арқылы жүзеге асырылатын өндірістік кәсіпорындарға бәсекелестік жағдайын құру мен сақтап қалумен ерекшеленеді.

Германиядағы техникалық білім берудің қалыптасуы мысалында XIX ғасырдың ортасында білім беру мен академиялық ғылым саласында мемлекеттік-жеке меншік серіктестігінің оң тәжірибесі көрініс тапқан болатын [2]. XX ғасырдың соңына дейін Германиядағы техникалық білім беру саласындағы мемлекеттік-жеке меншік серіктестігінің сақтап қалуы және дамуы әлемдегі ең үздік инженерлер мен техниктердің бірін даярлаудағы ерекше жүйенің қалыптасуына әкеліп соқты.

Германия мен Франциядағы мемлекеттік сатып алу жүйесі келісім-шарттардың уақытылы және толық орындалуына, жеке кәсіпорындардың дамуына, ішкі және сыртқы нарықтағы тауарлардың сапасын өсіруге және бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған.

Біз үшін Германиядағы «Әзірлемелер мен мемлекеттік сатып алуды басқару жүйесінің» келесідей негізгі фазаларының тәжірибелік құндылығы жоғары:

Анализ фазасы – Мемлекетпен қойылатын негізгі міндеттерді шешу үшін Германия өндірісінің және қарулы күштерінің қарумен және әскери техникамен қамсыздандырылу деңгейі анықталады.

Жобалау фазасы – өндірістің мүмкін болуын растау; болжамды функционалды мінездемесін зерттеу; шығын көлемін анықтау; шешу жолын немесе мердігерді таңдау.

Енгізу фазасы – келісім-шартқа отыру; мердігер тарапынан сынау туралы есеп алу.

Пайдалану фазасы – инновациялық өнімдердің пайдалану және техникалық мүмкіндіктерінің талдамасы; материалды-техникалық құралдар модификациясы мен жетілдіруінің бағдарламасын жүзеге асыру.

Ал Франция XXI ғ. басында жарты миллиард евро құйып инновациялар бойынша агенттік құра отырып, инновациялық реформасын өткізген болатын. Осыған параллельді инновациялық қызмет қатысушылары арасындағы қарым-қатынасты жеңілдетті. Мәселен, ЖОО қызметкерлері педагогикалық және өзге қызметін бірге ала жүріп, кіші инновациялық кәсіпорындардың

қызметінде де үлескерлікпен қатысу мүмкіндігіне қол жеткізді.

Францияда 80-нен аса бағдарламалар (сонымен қатар, қаруландыру және әскери техника жүйесін әзірлеу мен жеткізу) мен 300-ден аса жобаларды (инновациялық, соның ішінде әскери технологияларды әзірлеу және жеткізу) жүзеге асыратын номер бірінші инвестор болып мемлекеттің өзі табылады. Жыл сайын 10 млрд. евродан аса мемлекеттік келісім-шарттар бойынша тапсырыстар жүзеге асырылады. Оның ішінде 25% еуропалық ынтымақтастық аясында қарулы күштер бойынша бағдарламалар. 2008 жылдың маусым айында Францияда қорғаныс және қауіпсіздік бойынша таяу 15 жылға дейінгі стратегиялық басымдылықтар нақтыланды («Қорғаныс бойынша ақ кітап», қорғаныс және қауіпсіздік сұрақтары бойынша француздық доктрина). 2020 жылға дейін Францияның қарулы күштерін қамтамасыз ету үшін 377 млрд. евро жұмсалмақ, соның ішінде, 200 млрд. евро жаңа әскери техника мен құралдарды (соның ішінде инновациялық) сатып алуға жұмсалады деп жоспарлануда.

Францияда нақты бір мемлекеттік келісім-шарт аясында бірлескен жобалық топ құрылады және оның құрамында:

- Жобаны басқару тобы (өндіріс өкілдері мен бағдарламаны әзірлеушілер);
- Инженерлер мен архитекторлар;
- Менеджерлер (бағдарламаны қаржыландыру бойынша менеджер; бағдарламаны басқару және жүзеге асыру бойынша менеджер; нәтижелерді өнеркәсіптік өндіріске дейін жеткізу бойынша менеджерлер);
- Басқару және сапа бойынша эксперттер, техникалық эксперттер.

Мемлекеттік жеке-меншік серіктестік Латын Америкасы елдерінде де дамуда, соның ішінде анағұрлым интенсивті түрде Чили елінде. Чили елінде МЖМС жүйесіндегі жобаларға инвестициялар үлесі ЖІӨ-нің 5% құрайды. Жеке капитал энергетика, байланыс, газ өндірісі, авиакатынас, тұрғын-үй шаруашылығы, магистралды қатынаста, теміржол жүк тасымалында белсенді қатысады. Аталған салаларда мемлекеттің қатысуы тек теміржолмен жолаушыларды тасымалдау және аймақтық әуежайлармен шектеледі. Мемлекет саясаты жеке сектордың ролін арттыру мақсатында тұрақты және нәтижелі нормативтік-құқықтық базаны құруға, даулы жағдайларды реттеу механизмін қалыптастыруға, қоршаған ортаны қорғау бойынша қатаң талаптардың қойылуына, әлеуметтік тұрғыда аз қамтылған

тұрғындарға инфрақұрылымдық қызметтерді ұсыну бойынша мемлекеттің кепілді қолдауы сияқты мәселелерге көп көңіл бөледі.

Бразилияда мемлекеттік жеке-меншік серіктестігі автомобиль жолдарын салудан бастау алды. Қазіргі таңда шамамен елдегі барлық жолдардың 6% жеке меншік кәсіпорындар иелігінде және ақылы болып келеді. Елде тиімді нормативті-құқықтық база құрылған және онда құжаттарға нақты талаптар қойылған, сондай-ақ әр тарап бойынша құқықтар мен міндеттер, капиталды және пайдалану шығындары бойынша бағасы және ең бастысы концессиялық келісімнің тоқтатылуының талаптары көрсетілген.

Африка елдерінің ішінде мемлекеттік жеке-меншік серіктестігінің принциптері қолданатын мемлекет ретінде Оңтүстік Африка Республикасын атауға болады. Оңтүстік Африка Республикасында МЖМС қоғамдық қызмет көрсетуді аутсорсингтеу мақсатымен жеке секторға бағыттау мақсатымен қолданылады. МЖМС – бұл жеке сектор мен мемлекет арасында келісім, соған сәйкес жеке сектор бұрын мемлекетпен ұсынылған қызмет түрлерін өз қарамағына алып жүргізеді немесе әкімшілік функцияларды атқарады және одан шығатын түрлі қатерлерге де өзі жауап береді. Ал бұл қызметі үшін жеке сектор бекітілген критерийлерге сәйкес ақы алады. Атаған ақы түрі тарифтен, иә болмаса қолданушылардан немесе аймақтық/мемлекеттік бюджеттен түскен жиындардан алынуы мүмкін.

Оңтүстік Африка Республикасында білім беру саласында да МЖМС жақсы қарқынмен дамып, жиі қолданылады. Бұл орайда, оның негізгі мақсаты оқыту мен оқу сапасын жоғарылату болып табылады және әлемдік тәжірибеде маңызы зор болып келеді, себебі білім беру мен денсаулық сақтау сынды салалар негізінен мемлекеттік сектор болып табылады.

Ендігі кезекте Азия елдеріндегі мемлекеттік жеке-меншік серіктестігінің тәжірибесін қарастыратын болсақ, МЖМС жақсы деңгейде дамыған Үндістан, Қытай, Жапония, Корея сияқты мемлекеттерді мысал ретінде қарастыра аламыз.

Үндістандағы мемлекеттік жеке-меншік серіктестігі өз бастауын 1991 жылы электроэнергетика саласынан басталғандығын айта аламыз. Сол уақыттан бастап МЖМС байланыс, жол құрылысы, теңіз порттары мен әуежайлар саласында, ал соңғы кездері жолаушылар тасымалы авиациясында, туризмде, денсаулық сақтауда, тұрғын-үй коммуналдық шаруашылығы саласында бірқатар жетістіктерге жетті. Бүгінгі

күні МЖМС жүйесіндегі инвестициялар ЖІӨ-нің шамамен 1%-ын құрайды. Жеке капиталды тартуға қиындықтар туғызатын, дегенмен қоғам үшін маңызы зор салаларға инвестиция тарту мақсатымен Үндістан үкіметі субсидиялардың 40%-на дейін көлемін қамтамасыз ететін арнайы даму қорын (VGF) құрды. Сонымен қатар ел үкіметі жоғары ашықтыққа ие қайтарымсыз қаржыландыру мен мемлекеттік кепілдікті көздейтін концессиялық келісімнің жаңа үлгісін бекітті. Үкіметтің аталған шаралары жеке бизнеске де айтарлықтай септігін тигізді. Қазіргі таңда VGF аясында жүзеге асырылатын барлық жобаларда субсидия көлемі максималды 40%-дық субсидия көлемін еске отырып, орта есеппен толық құнның 8% мөлшерінде болып отыр.

Ал біздің шығысымыздағы көршіміз Қытай Халық Республикасының үкіметі соңғы онжылдықта айтарлықтай экономикалық өсім көрсетіп келеді. Аталған уақыт ішінде нарықтық экономикаға көшудегі кедергілердің алдын алу мақсатымен, Қытай үкіметі мемлекеттік құрылым қызметінің нәтижелігін жоғарылату үшін арнайы реформа жүргізуге мәжбүр болды. Оның негізгі себебі, қаржылық және техникалық ресурстардың жеткіліксіздігіне сүйеніп, мемлекеттік инвестициялар бұдан ары қарай қоғамдық инфрақұрылымның қажеттілігін қанағаттандыра алмайтындығын байқай отырып, жеке бизнес ресурстарын тарту керек екендігіне ой түйіндеді. Бұл орайда көптеген ғылым мен мемлекеттік қайраткерлер қалалық инфрақұрылымы мен қоршаған ортаны қорғау секторына, білім беру мен денсаулық сақтау жобаларына отандық және шетелдік инвесторларды тартудың қажеттілігі мен маңыздылығын мойындады.

Мемлекет пен бизнес серіктестігінің ең кең тараған үлгісі ретінде «құрылыс-пайдалану-қайтару» (ҚПҚ) атап айтуға болады. Аталған үлгіге сәйкес, жеке фирмаларға жобаны құрып, салуға, екі тараппен келісілген белгілі бір кезең аралығында пайда табуға мүмкіндік берілген, тек содан кейін аталған жобаны үкіметке қайтарып беруге мәжбүр. Мысалы, Бейжіңдегі ҚПҚ үлгісі көптеген қалалық инфрақұрылымдық жобаларда қолданылды. Қытайлық ҚПҚ бойынша жобалардың маманы Ванг Шоуджиңнің (Wang Shouqing) айтуы бойынша Қытай үкіметі бұл үлгіні өткен ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап, әсіресе, жол құрылысы, сумен қамсыздандыру және электроэнергетика салаларында жиі қолданып келеді. Аталған жобалардың ішінде шетелдік инвесторлардың тартылуымен

Гуанджи провинциясындағы Laibin электростанциясы нақты мысал бола алады.

Ғылым мен инновациясы дамыған Жапония елінде МЖМС аясында ғылыми сиымды жаңа салалардың (электроника, робототехника, ақпараттық жүйелер) дамуына септігін тигізетін мақсатты бағдарламалар қолданылады. Олар бизнес саласын мемлекет үшін басым бағыттағы салаларда зерттеулер жүргізуге ықпалын тигізеді. Осы орайда мақсатты-бағдарламалық қаржыландыру индикативті сипат алады және жеке бизнес үшін бағдарлама мен зерттеу тақырыбын базалық бағдарлар анықтайды. Демек, стратегиялық маңызы бар технологиялардың дамуына жеке бизнесті бағыттайтын кәсіпорындардың инновациялық бағдарламаларына ықпал ету механизмі құрылған. Жапониядағы мақсатты-бағдарламалық әдістің негізгі ерекшелігі ол, ғылыми-техникалық дамудың болжамы мен экономиканы тура және жанама реттеудің үйлесуі деген мағынаны білдіреді.

Бүгінгі күні Жапонияда нәтижелі заңнамалық және нормативтік реттеу жүйесі қызмет етуде. Аталған жүйенің құрылымдық ерекшелігі оның көп деңгейлігінде жатыр. МЖМС заңнамалық-нормативті пирамидасының ең басында 1991 жылы қабылданған «Жеке қаржылық бастама туралы» Заңы тұр. Бұл заң аясының күші шекті болғандықтан, өзінің нақты шешімдерін үкіметтік және министрлік қаулылар мен жергілікті билік органдарының заңнамалық актілеріне делегерлейді. Заңнамалық және нормативтік актілердің арасындағы «міндеттерді бөлу» салалалық және аймақтық сипатты толық ескеруге мүмкіндік береді. Соған қарамастан, аталған Заң жеке сектормен әріптестік қатынасқа қажетті мемлекеттің араласуын минимизациялауды көздейді. Заңнамалық-нормативті актілердің келесі деңгейінде серіктестіктің белгілі бір аспектілерін реттейтін заңдар (Бухгалтерлік есеп туралы Заң, Мемлекеттік меншік туралы Заң, құрылыстық нормативтер туралы Заң, жергілікті өзін-өзі басқару туралы Заң, бәсекелестікті енгізу арқылы қоғамдық қызмет саласын реформалау туралы Заң және т.с.с.) орын алады [17], [18].

Өткен ғасырдың 90-шы жылдарында экономикалық өсудің феномені ретінде тарихта қалған келесі Азия елі Оңтүстік Корея болып табылады. Кореяда мемлекеттік жеке-меншік серіктестікті дамыту мақсатында «Инфрақұрылымдық дамудағы жеке серіктестік» атты бағдарлама қабылданып қолданысқа енгізілген

болатын. Аталған бағдарлама инфрақұрылымға құйылатын инвестициялардың көлемін 1993 жылғы 0,2%-дан 2005 жылғы 14,4%-ға дейін ұлғайтуға септігін тигізді. Алғашында МЖМС жобаларының басым көпшілігі құрылыс фирмаларын тартумен дамыса, қазіргі таңда аталған жобаларға қаржылық инвесторлардың да қызығушылығы артуда.

Мемлекеттік жеке-меншік серіктестіктің Қазақстан Республикасы үшін тәжірибелік құндылығы жоғары Ресей Федерациясының тәжірибесі болып табылады. Себебі бұл мемлекетпен Қазақстанның 70 жылдық ортақ тарихы бар. Дегенмен, Ресейдегі МЖМС тарихы 10 жылдың шамасын ғана құрағандықтан, сәтті жобалар санының шектеулі болуын айқындайды. Бұдан бөлек олар жергілікті билік органдарының бастамасымен жасалған өзінің масштабы бойынша шағын және локальды болып келеді.

Ресейдегі мемлекеттік жеке-меншік серіктестік батыс елдеріндегі формаларға қарағанда өзіндік ерекшелігі бар. Ол келесідей мемлекет пен бизнес серіктестігінің формаларынан көрініс табады [19], [20]:

1) Жобаға деген өзіндік салымы бар тең құқықтық серіктестер түрінде жобаны жүзеге асыру туралы келісімге отыру. Бірінші тараптан – мемлекеттік басқару (немесе муниципалды) құрылымы, екінші тараптан – жеке фирмалар қатысады. Аталған жобалар концессиялық келісім, өнімді бөлу туралы келісім, жалдау, инвестициялық және келісім-шарттардың өзге түрлері аясында жүзеге асырылуы мүмкін;

2) Жеке бизнеспен жүзеге асырылатын жобаларды қолдау мақсатымен РФ Инновациялық қорының және өзге де даму институттарының қаражатын қолдану мүмкіндігі;

3) Арнайы экономикалық аймақтарды құру: бизнес-жобалардың дамуын мемлекет тарапынан қолдау арқылы технико-енгізушілік, өндірістік, туристік, порттық салалардың дамуын ынталандыру. Арнайы экономикалық аймақтар өңдеу саласының, жоғары технологиялар мен жаңа өнім өндірісі саласының, аймақтардың әлеуметтік-экономикалық дамуына оң септігін тигізе отырып, инвестицияларды тарту мәселесін шешуге және ресейлік экономиканы диверсификациялау мен инновациялық даму жолына шығаруға септігін тигізеді;

4) Экономиканың басым салаларын дамыту мақсатында мемлекеттік және жеке капиталдан құралған корпорацияларды құру (мысалы, Біріккен авиакұрылыс корпорациясы).

5) Мемлекет пен бизнестің әлеуметтік саладағы әріптестігі (бұл жағдайда мемлекеттік саясатпен келісе отырып, бизнес жеке дара және өз қаражатының есебінен мемлекет пен қоғам үшін басым бағытқа ие салалардағы жобаларды жүзеге асырады.

МЖМС жүйесіндегі кең тараған міндеттерге келесілерді жатқызамыз:

– *транспорт саласы* – автокөлік жолдарын салу және жолаушылар тасымалын ұйымдастыру;

– *тұрғын үй шаруашылығы саласында* – тұғын-үй қорын басқару және оған қызмет көрсету саласында басқарушы компанияларды құру;

– *әлеуметтік салада* – кәмелеттік жасқа толмағандарға әлеуметтік-сауықтыру орталықтар құру; білім беру саласындағы серіктестік;

– *қозғалмайтын мүлік саласында* – жас отбасыларды баспанамен қамсыздандыру бойынша бағдарламаларды жүзеге асыру және қонақ үйлер салу;

– *қоршаған ортаны қорғау және көгалдандыру саласында* – қалалық бақтар мен сая-

жайлардың аумағын қайта жөндеу, жағалаулар салу және т.с.с.

Жүргізілген талдау бізге мемлекеттік жеке-меншік серіктестік саласындағы әлемдік тәжірибеде айтарлықтай кең екендігін және МЖМС белгілі бір салаға байланысты нақты бір форма мен әдістердің қолданылатындығын көрсетіп отыр. Меншік түрі, басқарылуы мен қаржыландырылуын сипаттайтын түрлі үлгілерді келесі 4-кестеде бөліп көрсетуге болады.

Әлемдік тәжірибеде МЖМС формаларының ішінде анағұрлым нәтижелісі ретінде концессиялық келісімдер танылады. Олар концессионерлерге белгілі бір уақыт мерзімі аралығында мемлекеттік меншіктегі объектілерді пайдалануға және жаңа меншік түрлерін құрып, пайдалануға мүмкіндік берілген. Әдетте, концессияны белгілі бір стратегиялық мақсатты көздеген жобаларды жүзеге асыру барысында ұзақ мезімді инвестицияларды тарту қажеттілігі туындаған кезде қолданылатын әдіс ретінде қарастырады. Концессиялық келісім түрін қолданатын елдер саны күн артып өсіп келеді (5-кесте).

4-кесте – Мемлекеттік жеке-меншік серіктестігінің базалық үлгілері

Үлгілер	Меншік түрі	Басқарылуы	Қаржыландырылуы
Оператор үлгісі	Жеке/ мемлекеттік	Жеке	Жеке
Кооперация үлгісі	Жеке/ мемлекеттік	Жеке/ мемлекеттік	Жеке/ мемлекеттік
Концессиялық үлгісі	Мемлекеттік	Жеке/ мемлекеттік	Жеке/ мемлекеттік
Келісімдік үлгі	Жеке/ мемлекеттік	Жеке	Жеке
Лизинг үлгісі	Жеке	Жеке/ мемлекеттік	Жеке/ мемлекеттік

Ескерту: [17]; [19, 116.] материалдарының негізінде авторлармен құрылды

5-кесте – Концессия механизмін қолданатын елдер

Мемлекет бюджетінің әлеуетінің сипаттамасы	Концессиялық механизмді қолданатын мемлекеттер саны	Көліктегі концессияны қолданатын мемлекеттер саны
Төмен бюджеттік кірісі бар мемлекеттер	13	7
Орташа бюджеттік кірісі бар мемлекеттер	18	5
Жоғары бюджеттік кірісі бар мемлекеттер	37	12

Ескерту: [20], [21] материалдарының негізінде авторлармен құрылды

Әлемдік тәжірибе бізге мемлекеттік жеке-меншік серіктестігінің әр формасы өзіне тән басымдылығы мен кемшілігінің болатынын көрсетіп отыр, соған байланысты МЖМС

формасын таңдау нақты жобаның көздейтін мақсатымен анықталады. Төмендегі 6-кестеде түрлі формадағы МЖМС негізгі басымдықтары мен кемшіліктері көрсетілген.

6-кесте – Түрлі формадағы МЖМС негізгі басымдықтары мен кемшіліктері

МЖМС формалры	Сипаттамасы	Басымдылығы	Кемшілігі
Қызмет көрсету үшін келісім-шарттар	Жеке фирмаға мемлекет иелігіндегі объектіге тек қызмет көрсетуге сенім артылады: техникалық ұстау, үрдістер мониторингісі және ремонт	Жеке сектормен мамандандырылған техникалық экспертиза жүргізу	Аталған объектідегі қызмет көрсету сапасын айтарлықтай жоғарылату қажеттілігі жағдайында қолдану ұсынылмайды
Басқару мен ұстау бойынша келісім-шарттар	Жеке фирма объектіні басқарады, өзінің жұмысының нәтижесі бойынша шығындарын өтеу сомасын алады және басқару сапасы үшін мемлекет алдында жауапты	Басқарудағы нәтижелігі басым	Пайда табу қиянға соғуы ықтимал, себебі мемлекет инвестицияға жауапты болып қала береді.
Пайдалану мен ұстау бойынша келісім-шарттар	Жеке фирма лизинг арқылы мемлекеттік объектіні алады және оның ұстап тұруына жапты болып келеді. Табыс алады және лизингтік төлемдер төлейді	Жеке сектор коммерциялық тәуекелге барады, дәл сол фактор жұмыстың нәтижелігін арттырудың себепкері болып табылады	Сәйкесінше әкімшілік құрылымды қажет етеді, соған қарамастан мемлекет инвестицияға жауапты болып қала береді
Жобалау, құрылыс, қаржыландыру және пайдалану бойынша келісім-шарттар (соның ішінде концессиялық)	Концессиялық келісімде көрсетілген мерзімге мемлекет өз қарауындағы объектіні жеке секторға береді. Бұл орайда жеке фирма пайдалану, ұстап тұру мен инвестициялар бойынша жауапты, ал келісімнің уақыт мерзімі аяқталған соң мемлекетке қайтаруға міндетті	Пайдалану мен инвестициялардың жоғары нәтижелігі	Мемлекеттің айтарлықтай салымы мен сенімді реттеу жүйесін қажет етеді.
Құрылыс, иелік ету және пайдалану бойынша келісім-шарттар	Мемлекет өз қарамағындағы объектіні жеке фирмаға береді, сол орайда объектінің қандай уақыт мерзіміне берілетіндігі баяндалмайды	Пайдалану мен инвестициялардың жоғары нәтижелігі	Сенімді реттеу жүйесін қажет етеді.
Ескерту: [22], [23] материалдарының негізінде авторлармен құрылды			

Мемлекеттік жеке-меншік серіктестігін ғылым, жоғары технологиялық және инновациялық салаларда қолданудағы шетелдік тәжірибесі, мемлекет пен бизнестің ортақ қызығушылығы бар және жеке дара өздігінен қызмет ете алмайтын салаларда қолданатындығын көрсетіп отыр. Аталған тәжірибені біз әдетте мемлекет қарамағында болатын (мәселен, білім беру, денсаулық сақтау, экология, әскери-өндірістік кешендер және т.б.) салаларда ортақ зерттеу орталықтарын құрудан көре аламыз.

Нәтижелер мен қорытынды

Жоғарыдағыларды түйіндей келе, әлемдік тәжірибеде МЖМС экономиканың кез келген саласында орын алуы мүмкін екендігіне көз жеткізе аламыз. Бүгінгі күні көптеген мемлекеттер тартымдылығы аз салаларға жеке капиталды тарту мақсатымен, жеке бизнес өкіл-

деріне салықтық жеңілдіктер мен дотациялар беретіндігін немесе мемлекет өзі бюджеттік салымдар жасайтындығын байқай аламыз. МЖМС көп жағдайда бюджеттік шығындардың қысқаруына және бизнес үшін тартымсыз болып табылатын, бірақ қоғам үшін маңызы зор салалардың дамуына оң септігін тигізетіндігін атап өткен жөн.

Өкінішке орай бүгінгі күні әлемнің бірқатар елдеріне, соның ішінде Қазақстан Республикасында да инновациялар негізінен мемлекетті ғана ойландыратын сала болып табылады және ғылыми қызметкерлерге кәсіпкерлер тарапынан деген көңілдің аздығы бұл саланың дамуына кері әсерін тигізіп келеді. Егер де, ғылыми қызмет нәтижесіне деген сұраныс жоғары болған жағдайда, зерттеу институттары қолданбалы ғылыммен айналысатын еді. Бірақ, кәсіпорындарға инновацияны енгізу айтарлықтай үлкен басымдылық бермейтінді-

гінен бөлек, керісінше сол бизнес өкіліне тағы да қаржылық тәуекелдің ұлғаюына әкеліп соғады. Ол үшін елдегі инвестициялық климаттың жағымды болуы, сол мәселелердің алдын алуға көмектеседі, дегенмен ол үшін бірнеше жыл қажет. Ал, мемлекеттік жеке-меншік серіктестігі сол мәселеден шығудың анық жолы болып табылатындығын әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр. Аталған жолдағы дамудың болашағының үстем болуы еліміздегі саясаттың дұрыс бағыттағы дамуымен үлкен сенім арттырады. Мәселен, 2015 жылдың 31 қазанында № 379-V «Мемлекеттік жеке-меншік серіктестігі тура-

лы» негізгі заңының қабылдануы бұл саладағы бизнес пен мемлекеттің бірлескен жобаларды жүзеге асыру нысандарының ұлғаюына себепкер болды.

Біздің көзқарасымыз бойынша Қазақстандық қоғам басынан өткерген көптеген қиыншылықтарға және қаржылық, экономикалық дағдарыстарға қарамастан, инновациялық және жоғары технологиялық саладағы өзгерістерге дайын деп ойлаймыз. Мемлекет пен бизнес үшін ортақ мүдделер сақталып, бірдей қызығушылық танытқан экономиканың кез келген саласында МЖМС үлгісін қолдануға болады.

Әдебиеттер

- 1 Кушкова Э.И. Государственно-частное партнёрство как фактор становления инновационной экономики в регионе // Вестник Российской академии государственной службы при Президенте Российской Федерации. №1, 2010.
- 2 Майданик В.И., Савельева И.Н. Формирование государственно-частного партнерства в инновационной сфере // Известия УрГЭУ, №4(30), 2010
- 3 Cooke P., 2013. Global Production Networks and Global Innovation Networks: Stability Versus Growth // European Planning Studies 21(7), 1081-1094.
- 4 Hagland M., 2012. Secrets of private-sector ACO innovation. What Blue Shield of California's Juan Davila knows // Health-care informatics: the business magazine for information and communication systems 29(7), 40-42.
- 5 Orman C., 2015. Organization of innovation and capital markets // North American Journal of Economics and Finance 33, 94-114.
- 6 Biermann F., 2010. Beyond the intergovernmental regime: Recent trends in global carbon governance // Current Opinion in Environmental Sustainability 2(4), 284-288.
- 7 Javed, A.A., Lam, P.T.I., Chan, A.P.C., 2014. Change negotiation in public-private partnership projects through output specifications: an experimental approach based on game theory // Construction Management and Economics 32(4), 323-348.
- 8 Kort, M., Klijn E.-H., 2013. Public-Private Partnerships in Urban Regeneration: Democratic Legitimacy and its Relation with Performance and Trust // Local Government Studies 39(1), 89-106.
- 9 Linder, S. H., 1999. Coming to terms with the public-private partnership a grammar of multiple meanings // American Behavioral Scientist 43(1), 5-51.
- 10 Cruz, C.O., Marques, R.C., 2014. Theoretical considerations on quantitative PPP viability analysis // Journal of Management in Engineering 30(1), 122-126.
- 11 Cheung E., Chan A.P.C., 2014. Revitalizing historic buildings through a partnership scheme: Innovative form of social public-private partnership // Journal of Urban Planning and Development 140 (1).
- 12 Ke, Y., et al., 2010. Preferred risk allocation in China's public-private partnership (PPP) projects // International Journal of Project Management 28(5), 482-492.
- 13 Варнавский В.Г. Партнёрство государства и частного сектора: формы, проекты, риски. М.: Наука. 2006.
- 14 Манько Н.Н. Развитие партнерства государства и бизнеса в сфере инноваций и научных разработок // ЭТАП. 2012. №6. С.45-59
- 15 Малай В.А. Государственно-частное партнерство как форма повышения эффективности инновационных процессов // Инновации №10(12), 2008
- 16 Унтура Г.А. Государственно-частное партнерство в инновационной сфере: региональный аспект // Регион: экономика и социология, №2, 2005
- 17 Казахстанский центр государственно-частного партнерства // <http://www.ppp-center.kz/rus/about/korpup/>.
- 18 Иванова А.О. Развитие государственно-частного партнерства в Японии: автореф. ... канд. экон. наук. – М., 2010. – 30 с.
- 19 Саванкова Н.Е. Реализация проектов государственно-частного партнерства: зарубежный опыт и российская практика: автореф. ... канд. экон. наук. – М., 2009. – 28 с.
- 20 Частно-государственное партнерство при реализации стратегических планов: практика и рекомендации. – СПб.: Международный центр социально-экономических исследований «Леонтьевский центр», 2005. – С. 305 – 311
- 21 Васильева М.Н. Анализ зарубежного опыта реализации форм государственно-частного партнерства // <http://www.web.snauka.ru/issues/2011/06/912>
- 22 Скрябин С. Законодательство Республики Казахстан о концессиях: состояние и перспективы // <http://www.zakon.kz/60507-zakonodatelstvo-respubliki>.

23 Захаров А.Н. Роль механизмов государственно-частного партнерства в решении экономических и социальных проблем России // http://www.mirec.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=177

References

- 1 Кушкова Э.И. Государственно-частное партнёрство как фактор становления инновационной экономики в регионе Вестник Российской академии государственной службы при Президенте Российской Федерации. №1, 2010.
- 2 Майданик В.И., Савельева И.Н. Формирование государственно-частного партнерства в инновационной сфере // Известия УрГЭУ, №4 (30), 2010
- 3 Cooke P., 2013. Глобальные производственные сети и глобальные инновационные сети: стабильность и рост // Европейские исследования планирования 21 (7), 1081-1094.
- 4 Hagland M., 2012. Секреты инноваций АСО частного сектора. Что знает синий щит в Калифорнии Хуан Давила / Информационная медицина: бизнес-журнал для информационных и коммуникационных систем 29 (7), 40-42.
- 5 Orman C., 2015. Организация инноваций и рынков капитала // Североамериканский журнал экономики и финансов 33, 94-114.
- 6 Biermann F., 2010. Помимо межправительственного режима: последние тенденции в глобальном углеродном управлении // Текущее мнение в области экологической устойчивости 2 (4), 284-288.
- 7 Javed, A.A., Lam, P.T.I., Chan, A.P.C., 2014. Изменение переговоров в проектах государственно-частного партнерства с использованием выходных спецификаций: экспериментальный подход, основанный на теории игр // Управление строительством и экономика 32 (4), 323-348.
- 8 Kort, M., Klijn E.-H., 2013. Государственно-частные партнерства в области регенерации городов: демократическая легитимность и ее связь с эффективностью и доверием // Исследования местного самоуправления 39 (1), 89-106.
- 9 Линдер, С. Х., 1999. Соглашаясь с государственно-частным партнерством, грамматика множественных значений // Американский поведенческий ученый 43 (1), 5-51.
- 10 Cruz, C.O., Marques, R.C., 2014. Теоретические соображения по количественному анализу жизнеспособности PPP. // Журнал управления в технике 30 (1), 122-126.
- 11 Cheung E., Chan A.P.C., 2014. Восстанавливающие исторические здания с помощью схемы партнерства: инновационная форма социального государственно-частного партнерства // Журнал городского планирования и развития 140 (1).
- 12 Ke, Y., et al., 2010. Предпочтительное распределение рисков в проектах государственно-частного партнерства Китая (PPP) // Международный журнал по управлению проектами 28 (5), 482-492.
- 13 Варнавский В.Г. Партнёрство государства и частного сектора: формы, проекты, риски. М.: Наука. 2006.
- 14 Манько Н.Н. Развитие ЭЦП. 2012. №6. С.45-59
- 15 Малай В.А. Государственное и частное партнерство как форма повышения эффективности инновационных процессов // Инновации №10 (12), 2008
- 16 Унтура Г.А. Государственно-частное партнерство в инновационной сфере: региональный аспект // Регион: экономика и социология, №2, 2005
- 17 Казахстанский центр государственно-частного доверия // <http://www.ppp-center.kz/rus/about/korpup/>.
- 18 Иванова А.О. Развитие государственно-частного использования в Японии: автореф. ... канд. экон. наук. – М., 2010. – 30 с.
- 19 Саванкова Н.Е. Реализация проектов государственно-частного партнерства: зарубежный опыт и российская практика: автореф. ... канд. экон. наук. – М., 2009. – 28 с.
- 20 Частно-государственное партнерство при реализации стратегических планов: практика и рекомендации. – СПб.: Международный центр социально-экономических исследований «Леонтьевский центр», 2005. – С. 305 – 311
- 21 Васильева М.Н. Анализ зарубежного опыта реализации форм государственно-частного доверия // <http://www.web.snauka.ru/issues/2011/06/912>
- 22 Скрябин С. Законодательство Республики Казахстан о концессиях: состояние и перспективы // <http://www.zakon.kz/60507-zakonodatelstvo-respubliki>.
- 23 Захаров А.Н. Роль механизмов государственно-частного партнерства в решении экономических и социальных проблем России // http://www.mirec.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=177

Барлықов Е.К.

э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана қ., Қазақстан, e-mail: erbolat_barlykov@mail.ru

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АҚША НЕСИЕЛІК САЯСАТТЫ
БАСҚАРУ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ
ЖӘНЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Мақалада Қазақстандағы ақша несиелік саясатты басқару құралдарының қазіргі жағдайы қарастырылған. Мақаланың өзектілігі кез келген елдердің экономикалық тұрақты дамуының негізгі шарттары болып ақша-несиелік саясатты реттеудің нақты механизмін қалыптастыруды айтуға болады. Бүгінгі нарықтық экономика жағдайындағы Қазақстанның ақша-несие саясатының маңызының артуы шаруашылық жүргізу әдістерінің нығаюы және дамуымен, экономиканың тұрақты өсуіне көшуімен қамтамасыз етілген. Соған қарамастан бұл саясаттың тиімділігі әлі де жоғары деңгейде емес.

Мақаланың негізгі мақсаты болып қазіргі таңдағы әлемдік экономика мен ұлттық экономикада қалыптасқан жағдайларды ескере отырып, Қазақстан Республикасында жүзеге асырылып жатқан мемлекеттік реттеудің ақша несиелік саясатын басқару құралдарын жетілдіру, жүзеге асыру ерекшеліктеріне бағытталған. Анықталған мақсаттың негізінде мемлекеттік реттеудің ақша несиелік саясатын басқару құралдарын жетілдіру мәселесі, мемлекеттік реттеудің ақша несиелік саясатын жүзеге асыру ерекшеліктері, Қазақстандағы ақша-несие саясатын басқарудың қазіргі заманғы құралдарына талдау жасалды. Мемлекеттік реттеудің ақша несиелік саясатының басқару құралдарын талдай отырып, қазіргі жағдайдағы басты проблемаларын анықтап, оларды шешу жолдары, соның ішінде ақша несиелік саясатының маңызды құралдарын жүзеге асыру ерекшеліктері зерттелді.

Түйін сөздер: ақша-несие саясаты, инфляция, интервенция, халықаралық валюта қоры, дүниежүзілік банк.

Barlykov E.K.

c.e.s., assistant of professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Kazakhstan, e-mail: erbolat_barlykov@mail.ru

**Current state and prospects of instruments
of monetary policy management in Kazakhstan**

The article examines the current instruments and tools of monetary policy in Kazakhstan. The relevance of the article is the main prerequisite for the sustainable economic development of any country, which is the formation of a clear mechanism for regulating monetary-credit policy. The growing importance of Kazakhstan's monetary policy in the modern market economy is provided by the growth and development of economic management methods and the transition to sustainable economic growth. Nevertheless, the effectiveness of this policy is still far from high. The main goal of the article is to improve the instruments for managing the monetary and credit policy of state regulation in the Republic of Kazakhstan, taking into account the current situation in the world economy and the national economy. On the basis of the identified goal, the issues of improving the management tools of the monetary policy of state regulation, the specifics of the implementation of the state monetary policy, the analysis of modern monetary policy instruments in Kazakhstan were considered. The instruments of the monetary and credit policy of state regulation, the main problems in the current situation and the ways of their solution, including the features of implementing the important instruments of monetary policy.

Key words: monetary policy, inflation, intervention, International monetary fund, world Bank.

Барлыков Е.К.

э.н., доцент, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Казахстан, e-mail: erbolat_barlykov@mail.ru

Текущее состояние и перспективы инструментов управления денежно-кредитной политикой в Казахстане

В статье рассматриваются текущие инструменты денежно-кредитной политики в Казахстане. Актуальность статьи является основной предпосылкой устойчивого экономического развития любой страны, которая является формированием четкого механизма регулирования денежно-кредитной политики. Возрастающее значение денежно-кредитной политики Казахстана в современной рыночной экономике обеспечивается ростом и развитием методов экономического управления и перехода к устойчивому экономическому росту. Тем не менее, эффективность этой политики еще далека от высокой.

Основной целью статьи является совершенствование инструментов управления денежно-кредитной политикой государственного регулирования в Республике Казахстан с учетом текущей ситуации в мировой экономике и национальной экономике. На основе выявленной цели были рассмотрены вопросы совершенствования инструментов управления денежно-кредитной политикой государственного регулирования, особенностей осуществления государственной денежно-кредитной политики, анализа современных инструментов денежно-кредитной политики в Казахстане. Изучались инструменты денежно-кредитной политики государственного регулирования, основные проблемы в текущей ситуации и пути их решения, в том числе особенности реализации важных инструментов денежно-кредитной политики.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, инфляция, интервенция, международный валютный фонд, всемирный банк.

Кіріспе

Қазіргі заманғы Қазақстан экономикасы үшін ақша-несие саясатының маңыздылығының деңгейі экономикасының тұрақты дамуға көшуі негізіндегі шаруашылықтың нарықтық әдістерінің дамуымен байланысты. Дегенмен бүгінгі таңда бұл саясаттың тиімділігі 100% (жүз пайыз) көлемінде жоғары емес. Бұлай болуының себебі, ақша-несие саясатының құралдары бір-бірімен және экономикалық үдерістермен жоғары деңгейде байланысты еместігінде.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік реттеудің ақша-несиелік саясатын басқару құралдары ақшаның саны мен құнына әсер ету үшін орталық банк жүргізетін мемлекеттік экономикалық саясаттың бір бөлігінде қамтиды. Ұлттық Банк ақша-несие саясатын баға тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында жүзеге асырады.

Мақсатқа қол жеткізу үшін Ұлттық Банк ақша-несие саясатын инфляциялық таргеттеу режимі 2015 жылғы 20 тамыздан жүзеге асырылып келе жатыр.

Банктік жүйенің қызмет атқаруының, тұрақты, сенімді дамуының негізі, Орталық банкке шаруашылық белсенділікке тиімді ықпал етуге, банктік институттардың қызметін бақылауға, ақша айналымының тұрақтануына қол жеткізуге мүмкіндік беретін, экономиканы ақша-несие-

лік реттеудің икемді механизмін құру болып табылады.

Ақша-несиелік реттеудің Орталық банк тұрғысынан негізгі объектісі болып экономикадағы қолма-қол және қолма-қолсыз ақша массасы болып табылады. Оның динамикасынан жиынтық төлем қабілетті сұраныстың әртүрлі компоненттерінің өзгерісі тәуелді болады. Себебі қазіргі таңда ақша несиелік сипатқа ие, яғни негізінен ақша массасы банктердің несиелік-депозиттік қызметі процесінде құрылады. Орталық банк ақша айналымының көлемі мен құрылымын реттеуді екінші деңгейлі банктік мекемелер операцияларын басқару, тиісті әдістер мен құралдардың көмегімен несиелік-депозиттік эмиссия шарттарын анықтау жолымен жүзеге асырады.

Кез келген қазіргі таңдағы әлеуметтік-экономикалық жүйенің даму шарттарына қажеті әдістемелік, ғылыми, институционалдық, техникалық шешімдер кешенін қамтамасыз ететін тұрақты қаражат айналымы болып табылады [1].

Тәжірибелік бөлім

Ақша-несие саясаты бағаның тұрақтылығын қамтамасыз етуге және инфляция бойынша нысаналы дәлізді 2017 жылғы 6,0-8,0 %-дан орта мерзімді перспективада 3-4 %-ға дейін

төмендетуге бағытталған. Ішкі нарықтағы ахуалды және сыртқы қаржы және тауар нарықтарындағы конъюктураны ескере отырып, инфляция бойынша нысаналы бағдарға қол жеткізу жөніндегі мемлекет тарапынан ақша-несие саясатының негізгі бағыттары жыл сайын қалыптастырылып отырады. Инфляция бойынша нысаналы бағдарды Ұлттық Банк жыл сайын белгілеп отырады. Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Ұлттық Банктің бірлесіп күш жұмсауы арқылы инфляцияны төмендету және ол теңгерімді сипатта болады. Қысқа мерзімде Инфляцияны бірден шектеу бойынша қатаң шаралар қолдану арқылы елдің экономикасына жағымсыз әсерін тигізеді және оның тұрақты және ілгерілемелі дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндіктерін шектейді, алынтандырушы экономикалық өсу саясаты инфляциялық үдерістердің қарқынды дамуына әкеп соқтырады. Орта мерзім кезеңінде ұлттық валюта теңгеге деген сенімділікті қалпына келтіру және пайыздық арнаның тиімді жұмыс жасауы үшін теңге пайдалылығының қисық сызығын құрастыру ақша-несие саясатының басты міндеті болып саналады. Ұлттық Банк банк жүйесінің өтімділігін реттеу, сонымен қатар, ақша нарығына және таргеттелетін нарық мөлшерлемесіне әсер ету үшін, базалық мөлшерлеме белгілейді, бұл инфляция мен айырбас бағамына қатысты күтілетін болжамдарды неғұрлым тиімді реттеуге мүмкіндік береді, осылайша ақша нарығындағы құбылмалылықты шектеуге және ұзақ мерзімді пайыздық мөлшерлемелердің қалыптасуына ықпал етуге өз септігін тигізеді. Инфляциялық таргеттеуге көшу және теңгенің еркін құбылмалы айырбас бағамы саясатын одан әрі жүргізіп жалғастыру өзгеріп отыратын іргелі факторларға жауап ретінде айырбас бағамын өзгерту арқылы экономиканың дамуындағы сәйкессіздіктерге жол бермеуге мүмкіндік береді. Шетел валютасына деген сұраныс пен ұсыныс арасындағы арақатынастың нәтижесінде теңге бағамы анықталатын болады. Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Ұлттық Банкі инфляцияның қарқынды ұлғаюын болдырмау және оны жоспарланған объективті дәлізде ұстап тұру үшін ішкі нарықта бағалардың тұрақтылығын қамтамасыз ету жөніндегі шараларды іске асыру орын алатын болады. Бәсекеге қабілетті ішкі нарықтардың қарқынды дамуына, бағалық келісу және жағымсыз бәсекелестікке қарсы күресуге жағдайлар жасау үшін азық-түлік тауарлары мен отын бағаларын өсірмей

ұстап тұруға бағытталған шаралар қабылдануы керек.

Азық-түлік нарығын реттеу және алып-сатарлық пен бағалардың негізсіз өсуіне жол бермеу, маусымдық ауытқуларды қалыпқа келтіру үшін әлеуметтік маңызы бар азық-түлік тауарларына тауарлық интервенциялар жүргізу, ресурстарды тиімді пайдалану және оларды уақтылы толықтыру бойынша азық-түлік тауарларының өңірлік тұрақтандыру қорларының жұмысы жандандырылып, азық-түлік тауарларының өңірлік тұрақтандыру қорларын қалыптастыру және пайдалану ережелеріне өзгерістер енгізіледі [2].

Қазақстандағы ақша-несие саясатының тұрақтылығын қамтамасыз ету мақсатында ақша-несие саясаты жүйесінің қалыпты жұмыс істеуіне әсер ететін жүйелі тәуекелдер мен қатерлерді анықтау, бағалау, қолдан келгенше төмендету, сондай-ақ макропруденциалды реттеу тәжірибесін жетілдіру жалғасын табатын болады.

Қазақстан Республикасы үшін мемлекет дамуының әлеуеті мен мақсаттарына сәйкес, ақша-несие саясаты мәселелерінің қалыптасуы, нарықтық дағдылармен белсенді дамуы экономикадағы практиктер мен ғалымдардың көз алдында үнемі жүр. Елдің тұрақты экономикалық дамуының көрсеткіштері келесі 1-кестеде келтірілген.

Кестедегі көрсеткіштерден келесідей талдау жасауға мүмкіндік береді:

Біріншіден, халық саны бойынша тоқталатын болсақ, 2014 жылмен 2015 жыл айырмашылығын есептейтін болсақ 256,90 мың адамға өскенін, ал 2016 жылмен 2015 жыл аралығын салыстыратын болсақ 252,90 адамға тағы да жоғарылағанын көруге болады.

Екіншіден, ЖІӨ млрд.теңгемен есептегенде 2015/2014 жылдардың арақатынасын есептейтін болсақ, 1 208 300,70 млрд. теңгеге өскен, ал 2016/2015 жылдар арақатынасын есептейтін болсақ 4 847 974,40 млрд. теңгеге жоғарылаған. ЖІӨ-нің жан басына шаққандағы көрсеткіштер 2015/2014 жылдар арақатынасы 35530,00 мың теңге, ал 2016/2015 жылдар арақатынасы 239068,10 мың теңгеге жоғарылаған. Инфляция деңгейін салыстыратын болсақ, 2014 жылы 7,4 пайызды құрап, 2016 жылы 16,7 пайызға жоғары көрсеткіш көрсетіп, яғни 9,3 пайызға (2 еседен астамға) жоғарылағанын көруге болады. Бұны 2016 жылы доллардың күрт өсуі, яғни «Ұлттық Банктің көптеген сыртқы және ішкі факторлары (ішкі сұраныс, мұнайдың әлемдік бағасы, сауда әріптес елдердегі жағдайымен т.б.) негізінде

жасаған болжамдары да инфляция көрсеткішінің болжамды дәліз шегінде болу ықтималдығының жоғары екендігін растайды». Мұндай ұлттық экономиканың көрсеткіштері әдетте елдегі

әлеуметтік-экономикалық, сонымен қатар ақша-несие саясатының тиімділігі, нарықтық институттардың құрылуынан, қаражат айналымын қамтамасыз ету негізіне байланысты.

1-кесте – 2014-2016 жж. Қазақстан Республикасы экономикасының әлеуметтік-экономикалық дамуын сипаттайтын негізгі көрсеткіштер

Көрсеткіштер	2014 жыл	2015 жыл	2015/2014 салыс-да (+/-)	2016 жыл	2016/2015 салыс-да (+/-)
Халық саны, млн.а дам	17160,8	17417,7	256,90	17 670,6	252,90
ЖІӨ, млрд. теңге	39675832,9	40 884133,6	1 208 300,70	45732108,0	4 847 974,40
ЖІӨ жан басына шаққандағы, мың. теңге	2294830,2	2330360,2	35530,00	2569428,3	239068,10
Инфляция, %	7,4	13,6	6,2	16,7	3,1
Жұмыссыздық	5,0 (470,7)	5,04 (451,94)	0,4	4,9 (441,317)	-0,14
Ақша массасы, млрд. теңге	12816554 (10,5%)	17697100 (34,5%)	4880546,00	19912578 (15,7%)	2215478,0
ЖІӨ, млрд.АҚШ	221417,7	184387,0	-37030,70	133657,1	-50729,90
ЖІӨ жан басына шаққандағы, долл. АҚШ	12806,7	10509,9	-2296,80	7509,4	-3000,50
Экспорт, млрд, долл АҚШ	79459,8	45955,8	-33504,00	36775,6	-9180,20
Импорт, млрд, долл АҚШ	41295,5	30567,7	-10727,80	25174,8	-5392,90
Ескерту: [3] Қазақстан Республикасының ұлттық экономика министрлігі, статистика комитетінің мәліметтері негізінде алынған					

Ақша-несие саясаты – бұл айналыстағы ақша жиынын, несие көлемін, сыйақы мөлшерлемесін өзгертуге, жалпы банк жүйесінің қызметін реттеуге бағытталған шаралар жиынтығы болғандықтан, мемлекеттің экономикалық жағдайын, ахуалын реттеудегі механизмінің рөлі ерекше [4].

Бұл көбінесе, трансмиссионды механизм ретінде аталатын экономиканың қызмет етуіне және ұйымдастырылуына ақша-несиелік әсер ету сұрақтарының отандық әдебиеттерде теоретикалық және практикалық түрде әлсіз қаралуымен де байланысты. Отандық экономикадағы трансмиссионды моделді құрастырудың өзектілігі экономиканы реттеудегі мәселелермен анықталады. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі тарапынан жүргізілетін экономиканы айқын ақша-несиелік реттеу үшін қаржылық және нақты сектордың көрсеткіштерінің өзара қатынасының трансмиссиондық үдерісін анық түсіну керек. Қазақстан Республикасының ақша-несие саясатының мақсаты баға тұрақтылығы, ЖІӨ өсу қарқындылығының тұрақты болуымен негізделеді.

Жалпы айтқанда, Қазақстан Республикасындағы қаражат айналымының дамуы барлық негізгі параметрлерге қарағанда біріншіден, бүкіләлемдік тенденцияларға сәйкес келеді, екінші жағынан келесідей мәселелерге ұшырайды: жоғары инфляция қарқындылығына, экономиканың төмен деңгейдегі монетизациясына, ал екінші жағынан келесідей мәселелерді туғызады: елдің даму нарығының әлемдік қаржы жүйесіне жаһандану процесінің күшіндегі жетекші әлемдік серіктестіктегі іскерлік қарқындылықтың байланыстылығына алып келеді. Ұлттық банктің пайымдауына және соның ішінде 2016 жылы экономика өсуін 6-7% деңгейінде қамтамасыз етілсе, жан басына шаққандағы ЖІӨ 239068,10 мың теңгеге жеткен. Ал орта мерзімді келешекте инфляцияны 3-4% дейін төмендету көзделген.

2030 жылға дейінгі қаржы секторының даму концепциясын дайындау жоспарланған міндеттер бойынша жүзеге асырылуы керек [5].

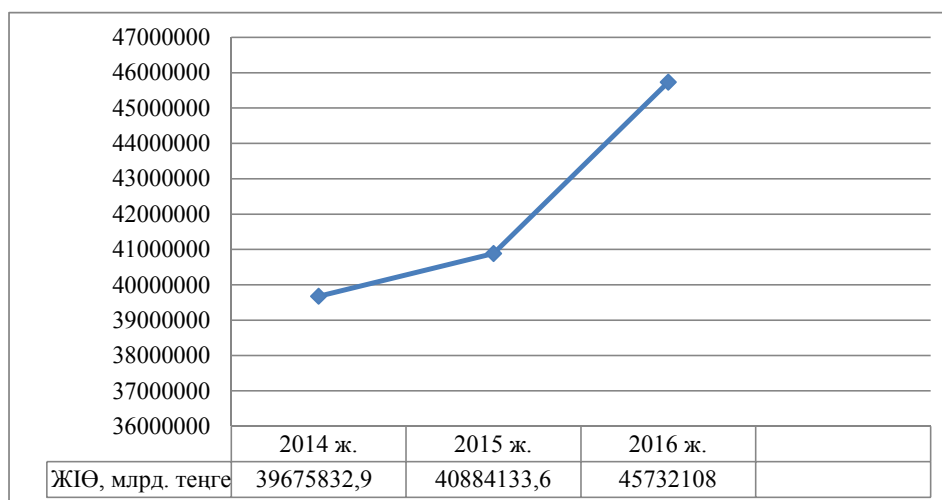
Осы міндеттерді орындауда Ұлттық банк жүргізіп жатқан дамыған елдер саясатына жақындатылған ақша-несие саясатының құралдары 1-суретте көрсетілген.

1-сурет – ҚР Ұлттық банкінің ақша-несие саясатының құралдары
Ескерту – [6] дерек көзі мәліметтері негізінде құрастырылған

Орталық банк банктік қызметтің мақсаттары мен басымдылықтарын таңдайды, тиісті әдістер мен құралдарды таңдаудан тұратын ақша-несиелік саясаттың тиісті стратегиясы мен тактикасын әзірлейді. 2016 жылы Қазақстан экономикасы әлемдік нарықтарда ахуалдың едәуір өзгеруі, негізгі экспорт тауарларының әлемдік бағаларының төмендеуі, әлемдегі геосаяси тұрақсыздық жағдайында дамыды. Осындай жағдайлар аясында Қазақстанның экономикалық белсенділігі біртіндеп бәсеңдеп, бірақ орнықты даму траекториясын сақтап қалды. 2015 жыл мен 2014 жылды салыстыратын болсақ ЖІӨ 3% өскендігін, ал 2016

жыл мен 2015 жылдың көрсеткіштерін есептейтін болсақ ресми деректер бойынша Қазақстанның жалпы ішкі өнімінің көлемі (бұдан әрі – ЖІӨ) 45732108 млрд. теңгені құрап, 11% өскендігін көруге болады. Бағалау бойынша жан басына шаққандағы ЖІӨ 2016 жылы 133657,1 АҚШ долларға жеткен. Бұл ретте сыртқы жағдайдың әлсіреуі аясында ел экономикасының өсуі ішкі сұраныс пен инвестициялық белсенділіктің сақталуы, ауыл шаруашылығында, құрылыс саласында және өнеркәсіптің бірқатар салаларында өнім шығарудың ұлғаюы есебінен қамтамасыз етілген (2-сурет).

2-сурет – Нақты ЖІӨ-нің динамикасы, млрд. теңге
Ескерту – [3] дерек көзі мәліметтері негізінде құрастырылған

Ақша-несие саясатының жүргізілу құралдарына байланысты орталық банк ақша-несие саясатының мақсаттарын айқындайды. Қатаң ақша саясаты – ақша массасын белгілі бір деңгейде ұстап тұруға бағытталған саясат. Икемді ақша саясаты – пайыздық бағамды белгілі деңгейде ұстауға бағытталған саясат. Ақша саясатының түрін анықтау ақшаға деген сұраныстың өзгеруінің себебіне байланысты анықталады. Егер ақша айналымының жылдамдығы өзгерсе икемді ақша саясаты, ал мұндай себептердің қатарына инфляцияның жоғарылауы жатса, онда қатаң ақша саясаты қолданылады. Ақша-несие саясатының түрі елдегі жағдайға байланысты. Егер экономикада құлдырау орын алып, жұмыссыздықтың жоғары деңгейі болса, мұндай жағдайда арзан ақша саясаты қолданылады. Бұл саясат тұтыну несиесінің артып, экономиканы инвестициялауды жоғарылатуға әкелетін ссудалық пайыздық бағамды төмендетуге бағытталған. Ссудалық пайыз бағамын төмендету ақша ұсынысының арту себебінен болады. Бұл жағдайда орталық банк мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алу, міндетті резервтер нормасын төмендетеді, есептік бағамды төмендету сияқты шараларды жүргізеді. Инфляцияның күшеюі жағдайында жиынтық шығын мен жиынтық сұранысты қысқартуға бағытталған қымбат ақша саясатын жүргізеді. Бұл саясаттың мәні коммерциялық банктердің артық резервтерін қысқарту болып табылады. Бұл жағдайда орталық банк мемлекеттік бағалы қағаздарды сатады, міндетті резервтер нормасын жоғарылатады, есептік ставканы жоғарылатады.

Ақша-несие саясаты бүгінгі таңда несиелеуге болатын экономика секторын дұрыс таңдай білуге, сондай-ақ несие беру мүмкіндігі туралы, төлем балансы сұрақтарын шешуде банк үшін бірінші реттік маңызы бар басқа факторлар мен қарыз алушының несиелік қабілетіне қарап өз клиентін таңдаудағы біліктілігіне негізделеді.

Мемлекет өндірістік салаға тікелей әсер ете алмайды, ол кәсіпкерлік шешімдерге тек жанама реттеу арқылы әсер етеді. Сондықтан ақша-несие саясаты мемлекеттің өндіріске әсер етуінің тиімді әрі икемді әдісі болып табылады. Ақша-несие саясатының мақсаты – ұлттық шаруашылықтың тұрақты дамуы мен тепе-теңдікте болуын қамтамасыз ету, инфляцияны төмендету және теңгенің тұрақтылығын қамтамасыз ету. 2004 жылдан бастап, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің қолданып отырған ақша-несие саясатының құралдары екі топқа бөлінеді (3-сурет).

1. Тікелей құралдар (несие бағасы мен немесе сомасына тікелей бақылауға арналған):

- несие бағасын (P – сыйақы мөлшерлемесін) не санын (Q) белгілеу немесе шектеу;
- коммерциялық банктердің балансына қатысты несиелік лимиттер белгілеу.

2. Жанама құралдар (нарыққа ықпал ету арқылы ақшаға деген сұраныс пен ұсынысқа ықпал етуге арналған):

- ашық нарықтағы операциялар;
- міндетті резервтік талаптар;
- несиелеуге және вексельдерді қайта есепке алуға байланысты операциялар.

3-сурет – ҚР қолданыстағы ақша-несие саясатының құралдары
Ескерту – [2] дерек көзі мәліметтері негізінде құрастырылған

Қазіргі уақытта жоғарыда аталған құралдардың ішінде іс жүзінде қолданылып отырғандары: ресми сыйақы мөлшерлемелерін белгілеу, қысқа мерзімді ноталарды эмиссиялау, ашық нарықтағы операциялар.

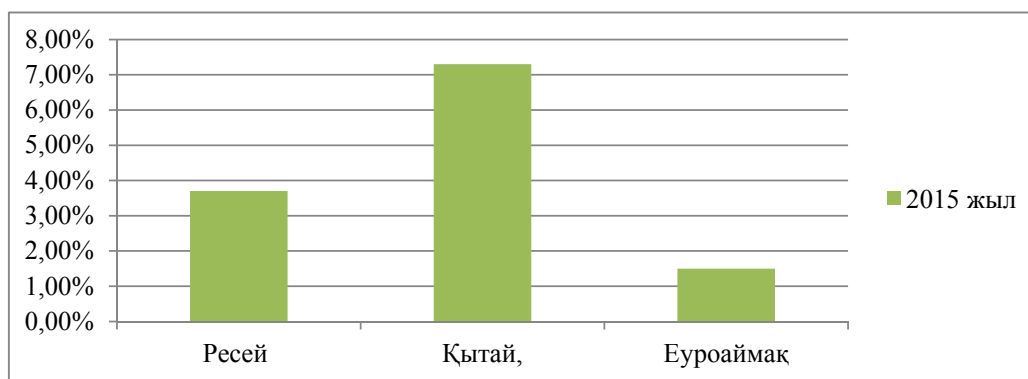
Ақша-несие саясатының негізгі субъектісі – Орталық банк (Ұлттық Банк). Ол үкіметтік институт болмағанымен оның нұсқауларын орындайды. Алайда Ұлттық Банктің мемлекеттік саясатты жүзеге асырудағы ролі мен маңызына көңіл аударатын болсақ, ол өз алдына дербес ұйым болып табылады. Сондықтан оның өздігінен шешім қабылдауға толық құқы бар [7].

2015 жылы Қазақстанның экономикасы қиын сыртқы экономикалық шарттардың әсерімен дамыды, бұл барлық басты макроэкономикалық көрсеткіштердің өзгеруіне әсерін тигізді.

Қазақстан экономикасына әлемдік нарықтағы мұнай мен металдар бағасының біршама төмендеуі, Ресей, Қытай мен Еуроаймақтың экономикасы өсуінің рецессиясына және бәсеңдеуіне байланысты Қазақстанның экспортталатын өнімдеріне сұраныстың төмендеп кетуі ауқымды кері әсерін тигізді.

Халықаралық валюта қорының (бұдан әрі – ХВҚ) деректері бойынша 2015 жылы Ресейдің ЖІӨ 3,7 %-ды, Қытайдың ЖІӨ 7,3 %-ды, ал Еуроаймақ экономикасының өсуі 1,5 %-ды құрады (4-сурет).

Халықаралық валюта қорының (бұдан әрі – ХВҚ) деректері бойынша 2015 жылы Ресейдің ЖІӨ 3,7 %-ды, Қытайдың ЖІӨ 7,3 %-ды, ал Еуроаймақ экономикасының өсуі 1,5 %-ды құрады (4-сурет).

4-сурет – Көршілес елдердің экономикалық өсуінің динамикасы
Ескерту: [8] болжам негізінде алынған

Дүниежүзілік банк (бұдан әрі – ДБ) мәліметтерін қарайтын болсақ, 2015 жылы «Brent» маркасының мұнай бағасының орташа әлемдік бағасы барреліне 52,4 АҚШ долларын құрады, бұл өткен жылғы деңгейден 47,1 %-ға төмен. Металдардың әлемдегі бағасының 21,1 %-ға төмендегенін көруге болады.

Қазақстан экономикасының барлық жетекші салалары мен аяларына сыртқы факторлар айтарлықтай тау-кен өнеркәсібін қоса алғанда әсерін тигізді. Сұраныстың төмендеуі салдарынан бөлшек сауда, көлік және байланыс салаларындағы көрсетілетін қызметтер көлемі қысқарды.

2015 жылы тау-кен өнеркәсібінде өнімді шығарудың 2,5 %-ға азаюы есебінен 1,5 %-ға төмендеді. Өңдеуші өнеркәсіп 0,2 %-ға ұлғайды. Металлургия өнеркәсібін мемлекеттік қолдау

көрсету есебінен аталған саланың өсудің оң тенденциясы байқалады.

Бөлшек сауда көлемінің 0,4%-ға азайғанына назар аудару қажет, ал өткен 5 жылда ол бойынша орташа өсу 13,4 %-ды құрады. Инфляция, тұрғындардың айқын табыстарының азаюы жиынтық сұраныстың қысқаруы негізгі себепке айналды. Соңғы 5 жылдағы 10,2%-ға орташа өсуге қарамастан 2015 жылы жүк айналымының 7,5%-ға төмендеуі алаңдаушылық туғызады.

2015 жылы ауыл шаруашылығында 4,4 %-ға, құрылыста 4,3 %-ға өсу байқалды. 2015 жылы барлығы 8939,9 мың шаршы метр тұрғын үй пайдалануға берілді, бұл 2014 жылдың деңгейінен 18,9 %-ға артық.

Қазақстан Республикасындағы ақша-несие саясатының жүргізілуі барысында экономиканың өсуіне шаруашылық жүргізуші субъектілердің

инвестициялық белсенділігінің сақталуы жағдайында іске асырылды. 2015 жылдың қорытындысы бойынша негізгі капиталға инвестициялар 7024,7 млрд. теңгені құрады, бұл 2014 жылға қарағанда нақты мәнде 3,7%-ға жоғары. Өткен 5 жылдағы орташа жылдық өсу 3,0%-ды құрады. Өсу Индустрияландыру картасына қосылған индустриялық-инновациялық және инфрақұрылымдық жобаларды, сонымен қатар «Нұрлы жол» инфрақұрылымдық дамытудың 2015 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын (бұдан әрі – «Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасы) іске асырумен қамтамасыз етілетін болады.

2015 жылы Қазақстанның сыртқы сауда айналымы 37,1%-ға (экспорт 42,5%-ға, 45,7 млрд. АҚШ долларына дейін, импорт 26,9%-ға, 30,2 млрд. АҚШ долларына дейін) төмендеді. Экспорт бойынша едәуір төмендеу Еуропалық Одақ елдеріне 45,3%-ға, Қытайға 44,0%-ға, Ресейге 32,0%-ға байқалады.

Тауар айналымының төмендеуі, көмірсутегіне бағаның түсуі, сонымен қатар ресей рублінің айтарлықтай әлсіреуі төлем балансы мен қаржы секторының жағдайына теріс әсер етті.

Ұлттық Банктің мәліметтері бойынша 2015 жылы 6,4 млрд. АҚШ долларының профицитіне қарағанда төлем балансының ағымдағы шотының тапшылығы 5,8 млрд. АҚШ долларын құрады. Сонымен бірге, қаржы шоты 10,6 млрд. АҚШ долларымен теріс сальдода қалыптасты.

2015 жылы экономикаға кредит беру серпінінің төмендеуі байқалады: жыл бойы берілген кредиттер көлемі 10599,3 млрд. теңгеден 9350,5 млрд. теңгеге дейін, 11,8 %-ға кеміді.

Банк жүйесіндегі депозиттер көлемі 2016 жылдың 1 қаңтарына 15970,5 млрд. теңгені құрап, 36,6%-ға ұлғайды. Тұрғындардың депозиттері 6792,7 млрд. теңгені құрап, 54,5%-ға өсті.

Елдің халықаралық резервтері 2016 жылдың 1 қаңтарына 91,4 млрд. АҚШ долларын құрап, жыл бойына 10,8 %-ға төмендеді, оның ішінде Ұлттық қордың активтері 13,3%-ға, 63,5 млрд. АҚШ долларына дейін төмендеді. Ұлттық банктің алтын-валюта активтері 27,9 млрд. АҚШ долларын құрап, 4,6%-ға төмендеді.

Жоғарыда айтылып кеткендей, жұмыссыздық деңгейі 2015 жылы 5,0 %-ды құрады.

Жұмыссыздықтың төмен деңгейіне қарамастан, инфляцияның өсуіне байланысты нақты жалақының индексі 2014 жылғы 103,9%-дан 2015 жылы 97,6%-ға дейін бәсеңдеген. Орта номиналды жалақы 2015 жылы бағалау бойынша 125335 теңгені құрады, бұл 2014 жылға

қарағанда 4,1 %-ға артқанын көруге болады.

2015 жылдың желтоқсанында 2014 жылдың желтоқсанына қарағанда инфляция 13,6 %-ды құрады. Инфляцияға 7,0 пайыздық тармақ (бұдан әрі – п.т.) негізгі үлесті азық-түлік емес тауарлардың 22,6 %-ға қымбаттауы қосты. Азық-түлік тауарларының бағалары 10,9 %-ға (үлесі – 4,2 п.т.), ақылы көрсетілетін қызметтерге 8,1%-ға (үлесі – 2,4 п.т.) өсті.

2016 жылы әлемдік экономиканың өсуі төмен жағдайда, сұраныс пен инвестициялық шығыстардың нашар серпінімен, инфляцияның төмен қарқынымен, жұмыссыздықтың жоғары деңгейімен сипатталады. Сонымен қатар Қазақстан экономикасы үшін жағымды үрдістерде бар: 2016 жылдың алты ай ішінде мұнай 28,5%-ға, металдар 4,6 %-ға қымбаттады.

Сыртқы факторлардың теріс әсеріне қарамастан, Қазақстан экономикасы 2016 жылғы қорытындысы бойынша оң аймаққа өтті, ЖІӨ-нің өсуі 0,1%-ды құрады.

Сонымен қатар, ЖІӨ-нің өсуіне өнеркәсіп өндірісінің 1,6%-ға, ішкі сауданың 4,9%-ға, ақпарат пен байланыстың 4,1%-ға төмендеуі теріс әсер етті.

Әлемдік экономикадағы белгісіздік жағдайының орын алуы және Қазақстанның негізгі сауда серіктестерінде ұлғаюдың құлдырауы мемлекеттің сыртқы сауда айналымына теріс әсер етті, ол ағымдағы жылдың қаңтар-мамырында 29,9%-ға, 23,0 млрд. АҚШ долларына дейін, оның ішінде экспорт 31,8%-ға, 13,7 млрд. АҚШ долларына дейін, импорт 27,0 %-ға, 9,2 млрд. АҚШ долларына дейін азайды.

Экономикалық өсу қарқының әлсіреуіне қарамастан, инвестициялық белсенділіктің 8,5%-ға, құрылыс индустриясының 6,6%-ға, көлік саласының 4,3%-ға, ауыл шаруашылығының 2,7%-ға өсуі байқалады.

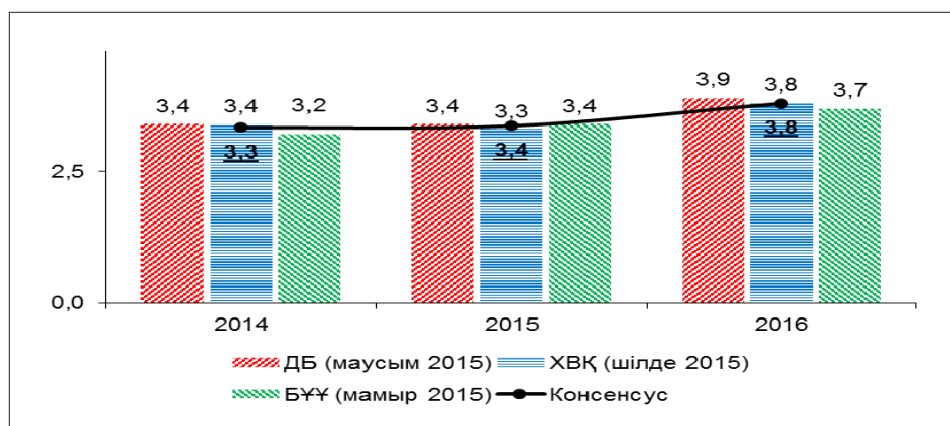
2016 жылғы маусымында 2015 жылдың желтоқсанына қарағанда инфляция 4,6%-ды құрады, оның ішінде азық-түлік тауарларға баға 5,0%-ға, азық-түлік емес тауарларға – 4,7%-ға, ақылы көрсетілетін қызметтерге – 4,1%-ға өсті.

Ағымдағы жылы экономиканың өсуі 0,5% деңгейінде бағаланады. Экономиканың өсуінің негізгі көздері өңдеу өнеркәсібі, агроөнеркәсіптік кешеннің салалары, құрылыстың ықпалы зор.

Тұтастай алғанда, сыртқы факторлардың жағымсыз әсерін нивелирлеу мен елдің қалыпты дамуы ағымдағы жылы «5 институционалдық реформаны іске асыру жөніндегі 100 қадам» Ұлт жоспарын, «Нұрлы жол» мемлекеттік бағ-

дарламасын, Қазақстан Республикасы Үкіметі мен Ұлттық Банктің экономикалық және әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз ететін дағдарысқа қарсы іс-қимыл жоспарын іске асыру есебінен қамтамасыз етілетін болады [9].

2014 жыл әлемнің жетекші экономикалары үшін өтпелі жыл болды. Дамушы елдердегі экономикалық өсу баяулаған кезде, АҚШ және Еуроаймақ сияқты дамыған елдер біртіндеп қайта қалпына келе бастады (5-сурет).

5-сурет – Әлемдік экономиканың өсуі
Ескерту – [7] мәліметтері негізінде құрастырылған

Әлемдік экономиканың өсуі көптеген халықаралық ұйымдар төмендеу жағына қарай қайта қарастырған. Әлемдік экономика 2015 – 2016 жылдары 3,4-тен 3,8%-ға дейінгі қарқынды өсіп, консенсустық көрсеткішті көрсетіп отыр.

Өткен жылы басталған оң экономикалық үрдістер ағымдағы жылы да сақталады. АҚШ пен Еуроаймақтағы жағдайдың жақсаруының арқасында дамыған елдер әлемдік экономиканың негізгі қозғаушы өсу күші болды.

Дамыған мемлекеттер тарапынан өсіп отырған сұраныс аясында нарығы қалыптасып келе жатқан елдер мен дамушы елдер экспорт көлемінің ұлғаюы есебінен (2015–2016 жылдарға тиісінше 4,4-5,2 %) дамыған. Дамыған мемлекеттер қатарынан табылу бүгінгі таңдағы Қазақстан Республикасының жаһандану жағдайында өмір сүру маңызымен ерекшеленеді.

Жаһандану үрдісі барысында, кез келген мемлекеттің экономикасы тұрақты әрі тиімді дамуға, халықтың әл-ауқатын жақсартуға, халықаралық кеңістікте бәсекеге қабілетті болу мен әлеуметті жауапты қоғам орнатуға бағытталады. Заманауи әлемдік ахуал көптеген елдердің экономикасына әсер етуші дағдарыстардың орын алып отырғанын көрсетіп келеді. Осы тұрғыда мемлекет қабылдаған салықалы саясат қана дағдарыстық жағдайдан залалсыз шығып, ілгері индустриаландыру мен инновациялық дамуға жол бастайды. ҚР

Президенті Н.Ә. Назарбаев 2015 жылдың 30 қарашасындағы Қазақстан халқына Жолдауында еліміздің ең негізгі дағдарысқа қарсы стратегиясы үш қарапайым, алайда маңызды түсініктермен: өсім, реформалар және даму барабар екендігін атап өтті. Біріншісі – бұл өсім, ең алдымен, экономикалық өсім. Ағымдағы мәселелерге қатысты, біз Қазақстанның әлемнің аса дамыған отыз елі қатарына кіруін қамтамасыз ететін экономикалық өсімнің қарқындарын қайта қалпына келтіру қажетпіз. Екіншіден – бұл реформалар. Олар экономиканың, қоғамның және мемлекеттің тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Бізге мемлекеттік және корпоративтік менеджментті, қаржы және фискалды секторларды аса терең реформалау өмір үшін маңызды болып тұр. Үшінші – бұл даму. ХХІ ғасырда дамудың басты факторы қоғамның барлық салаларының үздіксіз модернизациялау болып табылады. Біз барлық мемлекеттік, қоғамдық және жеке институттардың Жалпыға ортақ еңбек қоғамы, жоғары әлеуметтік жауапкершілік, халықтың әлжуаз таптарына бағытталған көмек қағидаларында кең ауқымды түбегейлі өзгерістер жөнінде жұмыс істеп келеміз [10].

Қазіргі таңда Қазақстан экономикасы өсуінің драйверлері болып инновациялық индустриаландыру шеңберінде құрылып жатқан экономиканың жаңа секторлары саналады. Қазақстан экономикасының барлық жетекші

салалары мен аяларына сыртқы факторлар айтарлықтай тау-кен өнеркәсібін қоса алғанда әсерін тигізді. Сұраныстың төмендеп кетуі себебінен бөлшек сауда, көлік және байланыс салаларындағы көрсетілетін қызметтер көлемі де едәуір қысқарды. Біздің экономика жаһандық дағдарыстардың негативті әсерлерін басынан кешіргеніне қарамастан, отандастарымыздың әл-ауқатын арттыру бойынша әрқашан іс-шаралар жүргізіліп келеді. Соңғы он жыл ішінде әлеуметтік салаларға мемлекеттік шығындар нақты шамада 3 есеге артты. Әлеуметтік сала мен мемлекеттік басқару саласында жұмыс бастылар саны 1,2 миллион адамнан асады. Мемлекет жәрдемақылар мен төлемдердің үлкен көлемін қамтамасыз етіп келеді. Оларды 1,5 миллионнан астам азаматтар алып жатыр [8]. Қазақстанда мемлекет – әлеуметтік жаңғырту үдерістерінің бастамашысы және басты қозғаушы күші. Мемлекеттің стратегиясы әлеуметтік қорғаудан әлеуметтік прогреске бағытымен құрылады. Бұл масылдыққа жол жоқ дегенді білдіреді. Әлеуметтік жаңғырту жолындағы айтарлықтай кедергі әлеуметтік инфантилизм секілді кең тараған құбылыс болып табылады. Оның негізінде 90-шы жылдардағы «жабайы капитализмнің» өтпелі бастапқы кезеңінде «жабысқан» еңбекке өңі айналдырылған, теріс көзқарас жатыр. Бұл игілікке жетудің алдамшы формуласы – «аз жұмыс істеп, көп табу», «ауадан ақша жасау» және тағы басқаларды абсолютке көтерді. Әлеуметтік инфантилизммен зор айтылған дәрегі тоғышарлық жаңғыртудың тежегіші болуға қабілетті. Біз көп жағдайда масылдық деңгейін төмендеттік. Сондықтан Қазақстанға, әлеуметтік реформалардың көшбасшысы ретінде, өзіне бастамашылдық алып, біздің еуразиялық интеграция бойынша барлық әріптестеріміз үшін тартымды болып табылатын әлеуметтік жаңғыртудың біртұтас моделін жасау маңызды [10].

Кез келген экономиканың тиімділігі оның екі құраушыларының болуымен анықталады, олар – жеке тұлғалардың жасампаз және іскер күші және мемлекет реттейтін шаруашылық тетігінің икемділігі [11].

Осылайша, басты назар экономикалық саясат курсы туралы емес, ақша-несие саясатын басқарудағы құралдарды таңдау, оларды қолданудың қарқындылығы мен бірізділігі туралы болып отыр. Біз экономикалық және әлеуметтік жаңғырту барынша синхронды жүруі тиістігін ескеруіміз қажет. Жаңа өндірістер, білім беру мен ғылымның жаңа жүйелері, орта тап-

ты дамыту, әлеуметтік кепілдемелерді кеңейту қазақстандықтар санасында үлкен өзгерістер қалыптастыруы тиіс. Ал бұл әлеуметтік қатынастың барлық жүйесін дер кезінде түзетуді талап ететін болады. Қазақстанның әлеуметтік саясаты халықтың әл-ауқатын жақсартуға, мемлекеттік институттардың жергілікті қоғаммен тиімді өзара байланысы мен жауапкершілікке негізделгенін көреміз. Алдында атап өткендей, халықтың әл-ауқатын жақсарту, жұмыссыздықтың алдын-алу, бизнес үшін қолайлы орта қалыптастыру мемлекеттік инвестициялық, фискалдық және ақша-несие саясаттарымен тікелей байланысты. Аталған саясаттардың дұрыс әрі ұтымды жүргізілуі ұзақ мерзімді тұрақтылық пен ілгері дамуға өз септігін беретіні сөзсіз. Осы тұрғыда ақша-несие саясатын мемлекеттік реттеу маңызы мен еліміздегі оның орны ерекше. Ұлттық шаруашылықтың тұрақты тепе-тең дамуының қажетті шарттарының бірі ақша-несие саясатын реттеудің айқын тетігін қалыптастыру болып саналады.

Мемлекеттің ақша – несие саясаты – бизнес жүйесінің көптеген субъектілерінің егемендігін бұзбайтын, экономикаға әсер етуші өте демократиялық құрал болып табылады [12].

Жалпылай айтқанда, ақша-несие саясаты бағалар тұрақтылығын, толық жұмысбастылықты және экономикалық өсуді қамтамасыз етуі қажет – бұлар оның ең жоғарғы және қорытынды мақсаттары. Ақша-несие саясаты негізгі макроэкономикалық параметрлердің өзгерісіне әкеледі: жалпыұлттық табыс, инфляция, жұмыссыздық деңгейі [13].

Бұл монетарлық әдістер арқылы экономикалық жүйеде ақша ұсынысын өзгертуі көмегімен орын алады. Ақша-несие саясатының ұлттық шаруашылық кешенінің негізгі айнымалыларына әсер ету тетігі, сондай-ақ ақша массасын арттыру мен экономика жағдайы арасындағы корреляция нәтижесі кейінгі және монетаристік теорияларда әр түрлі бағаланып, ақша билігі үшін практикалық шешім қабылдау барысында әр түрлі қолданылады [14]. Сәтті және келешекті даму үшін банктер, ең алдымен, өздерінің сапалық дамуына – яғни қызмет тиімділігін арттыруға қаржылық тұрақтылық деңгейі мен ішкі және халықаралық нарықтардағы бәсекеге қабілеттілік деңгейін арттыруға, сондай-ақ экономиканың нақты секторын қаржыландырудағы өз ролін нығайтуға ерекше назар аударуы керек. Ақша-несиелік реттеу көмегімен мемлекет экономикалық дағдарысты жеңілдетуге, инфляция өсімін

тоқтатуға ұмтылады, бұл мақсатта мемлекет ел экономикасының әр түрлі салаларына капитал салуды ынталандыру үшін несиелерді қолданады. Еліміздің ақша-несие тетігінің экономиканың дағдарыстан жандану мен өрлеуге күйзеліс арқылы шығуына даярлығы – ұлттық экономиканың кілт мәселесі. Өз кезегінде, бұл инфляциялық спекулятивтік курстан инвестициялар курсына, тауарлар мен қызметтер өндірісінің артуына әкелетін салаларға қызмет етуге қайта бағытталуға даярлық мемлекет пен банктердің үйлесімді әрекеттеріне байланысты. Мемлекеттік институттардың қаржы-экономикалық климатқа әсер етуінің тиімділігі бірінші ретті маңыздылыққа ие болып келеді. Қазақстан Республикасындағы ақша-несие саясатын мемлекеттік реттелуі бойынша артықшылықтары келесі тұжырымдармен айтуға болады.

Біріншіден, фискалды саясатпен салыстырғанда тез және икемді болуы. Орталық банк және басқа қаржы-ақша саласын реттеуші органдар күн сайын құнды қағаздардың сатылымы жөнінде шешім қабылдай отырып, ақшаның жағдайы мен пайыздық үстемеге әсер етіп отырады. Ал фискалды саясат қолданысы заңнамалық мәселелер бойынша ұзақ уақытқа кейін қалдырылуы мүмкін.

Екіншіден, бұл саясат саяси қысымнан алшақтатылған, әсіресе дамыған елдерді осындай үрдісті байқауға болады. Сонымен қатар, ақша-несие саясаты өз табиғаты бойынша жұмсақ және саяси қатынаста айтарлықтай қолданбалы. Саясаттың негативті жақтары туралы айтатын болсақ, құнды қағаздар саясаты банктер несиелер көлемін шектеуге мәжбүр болатындай резервтерді төмендетеді. Ал бұл дегеніміз ақша ұсынысын шектеуді білдіреді.

Құнсыз арзан ақшалар саясаты коммерциялық банктерге қажетті резервті қамтамасыз етуі мүмкін, алайда бұл ақша ұсынысының артуына кепілдік бермейді [15].

Осындай ахуалда бұл саясаттың қолданысы тиімсіз болады. Аталған құбылыс циклдік ассимметрия деп аталады және ол ақша-несиелік реттеуге бірқатар тосқауылдар жасауы мүмкіндік береді. Екінші теріс фактор ол ақша айналымының жылдамдығы ақша ұсынысына қарама-қарсы бағытта өзгеру үрдісіне ие, осылайша ол мемлекеттік саясаттың ақша ұсынысын реттеуі бойынша шараларға кері әсер етеді.

Яғни арзан ақшалар барысында ақша айналымы төмендейді, нәтижесінде жалпы шығындар да қысқарады, ал бұл саясаттың мақсаттарына қарама-қарсы болып келеді [16].

Қорытынды

Қазақстан Республикасының индустриялық дамуын жетілдіру үшін мемлекеттік реттеу құралдарының, атап өтсек, әлеуметтік жауапкершілік пен ақша-несие саясатының тиімділігі, артықшылықтары мен кемшіліктері, сондай-ақ қазіргі ахуалы мен даму ерекшеліктерін қамтиды. Осыларға байланысты Қазақстан үшін аймақтық саясат мақсаты – аудандар арасындағы әлеуметтік-экономикалық даму қарқынын реттеу, әр аймақтың басымдықтарын ескеру барысында жоғарғы нәтижеге қол жеткізу міндеттері осы мақсаттарға жету барысында табиғи-экономикалық ресурстарды рационалды пайдалану, аймақ тұрғындарының әлеуметтік-экономикалық жағдайларын көтеру, бастысы мемлекеттік реттеудің ақша-несиелік саясатын дұрыс басқару мен оны жүзеге асыру ерекшеліктерін айқындау қажет.

Әдебиеттер

- 1 Интернет ресурсы: <http://www.nationalbank.kz/> Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің ресми сайты. Қазақстан Республикасының Ұлттық банкінің 2013 жылғы есебі – Қазақстан Республикасының Ұлттық банкі – 2014 – 129 б.
- 2 Еделев Д.А. Безопасность и качество продуктов питания. – М: Пищевая промышленность, 2014. – 16 с.
- 3 Қазақстан Республикасының ұлттық экономика министрлігі, статистика комитеті. Электрондық ресурс: – [Кіру тәртібі]: <http://www.stat.gov.kz>
- 4 ҚР Ұлттық банкінің ақша-несие саясатының 2014-2017 жылдардағы негізгі бағыттары
- 5 Концепция развития финансового сектора Республики Казахстан до 2030 года. 22 сентября 2014 год
- 6 ҚР Ұлттық банкінің ақша-несие саясатының 2014-2017 жылдардағы негізгі бағыттары
- 7 Қоңырбаева Б.М. Ақша-кредит саясаты және трансмиссиялық механизм// «Экономическое обозрение», – 2005 – №2 – 13-27 б.
- 8 Қазақстан Республикасының Ұлттық банкінің 2013 жылғы есебі. Электрондық ресурс [Кіру тәртібі]: <http://www.nationalbank.kz/>
- 9 ҚР Президенті Н. Назарбаевтың Қазақстан халқына «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Жолдауы, 2014 жыл 11 қараша

10 Интернет ресурсы: <http://www.nationalbank.kz/> Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінің ресми сайты. Қазақстан Республикасы Үкіметінің және Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің экономикалық саясаттың 2014 жылға арналған негізгі бағыттары туралы мәлімдемесі. 17 наурыз 2014 жыл, №242 қаулысы

11 O.P. Attanasio, G. Weber Is consumption growth consistent with intertemporal optimization? Evidence from the consumer expenditure survey *J. Polit. Econ.*, 103 (1995), pp. 1121-1157

12 Giovanni Bernardo, Josh Ryan-Collins, Richard A. Werner Reconsidering QE in the UK: an Empirical Analysis of the Effect of Monetary Policy on the Real Economy, 1990–2012 University of Southampton Centre for Banking (2013) Finance and Sustainable Development Discussion Paper Series, CBFSD DP No. 1–2013

13 Jenny Castle, Josh Ryan-Collins, Richard Werner UK monetary Policy and Economic Growth, 1963-2012: an Empirical Analysis Centre for Banking, Finance and Sustainable Development (2014) Discussion Paper No. 1–2014

14 Cúrdia, V., and Woodford, M. (2011), «The Central-Bank Balance Sheet as an Instrument of Monetary Policy,» *Journal of Monetary Economics*, 58(1), 54-79

15 Galí, J. (2015), *Monetary policy, inflation and the business cycle: An introduction to the New Keynesian framework and its applications*, Princeton: Princeton University Press

16 Gertler, M., and Karadi, P. (2011), «A Model of Unconventional Monetary Policy,» *Journal of Monetary Economics*, 58(1), 17-34

17 Woodford, M. (2011), «Optimal Monetary Stabilization Policy,» in Friedman, B.M., and Woodford, M. (eds) *Handbook of Monetary Economics*, Amsterdam: North-Holland, 3B, 723-828

18 Favaretto, F. and Masciandaro, D. (2016). Doves, hawks and pigeons: Behavioral monetary policy and interest rate inertia. *Journal of Financial Stability*, 27, pp. 50-58.

19 Hommes, C., Massaro, D. and Weber, M. (2015). *Monetary Policy under Behavioral Expectations: Theory and Experiment*. Tinbergen Institute Discussion Paper.

20 Rustamli, N. and Abbas, G. (2014). *Monetary policy: psychology and expectations*. Academic Views, January 2014.

21 Yellen, J.L. (2007). *Implications of Behavioral Economics for Monetary Policy*. Federal Reserve Bank of Boston Conference: «Implications of Behavioral Economics for Economic Policy».

22 Auclert A (2017), «Monetary Policy and the Redistribution Channel», NBER (National Bureau of Economic Research) Working Papers 23451.

23 Hughson H, G La Cava, P Ryan and P Smith (2016), «The Household Cash Flow Channel of Monetary Policy», *RBA Bulletin*, September, pp 21–30.

References

1 Интернет-ресурсы: <http://www.nationalbank.kz/> Официальный сайт Национального банка Республики Казахстан. Отчет Национального банка Республики Казахстан за 2013 год - Национальный банк Республики Казахстан - 2014 год - 129 с.

2 Edelev D.A. Bezopasnost' i kachestvo produktov pitaniya -M: Produkty pitaniya i napitki, 2014. - 16 s.

3 Министерство национальной экономики Республики Казахстан, Комитет статистики. Электронный ресурс: - [Vhod v sistem]: <http://www.stat.gov.kz>

4 Osnovnye principy denezhno-kreditnoj politiki Nacional'nogo banka Respubliki Kazahstan na 2014-2017 gody

5 Konceptsiya razvitiya finansovogo sektora Respubliki Kazahstan do 2030 goda. 22 sentjabrja 2014 goda

6 Osnovnye napravleniya denezhno-kreditnoj politiki Nacional'nogo banka Respubliki Kazahstan na 2014-2017 gody

7 Konyrbaeva B.M. Denezhno-kreditnaja politika i mehanizm peredachi // *Jekonomicheskij obzor*, 2005 - № 2 - 13-27 s.

8 Otchet Nacional'nogo banka Respubliki Kazahstan na 2013 god. Elektronnyj resurs [Entry]: <http://www.nationalbank.kz/>

9 Obrashhenie Prezidenta Respubliki Kazahstan Nursultana Nazarbaeva k narodu Kazahstana «Nurly Zhol - Put' v budushhee», 11 nojabrja 2014 g.

10 Интернет-ресурсы: <http://www.nationalbank.kz/> Официальный сайт Национального банка Республики Казахстан. Правительственное Правительство Республики Казахстан и Национальный банк Республики Казахстан по экономическим политике на 2014 год

11 O.P. Attanasio, G. Rost potrebleniya WeberIs v sootvetstvi s mezhvremennoj optimizaciej? Dannye iz obsledovanija potrebitel'skih rashodov *Dzh. Polit. Econ.*, 103 (1995), pp. 1121-1157

12 Dzhovanni Bernardo, Dzhosh Rajan-Kollinz, Richard A. Verner Peresmotr QE v Velikobritanii: jempiricheskij analiz vlijaniya denezhno-kreditnoj politiki na real'nuju jekonomiku, 1990-2012 Centr bankovskogo dela Universiteta Sautgemptona (2013) *Finansy i ustojchivoe razvitie Serija diskussionnyh dokumentov*, CBFSD DP № 1-2013

13 Dzhenni Kasl, Dzhosh Rajan-Kollinz, Richard Verner Valjutnaja politika i jekonomicheskij rost Velikobritanii, 1963-2012: Centr jempiricheskogo analiza dlja bankovskogo dela, finansov i ustojchivogo razvitiya (2014 god) *Diskussionnyj dokument № 1-2014*

14 Cúrdia, V. and Woodford, M. (2011), «Balans Central'nogo banka kak instrument denezhno-kreditnoj politiki», *zhurnal «Valjutnaja jekonomika»*, 58 (1), 54-79

15 Galí, Dzh. (2015), *Denezhno-kreditnaja politika, infljacija i biznes-cikl: vvedenie v novuju kejnzijskiju strukturu i ee prilozhenija*, Prinston: Prinstonskij universitetskij press

16 Gertler M. i Karadi P. (2011), «Model' netradicionnoj denezhno-kreditnoj politiki», *zhurnal «Valjutnaja jekonomika»*, 58 (1), 17-34

17 Woodford M. (2011), «Optimal'naja politika denezhno-kreditnoj stabilizacii», v Friedman, B.M. and Woodford, M. (eds) *Spravochnik po denezhno-kreditnoj jekonomike*, Amsterdam: Severnaja Gollandija, 3B, 723-828

- 18 Favaretto F. i Maskiandaro D. (2016). Golubi, jastreby i golubi: povedencheskaja denezhno-kreditnaja politika i inercija procentnyh stavok. Journal of Financial Stability, 27, pp. 50-58.
- 19 Hommes, C., Massaro, D. and Weber, M. (2015). Denezhno-kreditnaja politika pri povedencheskih ozhidaniyah: teorija i jeksperiment. Diskussionnyj dokument Instituta Tinbergena.
- 20 Rustamli, N. i Abbas, G. (2014). Denezhno-kreditnaja politika: psihologija i ozhidaniya. Akademicheskie vzgljady, janvar' 2014 goda.
- 21 Yellen, J.L. (2007). Posledstvija povedencheskoj jekonomiki dlja denezhno-kreditnoj politiki. Federal'nyj rezervnyj bank Bostonskoj konferencii: «Posledstvija povedencheskoj jekonomiki dlja jekonomicheskoj politiki».
- 22 Auclert A (2017), «Denezhnaja politika i kanal pereraspredelenija», NBER (Nacional'noe bjuro jekonomicheskikh issledovanij) Rabochie materialy 23451.
- 23 Hughson H, G La Cava, P Ryan and P Smith (2016), «Kanal denezhnoj nalichnosti domohozjajstva denezhnoj politiki», Bjulleten' RBA, sentjabr', str. 21-30.

Барлықов Е.К.

э.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана қ. Қазақстан, e-mail: erbolat_barlykov@mail.ru

**ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ
МЕМЛЕКЕТТІК-ЖЕКЕ МЕНШІК ӘРІПТЕСТІК ЖОБАЛАРЫН
ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ**

Мақалада денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік-жеке меншік серіктестік жобаларын жүзеге асырудың қазіргі жағдайы қарастырылған. Мақаланың өзектілігі денсаулық сақтау саласына бұдан арғы реформалар жүргізу халықтың қолжетімді және сапалы қызметтерге сұранысына жауап беретін инфрақұрылымды қалыптастыруға негізделеді. Сонымен қатар әлеуметтік бағдарламаларды іске асырудағы мемлекеттік-жеке меншік әріптестік тетіктерін қолдану қажеттілігінде болып табылады. Қоғамдық қызметтер мен инфрақұрылым саласындағы өсіп келе жатқан қажеттіліктер бюджеттік және қаржылық саладағы шектеулермен үйлесімді болып табылатын көптеген әлеуметтік-экономикалық жобаларды іске асыруды талап етеді. Мұндай жағдайда тікелей мемлекеттік реттеуге баламалы экономикаға әсер ету жолдары мен жаңа нысандарын іздеу өзекті мәселе болып отыр. Мақалада денсаулық сақтау объектілерінің салынған жылдары, денсаулық сақтау объектілерінің құрылымы, денсаулық сақтау саласындағы ірі жергілікті мемлекеттік-жеке меншік жобалары қарастырылған. ҚР ДСМ жобаларды концессия шарты шеңберінде келісім-шарттық мемлекеттік-жеке меншік әріптестікке сәйкес жүзеге асыруды жоспарлап отыр. Яғни концессиялық жобаларды жүзеге асыру бойынша мемлекеттің атынан ҚР ДСМ және жеке әріптестік субъектісі ынтымақтастығы денсаулық сақтау саласын, медициналық білім мен медициналық ғылымды дамытуға ықпал ететін болады. Сондықтан бұл жобалар әлеуметтік инфрақұрылым мен тіршілікті қамтамасыз ету объектісін қаржыландыру, құру және пайдалануға бағытталған. Қарастырылып жатқан жобалардың шеңберінде Концедент Концессионерді таңдау жөніндегі конкурс ұйымдастырушысы болады және онымен концессия келісім-шартын орнатады. Концессионер концессия объектісін салады және оны мемлекеттік меншікке береді.

Түйін сөздер: Мемлекеттік-жеке меншік әріптестік, концессия, интеграция, инвестиция, стационар.

Barlykov E.K.

c.e.s., assistant of professor, L.N.Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Kazakhstan, e-mail: erbolat_barlykov@mail.ru

**The current state of implementation
of the public-private partnership project in the field of health**

The article examined the current state of implementation of the public-private partnership project in the field of public health. The relevance of the article is to create an infrastructure that meets the demand for affordable and quality services for the further implementation of health reforms. Also, the application of public-private partnership is necessary in the implementation of social programs. Services in the field of infrastructure and public needs that are compatible with budgetary and financial constraints require the implementation of many socio-economic projects. In this case, it will be relevant to search for new forms of state regulation and the impact on the economy directly from alternative ways. The article considers the years of construction of public health facilities, the structure of health facilities, major public-private projects in the field of health. The Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan plans to implement projects within the concession agreement in accordance with the contract system of

public-private partnership. This means that the implementation of concession projects on behalf of the State of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan and the subject of private partnership and cooperation will contribute to the development of the healthcare, medical education and medical science. Therefore, these projects are aimed at financing, building and using the facility for the creation of social infrastructure and life support. Based on the reviewed projects, the Grantor becomes the organizer of the tender for the choice of the Concessionaire, and concludes the concession contract. The concessionaire constructs the concession object and issues it into state ownership.

Key words: Public-private partnership, concession, integration, investment, hospital.

Барлыков Е.К.

э.н., доцент, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Казахстан, e-mail: erbolat_barlykov@mail.ru

Текущее состояние реализации государственно-частного партнерского проекта в области здравоохранения

В статье рассмотрено текущее состояние реализации государственно-частного партнерского проекта в области здравоохранения. Актуальность статьи заключается в формировании инфраструктуры, отвечающей спросу на доступные и качественные услуги для дальнейшего проведения реформ в области здравоохранения. Также применение государственно-частного партнерства является необходимым для реализации социальных программ. Услуги в области инфраструктуры и общественных нужд, которые совместимы с ограничениями в бюджетной и финансовой сфере, требуют реализации многих социально-экономических проектов. В таком случае будет актуальным поиск новых форм государственного регулирования и воздействия на экономику непосредственно из альтернативных путей. В статье рассмотрены годы постройки, постройки объектов здравоохранения, структура объектов здравоохранения, крупные государственно-частные проекты в области здравоохранения. МЗ РК планирует осуществить проекты в рамках договора концессии в соответствии с контрактной системой государственно-частного партнерства. Это означает, что реализация концессионных проектов от имени государства МЗ РК будет способствовать развитию сферы здравоохранения, медицинского образования и медицинской науки. Поэтому эти проекты направлены на финансирование, строение и пользование объекта для создания социальной инфраструктуры и жизнеобеспечения. На основе рассмотренных проектов Концедент становится организатором конкурса по выбору Концессионера, а также заключает договор концессии. Концессионер строит объект концессии и выдает его в государственную собственность.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство, концессия, интеграция, инвестиция, стационар.

Кіріспе

Жаһандық экономикалық дағдарыс әлем мемлекеттерінде мемлекеттің кірістері көлемінің төмендеп, бюджеттің барлық деңгейінде қаражаттарының кемуіне және оның нәтижесіндегі өңірлік және деңгейлерде инвестициялық жобалардың қаржыландыруының төмендеуіне алып әкелді. Алайда, экономиканың көпсалалары ірі қаражатты инвестицияларды талап етеді, ал мемлекетте бұл жобаларды бюджет көзінен қаржыландыруға мүмкіндік болмайды. Аталған жағдайда, жекеменшік тарап капиталын тарту әлемдік тәжірибеде кең таралған.

Мемлекет пен жеке сектордың ынтымақтастығының бұл нысаны «мемлекеттік-жеке меншік серіктестік» деген атауға ие бол-

ды. Мемлекеттік-жеке меншік серіктестікке қызығушылық бұрынғы кезден бар, мәселен, алғаш рет Францияда 1552 жылы концессия негізінде (мемлекеттік-жеке меншік серіктестіктің кең таралған нысаны) канал салынған [1].

XX ғасырдың басында орын алған әлемдік дағдарыстан кейін мемлекеттік-жеке меншік серіктестік қағидатымен АҚШ-та мемлекет пен мұнай компаниялары бірігіп, оның нәтижесінде АҚШ кәсіпкерліктің осы секторында әлем бойынша алдыңғы қатарда орын алды.

Дамушы елдерде, өз кезегінде, XX ғасырдың 90-шы жылдары мемлекеттік-жеке меншік серіктестік жоғары қарқынмен даму үстінде болды: 1990 – 2001 жылдары төмен және орта табысы бар 130-дан аса елде инфрақұрылымдық жобаларға жеке меншік капиталды тарту бойынша бағдарламалар қабылданып, жеке

кәсіпкерлер 750 млрд. АҚШ доллары көлемінде инвестициялар құйылған 2,5 мың инфрақұрылымдық жобаларға қатысқан [2].

Қазақстанда мемлекеттік-жеке меншік серіктестік тетіктерін қолданудың заңнамалық негізі концессиялар шарттары бойынша туындаған өзара қарым-қатынастарды реттеу бөлігінде 1991 жылы салынған.

«Концессиялар туралы» Қазақстан Республикасының бірінші Заңы Қазақстан Республикасының аумағында объектілерді шетелдік инвесторларға концессияға берудің ұйымдастырушылық, экономикалық және құқықтық талаптарын реттеп берді.

«Концессиялар туралы» Қазақстан Республикасының жаңа Заңы 2006 жылы 7 шілдеде қабылданғаннан кейін мемлекеттік меншік объектілерін құру құқығын шетелдік инвесторларға ғана емес, дегенмен Қазақстан Республикасының резиденттері заңды тұлғаларға да беру мүмкіндігі пайда болды.

Заңда концессияның құқықтық талаптары концессионерді мемлекеттік қолдау мен оны жасасу үдерісінде туындайтын қоғамдық қатынастарды реттеу, концессия шарттарын орындау және тоқтату түрлері айқындалды.

Мемлекеттік-жеке меншік серіктестікке қатысты ең басты заңнамалық құжат – «Мемлекеттік-жеке меншік серіктестік туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 31 қазанда қабылданды [3].

Бұл Заң мемлекеттік-жеке меншік серіктестіктің құқықтық жағдайларын, оның жүзеге асырылу тәсілдерін айқындайды және мемлекеттік-жеке меншік серіктестік жобасын дайындаумен жүзеге асыру, мемлекеттік-жеке меншік серіктестік шартын жасасу, орындау және тоқтату процесінде туындайтын қоғамдық қатынастарды реттеуге бағытталған.

Бүгінгі күні әлем елдерінде мемлекеттік-жекеменшік серіктестіктің даму деңгейлері мен бағыттары әртүрлі және олардың кейбірінде, соның ішінде Қазақстанда да бұл қарым-қатынастардың қалыптасуы мен ендірілуі осы күнге дейін әлі жүргізіліп жатыр.

Заңның қабылдануына байланысты инвесторлар үшін Қазақстанда мемлекеттік-жеке меншік серіктестік нарығын нақты қызықты ететін көптеген құралдар қазақстандық тәжірибеге енгізілді. Ал мемлекеттік-жеке меншік серіктестіктің жаңа механизмдері мен процедуралары енді биліктің атқарушы органдарына аймақтарда әлеуметтік маңызды инфрақұрылымды дамыту мәселесін мемлекеттік-жеке

меншік серіктестік есебінен шешуге мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта мемлекеттік-жеке меншік серіктестіктің құқықтық алаңқайын жетілдіру жөніндегі жұмыс жалғасуда, заңға жалғас нормативтік-құқықтық база жасалуда, ол мемлекеттік-жекешелік жөніндегі мәмілелердің көптеген ерекшеліктерін реттеуге мүмкіндік береді, олар әлеуметтік маңызды және ұзақ мерзімді болады.

Жалпы мемлекеттік-жекеменшік серіктестіктің дамуын келесідей кезеңдерге бөлуге болады:

1) дайындалу (анықталған сала бойынша мемлекет саясатын пысықтау, қажетті заңнамаларды талдау және әзірлеу, осы сияқты мәселелермен айналысатын арнайы жеке ұйымдар құру және т.б.);

2) енгізу (МЖС-ті қолдану аясын кеңейту, жобаларды қаржыландырудың жаңа бағыттарын зерделеу, заңнамалық, әкімшілік кедергілерді жою, МЖС жүйесінің біртұтастығын қалыптастыру және т.б.);

3) жетілдіру (әдістемелік ережелер мен нұсқаулықтарды әзірлеу, МЖС-ті жүзеге асыру модельдерін жетілдіру, жобаларды қаржыландырудың оңтайландырылған схемасы, МЖС мәселелері бойынша біліктілігі жоғары мемлекеттік қызметкерлер) [3].

Тәжірибелік бөлім

Мемлекеттік-жеке меншік әріптестіктің түрлі аспектілері және оның қалыптасу процесі мен қызмет ету технологиясын батыс ғалымдарының еңбектерінде қарастырылған. Оның ішінде: Т. Барнекова, Р. Бойл, Л. Джебзирски, М.Б. Джеррард, С. Китадзима, Ф. Кук, Д. Ричтің еңбектері ерекшеленеді. Қазақстан мамандары мен ғалымдары Э.С. Мадиярова, Т.М. Матаева, Ж.А. Тайжанова еңбектерінде де мемлекеттік-жеке меншік әріптестікті мемлекеттік өмір қызметінің түрлі салаларында пайдаланудың тиімділігі мәселесі қарастырылған.

Зерттеудің әдіснамалық негізі – танымның диалектикалық әдісі. Зерттеу барысында жалпы ғылыми әдістер (модельдеу, талдау, синтездеу, шегеру, жіктеу, жүйелік тәсіл) және танымдық әдістер (статистикалық әдістер) қолданылды.

Бюджеттік қаражаттың шектеулігі жағдайында Қазақстан Республикасында мемлекеттік – жеке меншік әріптестікті дамыту денсаулық сақтау инфрақұрылымына инвестициялар тарту бойынша құрал ретінде ғана емес, медициналық

қызметтердің қолжетімділігі мен сапасын жоғарылату тетігі ретінде де жаңа бағдардағы экономикалық саясаттың маңызды құрауышы ретінде қаралады.

Денсаулық сақтау саласында мемлекеттік-жеке меншік серіктестікті бұдан арғы дамытуды қамтамасыз ету шеңберінде келесі жұмыстар атқарылды:

а) МЖС жобаларын дайындау және жүзеге асыру бойынша:

1. Денсаулық сақтау объектілерін салу қажеттілігі айқындалып, жергілікті деңгейдегі инфрақұрылымдық жоспарлар өзектендірілді;

2. Сенімгерлік басқаруға беру жобаларын іріктеу және оларды жеке секторға берудің шарттары мен талаптары әзірленді;

3. Әлеуетті МЖС және сенімгерлік басқаруға беру жобаларының тізбесі қалыптастырылды;

4. Денсаулық сақтау облысында екі республикалық концессиялық жобалар бойынша құжаттама әзірленуде.

ә) МЖС жобаларын жүзеге асыру үшін жағдай жасау және жергілікті органдарға әдістемелік қолдау көрсету бойынша:

1. МЖС жобалары рәсімдерін оңтайландыру ұсыныстары әзірленді;

2. Жергілікті денсаулық сақтау жобаларын мониторингілеу жүргізіледі;

3. ҚР ДСМ интернет ресурсында тоқсандық негізде МЖС жобалары бойынша ағымдағы жағдай мониторингі жарияланады;

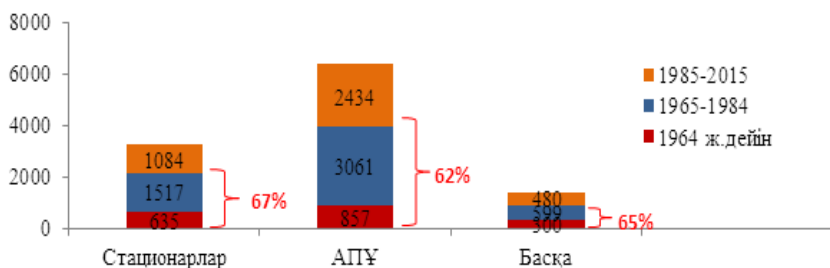
б) халықаралық қаржы ұйымдары және әлеуетті инвесторлармен өзара қарым-қатынас бойынша:

Осы орайда екі жақты кездесулер, кеңестер шеңберінде жекеше секторды тұрақты түрде ақпараттандыру жүргізілді. Проблемалық мәселелер «Атамекен» ҰКП жұмыс тобы мен Бизнес кеңесі санында талқыланады.

Қазақстан Республикасындағы денсаулық сақтау ұйымдарының басым бөлігі 1965 – 1984 жылдары салынған (1-сурет).

Инфрақұрылымды жаңарту құралдарының бірі болып мемлекеттік-жеке меншік серіктестік тетіктері қолданылады.

Бүгінгі таңда 11 жергілікті МЖС жобалары бойынша жекеше әріптесті анықтау конкурстары жарияланды (Солтүстік Қазақстан облысы – 1, Атырау облысы – 1, Оңтүстік Қазақстан облысы – 1, Қостанай облысы – 2, Павлодар облысы – 2, Астана – 4), 3 МЖС жобасы (Ақтөбе облысы – 2, Астана – 1) бойынша шарт жасасуда және Ақтөбе облысында 1 жоба бойынша шарт жасалды («Қалалық жедел және шұғыл медициналық жәрдем бекетін салу және пайдалану») [4].

1-сурет – Денсаулық сақтау объектілерінің салынған жылдары
Ескерту: Автормен құрастырылған

Денсаулық сақтау саласына бұдан арғы реформалар жүргізу халықтың қолжетімді және сапалы қызметтерге сұранысына жауап беретін инфрақұрылымды қалыптастыруға негізделеді.

Денсаулық сақтау объектілерінің құрылымына тоқтайтын болсақ, олардың басым бөлігі мемлекеттік ұйымдар, оның ішінде ең жиі кездесетіні – медициналық пункттер, дәрігерлік амбулаториялар және жеке меншік ұйымдар 1069 бірлікті құрайды (2-сурет).

Тік және көлбеу интеграция, сонымен бірге денсаулық сақтау объектілерін біріктіру арқылы денсаулық сақтау инфрақұрылымын жетілдіру жүргізілетін болады.

Көлбеу интеграция қызметтердің сабақтастығын, толықтығын және сапасын арттыруға мүмкіндік береді (мәселен, аудандық аурухана мен емхананың бірігуі, бір бейінді клиникалардың көп бейінділермен бірігуі).

Тік интеграция басқаруға икемділікті және тиімділікті көтеруге мүмкіндік береді (мәселен,

облыстық және аудандық туберкулезге қарсы диспансерлердің бірігуі) [4].

Стратегиялық даму мақсаттарының, денсаулық сақтау объектілерін жобалаудың, салудың, жарактандырудың халықаралық стандарттарын бейімдеудің және медициналық көрсетілетін қызметтер сапасын қамтамасыз етудің негізінде денсаулық сақтау жүйесінің біртұтас инфрақұрылымын дамытуға ұзақ мерзімді қажеттілікті айқындау бойынша жұмыс жалғасады.

Денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік – жеке меншік әріптестік жобаларының тізбесі 70 жобаны құрайды (емханалық, стационарлық ұйымдар басым) қамтиды, олардың ішінде: 2 – республикалық (Алматы және Қарағанды медициналық университеттері жанындағы 300 төсекке арналған көпбейінді ауруханалар); 45 – жергілікті (Ақмола – 3, Ақтөбе – 4, Алматы – 2, Атырау – 1, ШҚО – 2, Қостанай – 3, Қызылорда – 1, Маңғыстау – 2, Солтүстік Қазақстан – 1, Павлодар – 2, Оңтүстік Қазақстан – 10, Астана қ. – 4, Алматы қ. – 10).

Жергілікті маңызы бар жобалар әртүрлі дайындық сатысында (1-кесте):

– жоспарлаудың бастапқы сатысында 15 жоба жатыр (Ақмола – 2, Қостанай – 1, Павлодар – 2, Алматы – 10).

– инвестициялық ұсынысты әзірлеу және сараптамадан өту сатысында 1 жоба бар (Ақмола облысы);

– 15 жоба бойынша концессиялық жобаларды консультациялық сүйемелдеуді қаржыландыруға арналған өтінім (Ақтөбе – 4, Қостанай – 2, ОҚО – 9);

– концессиялық ұсынысты, жобаның тұжырымдамасын, концессиялық жобаның ТЭН, конкурстық құжаттаманы, концессия шартының жобасын әзірлеу және сараптамадан өту сатысында 6 жоба (Атырау – 1, Қызылорда – 1, Маңғыстау – 2, Солтүстік Қазақстан – 1, Оңтүстік Қазақстан – 1);

– концессионерді таңдау бойынша конкурстық өткізу сатысында – 8 жоба (Астана қ. – 4, Алматы облысы – 2, ШҚО – 2) [4].

2-сурет – Денсаулық сақтау объектілерінің құрылымы
Ескерту: Автормен құрастырылған

1-кесте – Денсаулық сақтау саласындағы ірі жергілікті мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобалары.

Атауы	Сипаттамасы
«Ақтау қаласында көпбейінді аурухана салу және пайдалану, Маңғыстау облысы»	Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспарының бөлігі Жалпы инвестициялар – 72 млн. АҚШ доллары Қуаты – 300 кереует Мемлекеттік қолдау шаралары: Қазақстан Республикасының бюджеттік заңнамасына сәйкес концессионердің инвестициялық шығындарын өтеу Келісімшарт – ВТО Құрылыс кезеңі – 3 жыл, 2016 – 2019 Пайдалану кезеңі – 27 жыл, 2019 – 2046 Жобаның жай-күйі – концессиялық ұсыныс әзірлеу сатысында.
«Шығыс Қазақстан облысының Өскемен қаласында көпбейінді аурухана салу және пайдалану»	Жобаны іске асыру мақсаты: Жоғары сапалы медициналық қызмет көрсету Жобаның өндірістік қуаты – 300 кереует Объектінің (-лердің) жоспарланған салу құны – 60 млн. АҚШ доллары Құрылыс кезеңі – 2 жыл Пайдалану кезеңі – 28 жыл Болжанатын мемлекеттік қолдау шаралары – Қазақстан Республикасының бюджеттік заңнамасына сәйкес концессионердің инвестициялық шығындарын өтеу Жобаның жай-күйі – конкурстық құжаттама әзірлеу сатысында.

Денсаулық сақтау саласындағы республикалық концессиялық жобаның бірі –

1	2
«Шығыс Қазақстан облысының Семей қ. Қалалық балалар ауруханасын салу және пайдалану»	<p>Жобаны іске асыру мақсаты: Қазақстан Республикасының тұрақты әлеуметтік-демографиялық дамуын қамтамасыз ету үшін Семей қаласындағы балалардың денсаулығын жақсарту; Семей қаласындағы балалардың білікті және мамандандырылған медициналық көмекпен қамтуды арттыру.</p> <p>Жобаның өндірістік қуаты – 200 кереует</p> <p>Объект құрылысының жоспарланған құны – 39,2 млн. АҚШ доллары</p> <p>Құрылыс кезеңі – 2 жыл</p> <p>Пайдалану кезеңі – 28 жыл</p> <p>Болжанатын мемлекеттік қолдау шаралары – Қазақстан Республикасының бюджеттік заңнамасына сәйкес концессионердің инвестициялық шығындарын өтеу</p> <p>Жобаның жай-күйі – конкурстық құжаттама әзірлеу сатысында</p>
Ескерту: Автормен құрастырылған	

Алматы медициналық университеті жанындағы 300 төсекке арналған көпбейінді аурухана салу және пайдалану жобасы.

ҚР ДСМ жобаны концессия шарты шеңберінде келісімшарттық мемлекеттік-жекешелік әріптестікке сәйкес жүзеге асыруды жоспарлап отыр. Концессиялық жобаны жүзеге асыру бойынша мемлекеттің атынан ҚР ДСМ және жеке әріптестік субъектісі ынтымақтастығы денсаулық сақтау саласын, медициналық білім мен медициналық ғылымды дамытуға ықпал ететін болады. Жоба әлеуметтік инфрақұрылым мен тіршілікті қамтамасыз ету объектісін қаржыландыру, құру және пайдалануға бағытталған. Қарастырылып жатқан жобаның шеңберінде Концедент Концессионерді таңдау жөніндегі конкурс ұйымдастырушысы болады және онымен концессия келісімшартын орнатады. Концессионер концессия объектісін салады және оны мемлекеттік меншікке береді. ҚазҰМУ мемлекеттік меншікке қабылдауға жататын концессия объектісі бекітілген мемлекеттік заңды тұлға болып айқындалады. Содан кейін, концессия объектісі Концессионерге жаңа университеттік аурухананы техникалық пайдалану үшін пайдалану және иелік ету құқығы беріледі.

Объектіні пайдалануды концессия объектісін техникалық пайдалану үшін жауап беретін Концессионер мен концессия объектісіне операциялық пайдалануға жауап беретін және медициналық қызмет/ҚазҰМУ бірлесіп жүзеге асырады.

Концессия шарты 16 жыл мерзімге жасалады және концессия шартының әрекет мерзімі аяқталған күнге дейін, егер шарттың талаптарына

сәйкес қосымша кезеңге ұзартылмаса әрекет етеді.

Жаңа университеттік аурухананың құрылысты қаржыландыру үшін жеке инвесторлардың меншікті және қарыз қаражаты тарту жоспарлануда.

Концессионердің жобаны жүзеге асыру кезеңіндегі инвестициялық шығындары оған пайдалану теңгерілетін болады. Төлем тетігі ретінде қолжетімділік үшін төлемдер схемасы тандалған (концедент концессионерге).

Қолжетімділік үшін төлемақы пайдалану және инвестициялық шығындарға өтемақы, сондай-ақ басқару үшін сыйақыны көздейді. Осылайша, осы тетікті пайдалану кезінде сұраныс тәуекелі Концедентке көшіріледі және Жобаның инвесторлар үшін тартымдылығын арттырады.

Концессионерге мемлекеттік қолдау шараларын ұсыну жоспарланбайды.

Концессионер сыйақы ретінде талап етілетін табыстылық нормасына сай қолжетімділік үшін ақы алады. Оның табыстылығы медициналық қызметтердің Операторымен көрсетілген медициналық қызмет көлеміне тәуелді болмайды, бірақ объектіні пайдалану және сервистік қызмет көрсету бойынша көрсетілетін қызметтердің сапасына тәуелді болады. Қолжетімділік төлем қолдану халықаралық тәжірибеге және ҚР заңнамасына сәйкес келеді.

Жоба шеңберінде Концедент Концессионерге концессия Объектісін мемлекет меншігіне беру сәтінен шарттың қолданылу мерзімі аяқталғанға дейін концессиялар туралы Заңға сәйкес Концессионерге мынадай төлемдерді жүзеге асыратын болады:

- инвестициялық шығындардың өтемақысы;
- пайдалану шығындарының өтемақысы;
- басқару үшін сыйақы.

Инвестициялық шығындардың өтемақысы концессия Объектісін құру үшін шығындарды, олардың көзіне қарамастан, өтеу үшін Концессионерге төленеді.

Пайдалану шығындарының өтемақысы Концессионерге концессия Объектісін басқару бойынша қызмет көрсетуге байланысты шеккен шығындарды өтеу үшін төленеді.

Басқару үшін сыйақы Концессионерге концессия Объектісін басқару бойынша мыналарды қамтитын қызметтер үшін төленеді:

- концессия Объектісін жобалауды басқару;
- концессия Объектісінің құрылысын басқару;
- тұтынуды басқару – Медициналық оператордың концессия Объектісін тікелей мақсаты бойынша пайдаланумен байланысты қызметтерді жүзеге асыру жөніндегі операциялар кешені;

– техникалық қызмет көрсетумен және пайдаланумен байланысты басқару.

Концессия Объектісін басқару бойынша қызметтер мазмұны, басқару үшін сыйақы мөлшері және төлем кестесі коммерциялық жабу кезінде анықталатын болады.

Концедент төлемдерінен басқа Концессионер қосымша өзге де қызметтен кірістер мүмкіндігіне ие болады:

- стационарлық емдеудегі емес тұлғаларға тамақтандыру;

- белгілі біралаңдарды жалға беру;
- басқа да денсаулық сақтау ұйымдарының медициналық қалдықтарын кәдеге жарату;
- концессия Объектісі аумағында дәрілік заттарды сату және өзге де заңдарда және концессия шартында тыйым салынбаған қызметтер [5].

Қорытынды

Қорытындылай келе, денсаулық сақтау саласысында мемлекеттік-жеке меншік әріптестік тетіктерін қолдану белсенді қарқында дамып келеді. Жоба құны төмен және жүзеге асыру рәсімдері республикалық жобаларға қарағанда оңтайландырылған жергілікті жобалар бойынша мемлекеттік-жеке меншік шарттарын жасасуда жергілікті атқарушы органдардың белсенділігін арттыру қажеттілігі айқын. Мемлекеттік-жеке меншік әріптестік тетіктерін қолдану жүйесін жетілдіру мемлекеттің экономикалық дамуының артып келе жатқан қажеттіліктеріне, сондай-ақ Қазақстанның келешекке тұрақтылығын анықтайтын факторларына сәйкес келеді. Мемлекеттік-жеке меншік әріптестік құралдары ел экономикасының жақсаруына, сондай-ақ тұтынушылардың қажеттіліктерін толық қанағаттандыруға қызмет етеді. Жергілікті атқарушы органдар жүйелі, толыққанды жұмыс істейтін, тиімді, әрі ашық құрылымдарды жасақтауға барша жағдай жасауы керек.

Әдебиеттер

- 1 Антонова К.А. Международный опыт управления проектами ГЧП // Система государственного и муниципального управления: проблемы и перспективы развития: сборник научных статей. – М.: Издательство ООО «ПКЦ Альтекс». – 2010. – С. 9-19.
- 2 Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің 2014-2018 жылдарға арналған стратегиялық даму жоспары;
- 3 Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау саласында мемлекеттік-жеке меншік серіктестікті дамыту [Электрондық ресурс]: – Кіру тәртібі: <http://mz.gov.kz/kk/kategori/ravzvitie-gosudarstvenno-chastnogo-partnerstva-v-zdravooohranenii-respubliki-kazahstan-0>
- 4 Горбань Т.С. Государственно-частное партнерство как приоритетное направление повышения инвестиционной активности внешнеэкономического комплексарегиона // Экономические науки. Научно-информационный журнал. – 2013. – № 1 (98). – С. 67-68.
- 5 Горкуша О.А. Анализ развития инвестиционной активности муниципального образования (на примере Ставропольского края) // Научно-технические ведомости СПбГПУ. – 2014. – №1-2(75). – Т.1. – С. 24.
- 6 Горшенина Е.В. Социально-экономическое состояние региона. – Тверь: ТСГХА, 2015. – С. 6–7.
- 7 Мацкуляка И.Д. Государственные и муниципальные финансы. // Финансы и статистика. – 2012. – 624 с.
- 8 Jin, X., Zhang, G., 2011, Modelling optimal risk allocation in PPP projects using artificial neural networks, International Journal of Project Management 29, 591–603.
- 9 Xu, Y., Sun, C., Skibniewski, M.J., Chan, A.P.C., Yeung, J., Cheng, H., 2012, System dynamics (SD)-based concession pricing model for PPP highway projects, International Journal of Project Management 30, 240–251.
- 10 Kateja, A. (2012) Building infrastructure: Private participation in emerging economies. Social and Behavioral Sciences, 37, 368-378

- 11 Spratt, S. & Collins, L.R. (2012) Development Finance Institutions and Infrastructure: A Systematic Review of Evidence for Development Additionality
- 12 Beritelli, P. and Bieger, T. (2014), 'From destination governance to destination leadership—defining and exploring the significance with the help of a systemic perspective', *Tourism Review*, volume 69 (1), pp. 25-46.
- 13 EPEC 2013 The PPP Market European Trends and Developments
- 14 OECD 2013 Capital budgeting and procurement practices GOV/PGC/SBO(2013)2 <http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=GOV/PGC/SBO%282013%292&doclanguage=en> ; EIB 2012 PPPs and their Financing in Europe: Recent Trends and EIB Involvement
- 15 <http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=GOV/PGC/SBO%282013%292&doclanguage=en> ; EIB 2012 PPPs and their Financing in Europe: Recent Trends and EIB Involvement. http://www.eib.org/attachments/efs/econ_note_2012_ppp_and_financing_in_europe_en.pdf
- 16 PPP-Leuchtturm-Projekte – eine Spur des Scheiterns 3 January 2012 <http://www.gemeingut.org/2012/01/ppp-leuchtturm-projekte-eine-spur-des-scheiterns/> ; Ausverkauf der A7 per PPP verhindert – Bauindustrie schäumt 1 Feb 2013 http://www.gemeingut.org/2013/02/presse_gib-ausverkauf-der-a7-per-ppp-verhindert-bauindustrie-schaumt/ ; <http://www.spiegel.de/international/germany/berlin-lays-cornerstone-on-controversial-palace-project-a-905366.html>
- 17 World Bank et al Feb 2013 Long-Term Investment Financing for Growth and Development: Umbrella Paper (February 2013) <http://en.g20russia.ru/news/20130228/781245645.html> and <http://en.g20russia.ru/load/781245667> ; World Bank Oct 2013 Financing for Development http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Poverty_documents/WB-PREM_financing-for-development-pub-10-11-13web.pdf
- 18 ADB 2012 Public-Private Partnership Operational Plan 2012-2020 <http://www.adb.org/documents/public-private-partnership-operational-plan-2012-2020>
- 19 Economic Times Jun 3, 2013 PPP Infrastructure and power projects most prone to corruption: UN Body http://articles.economictimes.indiatimes.com/2013-06-03/news/39714786_1_public-procurement-bill-corruption-private-partners
- 20 Bloomberg Nov 27, 2013 Private Toll Road Investors Shift Revenue Risk to States By David Milenberg <http://www.bloomberg.com/news/2013-11-27/private-toll-road-investors-shift-revenue-risk-to-states.html> ; Infrastructure Journal 17 Jan 2013 Toll Roads: Big Trouble Down Under IJ Interviews Dr Robert Bain <http://www.robbain.com/Toll%20Roads.pdf>; http://www.wweek.com/portland/article-21194-the_toll_truth.html ;
- 21 World Bank March 2013 Revisiting Public-Private Partnerships in the Power Sector <http://go.worldbank.org/69VJOM9P90>
- 22 New York State June 2013 Private Financing of Public Infrastructure: Risks and Options for New York State . by Thomas P. DiNapoli New York State Comptroller http://www.osc.state.ny.us/reports/infrastructure/p3_report_2013.pdf

References

- 1 Antonova K.A. Mezhdunapodnyj opyt uppavljenija pproektami GChP // Cictema gocudapctvennogo i municipal'nogo uppavljenija: ppoblemy i pepepektivy pazvitija: cbopnik nauchnyh ctatej. – M.: Izdatel'ctvoOOO«PKC AI'tek». – 2010. – C. 9-19.
- 2 Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігінің 2014-2018 жылдарға арналған стратегиялық даму жоспары;
- 3 Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау саласында мемлекеттік-жеке меншік серіктестікті дамыту [Желектрондық ресурсы]: – Кіры тәртibi: <http://mz.gov.kz/kk/kategorii/razvitie-gosudarstvenno-chastnogo-partnerstva-v-zdravoohranii-respubliki-kazahstan-0>
- 4 Gopban' T.C. Gocudapctvenno-chactnoe partnepctvo kak ppiopitetnoe nappavlenie povyshenija investicionnoj aktivnocti vneshejekonomiceckogo komplekcapegiona // Jekonomiceckie nauki. Nauchno-infopmacionnyj zhupnal. – 2013. – № 1 (98). – C. 67-68.
- 5 Gopkusha O.A. Analiz pazvitija investicionnoj aktivnocti municipal'nogoobpazovanija (na ppimepECTavpopol'ckogo kpa-ja) // Nauchno-tehniceckie vedomocti CPbGPU. – 2014. – №1-2(75). – T.1. – C. 24.
- 6 Gopshenina E.V. Social'no-jekonomiceckoeoctojaniepegiona. – Tvep': TCGHA, 2015. – C. 6–7.
- 7 Mackuljaka I.D. Gocudapctvennye i municipal'nye financy. // Financy i ctatictika. – 2012. – 624 c.
- 8 Jin, X., Zhang, G., 2011, Modelling optimal risk allocation in PPP projects using artificial neural networks, *International Journal of Project Management* 29, 591–603.
- 9 Xu, Y., Sun, C., Skibniewski, M.J., Chan, A.P.C., Yeung, J., Cheng, H., 2012, System dynamics (SD)-based concession pricing model for PPP highway projects, *International Journal of Project Management* 30, 240–251.
- 10 Kateja, A. (2012) Building infrastructure: Private participation in emerging economies. *Social and Behavioral Sciences*, 37, 368-378
- 11 Spratt, S. & Collins, L.R. (2012) Development Finance Institutions and Infrastructure: A Systematic Review of Evidence for Development Additionality
- 12 Beritelli, P. and Bieger, T. (2014), 'From destination governance to destination leadership—defining and exploring the significance with the help of a systemic perspective', *Tourism Review*, volume 69 (1), pp. 25-46.
- 13 EPEC 2013 The PPP Market European Trends and Developments
- 14 OECD 2013 Capital budgeting and procurement practices GOV/PGC/SBO(2013)2 <http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=GOV/PGC/SBO%282013%292&doclanguage=en> ; EIB 2012 PPPs and their Financing in Europe: Recent Trends and EIB Involvement

15 <http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=GOV/PGC/SBO%282013%292&doclanguage=en>;
EIB 2012 PPPs and their Financing in Europe: Recent Trends and EIB Involvement. http://www.eib.org/attachments/efs/econ_note_2012_ppp_and_financing_in_europe_en.pdf

16 PPP-Leuchtturm-Projekte – eine Spur des Scheiterns 3 January 2012 <http://www.gemeingut.org/2012/01/ppp-leuchtturm-projekte-eine-spur-des-scheiterns/> ; Ausverkauf der A7 per PPP verhindert – Bauindustrie schäumt 1 Feb 2013 http://www.gemeingut.org/2013/02/presse_gib-ausverkauf-der-a7-per-ppp-verhindert-bauindustrie-schaumt/ ; <http://www.spiegel.de/international/germany/berlin-lays-cornerstone-on-controversial-palace-project-a-905366.html>

17 World Bank et al Feb 2013 Long-Term Investment Financing for Growth and Development: Umbrella Paper (February 2013) <http://en.g20russia.ru/news/20130228/781245645.html> and <http://en.g20russia.ru/load/781245667> ; World Bank Oct 2013 Financing for Development http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Poverty_documents/WB-PREM_financing-for-development-pub-10-11-13web.pdf

18 ADB 2012 Public-Private Partnership Operational Plan 2012-2020 <http://www.adb.org/documents/public-private-partnership-operational-plan-2012-2020>

19 Economic Times Jun 3, 2013 PPP Infrastructure and power projects most prone to corruption: UN Body http://articles.economictimes.indiatimes.com/2013-06-03/news/39714786_1_public-procurement-bill-corruption-private-partners

20 Bloomberg Nov 27, 2013 Private Toll Road Investors Shift Revenue Risk to States By David Milenberg <http://www.bloomberg.com/news/2013-11-27/private-toll-road-investors-shift-revenue-risk-to-states.html> ; Infrastructure Journal 17 Jan 2013 Toll Roads: Big Trouble Down Under IJ Interviews Dr Robert Bain <http://www.robbain.com/Toll%20Roads.pdf>; http://www.wweek.com/portland/article-21194-the_toll_truth.html ;

21 World Bank March 2013 Revisiting Public-Private Partnerships in the Power Sector <http://go.worldbank.org/69VJOM9P90>

22 New York State June 2013 Private Financing of Public Infrastructure: Risks and Options for New York State . by Thomas P. DiNapoli New York State Comptroller http://www.osc.state.ny.us/reports/infrastructure/p3_report_2013.pdf

Issambayeva A.

L.N. Gumilyov Eurasian National University,
Astana, Kazakhstan, e-mail: e-mail:korkem07@inbox.ru

**THE DEVELOPMENT
OF TERRITORIAL INDUSTRIAL-LOGISTIC CLUSTER
(the example of the textile industry of the Region of South Kazakhstan)**

The paper discusses the principles and mechanisms for the development of territorial clusters based on the example of the textile industry of the South Kazakhstan region. Cluster, as an initiative for the development of the region's economy, attracted much attention around the world. The fact that many governments invest significant resources and efforts in the growth and development of such clusters can be seen as yet another proof of their importance. Kazakhstan is not an exception, therefore in this article integration of the cluster approach into governmental programs and strategies of regional and economic development is considered. The transition to innovative development requires concentration of resources and efforts on the most promising complementary groups of enterprises that can form the innovative potential of the region and have the highest opportunities for increasing competitiveness. Formation and development of clusters is an effective mechanism for regional development, facilitating the attraction of foreign direct investment and enhancing foreign economic integration.

Key words: territorial-production cluster, development, South-Kazakhstan oblast, logistics clusters, concentration, logistics.

Иссамбаева А.

А.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана қ., Қазақстан, e-mail: e-mail: korkem07@inbox.ru

**Аумақтық индустриялды-логистикалық кластердің дамуы
(Оңтүстік Қазақстандағы текстильді индустрия мысалында)**

Аталған мақалада Оңтүстік Қазақстан облысындағы тоқыма өнеркәсібі кластерін дамыту принциптері мен механизмдері қарастырылған. Кластер аймақ экономикасының дамуының инициативасы ретінде бүкіл әлемнің назарын аудартты. Көптеген мемлекеттердің осындай кластерлерді дамытуға үлкен ресурстармен күштерді салуы олардың маңыздылығын дәлелдейді. Бұл Қазақстанға да қатысты, сондықтан бұл мақалада кластерлік тәсілді мемлекеттік бағдарламалар мен экономикалық және аймақтық стратегияларына интеграциялануы қарастырылады.

Инновациялық дамуға көшу ресурстар мен күштерді ең келешегі бар қосымша кәсіпорындар тобына шоғырлануын талап етеді. Бұл топтар аймақтың инновациялық потенциалын құруы мүмкін және олардың бәсекелестікті жоғарылатуына мүмкіндіктері бар. Кластерлерлі құру және дамыту аймақтық дамудың тиімді механизмі болып табылады, және олар шетелдік тікелей инвестицияларды тартуды ынталандырады, сыртқы экономикалық интеграцияны күшейтеді.

Түйін сөздер: өндірістік кластерді дамыту. Оңтүстік Қазақстан облысы, кластерлер, логистика, концентрация, логистика кластерлері.

Иссамбаева А.

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Казахстан, e-mail: e-mail: korkem07@inbox.ru**Развитие территориального индустриально-логистического кластера
(на примере текстильной индустрии регионов Южного Казахстана)**

В статье рассматриваются принципы и механизмы развития территориальных кластеров на примере текстильной промышленности Южно-Казахстанской области. Кластер как инициатива развития экономики региона привлек большое внимание во всем мире. Тот факт, что многие правительства вкладывают значительные ресурсы и усилия в рост и развитие таких кластеров, можно рассматривать как еще одно доказательство их важности. Казахстан не является исключением, поэтому в этой статье рассматривается интеграция кластерного подхода в государственные программы и стратегии регионального и экономического развития. Переход к инновационному развитию требует концентрации ресурсов и усилий на наиболее перспективных дополнительных группах предприятий, которые могут сформировать инновационный потенциал региона и имеют самые высокие возможности для повышения конкурентоспособности. Формирование и развитие кластеров – эффективный механизм регионального развития, способствующий привлечению прямых иностранных инвестиций и усилению внешнеэкономической интеграции.

Ключевые слова: территориально-производственный кластер, развитие, Южно-Казахстанская область, кластеры логистики, концентрация, логистика.

Introduction

Cluster, as an initiative for the development of the region's economics, has drawn a lot of attention. The fact that many governments invest significant resources and effort into growth and development of such clusters (MIT), can be seen as further evidence of their importance. Kazakhstan is not an exception, therefore this paper will look at the integration of cluster approach into governmental programs and strategies of the regional and economic developments. Logistic clusters are relevant and important aspects of regions and countries economic and social development. Therefore, it is of no surprise that many governments pay significant amount of attention and invest resources into growth and development of such clusters.

Experimental part

Theoretical and methodological foundations of territorial clusters are presented in the works of various economists, researchers and practitioners, including Vitor Constancio, Esteban Vesperoni, Kravtsova GI, Tarasov VE, IK Pochtarev and others. The need to increase the efficiency of the functioning of «subnational economies poses new challenges for the territories, primarily those related to the selection of a competitive regional economy model that will maximize the inherent resource potential, absolute and relative competitive advantages. Currently, the world economic science recognizes that regional clusters are the instrument that has the most significant impact on the efficiency of current

production processes and largely predetermines the level of development of the economy with a long-term period, while the presence in the cluster of competing enterprises of the main and auxiliary industries, intermediary and Scientific research organizations, institutes of developed infrastructure, as well as consumers of final goods and services provide rivalry The ability of the region's economy to be able to function at the national and world levels. The study used the following methods: modeling, analysis, synthesis, deduction, induction, classification, observation.

Results and discussions

Cluster policy is an integral part of the economic policy pursued in order to form and support clusters in certain territories by creating additional conditions for increasing the competitiveness and effective interaction of cluster members.

The implementation of cluster policy becomes relevant within the framework of the indicated transition to a new model of spatial development of the Kazakh economy within the framework of the Concept of Long-Term Social and Economic Development of the Republic of Kazakhstan for the period up to 2020.

The transition to the Concept is marked by the formation of new development centers, based on the creation of a network of territorial clusters that realize the competitive potential of the territories.

The main goal of implementing cluster policy is to ensure high rates of economic growth and diversification of the economy by increasing

the competitiveness of enterprises, suppliers of equipment, components, specialized production and service services, research and educational organizations that form clusters.

One of the conditions for the formation of a cluster in the region is the availability of specialization of industries.

There are five main prerequisites for the formation of territorial branch clusters:

1. *Availability of competitive enterprises.* A key condition for cluster development is the availability of competitive enterprises in the cluster. As indicators of competitiveness can be considered: a relatively high level of productivity of companies and sectors included in the cluster; High level of export of products and services; High economic performance of companies.

2. *The presence in the region of competitive advantages for cluster development.* For example, advantageous geographical position; Access to raw materials; Availability of labor resources, suppliers of components and related services, specialized educational institutions and educational programs, specialized organizations conducting R & D, the necessary infrastructure.

3. *Geographic concentration and proximity.* Key clusters are geographically close to one another and have opportunities for active interaction.

4. *A wide range of participants.* Cluster can consist both of companies that produce final products and services, usually exported outside the region, systems of suppliers of components, equipment, specialized services, and professional educational institutions, research institutes and other support organizations.

5. *Presence of connections and interaction between the participants of clusters.* One of the key success factors for the development of clusters is the availability of working links and coordination of efforts among the cluster members.

To substantiate the formation of a cluster in a region of a certain industry specification, it is necessary to identify the potential for clusterization, that is, the availability of competitive advantages of enterprises by types of economic activities and infrastructure organizations located in the region, the possibility of their unification.

Before proceeding, it is necessary to consider several key terms. Marshall's ideas of industrial cluster brought the term cluster to a broader use [1], cluster can be said to exist when unique expertise of the region is formed. The success of the industrial cluster depends on the interconnectedness of organizations (institutions, companies, banks etc.), product

suppliers, infrastructures, universities, scientific research centres and other institutions concentrated on a given territory, their complementarity and amplification of competitive advantages of some actors and the cluster in general [2]. Logistics is a process of detailed organisation, coordination and management of transportation, warehousing and other operations to facilitate effective and sustained flow of goods, services and information from point of origin to the point of consumption, in order to satisfy consumer needs.

Logistic clusters can differ in their sizes, breadth, and the levels of development [7]. Firms that join logistics clusters can be divided into three categories. Companies in the first category are providers of logistics services (e.g. freight forwarders, warehousing services and other). Second category is logistic departments of retail and industrial companies, and finally, industrial companies whose main costs are spent on logistic operations [15].

Logistic clusters show similar characteristics to industrial clusters: collective resources and suppliers what leads to higher productivity, trust; increase in high-qualified labour force, research institutes; organizations of technology transfer, innovations; and analytical centres. Nevertheless, logistic clusters have some unique features exhibited in the creation of clusters and impact they have on economic growth.

The main difference between logistic and industrial clusters lies in the fact that, above all, companies join logistic clusters for logistic-related advantages of co-locating (Sheffi, 2010), thus the main objective of logistic clusters is pooling of logistic capabilities. Meanwhile industrial clusters attract companies for other, not logistics related, reasons, and the objective is pooling of other capabilities.

Benefits of industrial-logistic clusters

The most valuable benefit of cluster is also its distinctive feature, due to the expansion of common interests and mutual trust firms share more of «non-tradable business inputs», including information, skills and knowledge. Another beneficial externality of clustering is the growth of the suppliers base and arrangement of the workforce reserve. The former reduces importing and delay expenses, while the latter minimizes recruitment expenses associated with search and transaction [17].

Collaboration

Concentration of competing firms on the same territory facilitates collaboration among them.

Collaborative relations are established over a period of time; they develop between companies functioning within the same cluster because logistic

actions performed are standardized despite the type of goods transported. The further the companies are located from each other geographically, the harder it is for them to establish collaborative relationships.

One of the aims of collaboration is increasing competitiveness of firms, thus collaboration is based on economic considerations and leads to trust among the players what further spills to information and power sharing. Integration of interests of participants happens only when cooperative actions are based on mutual aid [9]. In their research Riviera et al. (2016) brought examples of two firms (manufacturers of cleaning products and batteries) both shipping their goods from their neighbouring distribution centres in Georgia to the same distribution centre in Florida. Two firms collaborated and decided that instead of sending two separate truckloads of goods from their distribution centres to distribution centre in Florida, they would send single truckload which would alternate picking up goods from one firms distribution centre and the other. Although such collaboration wasn't easy and didn't come naturally (both manufacturers had to reconsider and match their freight schedule, while the retailer had to modify its ordering pattern and arrangements of delivery acceptance), the goal of significantly lowered transportation costs was achieved.

In such clusters, even competitors have favourable conditions for collaboration, under which they can cooperate and solve common problems. The main principle is to ensure that actors with greatest expenses feel outcome of aggregate benefit.

Therefore, collaboration is established when firms join their resources and integrate their approaches to achieve mutual benefits such as lower costs, greater innovation and higher quality of products and services (Riviera et al., 2016). Firms join collaborative actions to identify strength or weaknesses, and to develop strategies to face external threats or to meet coming opportunities. Such collaborative efforts facilitate conditions for mutual cooperation.

Cooperation and competition

Most of the cooperation occurring in clusters is vertical, it engages local organisations and inter-connected industries (Porter, 1998). Cooperational activities include distribution of production, shared use of infrastructure, communicational and informational systems of logistics commercial partnership, mutual guarantees of risks, common protection of investments and industrial sectors. With that, cooperation is desired because it provides companies with economic benefits due to shared warehousing, lower transportation costs and higher quality distri-

bution – what makes such firms more attractive for customers. As was mentioned on one of the OECD forums (1996): «The key to growth for many small firms within a cluster is its ability to gain strength through co-operation and collaboration utilising formal and informal networks».

It is important to note that clusters encourage not only cooperation, but also competition. The two seemingly contradicting processes can actually co-exist as they involve separate set of actors and take place on different dimensions. By definition, firms offering similar services and goods in cluster are located in close proximity to each other, that makes it vital for them to compete strongly to keep customers and stay in business [17].

The compound of cooperation and competition stimulates companies to improve the quality of their services, technology and productivity, it acts as a driver for learning and innovation [16]. Such mixture is also a significant factor for creation of new firms: formed connections and the success of existing regional businesses decrease evaluation of risks [17].

Transportation related benefits

Industrial-logistic clusters have authority to forward regional administration's attention to transportation, what often leads to transportation system being well financed and upgraded to a superior level of development [10]. Economic theory indicates that advanced transportation infrastructure in cluster contributes to extended trade and the prosperity of local economy [2]. Furthermore, clusters contribute to high levels of employment and local economies in developed countries where conventional manufacturing is decreasing [3].

Transportation costs in established clusters are also lower than such costs outside the cluster, such differences are due to the opportunity that clusters provide for shared transportation and logistic services [12]. In addition, well organised physical infrastructure can advance access to such factors of production as raw materials and skilled labour (DTI, practical guide to cluster development).

Employment

By attracting firms and workers clusters increase demand for workforce and is an important factor of job creation. Kasarda (2008) at the example of airports showed that employment level around airports increased faster compared to areas located further from the airports.

Value added services, such as labelling, sorting and packing, increase the worth of goods and opportunities for additional income for companies (Riviera et al., 2016); they also extend the capacity

for additional workplace, as firms require labour to perform the value added activities.

Cluster related disadvantages

Nevertheless, clusters can also magnify already existing socio-economic issues in the region: clusters intensify traffic congestions, enhance land price increases and aggravate ecological problems[15]. The main transportation related concern is not freight transportation, but rather the transfer of people and impact traffic jam has on rides to work and business travels. Such issues occur because available infrastructure can't cope with rapidly growing flow of people and transport[6]. Housing issues can have similar effect, as sharp growth of demand might increase land pricing and lead to prolonged journey to work for the cluster's employees [11]. Due to poor presence of commercial developers in area, they don't regard housing as a problem for them to solve[6]. In addition, being part of a cluster, doesn't automatically trigger trust and shared knowledge, and therefore may not develop further collaboration [5]. Because of the collective nature of collaborative activities, the problem of free riding is also persistent in clusters where costs and gains are not distributed equally. Therefore, some companies might not wish to take part in resources-consuming practices like planning and organizing[18]. Moreover, development of new technologies reduces importance of geographical location and facilitates coordination even among distant firms. Therefore, regional clustering is argued to become less relevant. However, such geographical considerations are still the main foundation for logistic clusters, and advantages of industrial-logistic clusters clearly outweigh drawbacks.

Development of Clusters

In terms of the strength and the level of development, clusters can be categorised into two groups: static and dynamic clusters. The difference between the two lies in competitive capabilities of the companies within such clusters. Firms in dynamic clusters are able to compete on international level, while firms in static clusters are only competitive within regional borders[16]. The textile cluster in the South Kazakhstan region is static, but is prioritised and should be advanced to the dynamic level due to its perspectives of «mutually beneficial cooperation of companies and organizations of private sectors, scientific research centres and engineering organizations, investors, financial institutes and Special Economic Zones (SEZ), techno-parks, industrial zones, integrated for the production of competitive, innovative goods and services based on modern technologies and business models» [8]. Conditions for such

development can be categorised into three groups: resources, and internal and external forces [14].

Resources

After reviewing relevant literature, we identified six primary conditions for such development: the presence of the effective systems of linkage and partnership, established scientific innovative platform, adequate human resources, advanced infrastructure, availability of leading enterprises and sufficient investments. It is noteworthy that such conditions should be fulfilled at certain times.

Effective system of linkage and partnership

The existence of a cluster signals an opportunity. Individuals working somewhere in or near the cluster more easily perceive new gaps in products, services, or suppliers to fill. Having had these insights, these individuals more readily leave established firms to start new ones aimed at filling the perceived gaps [17].

Merger of interests of firms, their readiness to share information and knowledge. Therefore it's a network of suppliers, consumers, producers, elements of manufacturing infrastructure, research institutions, local authorities interconnected in the process of creation of added value.

The conditions for inclusion of potential participants in the textile cluster formed in the South Kazakhstan Oblast are determined by the initiators of the cluster project at the regional level. General conditions for the inclusion of enterprises in the territorial-production textile cluster of SKO can be as follows:

- Correspondence of the activity type of the enterprise to the branch specification of the emerging cluster
- Openness of information on the performance of the enterprise
- Positive dynamics of the main production indicators (production volumes)
- Presence of an enterprise's development plan (strategy) for the medium term
- The enterprise has an investment project aimed at reconstruction, modernization of the enterprise, production of new products, etc.
- Presence of elements of modern high-tech production (elements of innovation)
- High level of quality of products (services)
- Demand for products (services) in the regional market
- Synergetic effect (interaction) with other cluster members

As for the creation of favorable conditions for the development of a textile cluster in the South-Kazakhstan region, the first place is the existing

measures of financial support for investment activities in the region.

1. Budgetary investments (participation of the Republic of Kazakhstan in the ownership of the investment entity).

2. Subsidies, including compensation for part of the costs of paying interest on the loan.

3. State guarantees of the Republic of Kazakhstan (not more than 5 years).

4. Tax privileges (for profit tax, corporate property tax, transport tax). The term is limited by the project payback, but not more than 5 years.

5. Investment tax credits (the term from 1 year to 5 years).

6. Preferential rates of rent for the use of property owned by the Republic of Korea (no more than 5 years, the rate – 50% of the rent).

Despite the existing measures to support investment activities at the regional and municipal levels, a set of tools for financial support of cluster projects from budget sources is currently limited.

As a result of the implementation of cluster policy in the region:

1. The necessary conditions for the development of clusters are being formed. After studying the level of development and potential of the basic branches of the economy, the balance of supply and demand for products should be determined by the industry specification of the clusters being created. In accordance with the selection criteria, potential participants in the cluster are identified.

2. Priorities were chosen to support investment projects for the development of participants and project support was provided. Financial support for

cluster development projects is carried out within the framework of the activities of the development program for the respective cluster.

3. The necessary documents for methodological support for the implementation of cluster policy have been developed, and a body providing information and consulting support has been identified.

The main results of implementing the cluster policy are the growth of productivity and innovation activity of cluster enterprises, as well as increasing the intensity of development of small and medium-sized businesses, increasing the attraction of direct investments, and ensuring accelerated socio-economic development of the region.

Conclusion

Thus, economic theory and business practice shows that partnership relations between all business entities are a key factor in the development and enhancement of the competitiveness of the national economy. Innovative development of the domestic economy is impossible without the organic interaction of participants within the cluster. Based on the results of analysis of the main forms and methods of managing territorial and logistics clusters used in the current practice of assessing the efficiency of the region and as a tool to stimulate investment activity of analysis of the main directions of the state investment policy for the development of the infrastructure complex of regions for the medium- and long-term prospects, Territorial-logistical clusters in the infrastructure Complex of the region.

Литература

- 1 Asheim, B. (2000). Промышленные районы: вклад Маршалла и за его пределы. В Г.
- 2 Browning, J. (2003), Развитие логистических и транспортных систем в содействии торговле и экономическому росту: сравнение районов Инчхон и Сизтл, Korea Observer, Vol. 34, выпуск 3, стр. 589-611.
- 3 Хетри П., Бутчер Т., Корбитт Б., (2014), «Характеристика кластеров занятости в области пространственной логистики», Международный журнал по физическому распределению и управлению логистикой, т.44, № 3, стр. 221-241 ,
- 4 Кларк, М. Фельдман и М. Гертлер (ред.), Оксфордский справочник по экономической географии (стр. 413-431). Оксфорд: Оксфорд Университет.
- 5 Dell’Orcio, M., Sassanelli, D., Tiso, A., (2009), «Оптимизация логистики в промышленных районах путем создания сообщества агентов», в Riviera et al., (2016), «Преимущества кластеризации логистики».
- 6 Департамент по окружающей среде, транспорту и регионам (ДЕТР): Лондон (2000 год), «Планирование кластеров», «Исследовательский отчет».
- 7 Евдодиева Т.Е., 2011, Классификация логистических кластеров, Вестник Национального университета им. Самарского. 6 (80).
- 8 Правительство Республики Казахстан (2013 год), Концепция формирования перспективных национальных кластеров Республики Казахстан до 2020 года, https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazakhstan_premier_ministr_rk/hozyaystvennaya_deyatelnost/id-P1300001092/.
- 9 Иншаков О.В., (2013) Коллаборация как глобальная форма организации экономики знания, Экономика региона №3 / 2013 с. 39-40

- 10 Цзин, Н., Цай, В. (2010), «Анализ пространственного распределения логистической промышленности на развитом восточном побережье в Китае», *Annals of Regional Science*, Vol.45 No.2, pp.331- 350.
- 11 Карстен, Дж. (1996), «Пределы промышленной агломерации», Рабочий документ № 762
- 12 Krajewska, MA, Kopfer, H., Laporte, G., Ropke, S., Zaccour, G. (2008), «Горизонтальное сотрудничество между грузовыми перевозчиками: распределение заявок и распределение прибыли», журнал Общества операционных исследований, Vol.59 No.11, pp. 1483-149.
- 13 ОЭСР (1996 год) Сети предприятий и местного развития: борьба и сотрудничество в местных производственных системах, Организация экономического сотрудничества и развития, Париж.
- 14 Пенхуа, Q., Вэй, У., Чэнь, В., (2010), «Идентификация и систематический анализ влияющих факторов на развитие кластеров сельскохозяйственной промышленности», 3-я Международная конференция по теории современных компьютерных технологий (ICASTE).
- 15 Ричардсон, Н.В. (1995), «Экономия и негодность агломерации», в Ривьера, Л., Глигор, Д., Шеффи. У., (2016), *Преимущества кластеризации логистики*, с. 7
- 16 Solvell O., Lindqvist G., Ketels C. (2003), «The Cluster Initiative Greenbook», первое издание.
- 17 Портер, М. (1998), «Кластеры и новая экономика конкурентоспособности», *Harvard Business Review*, Vol. 76 № 6, стр. 77-90. (СТРАНИЦЫ МИТА)
- 18 Ван дер Хорст, М. и Де Ланген, П., (2008), «Координация в транспортных сетях ad hondland ad: серьезная проблема для сообщества морских портов».

References

- 1 Asheim, B. (2000). Industrial districts: The contribution of Marshall and beyond. In G.
- 2 Browning, J. (2003), Development of logistics and transportation systems in promoting trade and economic growth: Comparing Incheon and Seattle areas, *Korea Observer*, Vol. 34, Issue 3, pp 589-611.
- 3 Chhetri, P., Butcher, T., Corbitt, B., (2014), «Characterizing spatial logistic employment clusters», *International Journal of Physical Distribution and Logistic Management*, Vol.44 No.3, pp. 221-241.
- 4 Clark, M. Feldman, & M. Gertler (Eds.), *The Oxford handbook of economic geography* (pp. 413–431). Oxford: OxfordUniversityPress.
- 5 Dell’Orco, M., Sassanelli, D., Tiso, A., (2009), «Optimization of logistics in industry districts through creation of a community of agents», in Riviera et al., (2016), «The benefits of logistics clustering».
- 6 Department of the Environment, Transport and Regions (DETR): London, (2000), *Planning for Clusters, A Research Report*.
- 7 Evtodiyeva T.E, 2011, Classification of logistic clusters, *Vestnik of Samarian National University* 6(80).
- 8 Government of the Republic of Kazakhstan, (2013), *Concept of the Formation of the Perspective National Clusters of the Republic of Kazakhstan before 2020*, https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/hozyaystvennaya_deyatelnost/id-P1300001092/.
- 9 Inshakov O.V., (2013) Коллаборация как глобальная форма организации экономики знания, *Экономика региона* №3/2013 п. 39-40
- 10 Jing, N., Cai, W. (2010), «Analysis on the spatial distribution of logistics industry on the developed east coast area in China», *Annals of Regional Science*, Vol.45 No.2, pp.331-350.
- 11 Karsten, J. (1996), «Limits to industrial agglomeration», Working Paper No. 762
- 12 Krajewska, M.A, Kopfer, H., Laporte, G., Ropke, S., Zaccour, G. (2008), «Horizontal cooperation among freight carriers: request allocation and profit sharing», *The journal of the Operational Research Society*, Vol.59 No.11, pp. 1483-149.
- 13 OECD (1996) *Networks of Enterprises and Local Development: Competing and Cooperating in Local Productive Systems*, Organisation for Economic Cooperation and Development, Paris.
- 14 Penghua, Q., Wei, W., Chen, W., (2010), ‘Identification and Systematic Analysis of the Influencing Factors on the Development of Agricultural Industry Clusters», 3rd International Conference on Advanced Computer Theory an Engineering (ICASTE).
- 15 Richardson, H.W. (1995), «Economies and diseconomies of agglomeration», in Riviera, L., Gligor, D., Sheffi. Y., (2016), *The benefits of logistics clustering*, p. 7
- 16 Solvell O., Lindqvist G., Ketels C. (2003), «The Cluster Initiative Greenbook», First Edition.
- 17 Porter, M. (1998), «Clusters and the new economics of competitiveness», *Harvard Business Review*, Vol. 76 No. 6, pp. 77-90. (MIT PAGES)
- 18 Van der Horst, M. and De Langen, P., (2008), «Coordination in hinterland ad transport chains: a major challenge for the seaport community».

Кулбатыров Н.Н.¹, Жанабергенова М.А.²

¹Заместитель Генерального директора АО «Центр развития торговой политики»
при Министерстве национальной экономики Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан
²докторант PhD, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан,
e-mail: e-mail: korkem07@inbox.ru

**МЕХАНИЗМ ЭКСПОРТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ
КАК МЕРА ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ**

В связи с развитием интеграционных процессов на сегодняшний день существует необходимость определения категории внешнеэкономической безопасности страны. Согласно проведенному анализу законодательством Республики Казахстан не предусмотрена отдельная категория внешнеэкономической безопасности. Авторами была выявлена новая категория экономической безопасности – «внешнеэкономическая безопасность», которая характеризуется защитой внутренней экономики страны от внешних угроз, учитывая современные условия развития интеграционных процессов с сохранением открытости внутреннего рынка. В условиях нынешней глобализации требуется разработка мер обеспечения внешнеэкономической безопасности страны, которая предусматривает развитие поддержки экспорта. Государство осуществляет политику поддержки экспорта с целью повышения конкурентоспособности на внешних рынках и создания условий для продвижения интересов бизнеса. В этой связи, в статье рассмотрены возможные механизмы применения экспортного финансирования для МСП и крупного бизнеса стран-участниц ЕвразЭС. Проведен анализ инструментов предэкспортного, экспортного и постэкспортного финансирования. Кроме того, рассматриваются отдельные меры и программы, направленные на поддержку финансирования экспортоориентированных производств. На основании сравнительно-правового анализа законодательства государств-членов ЕвразЭС в области государственной поддержки экспорта следует, что во всех странах ЕвразЭС в разной степени развития имеются институты инфраструктуры поддержки экспорта. В целях реализации системного подхода к развитию национальных систем государственной поддержки экспорта в рамках ЕвразЭС авторами предлагается взять за основу основные тенденции развития национальных систем поддержки экспорта в крупных экономиках мира, таких как Германия, США, Япония и другие.

Ключевые слова: экспортные кредиты, Евразийский экономический союз, внешнеэкономическая безопасность, экономическая безопасность, промышленность, государственная поддержка.

Kulbatyrov N.N.¹, Zhanabergenova M.A.²

¹Deputy General Director of JSC «Center for the Development of Trade Policy»
under the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan
²doctoral students PhD, Eurasian National University. L.N. Gumilyov, Astana, Kazakhstan,
e-mail: korkem07@inbox.ru

**Mechanism of export financing as a measure
of providing foreign economic security of the country**

Due to development of integrational processes, today the necessity to identify the category of external-economic national safety. According to the analysis, the legislation of the Republic of Kazakhstan shall not ensure the separate category of the external-economic safety. The authors identified that new category of economic safety – «external-economic safety», which is characterised by the protection of

internal economy against the external threats, taking into account the modern conditions of integrational processes development with maintenance of internal market openness. Under the current globalization, it is necessary to develop the measures for ensuring the external-economic national safety, which ensures the development of export support. The country implements the policy of export support in order to increase the competitiveness on the external markets and creation of conditions for improvement of business interests. The possible mechanism of export financing application for SME and business leaders of EEU countries are considered in the article. The pre-export, export and post-export financing tools were analyzed. In addition, except the main financial institutes, the separate measures and programs aimed at the support of export-oriented productions financing were considered. On the grounds of a comparative legal analysis of the legislation of EEU, members in the scope of export state support it follows that the all EEU countries in different development levels have the institutes' infrastructures of export support. In order to realize the systematic approach for development of national systems of the export state support within the EEU, the authors supposed to use as basis the main tendencies of national system development of export support in the major economies of the world, such as Germany, USA, Japan and others.

Key words: export credits, Eurasian Economic Union, foreign security, economic security, industry, government support.

Құлбатыров Н.Н.¹, Жаңабергенова М.А.²

¹Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі жанындағы

«Сауда саясатын дамыту орталығы» АҚ бас директорының орынбасары, Астана қ., Қазақстан

²PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан,
e-mail: korkem07@inbox.ru

Эксперттік қаржыландыру механизмі елдің сыртқы экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ету шарасы ретінде

Интеграциялық процестердің дамуына байланысты бүгінгі таңда еліміздің сыртқы экономикалық байланыстар қауіпсіздігінің санаттарын анықтау қажеттілігі туындап отыр. Жүргізілген талдауға сәйкес Қазақстан Республикасының заңнамасында сыртқы экономикалық қауіпсіздік бойынша жеке санаттар көзделмеген. Авторлар экономикалық қауіпсіздіктің – «сыртқы экономикалық қауіпсіздік» – жаңа санатын анықтады, ол интеграциялық процестерді дамытудың қазіргі заманғы ішкі нарықтағы ашықтық шарттарын сақтай отырып, елдің ішкі экономикасын сыртқы қауіптерден қорғау болып сипатталады. Қазіргі жаһандану дәуірінде экспортты дамытуды қолдауда елдің сыртқы экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін шаралар әзірлеуді талап етеді. Мемлекет сыртқы нарықта бәсекеге қабілеттілікті арттыру және бизнестің мүдделерін ілгерілету мақсатында экспортты қолдау саясатын жүзеге асырады. Осыған байланысты, мақалада Еуразиялық одаққа мүше елдердің ШОК және ірі бизнесті экспорттық қаржыландырудың ықтимал тетіктерін қолдану қарастырылған. Предэкспорттық, экспорттық және постэкспорттық құралдарды қаржыландыру талдауы жүргізілді. Сондай-ақ, негізгі қаржы институттары, экспортқа бағытталған өндірістерді қаржыландыруды қолдаудың жекелеген шаралары мен бағдарламаларын қарастырады. ЕуразЭО-қа мүше мемлекеттердің экспортты мемлекеттік қолдау саласындағы заңнамаларын салыстырмалы-құқықтық талдаудың негізінде бұл, ЕуразЭО мүше барлық елдерде түрлі даму дәрежелері бар экспортты қолдау инфрақұрылым институттары барын атау керек. ЕвразЭО шеңберінде экспортты мемлекеттік қолдаудың ұлттық жүйелерін іске асыру мақсатында, авторлар негізгі экспортты қолдауда ұлттық жүйелері бар экономикасы ірі Германия, АҚШ, Жапония және басқалардың негізгі даму үрдістерін негізге алады ұсынады.

Түйін сөздер: экспорттық кредиттер, Еуразиялық экономикалық одақ, сыртқы экономикалық қауіпсіздік, экономикалық қауіпсіздік, өнеркәсіп, мемлекеттік қолдау.

Введение

В условиях глобализации внешнеэкономическая безопасность является основной составляющей национальной и экономической безопасности страны. Ранее внешнеэкономическая безопасность рассматривалась такими учеными как А. Монкретьен, Т. Ман, У. Стафффорд, Дж. Стюарт и др. Основными защитными инструментами внутреннего рынка от внешних

угроз согласно их видению являются поощрение продажи готовой продукцией, контроль финансовых потоков и вывоз необходимого сырья [1].

В мире экономическая безопасность состоит из следующих компонентов: продовольственная, технологическая, финансово-кредитная, промышленная, инвестиционная, внешнеэкономическая, транспортно-коммуникационная, энергетическая и социальная (социально-экономическая) безопасность [2].

В государственных документах Республики Казахстан внешнеэкономическая безопасность не выделяется как отдельная категория. Внешнеэкономическая безопасность является составляющей экономической безопасности страны, когда экономические интересы являются основой национальных интересов.

Согласно Закону Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» экономическая безопасность страны включает в себя только следующие компоненты:

«1) финансовую безопасность, предусматривающую состояние защищенности финансовой системы от реальных и потенциальных угроз, при котором государство способно обеспечить ее целостность, независимость и устойчивое развитие;

2) продовольственную безопасность, предусматривающую состояние защищенности экономики, в том числе агропромышленного комплекса, при котором государство способно обеспечить физическую и экономическую доступность населению качественных и безопасных продовольственных товаров, достаточных для удовлетворения физиологических норм потребления и демографического роста;

3) энергетическую безопасность, предусматривающую состояние защищенности топливно-энергетического, нефтегазового и атомно-энергетического комплексов экономики от реальных и потенциальных угроз, при котором государство способно обеспечить энергетическую независимость и их устойчивое развитие для удовлетворения потребностей общества и государства в энергоресурсах;

4) транспортную безопасность, предусматривающую состояние защищенности транспортной отрасли экономики от реальных и потенциальных угроз, при котором государство способно обеспечить создание условий для удовлетворения потребностей экономики и населения в перевозках автомобильным, железнодорожным, воздушным, морским и речным видами транспорта и связанных с ними услугами, формирование и развитие транспортной инфраструктуры, а также устойчивое развитие и обеспечение конкурентоспособности транзитного потенциала» [3].

Важным фактором укрепления экономической безопасности государства и его устойчивого развития являются стимулирование торгово-экономических отношений с соседними странами, расширение интеграции регионов.

Сегодня локомотивом интеграции на евразийском пространстве является Евразийский экономический союз (ЕвразЭС).

Финансово-экономический кризис 2008 года стимулировал по всему миру поиск эффективных моделей сокращения экономических рисков и устойчивого развития. Это привело к стимулированию интеграционных процессов в регионах и разработке новых механизмов государственной поддержки субъектов МСП через механизмы экспортного финансирования в странах членах ЕвразЭС [4].

Учитывая вышеизложенное, по мнению авторов, было бы правильным дополнить экономическую безопасность страны компонентом внешнеэкономической безопасности, который характеризуется защитой внутренней экономики страны от внешних угроз, учитывая современные условия развития интеграционных процессов с сохранением открытости внутреннего рынка.

Механизмы экспортного финансирования стран-участниц ЕвразЭС

Интеграционные процессы создают дополнительные условия для экспортеров по выходу на рынки стран партнеров. Однако, существуют определенные ограничения на осуществление государственной поддержки экспорта. В целом, запрещается государственная поддержка, увязанная с результатами экспорта. Данные ограничения вытекают из Договора о ЕвразЭС и Соглашения по субсидиям и компенсационным мерам (ССКМ) Всемирной торговой организации (ВТО). Следует сделать оговорку, что в Договоре о ЕвразЭС и ССКМ ВТО существуют исключения, а именно, разрешается осуществление экспортного кредитования согласно практике Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР).

Политика поддержки экспорта играет важную роль для государства. Государство осуществляет политику поддержки экспорта для повышения конкурентоспособности на внешних рынках и создания условий продвижения интересов предпринимателей.

С целью реализации поддержки внешнеторговой деятельности страны создают организации в форме экспортных кредитных агентств, экспортно-импортных банков и страховых агентств. В ряде стран эти функции исполняют экспортно-импортные банки (эксимбанки). Эксимбанк является финансовым учреждением,

реализующим финансовые операции в области государственной политики поддержки и стимулирования экспорта.

Финансовая поддержка экспорта в Армении

Проводимые с конца 90-х годов прошлого столетия в Армении экономические реформы позволили планомерно развить экспортную деятельность отдельной промышленной и сельскохозяйственной продукции. В силу исторически сложившейся структуры экономики страны основными товарами армянского экспорта являются:

- 1) машиностроительная и металлургическая продукция,
- 2) продукция горнодобывающей промышленности,
- 3) драгоценные и полудрагоценные камни,
- 4) драгоценные металлы,
- 5) недрагоценные металлы,
- 6) сельскохозяйственная продукция сельскохозяйственная продукция (производство минеральной воды и соков, консервов и коньяка, виноделие).

В настоящее время в страны СНГ из Армении экспортируются продовольственные товары (коньяк, водка, абрикосы, вишня), продукция химической промышленности (латексный, искусственный каучук), продукция легкой промышленности (перчатки, костюмы), продукция отраслей машиностроения (часы, изолированные провода, электрические генераторы, двигатели), продукция металлургической и горнодобывающей промышленности (алюминий, мрамор, туф), а также алмазные изделия. Среди стран дальнего зарубежья экспортные поставки из Армении осуществляются в Бельгию (алмазы); в Великобританию (алмазы, часы); в США (ткани, алмазы, минералы, табак, алкоголь); в Иран (алюминий, продукция горнодобывающей промышленности).

За 2015 год экспорт Республики Армения составил 1,5 млрд. долл. США, что незначительно ниже, чем за предыдущий год (за счет снижения поставок таких товаров, как спирт этиловый, спиртовые настойки, ликеры и прочие спиртные напитки на 0,11 млрд. долл. США – с 0,2 до 0,09 млрд. долл. США; алмазы обработанные и необработанные на 0,02 млрд. долл. США – с 0,1 до 0,08 млрд. долл. США; ферросплавы на 0,05 млрд. долл. США – с 0,1 до 0,05 млрд. долл. США) – в 2014 году экспорт РА составлял 1,5 млрд. долл. США [6].

Правительство Республики Армения приняло в 2012 году Стратегию индустриальной политики, основной направленностью которой является развитие экспорта. Политика Стратегии также нацелена на развитие отраслей и включает экспортный потенциал через увеличение доли экспорта в торговом балансе страны с упором на продукцию обрабатывающей промышленности. Основной целью Стратегии является создание новых передовых отраслей, имеющих экспортный потенциал. В Стратегии выделены 11 отраслей обрабатывающей промышленности: обработка алмазов, производство коньяков и коньячных изделий, текстильная промышленность, производство часов, ювелирное дело, биотехнологии, фармацевтика, производство консервов, виноделие, производство минеральных вод, соков и точный инжиниринг. Согласно принятой стратегии главная задача состоит в обеспечении эффективного государственно-частного партнерства [7].

В числе эффективных направлений и мероприятий для продвижения армянских товаров на внешних рынках можно отметить:

- 1) создание представительств и дистрибьюторов со стороны предприятий-экспортеров на территории иностранных государств для продвижения армянской продукции;
- 2) участие в капитале;
- 3) развитие финансово-банковских услуг.

В феврале 2013 года Правительство Армении приняло решение об утверждении Плана действий по поддержке, ориентированной на экспорт промышленной продукции. Согласно решению Правительства Армении, в 2013 году было выделено 545 млн. драмов для осуществления плана действий на 2013 год. Бюджетные средства были направлены на помощь армянским предприятиям, ориентированным на экспорт. Программа должна была положить начало решению задачи предэкспортного кредитования промышленных проектов.

Правительство Республики Армения отбирает для поддержки национальные предприятия, которые не способны на коммерческих условиях увеличить реальный объем экспорта и продукции. С целью получения помощи армянские предприятия обращаются в Министерство экономики Республики Армения.

Одним из важных институтов Республики Армения, осуществляющих поддержку экспортоориентированных предприятий, является Национальный центр развития МСП. Национальный центр развития МСП позволяет ори-

ентированным на экспорт малым и средним предприятиям получать кредиты в условиях недостаточной стоимости залога и низкой ликвидности, что особенно характерно для хозяйствующих субъектов малого и среднего бизнеса, работающих в отдаленных и приграничных районах Республики Армения.

Государственная гарантийная поддержка, осуществляемая через Национальный центр развития МСП Республики Армения, предоставляет возможность вдвое снизить процентные ставки по кредитам для армянских средних и малых субъектов предпринимательства, осуществляющих или планирующих осуществлять экспорт своей продукции.

Одним из главных институтов финансовой поддержки армянского экспорта выступает Экспортное страховое агентство Республики Армения, созданное в октябре 2013 года решением Правительства Республики Армения с целью развития экспортоориентированной промышленной политики.

«Экспортное страховое агентство Республики Армения оказывает страховые услуги экспортирующим компаниям-резидентам Республики Армения с целью защиты от угроз финансовых убытков в случае неуплаты за поставленный товар иностранным покупателем или банком, который по экспортному договору имеет обязательство заплатить. Оказываемые страховые услуги являются эффективным решением по управлению экспортными рисками для клиентов. Правительство Республики Армения является единственным акционером Экспортного страхового агентства» [8].

Экспортное страховое агентство Армении осуществляет свою деятельность в соответствии с законами Республики Армения «О страховании и страховой деятельности» и «О банкротстве банков, кредитных учреждений, управляющих инвестиционными фондами и страховых компаний». Экспортное страховое агентство осуществляет страховую поддержку экспорта товаров и услуг местного производства от коммерческих и политических рисков. Могут быть застрахованы экспортные поставки армянских товаров в 81 иностранное государство. Иностранное государство ранжируется агентством на 4 категории в зависимости от уровня риска.

Страховая премия рассчитывается на основании классификации рисков стран экспорта, кредитоспособности иностранного покупателя и продолжительности срока кредита (рассрочки).

При указании выгодоприобретателем по страховке финансирующего банка в контракте страхования, армянский экспортер получает возможность либо предоставить покупателю условия отсроченного платежа, либо воспользоваться услугами краткосрочного кредитования коммерческими банками Республики Армения для увеличения оборотных средств по упрощенным процедурам и на лучших условиях.

Страхователем может выступать компания-резидент Республики Армения, занимающаяся экспортом. При этом предоставляется период отсрочки платежа от одного до шести месяцев.

Страховое покрытие может составлять до 85% – 90% от основной цены экспортного контракта [8].

Армянская система поддержки экспорта не обладает полным арсеналом мер, нацеленных на экспортное кредитование иностранных покупателей армянской продукции. Вместе с тем льготное предэкспортное кредитование и страхование экспорта позволяет стимулировать армянские компании, в первую очередь субъекты малого и среднего предпринимательства, к осуществлению экспортной деятельности.

Финансовая поддержка экспорта в Республике Беларусь

Экспорт Республики Беларусь за 2015 год составил 26,7 млрд. долл. США, что на 26,1% ниже, чем за предыдущий год (за счет снижения поставок таких товаров, как нефть и нефтепродукты на 3,07 млрд. долл. США – с 9,9 до 6,8 млрд. долл. США; нефть сырая и нефтепродукты сырые на 0,4 млрд. долл. США – с 1,1 до 0,6 млрд. долл. США; моторные транспортные средства для перевозки грузов на 0,3 млрд. долл. США – с 0,9 до 0,6 млрд. долл. США; сыры и творог на 0,2 млрд. долл. США – с 0,8 до 0,6 млрд. долл. США; тракторы на 0,3 млрд. долл. США – с 0,8 до 0,5 млрд. долл. США) – в 2014 экспорт РБ составлял 36,08 млрд. долл. США [6].

Ключевые меры стимулирования экспорта Республики Беларусь предусматривают оказание финансовой поддержки путем экспортного кредитования с субсидированием процентной ставки и страхованием экспортных рисков.

Экспортные и предэкспортные кредиты с государственной поддержкой предоставляются через созданное в июне 2011 года открытое акционерное общество «Банк развития Республики Беларусь» на основании Указа Президента Республики Беларусь от 21.06.2011 N 261 «О соз-

дании открытого акционерного общества «Банк развития Республики Беларусь».

Основной целью белорусского Банка развития является улучшение экономической направленности государства и финансово-кредитной системы. Базовые задачи Банка развития включают в себя:

- финансирование проектов, включенных в государственные программы и мероприятия;
- приобретение кредитов, выданных другими банками на финансирование государственных программ;
- стимулирование экспорта;
- управление национальным лизинговым оператором ОАО «Промагролизинг».

ОАО «Банк развития Республики Беларусь» предоставляет кредиты, направленные на развитие экспорта Республики Беларусь, резидентам и нерезидентам государства с целью оплаты поставок отечественных товаров, работ и услуг на внешние рынки.

Экспортные кредиты выдаются в соответствии с требованиями, определенными в Указе Президента Республики Беларусь от 25.08.2006 № 534 «О содействии развитию экспорта товаров (работ, услуг)» [9].

Целью кредита должно являться приобретение иностранным покупателем товаров, работ, услуг в Республике Беларусь. При этом минимальная сумма экспортного кредита должна составлять не менее 1 млн. долл. США.

Основным условием кредита является то, что максимальная сумма покрытия кредитом контракта по экспорту не может превышать 85% от суммы контракта. Кроме того, срок возврата кредита не должен превышать 5 лет и должен устанавливаться для каждого контракта в индивидуальном порядке. Однако в случае с крупными инвестиционными проектами срок возврата по кредиту может увеличиться до 10 лет.

Страхование рисков в БРУПЭИС «Белэксимгарант» является обязательным условием получения льготного кредита в ОАО «Банк развития Республики Беларусь». При этом страховая премия взимается в процентах от суммы кредита единовременно до получения кредита и ее размер зависит от категории странового риска, финансового состояния заемщика и наличия дополнительного обеспечения (из расчета 1%-4% годовых).

«Финансирование экспортных поставок белорусской продукции может быть организовано с учетом механизма международного финансового лизинга с помощью дочерней компании

ОАО «Банк развития Республики Беларусь» – ОАО «Промагролизинг», которая является ведущим национальным лизинговым оператором Республики Беларусь. Компания работает с крупными и средними белорусскими предприятиями, занимающимися производством сельскохозяйственной, дорожной техники, лифтового оборудования, грузовых автомобилей и их деталей, а также рядом национальных приборостроительных заводов.

Основными факторами, определяющими условия финансирования и размер годовой процентной ставки для иностранного лизингополучателя по договору международного лизинга, являются:

- 1) сумма сделки;
- 2) страновой риск;
- 3) особенности выбранной сторонами схемы международного лизинга;
- 4) финансовое состояние лизингополучателя;
- 5) вид дополнительного обеспечения» [10].

Дополнительным механизмом поддержки развития отечественного экспорта и инвестиционной деятельности является страхование коммерческих банков в сфере экспортных кредитов.

«Порядок проведения страхования экспортных рисков с поддержкой государства, а также механизм экспортного кредитования определен Указом Президента Республики Беларусь от 25 августа 2006 г. № 534 «О содействии развитию экспорта товаров (работ, услуг)». Предусмотрено осуществление следующих направлений страхования экспортных рисков с поддержкой государства:

1. Страхование кратко-, средне- и долгосрочных экспортных контрактов (экспортные контракты, не связанные с отсрочкой платежа, не подлежат страхованию, при этом максимальный размер страховой суммы по договору страхования составляет 50% установленного предельного размера обязательств по договорам страхования экспортных рисков с поддержкой государства).

2. Страхование убытков экспортеров, связанных с выполнением экспортного контракта (максимальный размер страховой суммы по договору страхования составляет 50% установленного предельного размера обязательств по договорам страхования экспортных рисков с поддержкой государства).

3. Страхование инвестиций резидентов Республики Беларусь в иностранных государствах.

4. Страхование экспортных рисков по операциям, осуществляемым на условиях лизинга.

5. Страхование риска непогашения банковского кредита для экспортёра.

6. Страхование риска непогашения экспортного кредита иностранному покупателю.

7. Страхование риска непогашения экспортного кредита, предоставленного резиденту для целей инвестирования.

8. Страхование банковских гарантий или иных услуг.

9. Страхование экспортного факторинга» [11].

Классификационный перечень из 200 государств по уровню политического риска, по состоянию на 1 марта 2015 года, размещенный на официальном интернет-сайте Белэксимгарант, по существу копирует классификацию страновых рисков ОЭСР

Финансовая поддержка экспорта в Казахстане

Экспорт Республики Казахстан за 2015 год составил 45,9 млрд. долл. США, что на 42,3% ниже, чем за предыдущий год (за счет снижения поставок таких товаров, как нефть сырая и нефтепродукты сырые на 26, 8 млрд. долл. США – с 53, 6 до 26, 8 млрд. долл. США; газы нефтяные и углеводороды газообразные на 0,9 млрд. долл. США – с 3,3 до 2,4 млрд. долл. США; нефть и нефтепродукты, полученные из битуминозных пород на 1,5 млрд. долл. США – с 2,9 до 1,4 млрд. долл. США; руды и концентраты железные на 0,7 млрд. долл. США – с 1,1 до 0,4 млрд. долл. США; ферросплавы на 0,4 млрд. долл. США – с 1,8 до 1,4 млрд. долл. США) – в 2014 году экспорт РК составлял 79, 5 млрд. долл. США [6].

Казахстан уделяет пристальное внимание развитию национальной системе поддержки промышленного экспорта. Основными покупателями промышленной продукции Республики Казахстан являются: Китай, Италия, Нидерланды, Российская Федерация, Франция, Швейцария, Австрия, Турция, Канада, Румыния, Украина, Германия.

Торговая политика Казахстана является составной частью государственной экономической политики и заключается в реализации комплекса мер, направленных на регулирование сектора внешней и внутренней торговли.

В апреле 2015 года Правительство Республики Казахстан утвердило План совместных действий Правительства Республики Казахстан и Национального Банка Республики Казахстан по обеспечению финансирования отечествен-

ных производителей и экспортёров на 2015 – 2016 годы.

«Поддержка экспортёров осуществляется путем предоставления финансирования через действующие меры в соответствии с требованиями внутренних актов АО «БРК» и/или АО «БРК-Лизинг», в том числе через кредитование финансовых институтов/организаций импортера (нерезидента) продукции, выпускаемой на территории Республики Казахстан.

Кредитование и/или лизинговое финансирование предоставляется на условиях целевого использования, платности, срочности, возвратности и обеспеченности, в их числе:

1) срок кредитования/лизинга может составлять до 20 лет;

2) номинальная ставка вознаграждения составляет не более 6% годовых. При этом годовая эффективная ставка вознаграждения может включать покрытие комиссии финансовых институтов/организации импортера (нерезидента) и комиссии экспортных кредитных агентств в случае страхования политических рисков кредиторов;

3) валютой кредитования/лизинга может выступать тенге или иная валюта в зависимости от условий сделки;

4) в качестве обеспечения по займу/лизингу могут приниматься меры в соответствии с требованиями АО «БРК» и/или АО «БРК-Лизинг» [12].

В Республике Казахстан функционируют профильные организации, осуществляющие отдельные меры и программы, направленные на поддержку финансирования экспортноориентированных производств. Среди таких организаций можно выделить деятельность АО «Банк Развития Казахстана» и АО «Экспортно-кредитная страховая корпорация «КазЭкспортГарант».

АО «Банк Развития Казахстана» – основной финансовый институт развития в Казахстане – оказывает услуги по средне- и долгосрочному финансированию проектов создания и модернизации конкурентоспособных и экспортноориентированных производств [12].

Продуктовая линейка АО «Банк развития Казахстана» включает:

1) займы для инвестиционных, в том числе экспортноориентированных проектов: от 5 до 20 лет, минимальная сумма займа – 5 млн. долл. США;

2) финансовый лизинг: от 3 до 20 лет, минимальная сумма – 1 млн. долл. США;

- 3) займы для экспортных сделок: от 1 года до 5 лет, минимальная сумма – 1 млн. долл. США;
- 4) проектное финансирование;
- 5) выпуск гарантий;
- 6) агентское обслуживание государственных проектов;
- 7) участие в капитале;
- 8) межбанковское кредитование;
- 9) финансирование оборотного капитала [13].

Кредитование экспортных (предэкспортных) операций осуществляется на минимальную сумму – 1 млн. долл. США в зависимости от условий экспортной операции на срок до 5 лет. Займы предоставляются как резиденту Казахстана, так и нерезиденту на покупку казахстанской продукции.

АО «Экспортно-кредитная страховая корпорация «КазЭкспортГарант» является институтом государственной поддержки экспорта несырьевых секторов экономики. Основной функцией корпорации является страхование отечественных экспортеров по внешнеэкономическим сделкам в сфере коммерческих и политических рисков.

«КазЭкспортГарант» проводит оценку страновых рисков согласно списку стран и подходов ОЭСР. Страновые риски могут быть классифицированы на 7 категорий по уровню риска, где 1 – наименее рисковый, 7 – наиболее рисковый. На сайте агентства размещены категории для 18 стран дальнего зарубежья и 9 стран СНГ. Страны могут иметь различные категории рисков по краткосрочному и долгосрочному страхованию, совпадающие с классификацией стран согласно кредитным рискам ОЭСР.

«КазЭкспортГарант» с конца 2010 года была запущена новая программа по оказанию финансовой поддержки покупателям промышленной продукции Казахстана.

Кроме того, компанией реализуется программа стимулирования спроса на отечественную продукцию зарубежными компаниями через обеспечение им выгодного финансирования.

Финансирование предоставляется опосредованно, через банки второго уровня Казахстана в рамках аккредитивной формы расчетов.

Для казахстанских банков данная Программа финансирования открывает возможность по страхованию до 100% коммерческих и политических рисков неисполнения обязательств.

При этом размер страховой премии «КазЭкспортГарант» определяется с помощью оценки странового риска и результатов анализа банка-импортера (банка-эмитента) [14].

Финансирование импортера предоставляется по контрактам на поставку промышленной продукции/услуг казахстанского происхождения.

При этом процентная ставка финансирования иностранного покупателя казахстанской промышленной продукции определяется как ставка CIRRплюс 2% годовых. При этом срок финансирования не может превышать 1 год. Максимальный размер одного вклада (размещается по каждому полученному пакету отгрузочных документов) – 150 миллионов тенге или эквивалент в иностранной валюте. В рамках аккредитива на оплату может быть предоставлено несколько пакетов документов и по максимальной сумме размещения в рамках одного аккредитива лимит не устанавливается, лимит установлен только по сумме каждого пакета документов [15].

Таким образом, в Республике Казахстан применяются финансовые меры стимулирования развития экспорта, направленные на поддержку экспортеров-субъектов как МСП, так и крупного бизнеса. При этом льготное предэкспортное финансирование предоставляется сразу в двух институтах, один из которых нацелен на предоставление краткосрочного экспортного кредитования («КазЭкспортГарант»), а второй институт (АО «БРК») – на долгосрочное предэкспортное и экспортное кредитование.

Финансовая поддержка экспорта Кыргызстана

Экспорт Кыргызской Республики за 2015 год составил 1,6 млрд. долл. США, что на 11,1% ниже, чем за предыдущий год (за счет снижения поставок таких товаров, как золото необработанное или полуобработанное на 0,04 млрд. долл. США – с 0,71 до 0,67 млрд. долл. США; нефть и нефтепродукты на 0,04 млрд. долл. США – с 0,11 до 0,07 млрд. долл. США; руды и концентраты железные на 0,02 млрд. долл. США – с 0,04 до 0,02 млрд. долл. США; костюмы, комплекты, жакеты на 0,02 млрд. долл. США – с 0,04 до 0,02 млрд. долл. США) – в 2014 году экспорт КР составлял 1,9 млрд. долл. США [6].

В целях расширения экспортных возможностей и повышения конкурентоспособности отечественных производителей на внешнем рынке, во исполнение Национальной стратегии устойчивого развития Кыргызской Республики на период 2013-2017 годы, утвержденной Указом Президента Кыргызской Республики «О Национальной стратегии устойчивого развития Кыргызской Республики на период 2013-2017

годы» от 21 января 2013 года №11, Правительство Кыргызской Республики своим постановлением от 31 марта 2015 года № 174 утвердило План Правительства Кыргызской Республики по развитию экспорта на 2015-2017 годы.

«Утвержденный План подразумевает реализацию комплекса мер по направлениям, предусматривающим следующие мероприятия:

- обеспечение доступа к торговой информации,
- усиление потенциала хозяйствующих субъектов и институтов продвижения торговли,
- упрощение торговых процедур,
- развитие и поддержку национальной инфраструктуры качества,
- снижение налогового бремени,
- обеспечение доступа экспортеров к финансовым ресурсам» [16].

При этом мероприятия Плана направлены на обеспечение поддержки субъектов МСП, а также создание условий формирования необходимого потенциала для производства экспортной продукции.

В рамках Плана развития экспорта Кыргызской Республики на 2015 – 2017 годы решаются четыре базовые задачи:

1. Предоставление киргизским предпринимателям доступа к информации касательно продвижения экспорта (информационно-консультационное содействие).
2. Фасилитация режима экспорта посредством упрощения экспортных процедур, а также совершенствование транспортной инфраструктуры.
3. Поддержка и совершенствование качества инфраструктуры.
4. Предоставление экспортерам доступа к финансовым механизмам [16].

Последняя задача особенно актуальна, поскольку ограничение доступа к финансированию считается основным барьером к развитию экспорта и росту внешней торговли.

Помимо предэкспортного финансирования по отраслям, привлечению финансовых ресурсов может способствовать дальнейшее развитие в Кыргызской Республике системы лизинга и гарантийных фондов, а также создание системы экспортного кредитования.

В заключение необходимо отметить, что кыргызская система финансовой поддержки экспорта находится на этапе создания. Вместе с тем основные решения на государственном уровне приняты в части формирования системы поддержки экспорта с учетом возможностей и интересов экономики Кыргызской Республики.

Финансовая поддержка экспорта России

Экспорт Российской Федерации за 2015 год составил 343,9 млрд. долл. США, что на 30,9% ниже, чем за предыдущий год (за счет снижения поставок таких товаров, как нефть сырая и нефтепродукты сырые на 64,3 млрд. долл. США – с 153,9 до 89,6 млрд. долл. США; газы нефтяные и углеводороды газообразные на 14,1 млрд. долл. США – с 62,6 до 48,5 млрд. долл. США; золото необработанное или полуобработанное на 1,6 млрд. долл. США – с 3,1 до 1,5 млрд. долл. США; уголь каменный на 2,1 млрд. долл. США – с 11,6 до 9, 5 млрд. долл. США; алмазы обработанные или необработанные на 1,4 млрд. долл. США – с 5,3 до 3,9 млрд. долл. США) – в 2014 году экспорт РФ составлял 497,8 млрд. долл. США [6].

После присоединения Российской Федерации к ВТО действующая на тот момент система финансовой поддержки экспорта в 2013 – 2014 годах была трансформирована в новую с учетом международных обязательств в области субсидирования экспорта.

В 2015 году на федеральном уровне реализуются следующие меры финансовой поддержки экспорта промышленной продукции:

- 1) гарантирование экспортных операций;
- 2) долгосрочное и среднесрочное государственное экспортное кредитование на основе межправительственных соглашений;
- 3) предоставление через Внешэкономбанк и его дочерние организации экспортных кредитов иностранным покупателям высокотехнологичной продукции на конкурентоспособных условиях;
- 4) страхование экспортных кредитов от коммерческих и политических рисков;
- 5) возмещение экспортерам продукции военного назначения процентных ставок по целевым кредитам.

Перечисленные меры финансовой поддержки (кроме последней меры) направлены на содействие продвижению отечественной промышленной продукции гражданского назначения на внешние рынки.

Базовым документом, определяющим принципы государственной поддержки в Российской Федерации, является государственная программа «Развитие внешнеэкономической деятельности» (утверждена распоряжением Правительства от 18.03.2013 № 378-р).

Целью Госпрограммы, срок действия которой установлен с 2013 по 2018 год, является усиление позиций Российской Федерации в гло-

бальной экономике, улучшение качественных параметров ВЭД, повышение вклада внешнеэкономической сферы в решение задач модернизации национального хозяйства [17].

В составе Госпрограммы также выделена отдельная подпрограмма, ориентированная на формирование системы институтов и механизмов развития ВЭД, обеспечивающих конкурентные условия деятельности российских компаний на мировом рынке.

Перечень нормативно-правовых документов, определяющих принципы действия государственных мер поддержки экспорта, приведен ниже:

1) Государственная программа «Развитие Внешнеэкономической деятельности» (Распоряжение Правительства от 18.03.2013 года № 378-р);

2) Дорожная карта «Поддержка доступа на рынки зарубежных стран и поддержка экспорта» (Распоряжение Правительства от 29.06.2012 года № 1128-р);

3) Федеральный Закон от 17.05.2007 года № 82-ФЗ «О банке развития».

Перечень нормативно-правовых документов, определяющих механизм формирования государственных гарантий:

1) Бюджетный кодекс Российской Федерации;

2) Постановление Правительства Российской Федерации от 01.11.2008 г. № 803 (ред. от 18.02.2013 г.) «Об утверждении Правил предоставления государственных гарантий Российской Федерации в иностранной валюте для оказания государственной поддержки экспорта промышленной продукции (товаров, работ, услуг)»;

3) Распоряжение Правительства Российской Федерации от 21.09.2004 г. № 1222-р (ред. от 19.06.2013) «Об утверждении Перечня промышленной продукции, при осуществлении экспорта которой оказывается государственная гарантийная поддержка».

Перечень нормативно-правовых актов, регулирующих экспортное кредитование с субсидированием процентной ставки:

1) Федеральный закон о федеральном бюджете на соответствующие годы;

2) Бюджетный кодекс Российской Федерации;

3) Государственная программа «Развитие промышленности и повышение ее конкурентоспособности» (утвержденная Распоряжением Правительства от 19.06.2013 г. № 997-р);

4) Постановление Правительства Российской Федерации от 13.12.2012 г. № 1302 (в ред.

14 августа 2013 г. № 701) «Об утверждении Правил предоставления из федерального бюджета субсидии в виде имущественного взноса Российской Федерации в государственную корпорацию «Банк развития и внешнеэкономической деятельности (Внешэкономбанк)» на возмещение части затрат, связанных с поддержкой производства высокотехнологичной продукции;

5) Постановление Правительства РФ от 08.06.2015 № 566 «Об утверждении Правил предоставления субсидии из федерального бюджета Государственному специализированному Российскому экспортно- импортному банку (акционерное общество) в целях компенсации недополученных доходов по кредитам, выдаваемым в рамках поддержки производства высокотехнологичной продукции».

Перечень нормативно-правовых документов, регулирующих страхование экспортных кредитов и инвестиций за рубежом:

1) Постановление Правительства Российской Федерации от 21.11.2011г. N 964 «Об утверждении правил осуществления деятельности по страхованию экспортных кредитов и инвестиций от предпринимательских и политических рисков»;

2) Постановление Правительства Российской Федерации от 29.11.2012 г. N 1233 «О государственной гарантии Российской Федерации по банковской гарантии государственной корпорации «Банк развития и внешнеэкономической деятельности (Внешэкономбанк)», предоставляемой в обеспечение исполнения обязательств открытого акционерного общества «Российское агентство по страхованию экспортных кредитов и инвестиций» по договорам страхования экспортных кредитов и инвестиций»;

3) Федеральный закон от 17.05.2007 г. N 82-ФЗ «О Банке развития».

«Гарантийная поддержка экспорта оказывается в отношении экспорта всех работ и услуг российских участников ВЭД, а также при экспорте широкой номенклатуры промышленной продукции, включая транспортные средства и комплектующие к ним. Перечень промышленной продукции, при осуществлении экспорта которой оказывается государственная гарантийная поддержка, утвержден распоряжением Правительства Российской Федерации от 21 сентября 2004 г. N° 1222-р» [17].

Внешэкономбанк, являясь оператором данного механизма с начала 2015 года (до этого момента оператором механизма являлся АО «Росэксимбанк»), совместно с Минфином Рос-

сийской Федерации рассматривает заявки от российских экспортеров и банков-кредиторов на получение государственной гарантийной поддержки. При этом Минфин Российской Федерации выступает от имени Российской Федерации при заключении и исполнении договоров о предоставлении государственных экспортных гарантий.

«Максимальные сроки заимствований, по которым предоставляются гарантии Российской Федерации, распределяются следующим образом:

- потребительские товары – до 5 лет;
- машины, механизмы, оборудование и транспортные средства – до 7 лет;
- промышленное (комплектное) оборудование – до 11 лет;
- летательные и космические аппараты, морские и речные суда – до 14 лет;
- инвестиционные проекты «под ключ», реализуемые в иностранных государствах, до 14 лет;
- атомные электростанции и оборудование для них – до 20 лет.

Государственные экспортные гарантии Российской Федерации подразделяются на пять видов:

1. Государственные гарантии в пользу экспортера либо российского или иностранного банка-кредитора в обеспечение платежных обязательств иностранного импортера или банка (заемщика или гаранта), либо иностранного государства.

2. Государственные гарантии по заимствованиям АО «Росэксимбанк», осуществляемым для кредитования российских экспортеров, иностранных импортеров, банков-нерезидентов и иностранных государств, предоставляемого для финансирования экспорта российской промышленной продукции.

3. Государственные гарантии АО «Росэксимбанк» по обязательствам российских экспортеров перед банком-агентом по выставленным банком-агентом банковским гарантиям.

4. Государственные гарантии в обеспечение исполнения обязательств АО «Росэксимбанк» по операциям по торговому финансированию, связанным с экспортом промышленной продукции.

5. Государственные гарантии по обязательствам АО «Росэксимбанк» по банковским гарантиям, выставленным по обязательствам российских экспортеров, а также в пользу российского экспортера и банка-кредитора» [18].

Основными документами государственной поддержки экспорта Российской Федерации являются:

1) Правила предоставления государственных гарантий Российской Федерации в иностранной валюте для оказания государственной поддержки экспорта промышленной продукции (товаров, работ, услуг), утвержденные постановлением Правительства Российской Федерации от 1 ноября 2008 года № 803;

2) Перечень иностранных государств, экспорту промышленной продукции в которые оказывается государственная гарантийная поддержка, утвержденный приказом Минфина Российской Федерации от 25 сентября 2014 года № 103н [18].

Необходимо отметить, что правила предоставления экспортных гарантий Российской Федерации противоречат правилам Договоренности ОЭСР об экспортном кредитовании с государственной поддержкой (ДОЭК ОЭСР). В первую очередь это касается отсутствия в российском законодательстве требования о взимании платы за предоставление государственной экспортной гарантии Российской Федерации (правила ОЭСР и ВТО предусматривают взимание с бенефициара гарантии премий за долгосрочные риски и убытки), а также прописанные в российских правилах более льготные финансовые условия кредитования, в отношении которого может быть предоставлена государственная гарантия. Более подробно несоответствия подходов при предоставлении государственных экспортных гарантий с правилами ОЭСР в сфере экспортного кредитования описаны в нижеприведенной таблице.

Иностранным покупателям отечественной продукции (включая услуги и работы) может быть предоставлено государственное связанное экспортное кредитование на льготных (нерыночных) условиях.

С начала 2014 года в российскую систему поддержки экспорта был внедрен механизм субсидирования процентных ставок по экспортным кредитам Внешэкономбанка.

Вместе с тем часть применяемых в Российской Федерации мер (субсидирование процентных ставок по экспортным кредитам, страхование экспорта и инвестиций) имеет нормативную базу, гармонизированную с нормами и правилами ОЭСР и ВТО, а остальные меры (государственное экспортное гарантирование и государственное связанное экспортное кредитование) не имеют четких нормативных ограничений, позволяющих соблюсти на практике принципы Договоренности ОЭСР об экспортном кредитовании с государственной поддержкой в сфере экспортного кредитования.

Таблица 1 – Несоответствие подходов при предоставлении государственных экспортных гарантий российским предприятиям с правилами ОЭСР в сфере экспортного кредитования

Параметр сравнения	Правила предоставления экспортных гарантий, утв. постановлением правительства РФ	Правила и нормы ОЭСР
Премии за кредитные риски	Требование отсутствует	Взимание с получателя государственной гарантии минимальной премии за кредитные и страновые риски (статья 24 ДОЭК ОЭСР)
Финансовые требования к экспортным кредитам, обязательства по которым обеспечивают государственная экспортная гарантия		
Минимальные ставки	Требование отсутствует	По ставке не ниже коммерчески ориентированной процентной ставки – CIRR (2,14% годовых в долл. США) (статья 19 ДОЭК ОЭСР)
Сроки кредитования	При строительстве энергетических объектов до 20 лет (пункт 17 Правил)	При строительстве энергетических объектов до 18 лет (Приложение 2, статья 18 ДОЭК ОЭСР).
Минимальный авансовый платеж	Требование отсутствует	15% стоимости экспортного контракта (статья 10 ДОЭК ОЭСР)
Срок действия ставок	Требование отсутствует	Процентная ставка по кредиту подлежит пересмотру каждые 120 дней в момент согласования условий по экспортному контракту (статья 21 ДОЭК ОЭСР)
Проведение экологической, социальной и антикоррупционной экспертизы	Требование отсутствует	Отдельные рекомендации ОЭСР
		Совет по общим подходам в сфере окружающей среды и поддержки экспортных кредитов, Рекомендации Совета по борьбе со взяточничеством и поддержке экспортных кредитов)
Порядок погашения платежей по кредиту	Требования отсутствуют	- платежи кредитору уплачиваются равными долями; - платежи по ставкам по кредиту должны уплачиваться каждые 6 месяцев (включая 1 платеж по 1федиту); - единовременный платеж по кредиту не должен превышать 25% от объема кредита; - ставки по кредиту не должны капитализироваться на протяжении всего срока кредитования (статья 14 ДОЭКОЭСР).
*Составлено авторами		

Для Российской Федерации приоритетной задачей на сегодняшний день является развитие несырьевых секторов экономики и соответственно несырьевого экспорта. В этих целях, при поддержке правительства страны, в 2015 году был создан государственный институт поддержки экспорта – АО «Российский экспортный центр» [19] (далее – РЭЦ). РЭЦ создан как подведомственная организация государственной корпорации «Банк развития и внешнеэкономической деятельности (Внешэкономбанк)» и представляет собой «единое окно» консолидирующее все профильные министерства и ведомства и предоставляющее весь комплекс услуг и механизмов поддержки российским экспортерам. Итоговой целью РЭЦ является создание единой системы эффективной поддержки несырьевого экспорта.

Для этих целей первоочередной задачей Центра является диверсификация структуры существующего экспорта и наращивание доли несырьевой продукции и общее укрепление государственной системы поддержки экспорта. В Центр могут обращаться производители (потенциальные экспортеры) и экспортеры для получения комплексной и адресной государственной поддержки. Центр предоставляет широкий перечень финансовых и нефинансовых мер государственной поддержки. Для формирования концепции «единого окна» в группу РЭЦ интегрированы Российское агентство по страхованию экспортных кредитов и инвестиций (ЭКСАР) и АО «РосЭксимБанк» (совместно – Группа РЭЦ). РЭЦ также разрабатывает предложения по улучшению ведения предпринимательской деятельности в ча-

сти экспорта и ВЭД, регулярно взаимодействует с представителями делового и экспертного сообщества и способствует преодолению барьеров и снятию торговых ограничений.

РЭЦ оказывает комплекс услуг по сопровождению экспортных проектов, в том числе:

- консультации по вопросам экспорта;
- помощь в организации экспортной деятельности;
- сопровождение прохождения экспортных процедур;
- сопровождение в рамках действующих контрактов (постконтрактное сопровождение).

К финансовым мерам поддержки, предоставляемым РЭЦ, относятся:

1. Страхование

Страхование покрытия экспортируемых товаров предоставляется АО ЭСКАР. АО ЭСКАР предоставляет свои услуги по защите экспортных кредитов от коммерческих и политических рисков (страхование риска неплатежа должника или гаранта (банкротство, просрочка платежа), риска неисполнения обязательств иностранным контрагентом), а также страхует зарубежные российские инвестиции от политических рисков (изменения законодательства, политические действия властей, форс-мажорные обстоятельства и т.д.).

«К продуктам ЭСКАР для экспортеров относятся:

- страхование кредита поставщика;
- страхование краткосрочной дебиторской задолженности;
- страхование лизинга.

К продуктам ЭСКАР для банков относятся:

- страхование кредита покупателю;
- страхование подтвержденного аккредитива;
- страхование экспортного факторинга;
- страхование кредита на пополнение оборотных средств экспортера;
- страхование кредитов на создание экспортоориентированных производств.

Важно отметить, что ЭСКАР не предоставляет страховое покрытие по экспорту сырой нефти, природного газа и угля» [20].

2. Кредитно-гарантийная поддержка

Специализированным институтом поддержки несырьевого экспорта является государственный специализированный Российский экспортно-импортный банк (АО «РосЭксИмБанк»). Целью банка является оказание поддержки посредством финансовых инструментов производителям и экспортерам российской продукции, для их выхода на рынки зарубежных стран по

конкуренентоспособной цене и качеству, иностранным покупателям российской продукции и зарубежным финансовым институтам.

Инструменты поддержки экспортеров АО «РосЭксИмБанк» включают в себя:

- Финансирование расходов по экспортному контракту и по экспортным поставкам;
- Финансирование коммерческого кредита экспортера;
- Торговое финансирование (финансирование торгового оборота с иностранными покупателями);
- Финансирование посредством подтвержденного аккредитива;
- Предоставление займов банку иностранного покупателя и прямых займов иностранным покупателям.

Также АО «РосЭксИмБанк» предоставляет экспортеру различные виды гарантий по экспортному контракту, в том числе гарантии для участия в тендерных торгах, гарантии исполнения обязательств, гарантии, обеспечивающие платежные обязательства и пр.

К нефинансовым мерам поддержки, предоставляемым РЭЦ, относятся:

1. Аналитическое сопровождение экспортеров (анализ рынка страны импортера, анализ законодательства страны импортера, анализ рисков и торговых барьеров, консультация по предлагаемым мерам государственной поддержки).

2. Содействие в продвижении продукции на зарубежные рынки (помощь в поиске потенциальных покупателей, юридическая проверка компаний, партнеров, организация встреч, выставок и прочих мероприятий для установления деловых контактов).

3. Правовая поддержка (в т.ч. по вопросам прав интеллектуальной собственности, патентных прав, лицензионных договоров и др.).

4. Содействие в международной сертификации (предоставление консультаций экспортерам, помощь в получении и регистрация необходимых документов, помощь в проведении испытаний образцов продукции в аккредитованных испытательных лабораториях и пр.).

5. Выдача сертификата свободной продажи (документа, подтверждающего, что экспортируемая российская продукция имеет все документы, необходимые в соответствии с законодательством РФ для обращения на территории России).

6. Таможенное администрирование экспортной деятельности. Поддержка оказывается на трех этапах:

– на этапе предэкспорта (содействие в подготовке документации, помощь в установлении страны происхождения товара и в получении статуса экспортируемой продукции «made in russia», консультирование по вопросам таможенного и налогового законодательства);

– на этапе экспорта (содействие в получении разрешительной документации, предоставление консультаций по подготовке товаросопроводительных документов, предоставление консультаций по таможенным и налоговым льготам и пр.);

– на этапе постэкспорта (содействие в подготовке документов для возврата НДС).

7. Сопровождение экспорта от производителя до потребителя (организация оптимального маршрута и выбор транспортно-логистических компаний и таможенных брокеров, предоставление консультации по оформлению документов, по страхованию, по заполнению Внешнеэкономического контракта, информирование о мерах нетарифного регулирования таможенными органами при пересечении границы и пр.) [21].

30 мая 2016 года состоялось открытие первого зарубежного представительства РЭЦ в г. Астане – Российского торгового дома в Казахстане. Среди основных услуг Торгового дома – содействие в поиске потенциальных партнеров, организация встреч бизнес-представителей двух стран, организация демонстрационной площадки для российских экспортеров, проведение семинаров, публичных встреч, форумов и презентаций для потенциальных для казахстанских партнеров. Также важным направлением работы Торгового дома станет продвижение российско-казахстанских кооперационных экспортных проектов на рынки третьих стран. Представительство РЭЦ будет также оказывать содействие казахстанским предпринимателям в реализации проектов на территории России. На сегодняшний день, по поступившим заявкам, Торговый дом рассматривает проекты сельскохозяйственного машиностроения, автомобилестроения, IT-проекты и проекты химической промышленности.

На сегодняшний день РЭЦ представлен в Казахстане, Вьетнаме, Китае, Иране, Аргентине, Таджикистане. Прорабатывается вопрос открытия в 2017 году торговых домов в Индии и ЮАР.

Выводы

По результатам сравнительно-правового анализа законодательства государств-членов ЕвразЭС в области государственной поддержки

экспорта следует выделить следующие особенности систем государственной поддержки экспорта государств-членов ЕвразЭС:

1. Во всех странах ЕвразЭС в разной степени развития имеются институты поддержки экспорта.

2. Следует признать различным уровень институционализации государственной финансовой поддержки экспорта в части институтов развития: экспортных кредитных агентств, банков развития, эксимбанков.

3. Необходимо отметить разную степень диверсификации линейки финансовых инструментов государственной поддержки экспорта в сравниваемых государствах. В данном аспекте лидируют Беларусь и Россия (экспортное и пост-экспортное финансирование, страхование, гарантирование и т.д.).

Сравнительный анализ законодательства стран ЕвразЭС показал различную степень соответствия мер государственной поддержкой экспорта положениям ДОЭК ОЭСР.

Представляется, что в целях формирования единой системы государственной поддержки экспорта государств-членов ЕвразЭС, а также создания единого механизма регулирования экспортной деятельности в рамках ЕвразЭС необходимо учитывать передовой зарубежный опыт в данной сфере, в том числе по причине более длительной апробации такого опыта в ретроспективе.

В целях реализации системного подхода к развитию национальных систем государственной поддержки экспорта в рамках ЕвразЭС целесообразно взять за основу основные тенденции развития национальных систем поддержки экспорта в крупных экономиках мира. К ним, в частности, можно отнести следующие тенденции:

– системное совершенствование институтов содействия экспорту в целях достижения максимальной результативности и эффективности их работы (например, в США начиная с 2010 г. на этих принципах проводится глубокая институциональная реформа системы продвижения экспорта, охватывающая все ее основные звенья, с возможным формированием нового суперведомства);

– сохранение главенствующей роли государства при одновременном укреплении в национальных системах продвижения экспорта элементов государственно-частного партнерства (в частности, софинансирование государством и бизнесом зарубежных внешнеторговых палат в Германии, расходов по проведению маркетин-

говых исследований в Японии, распределение между государством и бизнесом рисков при реализации проектов поддержки экспорта в Великобритании и др.);

– укрепление и расширение функций специализированных государственных агентств по продвижению экспорта, их слияние с «инвестиционными» агентствами или наделение агентств по содействию экспорту полномочиями в сфере привлечения ПИИ (Германия, США, др.);

– расширение сети зарубежных представительств национальных организаций (агентств) по поддержке ВЭД или укрепление их штатного состава в дипмиссиях, в частности, в динамично развивающихся государствах с формирующимся рынком;

– укрепление в ряде стран мира региональной инфраструктуры поддержки экспорта путем повышения эффективности действующих и создания новых институтов и инструментов развития ВЭД, в том числе на принципах ГЧП;

– усиление координации между центром и регионами в сфере поддержки экспорта;

– расширение использования механизма содействия международному развитию в качестве инструмента продвижения экспорта.

Подключение к этой деятельности ведущих развивающихся экономик, в том числе Китая и Индии, путем создания в этих странах соответствующих институтов. Усиление акцента в деятельности государства по развитию экспорта экспортно-ориентированного малого и среднего бизнеса, особенно предприятий, экспортирующих высокотехнологичные товары и другую продукцию с высокой добавленной стоимостью. Разработка для МСП новых программ и инструментов информационно-консультационной, промоутерской, кредитно-гарантийной и других видов поддержки (например, в Германии – реализация «экспортных инициатив», предусматривающих комплекс мер по продвижению на внешние рынки продукции немецкого хайтека);

– расширение деятельности в сфере поддержки экспорта на принципах индивидуального подхода и достижения максимальной клиентоориентированности (индивидуальные программы вхождения в рынок или программы развития бизнеса за рубежом, улучшение качества государственных услуг за счет максимального приближения их к потребностям клиентов и др.).

Литература

- 1 Андропова И.В. Внешнеэкономическая безопасность РФ: новые угрозы и их нейтрализация в условиях ускоренной Евразийской интеграции // Региональный центр инновационных технологий. – Москва, 2015 // <http://www.rcit.ru/article090.html>
- 2 Исламова Л., Кабдунасова Л. Вопросы экономической безопасности страны: теоретические аспекты // Вестн. КазНУ, Сер. Экономика. – М., 2011. – №1(83). – С. 3-6.
- 3 Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 года № 527-IV. – [ЭП]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527>.
- 4 Жанабергенова М.А., Рахматулина Г.Г. Региональная интеграция как важный фактор укрепления экономической безопасности государства // Вестн. КарГУ, Сер. Экономика. – №4 (84), 2016. – С. 102-108.
- 5 Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 года // http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/postslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvarya-2017-g
- 6 Статистические данные по экспорту стран ЕАЭС. Комитет по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан // www.stat.gov.kz
- 7 Стратегия индустриальной политики Республики Армения // <http://www.gov.am/>
- 8 Экспортное страховое агентство Армении // <http://eia.am/ru/general-insurance-conditions.html>
- 9 Национальный правовой интернет-портал Республики Беларусь // <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=P30600534>
- 10 Поддержка экспорта от Банка Развития // http://www.bztda.com/finansirovanie/eksportnoe_kreditovanie/
- 11 Порядок страхования экспортных рисков // <http://www.eximgarant.by/insurance/export/>
- 12 Постановление Правительства №271 от 23 апреля 2015 «Об утверждении Плана совместных действий Правительства Республики Казахстан и Национального Банка Республики Казахстан по обеспечению финансирования отечественных производителей и экспортеров на 2015-2016 годы».
- 13 Список институтов развития по поддержке предпринимательства // <http://www.damu.kz/10332>
- 14 KazExportGarant Информация по торговому финансированию // <http://keg.kz/ru/service/trade-financing>
- 15 Понаморенко В.Е. Актуальные направления финансовой интеграции в ЕАЭС. Правовой анализ : монография / под общ. ред. В.Е. Понаморенко, В.Е. Понаморенко, И.М. Лифшиц, К.Г. Сорокин, Н.С. Милоголов, Д.Г. Коровяковский, С.Р. Назаретян. – М.: Издательство «Русайнс», 2015. – 184 с.

16 Постановление Правительства Кыргызской Республики «О Плане Правительства Кыргызской Республики по развитию экспорта Кыргызской Республики на 2015-2017 годы» от 31 марта 2015 года № 174.

17 Союз российских производителей и экспортеров легкой и текстильной промышленности «Механизмы финансовой поддержки экспорта в Российской Федерации» // <http://www.roslegprom.ru/Go/ViewArticle/id=1541>

18 Портал внешнеэкономической информации Министерства экономического развития Российской Федерации «Государственные гарантии Российской Федерации в иностранной валюте» // http://www.ved.gov.ru/rus_export/financial_measures/state_guarantee/

19 АО «Российский экспортный центр» // <https://exportcenter.ru/company>

20 Стратегия развития ЭКСПАР на период с 2015 – 2017 годы // <http://www.exiar.ru/>

21 АО «Российский экспортный центр». Нефинансовая поддержка // https://www.exportcenter.ru/functions/not_financial/

References

1 Andronova I.V. Vneshnejekonomicheskaja bezopasnost' RF: novye ugrozy i ih nejtralizacija v uslovijah uskorennoj Evrazijskoj integracii// Regional'nyj centr innovacionnyh tehnologij. – Moskva., 2015. <http://www.rcit.su/article090.html>

2 Islamova L., Kabdunasova L. Voprosy jekonomicheskoi bezopasnosti strany: teoreticheskie aspekty// Vestn. KazNU, Ser. Jekonomika. – M.,2011. – №1(83). –S.3-6.

3 Zakon Respubliki Kazahstan «O nacional'noj bezopasnosti Respubliki Kazahstan» ot 6 janvarja 2012 goda № 527-IV. – [JeR]. Rezhim dostupa: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527>.

4 Zhanabergenova M.A., Rahmatulina G.G.Regional'naja integracija kak vazhnyj faktor ukreplenija jekonomicheskoi bezopasnosti gosudarstva// Vestn. KarGU, Ser.Jekonomika. -№4 (84), 2016. – S.102-108.

5 Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N. Nazarbaeva narodu Kazahstana. «Tret'ja modernizacija Kazahstana: global'naja konkurentosposobnost'» ot 31 janvarja 2017 goda. http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvary-2017-g

6 Statisticheskie dannye po jeksportu stran EAJeS. Komitet po statistike Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan. www.stat.gov.kz

7 Strategija industrial'noj politiki Respubliki Armenija <http://www.gov.am/>

8 Jeksportoe strahovoe agentstvo Armenii <http://eia.am/ru/general-insurance-conditions.html>

9 Nacional'nyj pravovoj internet-portal Respubliki Belarus' <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=P30600534>

10 Podderzhka jeksporta ot Banka Razvitija http://www.bztda.com/finansirovanie/eksportnoe_kreditovanie/

11 Porjadok strahovanija jeksportnyh riskov <http://www.eximgarant.by/insurance/export/>

12 Postanovlenie Pravitel'stva № 271 ot 23 aprelja 2015 «Ob utverzhenii Plana sovместnyh dejstvij Pravitel'stva Respubliki Kazahstan i Nacional'nogo Banka Respubliki Kazahstan po obespečeniju finansirovanija otechestvennyh proizvoditelej i jeksport-erov na 2015-2016 gody».

13 Spisok institutov razvitija po podderzhke predprinimatel'stva <http://www.damu.kz/10332>

14 KazExportGarant Informacija po trgovomu finansirovaniju <http://keg.kz/ru/service/trade-financing>

15 Ponamorenko V.E. Aktual'nye napravlenija finansovoj integracii v EAJeS. Pravovoj analiz : monografija / pod obshh. red. V.E. Ponamorenko ; V.E. Ponamorenko, I.M. Lifshic, K.G. Sorokin, N.S. Milogolov, D.G. Korovjakovskij, S.R. Nazaretjan. – M. : Izdatel'stvo «Rusajns», 2015. – 184 s.

16 Postanovlenie Pravitel'stva Kyrgyzskoj Respubliki «O Plane Pravitel'stva Kyrgyzskoj Respubliki po razvitiju jeksporta Kyrgyzskoj Respubliki na 2015-2017 gody» ot 31 marta 2015 goda № 174.

17 Sojuz rossijskih proizvoditelej i jeksporterov legkoj i tekstil'noj promyshlennosti «Mehanizmy finansovoj podderzhki jeksporta v Rossijskoj Federacii» <http://www.roslegprom.ru/Go/ViewArticle/id=1541>

18 Portal vneshnejekonomicheskoi informacii Ministerstva jekonomicheskogo razvitija Rossijskoj Federacii «Gosudarstvennye garantii Rossijskoj Federacii v inostrannoj valjute» http://www.ved.gov.ru/rus_export/financial_measures/state_guarantee/

19 АО «Rossijskij jeksportnyj centr» <https://exportcenter.ru/company>

20 Strategija razvitija JeKSAR na period s 2015 – 2017 godov <http://www.exiar.ru/>

21 АО «Rossijskij jeksportnyj centr». Nefinansovaja podderzhka. https://www.exportcenter.ru/functions/not_financial/

Ламашарипов Д.М.¹, Немец Ю.²

¹докторант, Институт управления, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан, e-mail: kajrat08@mail.ru

²профессор, кафедра управления, Университет им. Масарика, г. Брно, Чехия, e-mail: jurai.nemec@umb.sk

НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ОТБОРА ПРОЕКТОВ РЕФОРМИРОВАНИЯ КАЗАХСТАНСКОЙ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ С УЧЁТОМ ИХ ИНТЕГРАЛЬНЫХ РИСКОВ

Рассмотрены актуальные проблемы современного этапа реформирования казахстанской пенитенциарной системы. Показано, что на современном этапе институциональных реформ перед Казахстаном стоит задача существенного повышения эффективности пенитенциарной системы – достижения наилучших результатов при рациональной организации затрат ресурсов: на первый план выходит задача обоснования оптимального выбора тех действительно приоритетных проектов, которые обеспечат существенное повышение социальной и экономической эффективности реформирования казахстанской пенитенциарной системы. Выявлены системные недостатки используемых подходов к определению эффективности деятельности пенитенциарной системы и практики применения методов риск-менеджмента в её учреждениях и органах. Обоснована актуальность разработки новых подходов к оценке проектов реформирования пенитенциарной системы и целесообразность применения концепции интегрированного риск-менеджмента. Представлена математическая модель, решающая на основе метода дихотомического программирования задачу формирования программы реформирования казахстанской пенитенциарной системы, обеспечивающей максимальный суммарный экономический и социальный эффект с учётом высоких, средних и низких интегральных рисков входящих в неё проектов. Сначала используется система, состоящая из трёх подсистем, отдельно содержащих проекты с высоким, средним и низким интегральным показателем риска. Затем решается задача максимизации экономической и социальной эффективности как функции от объёмов финансирования проектов.

Ключевые слова: пенитенциарная система, эффективность реформ, риск-менеджмент, интегральные риски проектов, метод дихотомического программирования.

Lamasharipov D.M.¹, Nemeц J.²

¹institute of governance, doctoral student PhD, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, e-mail: kajrat08@mail.ru

²professor, department governance, The Masaryk University, Brno, Czech Republic, e-mail: jurai.nemec@umb.sk

Scientific basis for selection of projects for reforming the Kazakhstani penitentiary system, taking into account their integral risks

The actual problems of the current stage of reforming the Kazakhstan penitentiary system are considered. It is shown that at the present stage of institutional reforms Kazakhstan faces the task of significantly improving the effectiveness of the penitentiary system – achieving the best results with a rational organization of resource costs: the primary task is to justify the optimal choice of those really priority projects that will ensure a significant increase in social and economic efficiency of reforming the Kazakhstani penitentiary system. The systemic shortcomings of the approaches used to determine the effectiveness of the penitentiary system and the practice of applying risk management methods in its institutions and bodies are revealed. The urgency of developing new approaches to the evaluation of penitentiary system reform projects and the feasibility of applying the concept of integrated risk management are substantiated.

ated. The mathematical model solving on a basis of a method of dichotomous programming the task of formation of the program of reforming of the Kazakhstan penitentiary system providing the maximum total economic and social effect taking into account high, average and low integral risks of projects entering into it is presented. First, a system consisting of three subsystems, separately containing projects with a high, medium and low integral risk index, is used. Then the task of maximizing economic and social efficiency as a function of the volume of project financing is solved.

Key words: penitentiary system, reform efficiency, management risk, integrated project risks, dichotomous programming method

Ламашарипов Д.М.¹, Немец Ю.²

¹докторант, басқару институты, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Астана қ., Қазақстан, e-mail: kajrat08@mail.ru

²профессор, басқару кафедрасы, Масарик атындағы Университет, Борно қ., Чехия, e-mail: jurai.nemec@umb.sk

Интегралдық тәуекелдерді ескере отырып, Қазақстандық пенитенциарлық жүйені реформалау бойынша жобаларды іріктеудің ғылыми негізі

Қазақстандық пенитенциарлық жүйені реформалаудың қазіргі кезеңінің өзекті мәселелері қаралды. Институционалдық реформалардың қазіргі кезеңінде Қазақстан пенитенциарлық жүйесінің тиімділігін арттыру – ресурстық шығындарды ұтымды ұйымдастыру арқылы ең жақсы нәтижелерге жету міндеті тұрғандығы екендігі көрсетілді: бірінші кезектегі міндет – қазақстандық пенитенциарлық жүйені реформалаудың әлеуметтік-экономикалық тиімділігін айтарлықтай арттыруға мүмкіндік беретін шын мәніндегі басым жобаларды оңтайлы таңдауды негіздеу міндеті тұр. Пенитенциарлық жүйенің тиімділігін анықтау үшін қолданылатын тәсілдердің жүйелік кемшіліктері және оның мекемелерінде және органдарында тәуекелдерді басқару әдістерін қолдану практикасы анықталды. Пенитенциарлық жүйені реформалау жобаларын бағалауының жаңа тәсілдерін әзірлеуі және тәуекелдерді кешенді басқару тұжырымдамасын қолданудың орындылығының негізділігі талданған. Дихотомдық бағдарламалау әдісінің негізінде математикалық модельде көрсетілген, оған Қазақстандық пенитенциарлық жүйені реформалау бағдарламасын қалыптастыру міндеті, оған кіретін жобалардың жоғары, орташа және төмен интеграциялық тәуекелдерін ескере отырып, барынша экономикалық және әлеуметтік әсерді қамтамасыз ету кіреді. Біріншіден, жоғары, орта және төмен интегралдық тәуекел индексі бар жобаларды қамтитын, үш кіші жүйеден тұратын жүйе қолданылады. Содан кейін, жобалық қаржыландыру көлемінің функциясы ретінде экономикалық және әлеуметтік тиімділікті барынша арттыру міндеті шешілді.

Түйін сөздер: пенитенциарлық жүйе, реформаның тиімділігі, тәуекел басқару, кешенді жоба тәуекелдері, дихотомдық бағдарламалау әдісі.

Введение

В 2014 г. в Казахстане вступили в силу новые версии Уголовного, Уголовно-процессуального и Уголовно-исполнительного Кодексов. Был декриминализован целый ряд составов преступлений, расширена сфера применения наказаний, не связанных с лишением свободы, по отдельным составам смягчены максимальные сроки лишения свободы. Кардинальным образом изменилась правовая регламентация условно-досрочного освобождения. Приняты меры к расширению институтов примирения, мер пресечения и наказания, не связанных с содержанием под стражей и лишением свободы, условно-досрочного освобождения и замены наказания более мягким видом. В Уголовно-исполнительный кодекс был введен ряд правовых институтов и положений, отвечающих современным

тенденциям уголовно-исполнительной политики, в частности, получили правовое закрепление национальный превентивный механизм, переход к покамерному содержанию осужденных к лишению свободы вместо «отрядного», был дан импульс качественному развитию института условно-досрочного освобождения, введен институт пробации и предусмотрено применение современных технических средств контроля – индивидуальных электронных средств слежения. В результате, если в 90-х гг. численность контингента закрытых учреждений казахстанской пенитенциарной системы составляла около 100 тыс. осужденных, то к настоящему времени этот показатель снизился до 39 тыс. чел. [1].

Главной задачей реформирования пенитенциарной системы было обеспечение международных стандартов обращения с осужденными в местах лишения свободы и лицами, содержа-

щимися под стражей, таких как «Минимальные стандартные правила ООН в отношении обращения с заключёнными» [2] и новая редакция «Европейских пенитенциарных правил» [3]. В 2016 году в Казахстане были закрыты 7 исправительных учреждений со слабой материально-технической базой – это стало возможно благодаря снижению количества осужденных. С начала 2017 года ликвидировано по два спецучреждения в Карагандинской и Восточно-Казахстанской областях, а также по одному: в Павлодарской, Мангистауской, Акюбинской и Атырауской. Ещё одно, в Северо-Казахстанской области будет закрыто до конца года. Все эти 9 объектов уголовно-исполнительной системы не соответствуют международным стандартам содержания заключённых [4]. За последние четыре года за счет республиканского бюджета МВД удалось практически заново выстроить одну колонию в Кызылорде, один следственный изолятор в Алматы, а также реконструировать две колонии в Уральске и Алматинской области. Это позволяет содержать сегодня в камерных условиях более 2600 осужденных. Однако строительство новой колонии слишком обременительно для бюджета страны [5]. Поэтому МВД совместно с Министерством национальной экономики РК и Казахстанским центром государственно-частного партнерства отказались от проектов строительства новых исправительных учреждений. Выработаны предложения, предусматривающие реконструкцию имеющихся на территории исправительных учреждений жилых корпусов с покамерным содержанием [6]. Если на строительство нового исправительного учреждения тюрьмы требовалось 23 млрд тенге, то теперь – 9-10 млрд тенге [7].

Новация Уголовного Кодекса, вступившего в силу ещё в 2014 г. – введение понятия уголовного проступка (более 150 статей), за совершение которого предусматривается наказание в форме заключения в арестном доме на срок от 30 до 90 суток. Однако введение в практическую деятельность пенитенциарной системы этой формы наказания является пока весьма проблематичным – необходимо строительство как минимум 29 арестных домов общей ёмкостью 2,6 тыс. мест. Пока пенитенциарной системе приходится выходить из положения за счет имеющихся специальных приемников для административно арестованных. Однако эти спецучреждения находятся в настоящее время в плачевном состоянии. Они всегда переполнены, не хватает койко-мест. Они совершенно не предназначены

для длительного содержания арестованных лиц. Многие из них расположены в подвальных и полуподвальных помещениях, где условия содержания не соответствуют нормативам. На 2017 год было запланировано выделение средств для разработки проектно-сметной документации по строительству 3-х арестных домов в Астане, Алматы и Шымкенте. Однако требуемые на их строительство средства найти пока не удалось.

На современном этапе институциональных реформ перед Казахстаном стоит задача не просто «дальнейшего совершенствования», но существенного повышения эффективности пенитенциарной системы – её совершенствование отнюдь не означает автоматическое повышение эффективности. Специалисты отмечают, что смешение и/или подмена этих понятий – одна из распространенных гносеологических экспертных ошибок [8, с. 256]. Под эффективностью деятельности исправительных учреждений пенитенциарной системы специалисты понимают получение наилучших результатов деятельности при рациональной организации затрат ресурсов [9; 10].

На первый план выходит задача обоснования оптимального выбора тех действительно приоритетных проектов, которые обеспечат существенное повышение социальной и экономической эффективности реформирования казахстанской пенитенциарной системы.

Основная часть

Ранее мы уже показали, что эффективность реформ пенитенциарной системы может быть оценена на основе мониторинга проектных рисков и выявления динамики изменения интегральных показателей риска [11]. При этом нельзя не учитывать, что «исполнение нормативных и ведомственных актов содержания осужденных в пределах должностных обязанностей снижает ответственность за последствия риска. Поэтому руководители учреждений пенитенциарной системы не только не склонны к идеологии риск-менеджмента, но и не считают возможным принимать на себя риск. Поэтому в системе не ведётся оценка и учет отдельных видов риска, отсутствует инструментарий количественной оценки рисков постпенитенциарных преступлений; функции риск-менеджмента в учреждениях не интегрированы в единой структуре» [9].

Результаты деятельности пенитенциарной системы оцениваются практически только по количеству и тяжести правонарушений и пре-

ступлений внутри учреждения. Ситуациями высокого риска считаются побег, дезорганизация деятельности учреждения, нападения на сотрудников и т. п.

Уровень риска оценивается по:

- количественным показателям, характеризующим динамику и структуру правонарушений в учреждении УИС;

- состоянию взаимодействия между подразделениями учреждений УИС при принятии решений о постановке подозреваемых, обвиняемых и осужденных на профилактические учеты, эффективности этой работы;

- количеству лиц, поставленных на профилактический учет, отказавшихся от противоправного поведения;

- состоянию индивидуально-профилактической работы сотрудников, закрепленных за лицами, поставленными на профилактический учет и т. п. [9].

Результаты и обсуждение

Рядом авторов в качестве показателя эффективности пенитенциарной системы рассматривается уровень постпенитенциарного рецидива преступлений. «Совершение нового преступления свидетельствует о пренебрежении освобожденным выраженной ранее со стороны общества и государства оценкой, о низкой результативности деятельности пенитенциарного учреждения, в котором данное лицо отбывало наказание» [12, с. 20], считают российские специалисты. Многие казахстанские авторы также разделяют это мнение: «Конечная цель проводимых реформ в пенитенциарной системе – это эффективная система исполнения уголовных наказаний, обеспечивающая исправление осужденных, недопущение совершения ими повторных преступлений» [13].

Однако другая группа специалистов, напротив, придерживается мнения о недопустимости использования уровня постпенитенциарного рецидива в качестве единственного критерия оценки эффективности пенитенциарной системы. «Эффективность пенитенциарной системы должна зависеть от таких факторов, как общественное одобрение результатов ее функционирования и удельный вес фактов неправомерного обращения с осужденными, /.../ возможность использования данного показателя для оценки эффективности пенитенциарной системы осложняется разнообразием понимания рецидива преступлений» [10].

Дело в том, что на рецидивную преступность существенное влияние оказывают целый ряд внешних по отношению к пенитенциарной системе факторов. Фактический уровень преступности всегда превышает показатели, о которой осведомлена уголовная юстиция; разность между преступностью, «учтенной» органами правовой статистики и её фактическими показателями составляет преступность «латентную» – незаявленные, неучтенные и неуставленные преступления и правонарушения. Показатели латентной преступности зависят как от уровня правового сознания и устойчивых стереотипов правового поведения (уровня правовой культуры) в обществе, так от эффективности правоохранительных органов в целом. Исследователи латентной преступности подчёркивают, что определить её уровень на практике можно только оценочно, на основе косвенных методов [14; 15].

Если оценивать эффективность пенитенциарной системы, основываясь исключительно на показателях постпенитенциарного рецидива, полученные результаты всегда будут искажаться влиянием изменений уровня латентной преступности; отсутствие достоверных данных по латентной преступности в принципе не позволяет при оценке эффективности пенитенциарной системы полагаться на данные правовой статистики. Это означает, что для оценки эффективности пенитенциарных систем необходимо использовать некие специально разработанные комплексные (интегральные) показатели.

Так, например, для сравнительной оценки эффективности европейских пенитенциарных систем П.В. Тепляшиным были использованы интегральные показатели на основе учёта следующих критериев:

- ресурсов, затраченных на функционирование системы;
- показателей постпенитенциарного и пенитенциарного рецидива;
- степени общественного одобрения системы;
- уровня неправомерного обращения с заключёнными.

По мнению автора, для комплексной оценки эффективности национальной пенитенциарной системы в целях отбора приоритетных направлений (проектов) программы её реформирования следует использовать ещё более обширный и разнородный набор критериев [10].

До настоящего времени вопрос о методологии комплексной оценки эффективности пе-

нитенциарной системы остаётся открытым; единства мнений среди специалистов нет; проблема повышения эффективности расходования средств, направленных на обеспечение принятых ООН стандартов пенитенциарной системы, на системном уровне до сих пор не имеет решения.

Вслед за В.И. Терехиным и В.В. Чернышовым мы предположили, что для расчёта интегрального показателя эффективности пенитенциарной системы могут быть использованы методы т.н. интегрированного риск-менеджмента [9].

Последний, в отличие от «традиционного» подхода к управлению рисками, включает не только классификацию и оценку видов, факторов и причин риска, но и обязательный учет взаимосвязей элементов системы управления рисками (анализа и оценки рисков, мероприятий по снижению их негативного воздействия, мониторинга исполнения решений по управлению рисками и анализа их эффективности).

При этом соотношение понятий «проект» и «программа» сводится к следующему:

– программа – набор взаимосвязанных проектов, объединённых общей целью;

– проект возникает в результате декомпозиции программы, это комплекс взаимосвязанных мероприятий, направленных на достижение определённых показателей в условиях временных и ресурсных ограничений.

Применение данного подхода для оценки эффективности государственной программы реформирования национальной пенитенциарной системы предполагает:

– наличие взаимосвязи между нижними и верхними иерархиями менеджмента, формирование единого информационного пространства системы риск-менеджмента;

– оценку рисков управленческих решений в перспективе и возможность управления рисками в любых непредвиденных ситуациях, в том числе и кризисных, когда связь с объектом управления на некоторое время может быть утрачена;

– способность системы риск-менеджмента изменяться и реагировать своевременно в зависимости от реальных условий; изменение методологии в зависимости от реальной ситуации и управление долгосрочными перспективами;

– возможность реализовывать управленческие решения, ориентированные на весь процесс управления рисками в целом – при минимальном объёме необходимых ресурсов;

– доступность использования и простота описания; адекватность инструментов управле-

ния компонентами системы риск-менеджмента [16].

Для оценки эффективности программы модернизации пенитенциарной системы может быть использована информационная система, основанная на одном из методов математического моделирования на т.н. дихотомическом программировании [17, 18].

4. Разделим все проекты программы на три множества: Q_g – с высоким уровнем риска, Q_c – со средним уровнем риска, Q_n – с низким уровнем риска. Разумеется, эти множества не пересекаются.

Пусть каждый проект программы модернизации пенитенциарной системы характеризуется затратами c_k на его реализацию и показателями эффекта от реализации α_k ; $x_k = 1$, если k -ый проект включен в программу; $x_k = 0$ если k -ый проект не включен в программу.

Условием применения метода дихотомического программирования являются ограничения:

$$\sum_{i \in Q_g} c_k x_k \leq R_g \quad (1)$$

$$\sum_{i \in Q_c} c_k x_k \leq R_c \quad (2)$$

$$\sum_{i \in Q_n} c_k x_k \leq R_n \quad (3)$$

где R_g , R_c и R_n – комбинации проектов программы с высоким, средним и низким уровнями риска.

Тогда структура информационной системы оценки эффективности пенитенциарной системы будет включать три подсистемы:

а) проекты с высоким интегральным уровнем риска.

Подсистема 1 решает задачу максимизации экономической и социальной эффективности как функции от объёмов финансирования проектов $A(D_g)$:

$$A_g(x) = \sum_{i \in Q_g} x_k \alpha_k \quad (4)$$

при ограничении

$$C_g(x) = \sum_{i \in Q_g} c_k x_k \leq D_g \quad (5)$$

где $0 \leq D_g \leq R_g$, $0 \leq x_i \leq b_i$, $i \in Q_g$

б) проекты со средним интегральным уровнем риска.

Подсистема 2 решает задачу максимизации эффективности как функции от необходимых объёмов финансирования $A(D_c)$

$$A_c(x) = \sum_{i \in Q_c} x_k \alpha_k \quad (6)$$

при ограничении

$$C_c(x) = \sum_{i \in Q_c} c_k x_k \leq D_c \quad (7)$$

где

$$0 \leq D_c \leq R_c, 0 \leq x_i \leq b_i, i \in Q_c.$$

в) проекты с низким интегральным уровнем риска.

Подсистема 3 решает задачу максимизации эффективности как функции от необходимых объёмов финансирования $A(D_n)$

$$A_n(x) = \sum_{i \in Q_n} x_k \alpha_k \quad (8)$$

при ограничении

$$C_n(x) = \sum_{i \in Q_n} c_k x_k \leq D_n \quad (9)$$

где $0 \leq D_n \leq R, 0 \leq x_i \leq b_i, i \in Q_n.$

Затем системы решают задачу максимизации

$$A(D_g) + A(D_c) + A(D_n) \quad (10)$$

при ограничениях

$$D_g + D_c + D_n \leq R, \quad (11)$$

$$0 \leq D_g \leq R_g, 0 \leq D_c \leq R_c. \quad (12)$$

Выводы

Таким образом,

– для оптимизации государственной программы модернизации пенитенциарной системы необходима разработка информационной системы, обеспечивающей максимальный суммарный экономический и социальный эффект с учётом интегральных рисков входящих в программу проектов; разумеется, речь идёт об информационной системе поддержки принятия решений – «последнее слово» при формировании программы всегда остаётся за человеком;

– в качестве концептуальной основы разработки такой информационной системы может быть использован математический метод дихотомического программирования; мы рассмотрели базовую модель его применения.

Для формирования данной информационной системы на практике предстоит решить ещё целый ряд проблем, например:

– разработать единую для всех проектов методику оценки экономических и социальных эффектов от реализации проектов. Определение α_k – самостоятельная и весьма непростая задача.

– определить оптимальное количество уровней оценки интегральных рисков (и, соответственно, подсистем). Современный уровень развития информационно-компьютерных технологий позволяет не ограничиваться разделением всех проектов программы на три множества Q_g , Q_c и Q_n . Возможно, вполне оправданной будет их более чёткая градация.

Литература

1 World Prison Brief data Kazakhstan // World Prison Brief, URL: Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. (датаобращения 28.04.2017)

2 Минимальные стандартные правила обращения с заключенными (приняты на первом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями 30 августа 1955 г., одобрены Экономическим и Социальным Советом на 994-ом пленарном заседании 31 июля 1957 г.) // ИС Параграф, [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1017712#pos=0;0

3 Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies. // Council of Europe. [Электронный ресурс]. – Режимдоступа: <http://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+%282006%29+2+on+the+European+Prison+Rules.pdf/e0c900b9-92cd-4dbc-b23e-d662a94f3a96> (датаобращения 15.06.2017)

4 Давыдова К. Касымов: Осужденные налаживают в колониях бизнес // Zakon.kz., 25 сентября 2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.zakon.kz/4879678-kasymov-osuzhdennye-nalazhivayut-v.html> (дата обращения 29.09.2017)

5 Мостовая Е. Строительство новой колонии обременительно для бюджета страны — Касымов // ИА NewTimes.kz.25.09.2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://newtimes.kz/obshchestvo/item/59553-stroitelstvo-novoj-kolonii-obremenitelno-dlya-byudzheta-strany-kasymov> (дата обращения 29.09.2017)

- 6 Вааль Т. Казахстан отказался от строительства новых тюрем на основе ГЧП // Власть 25.09.2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://vlast.kz/novosti/24951-kazahstan-otkazalsa-ot-stroitelstva-novyh-turem-na-osnove-gcp-kasymov.html> (дата обращения 29.09.2017)
- 7 Муканов Б. В Правительстве отказались от строительства новых тюрем из-за дороговизны проектов // Informburo.kz, 25.09.2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://informburo.kz/novosti/v-pravitelstve-otkazalis-ot-stroitelstva-novyh-tyurem-iz-za-dorogovizny-proektov.html> (дата обращения 29.09.2017)
- 8 Шестаков Д. Теория преступности и основы отраслевой криминологии: Избранное. – М.: Юридический Центр, 2015. – 432 с.
- 9 Терехин В.И., Чернышов В.В. Об использовании принципов риск-менеджмента в управлении учреждениями уголовно-исполнительной системы // Международный пенитенциарный журнал. – 2015. – № 2. – С. 118-122.
- 10 Тепляшин П.В. Оценка эффективности пенитенциарной системы: метод факторного анализа // Юридическая наука и правоохранительная практика. – 2015. – 2 (32). – С. 80-90.
- 11 Каирбеков Д. Повышение эффективности реформирования казахстанской пенитенциарной системы на основе мониторинга проектных рисков // Казахстан-Спектр. -2017. – №3(81). – с. 84-103.
- 12 Городнянская В.В. Постпенитенциарный рецидив: монография / под науч. ред. В.А. Уткина. М.: Юрлитинформ, 2012. – 168 с.
- 13 Байканов О. О мерах по снижению «тюремного населения» в Казахстане // ИА Zakon.kz, 9.02.2016. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakon.kz/4773930-o-merakh-po-snizheniju-tjurnemnogo.html>(дата обращения 29.09.2017)
- 14 Кривенцов П. А. Латентная преступность в России: криминологическое исследование: Автореф. дис.... к.ю.н... – М., 2015. – 26 с.
- 15 Торопина Ю.В. Латентная преступность и использование ее показателей в деятельности органов внутренних дел по материалам Центрального федерального округа: Дис.... к. ю. н. – М., 2013. – 162 с.
- 16 Кочедыков С.С. Разработка методики комплексной оценки деятельности в уголовно-исполнительной системе / С.С. Кочедыков, Л.В. Россихина // Вестник Воронеж. ин-та МВД России. – 2013. – № 1. – С. 209-213.
- 17 Россихина Л.В., Агафонов С.М. Метод комплексного оценивания в задачах управления в УИС // Системы управления и информационные технологии. – 2012. – № 4.1(50). – С. 173-176.
- 18 Агафонов С.М., Россихина Л.В. Оптимизация планов исправительных учреждений УИС с учетом рисков // Вестник Воронеж. ин-та ФСИН России. – 2014. – № 1. – С. 52-59.

References

- 1 World Prison Brief data Kazakhstan // World Prison Brief, URL: Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. (data obrashchiia28.04.2017) [World Prison Brief data Kazakhstan // World Prison Brief], Retrieved from Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки. (date of the address 28.04.2017).
- 2 Minimalnye standartnye pravila obrashchiya s zakliuchennymi (priniatynapervomKongresse OON popreduprezhdeniiu prestupnosti i obrashcheniiu s pravonarshuteliami 30 avgusta 1955 g., odobreny Economicheskimi Sotsialnym Sovetomna994-omplenamomzasedanii31 iulija1957 g.) // ISParagraf, [The Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (adopted at the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders on August 30, 1955, approved by the Economic and Social Council at the 994th plenary meeting on July 31, 1957) // IP Paragraph], Retrieved from http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1017712#pos=0;0[in Russian].
- 3 RecommendationoftheCommitteeofMinisterstomemberstatesontheEuropeanPrisonRules. Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies. // Council of Europe (data obrashchiia15.06.2017) [RecommendationoftheCommitteeofMinisterstomemberstatesontheEuropeanPrisonRules. Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies. // Council of Europe(date of the address 15.06.2017)]. Retrieved from <http://pjp-eu.coe.int/documents/3983922/6970334/CMRec+%282006%29+2+on+the+European+Prison+Rules.pdf/e0c900b9-92cd-4dbc-b23e-d662a94f3a96>
- 4 Davydova K., Kasymov: Osuzhdennyenalazhivaiut v koloniiakhbiznes //Zakon.kz.,25.09.2017 URL: <https://www.zakon.kz/4879678-kasymov-osuzhdennyenalazhivayut-v.html>(data obrashchiia29.09.2017) [Davydova K. Kasymov: Convicts establish business in the colonies //Zakon.kz., September 25, 2017. Retrieved from<https://www.zakon.kz/4879678-kasymov-osuzhdennyenalazhivayut-v.html> (date of the address 28.04.2017)] [in Russian].
- 5 MostovaiaE. Stroitelstvonoivoikoloniiobremenitelnodliabudzhetastrany — Kasymov // IA NewTimes.kz.25.09.2017 URL: <http://newtimes.kz/obshchestvo/item/59553-stroitelstvo-novoj-kolonii-obremenitelno-dlya-byudzheta-strany-kasymov> (data obrashchiia29.09.2017) [Mostovaya E. Construction of a new colony is burdensome for the country's budget – Kasymov // IA NewTimes.kz.25.09.2017. Retrieved from<http://newtimes.kz/obshchestvo/item/59553-stroitelstvo-novoj-kolonii-obremenitelno-dlya-byudzheta-strany-kasymov>(date of the address 28.04.2017)] [in Russian].
- 6 Vaal T. Kazahstanotkazalsaotstroitelstvanovyhturemnaosnovegcp //Vlast' 25.09.2017 URL: <https://vlast.kz/novosti/24951-kazahstan-otkazalsa-ot-stroitelstva-novyh-turem-na-osnove-gcp-kasymov.html> (date of the address 29.09.2017) [Vaal T. Kazakhstan refused to build new prisons based on PPP // Vlast 25.09.2017. Retrieved from<https://vlast.kz/novosti/24951-kazahstan-otkazalsa-ot-stroitelstva-novyh-turem-na-osnove-gcp-kasymov.html> (date of the address 28.04.2017)] [in Russian].
- 7 Mukanov B. V.pravitelstveotkazalisotstroitelstvanovyh-tyurem-iz-za-dorogovizny-proektov // Informburo.kz, 25.09.2017 URL: <https://informburo.kz/novosti/v-pravitelstve-otkazalis-ot-stroitelstva-novyh-tyurem-iz-za-dorogovizny-proektov.html> (data obrashchiia29.09.2017) [Mukanov B. The Government refused to build new prisons because of the high cost of projects // In-

formburo.kz,25.09.2017. Retrieved from <https://informburo.kz/novosti/v-pravitelstve-otkazalis-ot-stroitelstva-novyh-tyurem-iz-zadrogovizny-proektov.html> (date of the address 28.04.2017)[in Russian].

8 Shestakov D. Teoriiprestupnosti I osnovyotraslevoikriminologii: Izbrannoe. – M.: Yuridicheskii Tsentr, 2015. – 432 с. [Shestakov D. Crime theory and the basics of industrial criminology: Selected. – M.: Legal Center, 2015. – 432 p.][in Russian].

9 Terekhin V.I., Chernyshov V.V. Ob ispolzovanii pritsipov risk-menedzhmenta v upravlenii uchrezhdeniyami ugovlovno-ispolnitelnoi sistemy // Mezhdunarodnyi penitehtsiarnyi zhurnal. -2015.- № 2. – S 118-122. [Terekhin VI, Chernyshov VV On the use of the principles of risk management in the management of institutions of the penal system, // International Penitentiary Journal. -2015.- No. 2. – P. 118-122.][in Russian].

10 Teplyashin P.V. Otsenka effektivnosti penitentsiarnoi sistemy: metod faktornogo analiza // Yuridicheskaya nauka i pravoohranitelnaia praktika – 2015. -2 (32). – s. 80- 90.[Teplyashin P.V. Assessment of the effectiveness of the penitentiary system: the method of factor analysis // Juridical science and law enforcement practice. – 2015. -2 (32). -from. 80-90.][in Russian].

11 Kairbekov D. Povysenie effektivnosti reformirovaniia kazakhstanskoi penitentsiarnoi sistemyna osnove monitoringaproektnykh riskov // Kazakhstan – Spektr. -2017. -№3(81). – s. 84-103. [Kairbekov, D. Improving the efficiency of reforming the Kazakhstani penitentiary system on the basis of monitoring project risks // Kazakhstan-Spectrum. -2017. -No3 (81). – from. 84-103.][in Russian].

12 Gorodnyanskaya V.V. Postpenitentsiarnyiretsdiv: monografiia / podnauch. red. V.A. Utkina. M.: Yurlitinform, 2012. – 168 s. [Gorodnyanskaya V.V. Post-penitentiary relapse: monograph / under scientific. Ed. V.A. Utkin. Moscow: Yurlitinform, 2012. – 168 p.][in Russian].

13 Baikanov O. Omerakhposnizheniju «tjurenogonaseleniia» v Kazakhstane // IA Zakon.kz, 9.02.2016 URL: <http://www.zakon.kz/4773930-o-merakh-po-snizheniju-tjurenogonaseleniia.html>(data obrashchiia 29.09.2017) [Baikanov O. On measures to reduce the «prison population» in Kazakhstan / IA Zakon.kz, 9.02.2016. Retrieved from <http://www.zakon.kz/4773930-o-merakh-po-snizheniju-tjurenogon.html> (date of the address 28.04.2017)][in Russian].

14 Kriventsov P.A. Latentnaiaprestupnost v Rossii: kriminologicheskoe issledovanie: Avtoref. dis... k.yu.n. – M. 2015. – 26s. [Kriventsov PA Latent crime in Russia: criminological research: Abstract. dissertation of the candidate of jurisprudence – M. 2015. – 26 p.][in Russian].

15 Toropina Yu. V. Latentnaiaprestupnostl ispolzovanie ee pokazatelev deiatel'nosti organov vnutrennich del po materialam Tsentralnogofederalnogo okruga: Dis... k. yu. n. – M., 2013. – 162 s. [Toropina Yu. V. Latent crime and the use of its indicators in the activities of law enforcement bodies on the basis of materials of the Central Federal District: Dissertation of the candidate of jurisprudence. – M., 2013. – 162 p.][in Russian].

16 Kochedykov S.S. Razrabotkametodikikompleksnoimetodikikompleksnoiot senkideiatel'nosti v ugovlovno– ispolnitelnoisisteme/ SS. Kochedykov, L.V. Rossiokhin // Vestnik Voronezh. in-ta MVD Rossii. – 2013. – № 1. – S. 209-213. [Kochedykov S.S. Development of methods for comprehensive assessment of activities in the penal system / SS. Kochedykov, L.V. Rossiokhin // Vestnik of Voronezh. Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia. – 2013. – No. 1. – P. 209-213.][in Russian].

17 Rossikhina LV, Agafonov SM. Metod kompleksnogoootsenivania v zadachkh upravleniia v UIS // Sistemy upravleniia I informatsionnyetechnologii-2012. – № 4.1(50). – S. 173-176. [Rossikhina LV, Agafonov SM. The method of complex estimation in control problems in MIS // Control systems and information technologies. -2012. – No. 4.1 (50). – P. 173-176.][in Russian].

18 Agafonov SM, Rossikhina L.V. Optimizatsiia planov ispravitel'nykh uchrezhdenii UIS suchetom riskov // Voronezh Vestnik. in-ta FSIN Rossii. – 2014. – № 1. – s. 52-59. [Agafonov SM, Rossikhina L.V. Optimization of plans of correctional facilities of MIS taking into account risks // Vestnik of Voronezh. Institute of the Federal Penitentiary Service of Russia. -2014. – No. 1. – P. 52-59.][in Russian].

Карibaева Г.¹, Абдыкаликова М.²

¹кандидат психологических наук, профессор, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Астана, Казахстан, e-mail: Karibaeva_GM@enu.kz

²кандидат психологических наук, профессор, Академия государственного управления при Президенте Республики Казахстан, г. Астана, Казахстан, e-mail: marta_nd@mail.ru

**ПРОФЕССИОГРАФИРОВАНИЕ
КАК СПОСОБ УСТРАНЕНИЯ ПРИЧИН
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ И
ДЕФОРМАЦИИ ЛИЧНОСТИ**

В статье рассматривается проблема профессионального выгорания. В последние годы все чаще говорят о синдроме профессионального сгорания или выгорания работников. В качестве одной причины выгорания можно назвать высокий уровень притязаний у работников социальной сферы. Когда высокомотивированные специалисты терпят неудачи в достижении своих целей и чувствуют, что не способны внести весомый вклад, они испытывают выгорание. В отличие от профессиональной деформации, психическое выгорание можно отнести в большей степени к случаю полного регресса профессионального развития, поскольку оно затрагивает личность в целом, разрушая ее и оказывая негативное влияние на эффективность трудовой деятельности. Анализ проведенных исследований показывает, что такие переменные, как возраст, семейное положение, стаж работы, не влияют на эмоциональное выгорание. У женщин развивается эмоциональное истощение, чем у мужчин, у них отсутствует связь мотивации и развития синдрома при наличии связи со значимостью работы как мотивом деятельности, удовлетворенностью профессиональным ростом. Также в статье анализируется проблема профессиональной деформации, нарушающей целостность личности. Причинами данной проблемы являются возрастные изменения, профессиональные деформации, профессиональная усталость, кризисы профессионального развития и др.

Ключевые слова: синдром профессионального сгорания, социальная сфера, мотивация, профессиональные деформации.

Karibaeva G.¹, Abdykalikova M.²

¹Candidate of Psychological Sciences, Professor, L.N. Gumilev Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, e-mail: Karibaeva_GM@enu.kz

²Candidate of Psychological Sciences, Professor, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, e-mail: marta_nd@mail.ru

**Professionalization as a method of removing the causes
of professional burnout and deformation of the person**

The article deals the problem of professional burnout. In recent years, more and more talk about the syndrome of professional combustion or burnout of workers. As a single cause of burnout, one can call a high level of claims among social workers. When highly motivated professionals fail to achieve their goals and feel that they can not make a significant contribution, they experience burnout. Unlike professional deformation, mental burnout can be attributed more to the case of complete regression of professional development, as it affects the personality as a whole, destroying it and adversely affecting the efficiency of work. An analysis of the conducted studies shows that such variables as age, marital status, length of service, do not affect emotional burnout. Women develop emotional exhaustion than men, they do not have a connection between motivation and development of the syndrome in the presence of a connection with the significance of work as a motive of activity, satisfaction with professional

growth. The article also analyzes the problem of professional deformation that violates the integrity of the individual. The causes of this problem are age changes, professional deformations, professional fatigue, professional development crises, etc.

Key words: professional burnout, social sphere, motivation, professional deformations

Карибаева Г.¹, Абдыкаликова М.²

¹психология ғылымдарының кандидаты, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ., Қазақстан, e-mail: Karibaeva_GM@enu.kz

²психология ғылымдарының кандидаты, профессор, Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, Астана қ., Қазақстан, e-mail: marta_nd@mail.ru

Профессиография кәсіби мүмкіндіктердің төмендеуі мен тұлғаның деформациясы себептерінен арылудың тәсілі ретінде

Мақалада қызметтің нәтижелілігіне әсер ететін кәсіптік күйініш мәселесі қарастырылады. Соңғы жылдары кәсіби жұмысшылардың күйзелісі немесе күйінішті хал-жағдайға түсуі туралы көп айтылып жүр. Әлеуметтік қызметкерлерге үлкен талаптар қою күйзеліске түсудің негізгі себептерінің бірі ретінде қарастыруға болады. Тым жоғары ынталы мамандар өз мақсаттарына жету жолында сәтсіздікке ұшыраған кезде, өзінің елеулі үлесін қоса алмағанын түсініп, күйінішті хал-жағдайға түседі. Психикалық күйзелістің кәсіби деформациядан айырмашылығы, оны кәсіби дамудың кері кету немесе дағдарысқа жатқызуға болады. Себебі ол тұлғаға тұтастай әсер ете отырып оны күйретеді. Сәйкесінше, психикалық күйзеліс еңбек қызметінің тиімділігіне кері әсерін тигізеді. Жүргізілген зерттеу жұмыстарын талдау барысында адамның жасы, отбасы жағдайы, жұмыс тәжірибесі сияқты айнымалы факторлар эмоционалдық күйзеліске әсер етпейді деп көрсетеді.

Әйелдердің эмоциялық төзу процесі ерлерге қарағанда тез дамиды. Әйелдерде кәсіби өсуге қанағаттану мен жұмыс маңыздылығының арасында байланыс болғанымен, даму синдромы мен қызметтің мотивациясы арасында байланыс болмайды. Сонымен қатар мақалада жеке тұлғаның тұтастығын бұзатын кәсіби деформация мәселесі талданды. Бұл мәселенің себептері жасқа байланысты өзгерістер, кәсіби деформация, кәсіби шаршау, кәсіби даму дағдарыстары және т.б.

Түйін сөздер: жұмысшылардың күйзелісі, әлеуметтік сфера, мотивация, кәсіби деформация.

В настоящее время феномен «психическое выгорание» в различных отечественных и зарубежных исследованиях имеет разное звучание (эмоциональное выгорание, профессиональное выгорание, синдром профессионального сгорания и т.п.), но при внимательном анализе данных определений наблюдается схожесть трактовок. Согласно современным данным, под «психическим выгоранием» понимается состояние физического, эмоционального и умственного истощения, проявляющееся в профессиях социальной сферы. Основные проявления «выгорания» сводятся к ощущению усталости, отсутствию сил, наблюдается сниженный энергетический тонус, падает работоспособность и появляются различные симптомы физических недомоганий, склонность к злоупотреблению успокаивающими или возбуждающими средствами и т.д. У профессионала появляется отрицательная психологическая установка в общении с партнерами (коллегами, клиентами, пациентами, руководством, членами семьи и друзьями). Это приводит к конфликтам и утрате веры в свои возможности как профессионала и может стать причиной смены жизненно-

го сценария и полного отказа от профессиональной деятельности в избранной сфере [1, с. 92].

Научный и практический интерес к синдрому выгорания обусловлен тем, что этот синдром – непосредственное проявление всё возрастающих проблем, связанных с самочувствием работников, эффективностью их труда и стабильностью деловой жизни организации. Синдром профессионального выгорания – это неблагоприятная реакция на рабочие стрессы, включающая в себя психологические, психофизиологические и поведенческие компоненты. По мере того как усугубляются последствия рабочих стрессов, истощаются моральные и физические силы человека, он становится менее энергичным, ухудшается его здоровье. Истощение ведёт к уменьшению контактов с окружающими, а это, в свою очередь, – к обострённому переживанию одиночества. У «сгоревших» на работе людей снижается трудовая мотивация, развивается безразличие к работе, ухудшаются качество и производительность труда [2].

Термин «burnout» («эмоциональное выгорание») был предложен американским психиатром

Х. Фрейденбергом в 1974 г. Иногда его переводят на русский язык, как: «эмоциональное сгорание» или «профессиональное выгорание». Он используется для характеристики состояния здоровых людей, находящихся в интенсивном эмоциональном общении с клиентами. Обычно выделяют три главных компонента: эмоциональное и физическое истощение; деперсонализация (отгораживание от других людей); сниженная рабочая производительность. Среди личностных особенностей, способствующих «выгоранию», сам Фрейденберг выделил: эмпатию, гуманность, мягкость, увлекаемость, идеализированность, интровертированность, фанатичность. Синдром «выгорания» обычно характерен для представителей профессий системы «человек – человек»: врачей, учителей, священников, полицейских, юристов, тренеров, консультантов, психотерапевтов, а также для многих категорий менеджеров. Профессиональное выгорание – один из видов профессиональной деформации личности. Как для отдельного работника, так и для организации состояние профессионального выгорания может быть неосознанным или неправильно понятым и оцененным, а значит, отсутствуют условия для того, чтобы вовремя начать коррекционные и восстанавливающие мероприятия. Сегодня трудно встретить людей, которым было бы незнакомо чувство перегруженности. Организм испытывает столько стресса, что требует передышки. Синдром «эмоционального выгорания» – это состояние не сиюминутное, оно накапливается постепенно и тянуться может годами. Как правило, начинается с увеличения нагрузок и взятия на себя «повышенных обязательств» и при этом полного отсутствия разрядки. Сначала работа идет на энтузиазме и ожидании сверхрезультатов. Но если нагрузки только увеличиваются, а результаты труда не такие уж заметные, то человек попросту устает ждать и «перегорает» изнутри. Синдром эмоционального выгорания («эмоциональное сгорание») – специфический вид профессиональной деформации лиц, вынужденных во время выполнения своих обязанностей тесно общаться с людьми. Синдром эмоционального выгорания проявляется: а) в чувстве безразличия, эмоционального истощения, изнеможения (человек не может отдаваться работе так, как это было прежде); б) в дегуманизации (развитие негативного отношения к своим коллегам и клиентам); в) в негативном самовосприятии в профессиональном плане – недостаток чувства профессионального мастерства. Проведенные исследования показали, что такие

переменные, как возраст, семейное положение, стаж данной работы, никак не влияют на эмоциональное выгорание. Но у женщин в большей степени развивается эмоциональное истощение, чем у мужчин, у них отсутствует связь мотивации (удовлетворенность оплатой труда) и развития синдрома при наличии связи со значимостью работы как мотивом деятельности, удовлетворенностью профессиональным ростом [3, с. 32].

В процессе выполнения любой работы людям свойственно испытывать физические и нервно-психические нагрузки. Их величина может быть различной в разных видах деятельности. При небольших нагрузках, действующих постоянно, либо разовых значительных нагрузках включаются естественные механизмы регуляции, и организм справляется с последствиями этих нагрузок сам, без сознательного участия человека. Например, после тяжелой умственной или физической работы человек может проспать больше, чем обычно, и встать отдохнувшим. В других случаях, когда нагрузки не только значительные, но и длительные, бывает важно сознательно использовать различные приемы и способы, помогающие организму восстанавливаться. Другим проявлением отрицательного воздействия профессии на личность является феномен психического выгорания. Одной из причин профессионального выгорания являются напряженные отношения между клиентами и работниками. Психологическая опасность таких взаимоотношений заключается в том, что профессионалы имеют дело с людскими проблемами, несущими в себе отрицательный эмоциональный заряд, который тяжким бременем ложится на их плечи.

Среди факторов, вызывающих выгорание, особое внимание уделяется индивидуальным свойствам личности и социально-демографическим характеристикам, с одной стороны, и факторам рабочей среды – с другой. Среди социально-демографических характеристик наиболее тесную связь с выгоранием обнаруживает возраст. Что касается личностных свойств, то высокий уровень выгорания тесно связан с пассивными тактиками сопротивления, внешним «локусом контроля», низкой степенью личностной выносливости. Показано также наличие положительной связи между выгоранием и агрессивностью, тревожностью и отрицательной связью – с чувством групповой сплоченности. Среди факторов рабочей среды наиболее важными являются степень самостоятельности и независимости сотрудника в выполнении своей работы, наличие социальной поддержки коллег

и руководства, а также возможность участвовать в принятии решений, важных для организации. Результатом воздействия выгорания может стать изменение места работы и поиск новых вариантов деятельности. В этой связи важно помочь человеку в поиске необходимой информации, выработке навыков грамотного ее анализа, психологической готовности поиска новой работы с учетом своего прошлого профессионального опыта [4].

Вместе с тем, специфика каждой профессии требует от человека определенных усилий, преодоления трудностей, что в свою очередь может привести к профессиональной деформации личности. В каждой профессии существуют свои комплексы психодеформирующих факторов, имеющих как общую, так и специфическую природу. Точное определение последних требует конкретных эмпирических и экспериментальных исследований с целью их обнаружения для формирования программ профилактики деформации личности. Наиболее глубокие негативные поражения личности работников свойственны профессиям типа «человек – ненормальный человек». Среди факторов, вызывающих профессиональную деформацию, выделяются общие и частные. К общим относятся: объективное разделение социального труда и принципиальная ограниченность внутренних ресурсов отдельного человека – субъекта труда, а к частным – специфические особенности конкретного профессионального труда. Субъект является носителем и хранителем особых деятельностных норм (цель, план, программа, технологии, проект, метод и методика, подход и принципы профессионального труда), а личность – норм этики и деонтологии. Деятельностные нормы призваны регулировать активность человека в подпространстве профессиональной деятельности, а нормы этики – вне этой сферы. Психологический механизм профессиональной деформации актуализируется в процессе согласования, борьбы или конфликта между субъектом и личностью как компонентами единой структуры индивидуальности по поводу соотношения этих норм применительно к особенностям конкретной ситуации. Ошибочные результаты действия этого механизма проявляются в неадекватном переносе сугубо деятельностных норм как регуляторов активности профессионала в сферу его личности – личностного общения, поведения [5]. Так же можно рассматривать явления профессиональной деформации личности как адекватные, эффективные и потому прогрессивные в рамках профес-

сиональной деятельности, выполняемой субъектом, но одновременно регрессивные, если иметь в виду жизнедеятельность человека в широком смысле, в социуме. Основанием для такого понимания может быть то, что, с одной стороны, профессиональные деформации личности детерминированы процессом труда, а с другой – имеют внутри субъектные предпосылки. Так, большинство психологов, изучавших проявления профессиональной деформации личности, считают эти феномены негативным вариантом развития личности, отмечая при этом, что они порождены приспособлением субъекта труда к профессиональной деятельности и в ее рамках полезны, но эти приспособления оказываются неадекватными в других, непрофессиональных, сферах жизнедеятельности. Негативная оценка профессиональных деформаций личности основана на том, что они якобы ведут к нарушению целостности личности, снижают ее адаптивность и устойчивость в целом в общественной жизни. Возможно, профессиональная деформация личности с особой яркостью проявляется у тех людей, для которых выполняемая профессиональная роль непосильна, но они, имея повышенные амбиции, притязания на статус, успех, не отказываются от этой роли [6]. Профессиональные деформации – это изменения сложившейся структуры деятельности и личности, негативно сказывающиеся на продуктивности труда и взаимодействии с другими участниками этого процесса. Профессиональные деформации нарушают целостность личности, снижают ее адаптивность, устойчивость, отрицательно сказываются на продуктивности деятельности. Анализируя причины, препятствующие профессиональному развитию человека, А.К. Маркова указывает на возрастные изменения, профессиональные деформации, профессиональную усталость, монотонию (психическое состояние, возникающее в условиях однообразной работы; проявляется в скуке, ослаблении интереса к труду, а также в снижении производительности труда), длительную психическую напряженность, обусловленную сложными условиями труда, а также кризисы профессионального развития. Э.Ф. Зеер выделяет основные детерминанты профессиональных деформаций специалиста. Это стереотипы мышления и деятельности, социальные стереотипы поведения, отдельные формы психологической защиты: рационализация, проекция, отчуждение, замещение, идентификация. Образование деформаций инициируется профессиональной стагнацией специалиста, а

также акцентуацией черт характера. Но главным фактором, ключевой детерминантой развития деструкций является сама профессиональная деятельность. Каждая профессия имеет свой ансамбль профессиональных деформаций [7]. Под профессиональной деформацией понимают всякое изменение, вызванное профессией, наступающее в организме и приобретающее стойкий характер. С этой точки зрения деформация распространяется на все стороны физической и психической организации человека, которые изменяются под влиянием профессии. Традиционно понимание профессиональной деформации связано с отрицательным влиянием профессии на психологические характеристики человека, затрудняющим его поведение в повседневной жизни и в конечном итоге способным снизить эффективность труда. Механизм возникновения профессиональной деформации имеет довольно сложную динамику и связан с закреплением негативных изменений в профессиональной деятельности и в повседневном поведении и общении. Сначала возникают временные негативные психические состояния, затем начинают исчезать положительные качества. Позднее на месте положительных свойств возникают негативные психические качества, изменяющие личностный профиль работника. Наступает устойчивое искажение конфигурации личностного профиля работника, что и является деформацией. Профессиональная деформация затрагивает разные стороны личности: мотивационную, когнитивную, эмоциональную. Ее результатом могут быть специфические установки и представления, появление определенных черт личности. Другой формой проявления этого феномена является формирование профессиональных стереотипов и установок. Они представляют собой определенный уровень достигнутого мастерства и проявляются в знаниях, автоматизированных умениях и навыках, подсознательных установках, не загружающих сознания. Отрицательное влияние стереотипов проявляется и в упрощенном подходе к решению проблем, к созданию представления о том, что данный уровень знаний может обеспечить успешность деятельности. Профессиональная деформация личностных особенностей также может возникнуть вследствие чрезмерного развития одной черты, необходимой для успешного выполнения профессиональных обязанностей и распространившей свое влияние на непрофессиональную сферу жизни субъекта. Например, следователь в своей работе сталкивается с обманом, коварством и лицемер-

рием, поэтому у него может выработаться повышенная критичность и излишняя бдительность. Дальнейшее развитие этих черт может привести к росту чрезмерной подозрительности, когда следователь в каждом человеке видит преступника, причем эта черта проявляется не только в профессиональной деятельности, но и распространяется на семейные и бытовые отношения [4]. Одна из самых частых причин профессиональной деформации, как утверждают специалисты, – это специфика ближайшего окружения, с которым вынужден иметь общение специалист-профессионал, а также специфика его деятельности. Другой не менее важной причиной профессиональной деформации является разделение труда и все более узкая специализация профессионалов. Ежедневная работа на протяжении многих лет по решению типовых задач совершенствует не только профессиональные знания, но и формирует профессиональные привычки, стереотипы, определяет стиль мышления и стили общения. Наряду с влиянием длительного осуществления особой профессиональной деятельности на своеобразие развития личности субъекта труда, которое проявляется у большинства вовлеченных в профессию людей (вариант общепрофессиональной деформации личности, психических функций), важную роль могут играть также и индивидуально-личностные особенности субъекта труда. Особое значение придается таким качествам индивидуальности, как: ригидность нервных процессов, склонность к формированию жестких стереотипов поведения, узость и сверхценность профессиональной мотивации, дефекты нравственного воспитания, относительно низкие интеллект, самокритичность, рефлексия [8].

Исходя из вышесказанного, важным моментом является, во-первых, то, что человеку необходимо знать обо всех тонкостях своей профессии, во-вторых, изначально делать соответствующий правильный выбор профессии, т.е. знать соответствие специфики своей профессии своим личностным качествам, способностям. В связи с этим возрастает роль различных видов профессиограмм, психограмм и профессиографирования.

Современному психологу-практику и профконсультанту важно понимать, каким образом составляется грамотное описание различных видов профессионального труда, какие общие характеристики используются для полного рассмотрения профессий. Помимо использования готовых описаний профессий (профессиограмм)

профконсультанту следует быть готовым к самостоятельному выделению и описанию особенностей профессий, характерных для конкретных условий того или иного города, региона и не представленных в профессиограммах для всеобщего пользования. Кроме того, в ряде случаев возникает необходимость самостоятельного рассмотрения отдельных (особо интересных) професий совместно с клиентом.

В самом общем виде профессиограмма определяется как «описательно-технологическая характеристика различных видов профессиональной деятельности», сделанная по определенной схеме и для решения определенных задач. Важным понятием в психологии труда является психограмма, понимаемая как выделение и описание качеств человека, необходимых для успешного выполнения данной трудовой деятельности. Данные качества называются профессионально важными качествами (ПЕК). В современной профессиографии существует еще одно важное понятие – системная профессиограмма, рассматриваемая как сама технология психологического изучения субъекта труда, в которой как бы соединяется собственно профессиограмма и психограмма (на основе описательно-технологических характеристик профессии по определенной схеме выделяются профессионально важные качества для данной профессии) [9, с. 80]. На основании целей и задач, для решения которых предназначены те или иные описательные системы профессий, Е.М. Иванова отмечает, что аналитическая профессиограмма – это «построение операторной структуры деятельности субъекта труда через анализ основных нормативных показателей операционально-технологической структуры труда, изучаемых как система нормативно-ориентирующих признаков, организующих исполнение операционально-технологических действий субъекта труда», и предлагает следующий порядок ее построения. Или другими словами: аналитическая профессиограмма – это выделение и описание профессионально важных качеств (ПВК) работника на основании предварительного операционально-технологического изучения данной профессиональной деятельности. Или еще проще: аналитическая профессиограмма – это построение психограммы на основе предварительного профессиографирования. Аналитическая профессиограмма включает в себя: 1) анализ операционально-технологической структуры труда (выделение цели, задач и нормативно-ориентирующих признаков выполнения задачи); 2) ана-

лиз психологической структуры деятельности самого субъекта труда (выделение психологической цели по каждой выделенной задаче, определение психологической характеристики действия по выполнению задачи, выделение психологических качеств, обеспечивающих выполнение соответствующей задачи). В итоге выделяются профессионально важные качества и уже для них подбираются конкретные методики для профотбора на данную специальность. Заметим, что такая работа должна проводиться для каждого трудового поста, а психодиагностические средства должны содержать нормы, набранные на репрезентативных выборках, которые к тому же необходимо обновлять через определенное время. Понятно, что в полной мере все эти требования для качественного профотбора выполнить сложно, но психологи как-то все-таки пытаются сделать это. В связи с рассуждениями о профессиографировании возникает интересная проблема: если признать, что человек часто выбирает не столько профессию, сколько образ жизни (профессия как средство построения определенного образа жизни), то не следует ли отбирать претендентов и для определенного образа жизни? Это означает, что необходимо выделить признаки конкретного образа жизни и «подбирать» человека под эти признаки. Это означает, что должны быть типологии и «банки» различных образов жизни (различных типологий жизненного «успеха»). Правда, фактически и так происходит «отбор» людей в разные социально-профессиональные слои общества («естественный» отбор в профессиональные «тусовки»). Можно выделить предпосылки эффективного подбора кадров в организации: постановка четких целей организации; разработка четкой организационной структуры фирмы; наличие кадрового планирования; профессиография вакантных мест (например, по схеме «аналитического профессиографирования») [10]. Е. М. Иванова выделяет следующие типы профессиограмм: информационные профессиограммы (предназначены для использования в профконсультационной и профориентационной работе для информирования клиентов о тех профессиях, которые вызвали у них интерес); ориентировочно-диагностические профессиограммы (служат для выявления причин сбоев, аварий, низкой эффективности труда и организуются на основе сопоставления реальной работы данного человека или рабочей группы с требуемыми – эффективными – образцами организации трудовой деятельности); конструктивные профессиограммы

(служат для совершенствования эргатической системы на основе проектирования новых образцов техники, а также подготовки и организации труда самого персонала); методические профессиограммы (служат для подбора адекватных методов исследования данной эргатической системы, т. е. направлены на рефлексию и последующую организацию труда самого специалиста, составляющего профессиографическое описание конкретной работы. Поскольку речь идет о рефлексии и организации собственной деятельности психолога, то, на наш взгляд, такие профессиограммы уместнее было бы назвать методологическими); диагностические профессиограммы, целью которых является подбор методик для профотбора, расстановки и переподготовки кадров (например, организация работы по схеме составления аналитической профессиограммы, где сначала исследуется профессия на нормативно-описательном, технологическом и «бюрократическом» уровнях, а затем все это переводится на язык, необходимый для успешной работы ПВК, для которых и подбираются соответствующие психодиагностические методики) [10, с. 31–34]. Развивая идеи «модульного подхода», А. К. Маркова предлагает свой, оригинальный «задачно-личностный модульный подход» к профессиографированию. Общая схема задачно-личностного профессиографирования предполагает анализ профессии (на основе выделения профессиональных задач). Сам «модуль профессии» понимается в данном случае как «совокупность единиц объекта и субъекта трудовой деятельности». В состав модуля входит, таким образом, «соединение не просто отдельного нормативного трудового действия и желательного психологического качества, а сочетание определенной задачи труда и связанных с ней предмета, условий, действий, результатов (левая часть модуля) с рядом психологических качеств (правая часть модуля)». При этом целесообразно выделять: а) приоритетные, ядерные, стержневые профессиональные задачи и б) производные, вспомогательные задачи. При этом А.К. Маркова выделяет основные требования к профессиограмме [11, с. 26]: четкое выделение предмета и результата труда (на что направлены главные усилия человека); выделение не отдельных компонентов и сторон труда, а описание целостной профессиональной деятельности; демонстрация возможных линий развития человека в данной профессии; показ возможных перспектив изменения в самой профессии; направленность профессиограммы на решение практических задач

(профессиограмма как основа профотбора, профессионального обучения, рационализации труда и др.); выделение и описание различных некомпенсируемых профессиональных психологических качеств (ПВК), а также тех качеств, которые могут быть компенсированы. Определенную дискуссию вызывает само использование понятия «модель специалиста». В самом общем плане «модель специалиста» предполагает выделение: профессиограммы, профессионально-должностных требований, квалификационного профиля (требований по разрядам, категориям) [9, с. 20-23]. А. К. Маркова анализирует и выделяет следующие основные подходы к содержанию и структуре профессиограмм. Комплексная профессиограмма (по К. К. Платонову, Ю. В. Котеловой и др.), где учитывается широкий круг характеристик (социальных, технических, экономических, медико-гигиенических и др.), а также указывается предмет, цели, способ, критерии оценки результатов и т. п. Сам психологический модуль – это «типовой элемент профессиональной деятельности, присущий ряду профессий и выделяемый на основе общности требований к человеку». Структура модуля: 1) объективные характеристики типового элемента (например, рабочего – измерение объектов без помощи инструментов и приборов – это левая часть модуля); 2) психологические характеристики требований к человеку, предъявляемые этим элементам (например, для рабочего – объемный и линейный глазомер, точность – это правая часть модуля). Каждая профессия состоит из нескольких модулей. Число возможных модулей меньше, чем число всех профессий, поэтому целесообразнее (и экономичнее) изучать эти модули и уже из них составлять описание самих профессий [11].

Психологам, занимающимся изучением субъекта труда, необходимо знать особенности требований профессии к психическим качествам работника, что в дальнейшем позволяет определить степень психологического соответствия человека определенной профессии. Процесс превращения личности в профессионала получил в психологии название профессионализации. Профессионализация представляет собой целостный процесс, который начинается с момента выбора профессии и длится в течение всей профессиональной жизни человека. Выделяют четыре основные стадии профессионализации: 1) поиск и выбор профессии; 2) освоение профессии; 3) социальная и профессиональная адаптация; 4) выполнение профессиональной деятельности. На каждом из этих этапов проис-

ходит смена ведущих механизмов детерминации деятельности, меняются ее цели. Так, если на начальных этапах субъект ставит перед собой цель освоить профессию и приспособиться к ее требованиям после обучения, то на последующих этапах он может стремиться изменить ее содержание и условия. Таким образом, профессиональное развитие личности начинается на стадии освоения профессии и не заканчивается на стадии самостоятельного выполнения деятельности, а продолжается вплоть до полного прекращения профессиональной деятельности, приобретая специфические форму и содержание. В отечественной психологии общепринято положение о существенной роли деятельности в развитии личности. Более того, деятельность представляет собой основной способ существования человека, познания им мира и самовыражения в обществе. Сложность и многообразие связей личности и деятельности обусловлены особенностями структуры личностных черт конкретного индивида, психической регуляции его поведения, а также спецификой деятельности, ее психологических характеристик. Это делает систему личностно-деятельностных отношений достаточно динамичной, что проявляется во взаимном приспособлении и компенсации компонентов их структур. Особенности взаимосвязи и взаимовлияния характеристик структуры личности и профессиональной деятельности, динамичность этой системы определяют постановку проблемы психологического изучения процесса формирования личности профессионала, его профессионализации, которая нашла отражение в исследованиях Е.А. Климova, Т.В. Кудрявцева, Ю.П. Поваренкова, О.Г. Носковой, Н.С. Пряжниковой, Е.Ю. Пряжниковой и др. Теоретическим основанием для этих исследований явились основополагающие положения работ Б.Г. Ананьева, К.А. Абульхановой-Славской, Л.И. Анцыферовой, Б.Ф. Ломова по проблемам взаимосвязи личности и деятельности, развития личности на жизненном пути, роли трудных жизненных ситуаций в этом процессе и т.д. Изучение проблемы профессионализации субъекта труда основывается прежде всего на результатах исследований динамики психической жизни личности [4].

Одной из наиболее известных психологических теорий профессионального выбора, объединяющей личностные черты с предпочтением рода занятий, является концепция Дж. Холланда (Holland, 1963). Он попытался объяснить, почему разные типы людей предпочитают разные типы профессиональных занятий. Холланд по-

лагает, что все люди делятся на 6 типов: реалистичных (Р), интеллектуальных (И), социальных (С), конвенциональных (К), предприимчивых (П) и артистических (А). Каждый тип личности характеризуется: определенными чертами характера и складом ума; способностями к определенным видам деятельности; предпочтениями определенного рода занятий; содержанием увлечений; профессиональными возможностями. Каждому типу личности соответствует определенный тип профессий [12, с. 9]. Например, в одной из типографий было выявлено, что у всех корректоров со стажем больше 10 лет имелась сильная нервная система, способствующая высокой концентрации и устойчивости внимания. На другом конвейерном производстве у всех работниц с большим стажем была выявлена инертность нервных процессов, способствующая монотонной устойчивости. Происходит, очевидно, естественный отбор тех, кто наиболее подходит под требования данного вида труда. Требования того или иного вида профессиональной деятельности к способностям человека приводят к тому, что остаются работать в течение нескольких десятилетий в данной профессии только лица с определенными типологическими особенностями нервной системы, отвечающими характеру деятельности [12, с. 45]. Профессионализм – это не только характеристики производительности труда, но и особенности мотивации личности человека труда, системы его устремлений, ценностных ориентаций, смысла труда для самого человека. В последнее десятилетие проблемы профессионализма стали предметом пристального рассмотрения психологической науки [13, с. 4]. Понятие «профессионализм» используется в разных смыслах. В одних случаях имеются в виду нормативные требования к профессии к личности человека – «нормативный профессионализм», в других – обладание человеком необходимым нормативным набором психических качеств, когда профессионализм становится внутренней характеристикой человека – «реальный профессионализм». Профессиональное выполнение труда – это всегда осуществление его на высоком уровне. Близко к реальному профессионализму примыкает слово «компетентность». Компетентность – это сочетание психических качеств, психическое состояние, позволяющее действовать самостоятельно и ответственно, обладание человеком способностью и умением выполнять определенные трудовые функции. Судить о наличии компетентности можно по результатам труда человека. Компетентность нель-

зя свести к старанию или к образованности человека. Он может быть хорошим специалистом в своей области, но не уметь общаться. То есть можно сказать, что компетентность конкретного человека, хуже, чем его профессионализм [14, с. 50]. Рассмотрим возможные показатели, критерии профессионализма конкретного человека: из чего они складываются? Прежде всего необходимо подчеркнуть, что профессионализм человека – это не только достижение им высоких профессиональных результатов, не только производительность труда, но непременно и наличие психологических компонентов – внутреннего отношения человека к труду, состояния его психических качеств. При анализе профессиональной стороны жизни человека необходимо преодоление технологических и технократических мифов, когда профессионализм рассматривается как овладение прежде всего новыми технологиями, средствами, различными «ноу-хау», и когда в тени остаются мотивы поведения человека. На самом деле при рассмотрении и оценке профессионализма человека большое значение имеет то, что движет человеком в профессии, из каких ценностных ориентаций он исходит, ради чего он занимается данным делом, какие свои внутренние ресурсы добровольно и по внутреннему побуждению вкладывает в свой труд. В погоне за новыми технологиями мы иногда сталкиваемся с тем, что «техники» есть, а духовности («святости») в труде нет. Поэтому в дальнейшем анализе будем выделять две стороны профессионализма: состояние мотивационной сферы профессиональной деятельности человека (какие мотивы побуждают человека, какой смысл имеет в его жизни профессиональная деятельность, какие цели он лично стремится достичь, насколько он удовлетворен трудом и т.д.) и состояние операциональной сферы профессиональной деятельности человека (как, какими приемами он достигает поставленные цели, какие технологии использует, какие средства – знания, мыслительные операции, способности применяет) [11]. Восхождение человека к профессионализму называется профессионализацией. Определяется профессионализация как целостный непрерывный процесс становления личности и профессионала, который длится в течение всей профессиональной жизни. Стадиями профессионализации называют: профориентацию, профотбор, профобразование, профадаптацию, включение человека в профессиональную деятельность, специализацию, повышение профессиональной квалификации, расцвет профес-

сиональной деятельности, завершение и отход от активной профессиональной деятельности. В целом профессионализация – это одна из сторон социализации, подобно тому, как становление профессионала есть один из аспектов развития личности [14, с. 53]. Проблемы формирования профессионалов и профессионализма человека не могут рассматриваться вне конкретного социально-экономического контекста. Введение новых информационных технологий, компьютеризация труда и жизни человека повлекли за собой изменение традиционных представлений о профессиональных деятельности, профессиях и профессионализме. Под профессионализмом нами понимается особое свойство людей систематически, эффективно и надежно выполнять сложную деятельность в самых разнообразных условиях. В понятии «профессионализм» отражается такая степень овладения человеком психологической структурой профессиональной деятельности, которая соответствует существующим в обществе стандартам и объективным требованиям. Профессионализм мы рассматриваем в качестве интегральной характеристики человека-профессионала (как индивида, личности, субъекта деятельности и индивидуальности), проявляющейся в деятельности и общении. Профессионализм человека – это не только достижение им высоких производственных показателей, но и особенности его профессиональной мотивации, система его устремлений, ценностных ориентаций, смысла труда для самого человека. В последнее десятилетие проблемы профессионализма стали предметом пристального рассмотрения психологической науки [13, с. 35]. Однако в полной мере задача раскрытия психологических механизмов формирования и развития профессионализма субъекта труда еще не нашла своего решения. Сложившаяся ситуация в психологии требует создания некоего интегративного подхода к профессионализму и профессиональным деятельности человека. Этот подход должен включать в себя достижения различных разделов психологии: психологии труда, социальной психологии, психологии надежности, психологии профессионального здоровья и профессионального долголетия и др. Безусловный вклад в создание такого подхода может оказать инженерная психология, накопившая за свою полувековую историю обширный арсенал теоретических концепций, категорий, методов и методик, которые могут быть распространены на широкий спектр профессиональных деятельностей. Анализ профессионализма как систем-

ного образования подразумевает изучение всех измерений этого комплексного феномена. В качестве таких основных измерений считаем целесообразным остановиться на рассмотрении профессионализма: 1) как свойства, 2) как процесса и 3) как состояния человека-профессионала [13, с. 38].

Человек в труде по мере совершенствования из просто исполнителя, работника превращается в субъекта труда, ставящего и реализующего свои цели в труде, далее – специалиста, квалифицированно выполняющего труд на основе специальной подготовки, позднее – в профессионала, осуществляющего свой труд на основе его высоких стандартов. Иногда человек развивается и дальше, становясь творцом, новатором в труде, обогащая опыт профессии [11].

Очень важно, чтобы каждый человек нашел свое место в профессиональной структуре общества, соответствующее его индивидуальным устремлениям, индивидуальной активности и инициативе, его индивидуальным мотивам и способностям. Успех в профессиональной деятельности проявляется, прежде всего, в достижении работником значимой цели и преодолении препятствий ее пути к этой цели [14, с. 57]. Удивительным образом именно психология труда, и особенно профессиографирование, в наибольшей степени приближаются к этой важнейшей культурологической проблеме. Однако колоссальная сложность данной проблемы не позволяет решить ее силами только лишь психологии, это по-настоящему комплексная проблема. Но именно психологи труда могли бы постепенно становиться инициаторами координации усилий разных специалистов в выполнении столь благородной миссии. И в основе решения данной проблемы должна лежать идея справедливости, идея развития и поддержания «чувства собственного достоинства» тех людей, которые действительно способствуют развитию производства, приумножению общественного благосостояния и которые заслужи-

вают более справедливой оценки своего труда [9, с. 105].

Научный и практический интерес к синдрому выгорания обусловлен тем, что этот синдром – непосредственное проявление всё возрастающих проблем, связанных с самочувствием работников, эффективностью их труда и стабильностью деловой жизни организации. Синдром профессионального выгорания – это неблагоприятная реакция на рабочие стрессы, включающая в себя психологические, психофизиологические и поведенческие компоненты. Среди факторов, вызывающих выгорание, особое внимание уделяется индивидуальным свойствам личности и социально-демографическим характеристикам, с одной стороны, и факторам рабочей среды – с другой. В связи с этим возрастает роль различных видов профессиограмм, психограмм и профессиографирования. Современному психологу-практику и профконсультанту важно понимать, каким образом составляется грамотное описание различных видов профессионального труда, какие общие характеристики используются для полного рассмотрения профессий. Важным понятием в психологии труда является психограмма, понимаемая как выделение и описание качеств человека, необходимых для успешного выполнения данной трудовой деятельности. Данные качества называются профессионально важными качествами. Из этого следует, что, зная свои сильные и слабые стороны, человек изначально может сделать вывод о соответствии той или иной профессии своим характеристикам, более подробно узнать обо всех требованиях, особенностях и трудностях будущей профессиональной деятельности. Отсюда следует, что профессиографирование помогает установить соответствие в системе «личность – профессия», что помогает в будущем избежать стрессов на работе, выдерживать рабочие и эмоциональные нагрузки и, соответственно, избежать синдрома профессионального выгорания и профессиональной деформации личности.

Литература

- 1 Райкова, Е. Ю. Терапия и профилактика профессионального выгорания у представителей помогающих профессий [Текст] / Е. Ю. Райкова // Молодой ученый. – 2011. – № 5. Т.2. – С. 92-97.
- 2 Коджаспиров, А.Ю. Профессиональное выгорание психологов-консультантов телефона доверия. Специфика, профилактика, возможности коррекции // Теоретические и прикладные аспекты деятельности Центра экстренной психологической помощи МГППУ [Электронный ресурс] / А.Ю. Коджаспиров. – Режим доступа: <http://psyjournals.ru>
- 3 Пенникер, О.В. Синдром профессионального выгорания и его профилактика [Текст] / О.В. Пенникер // ТРУДЫ СГА. – 2008. – № 11. – С. 32-40.

- 4 Григорьева, М.В. Психология труда: Конспект лекций [Текст]: / М.В. Григорьева. – М.: Высшее образование, 2006. – 192 с.
- 5 Безносков, С.П. Профессиональная деформация личности: подходы, концепции, методы. [Текст]: Автореф. дисс. ... докт. псих. наук / С.П. Безносков. – СПб., 1997. – 42 с.
- 6 Носкова, О.Г. Психология труда: учеб. пособие [Текст] / О.Г. Носкова, под ред. Е.А. Климова. – М.: Академия, 2004. – 384 с.
- 7 Зеер, Э.Ф. Психологические факторы профессиональной деформации [Электронный ресурс] / Э.Ф. Зеер. – Режим доступа: <http://www.elitarium.ru>.
- 8 Рогов, Е.И. Выбор профессии: становление профессионала [Текст] / Е.И. Рогов. – М.: Владос, 2003. – 336 с.
- 9 Пряхников, Н.С., Пряхникова, Е.Ю. Психология труда и человеческого достоинства: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. [Текст] / Н.С. Пряхников, Е.Ю. Пряхникова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 480 с.
- 10 Иванова, Е.М. Психотехнология изучения человека в трудовой деятельности. Учебно-методическое пособие для студентов факультетов психологии государственных ун-тов. [Текст] / Е.М. Иванова. – М.: МГУ, 1992. – 94 с.
- 11 Маркова, А. К. Психология профессионализма [Текст] / А. К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
- 12 Ильин Е.П. Дифференциальная психология профессиональной деятельности. – СПб.: Питер, 2008. – 432 с.: ил. (Серия «Мастера психологии»).
- 13 Дружилов, С.А. Психология профессионализма человека: интегративный подход [Текст] / С. А. Дружилов // Журнал прикладной психологии. – 2003. – № 4. – С. 35-42.
- 14 Сорочан, В.В. Психология профессиональной деятельности: Конспект лекций. [Текст] / Сорочан В.В. – М.: МИЭМП, 2005. – 70 с.

References

- 1 Rajkova, E. Ju. Terapija i profilaktika professional'nogo vygoranija u predstavitelej pomogajushhijh professij [Tekst] / E. Ju. Rajkova // Molodoy uchenyj. – 2011. – № 5. T.2. – S. 92-97.
- 2 Kodzhaspirov, A. Ju. Professional'noe vygoranie psihologov-konsul'tantov telefona doverija. Specifika, profilaktika, vozmozhnosti korrekcii // Teoreticheskie i prikladnye aspekty dejatel'nosti Centra jekstrennoj psihologicheskoy pomoshhi MGPPU [Jelektronnyj resurs] / A. Ju. Kodzhaspirov. – Rezhim dostupa: <http://psyjournals.ru>
- 3 Peniker, O.V. Sindrom professional'nogo vygoranija i ego profilaktika [Tekst] / O.V. Peniker // TRUDY SGA. – 2008. – № 11. – С. 32-40.
- 4 Grigor'eva, M.V. Psihologija truda: Konspekt lekcij [Tekst]: / M.V. Grigor'eva. – М.: Vyshee obrazovanie, 2006. - 192 s.
- 5 Beznosov, S.P. Professional'najadeformacijalichnosti: podhody, koncepcii, metody. [Tekst]: Avtoref. diss. ... dokt. psih. nauk / S.P. Beznosov. – SPb, 1997. – 42 s.
- 6 Noskova, O.G. Psihologija truda: ucheb. posobie [Tekst] / O.G. Noskova, pod red. E.A. Klimova. - М.: Akademiya, 2004. - 384 s.
- 7 Zeer, Je.F. Psihologicheskie faktory professional'noj deformacii [Jelektronnyj resurs] / Je.F. Zeer. – Rezhim dostupa: <http://www.elitarium.ru>.
- 8 Rogov, E.I. Vybor professii: stanovlenie professionala [Tekst] / E.I. Rogov. - М.: Vlados, 2003. - 336 s.
- 9 Prjazhnikov, N.S., Prjazhnikova, E. Ju. Psihologija truda i chelovecheskogo dostoinstva: ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij. [Tekst] / N.S. Prjazhnikov, E. Ju. Prjazhnikova. – М.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2001. - 480 s.
- 10 Ivanova, E.M. Psihotehnologija izuchenija cheloveka v trudovoj dejatel'nosti. Uchebno-metodicheskoe posobie dlja studentov fakul'tetov psihologii gosudarstvennyh un-tov. [Tekst] / E.M. Ivanova. – М.: MGU, 1992. 94 s.
- 11 Markova, A. K. Psihologija professionalizma [Tekst] / A. K. Markova. – М.: Mezhdunarodnyj gumanitarnyj fond «Znanie», 1996. – 308 s.
- 12 Il'in E.P. Differencial'naja psihologija professional'noj dejatel'nosti. – SPb.: Piter, 2008. - 432 s.: il.- (Serija «Mastera psihologii»).
- 13 Druzhirov, S.A. Psihologija professionalizma cheloveka: integrativnyj podhod [Tekst] / S. A. Druzhirov // Zhurnal prikladnoj psihologii. – 2003. – № 4. – S.35-42.
- 14 Sorochan, V.V. Psihologija professional'noj dejatel'nosti: Konspekt lekcij. [Tekst] / Sorochan V.V. – М.: MIJeMP, 2005. – 70 s.

Спанов М.¹, Жалелева С.²

¹доктор экономических наук, профессор, Университет международного бизнеса,
г. Алматы, Казахстан, e-mail: m-spanov@rambler.ru

²доктор PD, преподаватель, Университет международного бизнеса, г. Алматы, Казахстан

**МЕХАНИЗМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО И
ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВА ПО ЭФФЕКТИВНОМУ РАЗВИТИЮ
САМОЗАНЯТОСТИ В КАЗАХСТАНЕ**

Целью проекта является исследование механизмов функционирования конгломерата различных групп самозанятого населения (городского и сельского) в разрезе регионов и сфер деятельности для сравнения показателей развитости социально-экономической системы РК с общемировыми тенденциями оценки самозанятых.

Методология. Методологическим инструментом исследования выступают общенаучный системный подход, эмпирический метод и методы количественного и сравнительного анализов и качественной определенности, экономико-математические методы моделирования сложных динамических систем, теория и практика государственного и частного управлений, современные экономические теории и концепции.

Прикладная значимость исследования. По результатам проведения исследования сформулированы рекомендации по формированию модели самозанятости для создания гибкого рынка труда в Республике Казахстан. Результаты научно-исследовательской работы позволят сформировать новые стратегии гибкого рынка труда и политики занятости населения, что будет способствовать процессам развития продуктивной самозанятости в малом и среднем бизнесе.

Ключевые слова: рынок труда, политика занятости, продуктивная самозанятость, непродуктивная самозанятость, предпринимательство, модели стимулирования самозанятости, механизмы формирования продуктивной самозанятости.

Spanov M.¹, Zhaleleva S.²

¹Doctor of Economics, Professor, University of International Business,
Almaty, Kazakhstan, e-mail: m-spanov@rambler.ru

²Doctor PD, lecturer, University of International Business, Almaty, Kazakhstan

**Mechanisms of state and private partnership on efficient development
of self-employment in Kazakhstan**

Aim of the project is to study functioning mechanisms of conglomerate of various groups of self-employed population (urban and rural) in the view of regions and spheres for comparison of indicators of development of RK socio-economic system with worldwide tendencies in evaluation of self-employed.

Methodology. Methodological approach is based on common scientific systemic method, empirical study and methods of quantitative and qualitative analysis, econometrics modeling of complex dynamic systems, theory and practice of public and private management, contemporary economic theories and concepts. Applicable outcomes of research. Based on results of conducted study there would be conclusions and recommendations on self-employment model creation with the aim of formation of flexible labour market in the Republic of Kazakhstan. Results of scientific research help to build new strategies of flexible labour market and employment policy of population, that would support process of development efficient self-employment in small and medium business.

Key words: labour market, employment policy, efficient self-employment, inefficient self-employment, entrepreneurship, self-employment stimulus models, efficient self-employment creation mechanisms.

Спанов М.¹, Жалелева С.²¹экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: m-spanov@rambler.ru²PD докторы, Халықаралық бизнес университетінің оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан**Қазақстандағы қызметкерлердің тұрақты дамуының мемлекеттік және жеке операциялардың механизмдері**

Жобаның мақсаты өзін-өзі жұмыспен қамтамасыз ететіндерді бағалаудың жалпы өлшемдік тенденциясымен ҚР әлеуметтік-экономикалық даму жүйесіндегі көрсеткіштерді салыстыру үшін, аудандар мен қызмет ету салаларына байланысты өзін-өзі жұмыспен қамтамасыз ететін тұрғындардың (қалалық және ауылдық) түрлі топтары конгломератының қызмет ету механизмін зерттеу.

Әдіснамасы. Зерттеудің әдіснамалық құралы ретінде жалпы ғылыми жүйелік бағыт, эмпирикалық әдіс және сандық, салыстырмалы және сапалық анықтылықты талдау әдісі, күрделі динамикалық жүйелерді моделдеудің экономика-математикалық әдісі, мемлекеттік және жеке басқарудың теориясы мен тәжірибесі, заманауи экономикалық теория және қағидалары.

Зерттеудің қолданбалы мәні. Жүргізілген зерттеудің нәтижесі бойынша Қазақстан Республикасының икемді еңбек нарығын құру үшін өзін-өзі жұмыспен қамту моделін қалыптастыру бойынша нұсқаулықтар дайындалатын болады. Ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері икемді еңбек нарығының жаңа стратегияларын қалыптастыруға мүмкіндік береді, ол өз кезегінде шағын және орта бизнестегі өнімді жұмыспен қамтылудың даму үдерісіне әсер етеді.

Түйін сөздер: еңбек нарығы, жұмыспен қамтамасыз ету саясаты, өнімді жұмыспен қамтылу, өнімсіз жұмыспен қамтылу, кәсіпкерлік, өзін-өзі жұмыспен қамтуды ынталандырудың моделі, өнімді жұмыспен қамтылуды қалыптастырудың механизмдері.

Обеспечение высокого уровня занятости населения является одной из первоочередных задач государственных органов. Этот процесс характерен для многих стран. В апреле 2016 года был принят новый Закон Республики Казахстан «О занятости населения», принятый на смену ранее действовавшего закона от 23 января 2001 года, в котором категория самостоятельно занятых не имела специального определения и могла утверждаться уполномоченным органом в области государственной статистики по согласованию с центральным исполнительным органом. В последнем же законе понятие занятости населения трактуется как трудовая деятельность, связанная с удовлетворением личных и общественных потребностей, не противоречащая

законодательству Республики Казахстан, приносящая заработок или доход; а под самостоятельно занятыми понимаются физические лица из числа индивидуально занятых производством (реализацией) товаров, работ и услуг для получения дохода, членов производственных кооперативов, неоплачиваемых работников семейных предприятий (хозяйств) и работодателей, использующих труд наемных работников. Также в статье 4 данного закона оговорено, что самостоятельно занятые относятся к категории занятого населения [1, 2].

В целом состояние уровня экономической активности населения Казахстана находится на уровне 71,1% [3, с. 87]. Подробнее эти данные представлены в таблице 1.

Таблица 1 – Динамика основных показателей рынка труда в Казахстане за 2011-2015 гг., %

Показатели	2011	2012	2013	2014	2015
Уровень экономической активности	71,6	71,7	71,7	70,7	71,1
Уровень занятости, в процентах к населению в возрасте 15 лет и старше	67,8	67,9	68,0	67,1	67,6
Уровень занятости, в процентах к экономически активному населению	94,6	94,7	94,8	95,0	95,0
Доля наемных работников в численности занятого населения	67,2	68,3	69,4	71,8	73,0
Доля самостоятельно занятых работников в численности занятого населения	32,8	31,7	30,6	28,2	27,0

Продолжение таблицы 1

Показатели	2011	2012	2013	2014	2015
Уровень безработицы	5,4	5,3	5,2	5,0	5,0
Доля зарегистрированных безработных в численности экономически активного населения	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4
Уровень экономической неактивности	28,4	28,3	28,3	29,3	28,9
Примечание – Составлено на основе источника [3, с. 87-88]					

Данные таблицы 1 свидетельствуют о том, что уровень занятости экономически активного населения является достаточно высоким (95% к концу рассматриваемого периода) и остается в течение пяти лет примерно на одном уровне, увеличившись за весь рассматриваемый период на 0,4%. При этом

доля самостоятельно занятого населения составляет 27%, снизившись за анализируемый период на 5,8%. При этом при дальнейшем анализе самозанятого населения необходимо представить данные по статусу занятости, которые представлены в таблице 2.

Таблица 2 – Самостоятельно занятые работники по статусу занятости в период 2011-2015 гг., тыс. человек

Показатели	2011	2012	2013	2014	2015
<i>В городской местности</i>					
Самостоятельно занятые работники	833,3	846,8	842,1	830,6	821,7
в том числе:					
работодатели	64,2	67,8	58,4	71,4	56,0
самостоятельные работники	749,2	771,8	778,1	754,4	760,6
члены кооператива	7,5	3,4	1,7	1,0	1,6
помогающие (неоплачиваемые) работники семейных предприятий	12,3	3,8	3,9	3,7	3,6
<i>В сельской местности</i>					
Самостоятельно занятые работники	1887,0	1846,6	1778,8	1569,8	1507,2
в том числе:					
работодатели	109,6	114,5	100,2	76,4	60,3
самостоятельные работники	1704,9	1674,0	1636,8	1480,1	1438,3
члены кооператива	18,5	23,0	12,2	2,1	1,8
помогающие (неоплачиваемые) работники семейных предприятий	54,1	35,1	29,6	11,2	6,7
Примечание – Составлено на основе источника [3, с. 90-91]					

Как видно из таблицы 2, количество самозанятого населения достаточно велико в сельской местности по сравнению с городской, превышение составляет в конце рассматриваемого периода в 1,8 раза, а в начале – в 2,3 раза. В целом следует отметить, что показатель самостоятельно занятых работников снизился за пять лет: в городской местности – на 11600 человек (или в 1,01 раза), в сельской местности – на 379800 человек (или в 1,25 раза).

Такое положение может быть вызвано тем, что в сельской местности по сравнению с городской гораздо меньше средних и крупных предприятий, что вызывает необходимость у местного населения самостоятельно создавать для себя рабочие места.

Учитывая сложившуюся ситуацию, государство также становится заинтересованным в поддержании подобного рода бизнеса. В Предпринимательском кодексе даже выделено такое

направление малого предпринимательства, как микробизнес, под которым теперь понимаются компании, где работают до 15 человек, а среднегодовая стоимость их активов составляет не более тридцати тысяч месячного расчетного показателя [4].

На сегодняшний день специальных программ по поддержке именно самозанятого населения не выделяется, но есть те, которые косвенно могут их касаться. Например, выделяются программы по поддержке начинающих, молодых предпринимателей в различных сферах деятельности. Одной из таких программ является «Дорожная карта занятости 2020», основной целью которой определено содействие повышению благосостояния народа, сокращение уровня безработицы, повышение уровня занятости населения Республики Казахстан [5, 6]. К участию в этой программе допускаются не только безработные, но и самостоятельно занятые. Направлениями осуществления данной программы поддержки выделены следующие:

- обеспечение занятости через развитие инфраструктуры и жилищно-коммунального хозяйства (осуществляется трудоустройство в выделенных сферах деятельности);

- создание рабочих мест через развитие предпринимательства и развитие опорных сел (осуществляется поддержка частного предпринимательства преимущественно в сельских местностях);

- содействие в трудоустройстве через обучение и переселение в рамках потребностей работодателя (проводится обучение, переселение).

Осуществление выделенных направлений происходит через центры занятости, куда должны обратиться заинтересованные лица (потенциальные получатели данной услуги). На центры занятости в данном процессе возложено большинство функций. Так, эти центры должны предоставить следующие услуги [6]:

- консультации и информация о вакансиях и работодателях, которые реализуют инфраструктурные проекты;

- консультации об организации собственного дела и условий получения микрокредитов;

- информация о вакансиях, имеющихся у работодателей;

- информация об условиях прохождения обучения;

- информация о работодателях, имеющих вакансии в разрезе профессий;

- информация о возможности предоставления жилья работникам;

- передача сведений о претенденте работодателю;

- передача резюме претендента с указанием профессии работодателю;

- передача сведений о претенденте микрокредитным организациям;

- предоставление государственной поддержки на обучение;

- предоставление государственной поддержки на переезд;

- направление на обучение основам предпринимательства;

- направление претендента на обучение в организации обучения;

- мониторинг исполнения обязательств.

Таким образом, государственные центры занятости выступают операторами в поддержании населения, оставшегося без определенного места работы, желающего улучшить условия своей жизнедеятельности.

Что касается государственных органов, то многие функции по регулированию безработицы отведены местным органам государственной власти. Так, например, центры занятости созданы во всех регионах страны, городах, областях. Согласно законодательству Республики Казахстан, определен комплекс мер, которые должны быть реализованы при помощи местных исполнительных органов государственной власти. К таким мерам отнесены следующие [1, гл. 2, ст. 7]:

- проведение мероприятий по обеспечению содействия занятости населения;

- осуществление координации местных органов по вопросам занятости населения и методического руководства ими;

- поддержка создания рабочих мест через развитие предпринимательской инициативы;

- оказания социальной защиты безработным и лицам, находящимся в поиске работы;

- выдача, продление разрешений на привлечение иностранной рабочей силы работодателям для осуществления трудовой деятельности на территории соответствующей административно-территориальной единицы в пределах квоты, распределенной уполномоченным органом по вопросам занятости населения, либо в рамках внутрикорпоративного перевода вне квоты, а также приостановки и отзыва указанных разрешений;

- установление квоты рабочих мест для инвалидов в размере от двух до четырех процентов от численности рабочих мест без учета рабочих мест на тяжелых работах, работах с вредными, опасными условиями труда;

- установление квоты рабочих мест для трудоустройства лиц, состоящих на учете службы пробации;

- установление квоты рабочих мест для трудоустройства лиц, освобожденных из мест лишения свободы;

- установление квоты рабочих мест для трудоустройства граждан из числа молодежи, потерявших или оставшихся до наступления совершеннолетия без попечения родителей, являющихся выпускниками организаций образования;

- утверждение устава центров занятости населения;

- определение населенных пунктов для добровольного переселения лиц для повышения мобильности рабочей силы;

- осуществление в интересах местного государственного управления иных полномочий, возлагаемых на местные исполнительные органы законодательством Республики Казахстан.

Таким образом, можно говорить не только об односторонней поддержке и стимулировании занятости населения со стороны государства, но и механизме партнерства, например государственно-частного партнерства, когда участниками становятся государственные учреждения и частные компании, содействующие трудоустройству населения, либо индивидуальные предприниматели, являющиеся участниками государственных программ.

Проекты государственно-частного партнерства в случае их успешной реализации могут служить источником создания новых рабочих мест в регионах страны. Например, если брать статистику по регионам Казахстана относительно планируемых к запуску объектов с применением механизма государственно-частного партнерства, то ожидается строительство и функционирование практически в каждой из областей различных учреждений. Так, в Восточно-Казахстанской области планируется реализовать двадцать два проекта общей стоимостью более ста тридцати шести миллиардов тенге в сфере здравоохранения, образования, транспортной инфраструктуры и жилищно-коммунального хозяйства; в Костанайской области семнадцать проектов на сумму, превышающую семь с половиной миллиардов тенге, связанные со строительством объектов здравоохранения, образования, жилищно-коммунального хозяйства, жилищного строительства, водоснабжения и пр. [7].

Сложившаяся в Республике Казахстан организационная структура до сих пор не отвечала

стратегическим установкам современных реалий, которые бы позволили национальной экономике выйти на новый инновационный уровень. Выдвинутая в Послании Президента Назарбаева Н.А. «Стратегия – 2050» может найти воплощение посредством механизмов государственно-частного партнерства, действие которых рассчитано на долгосрочный период (от 5 до 30 лет).

При реализации проектов государственно-частного партнерства, по нашему мнению, целесообразно прибегнуть к методологии стратегического управления и в частности к факторно-целевому управлению. Использование данного подхода вполне уместно в связи с тем, что выполнение проектов государственно-частного партнерства предполагает довольно длительный срок, нередко охватывающий стратегический период.

В этой связи структурам, которые осуществляют контроль за инновационной деятельностью, следует обратить особое внимание на разработку стратегических программ осуществления проектов государственно-частного партнерства в Республике Казахстан. В частности, это касается Агентства по технологическому развитию и Казахстанского центра государственно-частного партнерства, в программах которых заявлены инновационные проекты. При этом следует отметить, что Агентство по технологическому развитию в целом осуществляет весьма активную деятельность по реализации инновационных, но не имеющих статуса государственно-частного партнерства проектов. А Казахстанский центр государственно-частного партнерства, в котором заявлен 31 проект, имеющий инновационные характеристики, до последнего времени реализовал всего лишь 3 из них.

Основными формами государственной поддержки проектов, реализуемых посредством государственно-частного партнерства, являются следующие:

1. Поручительство государства по инфраструктурным обязательствам.

2. Государственные гарантии по займам.

3. Передача исключительных прав на объекты интеллектуальной собственности, принадлежащие государству.

4. Натурные гранты в соответствии с законодательством Республики Казахстан.

5. Софинансирование концессионных проектов в инвестиционный период.

6. Гарантии потребления определенного объема товаров (работ, услуг) в случае, если ос-

новным потребителем товаров (работ, услуг), производимых концессионером, является государство.

7. Компенсация определенного объема инвестиционных и эксплуатационных затрат.

Понятно, что ни один из потенциальных участников, не будет вступать в договорные отношения, если последние не предоставляют получения определенной выгоды для каждой из сторон. И, конечно же, любая деятельность экономических субъектов страны должна приносить положительный эффект для общества, т.е. населения страны.

В Республике Казахстан принята и действует Программа по развитию государственно-частного партнерства [10]. Целью этой программы явилось создание законодательной и институциональной основы для реализации инвестиционных проектов с использованием механизмов государственно-частного партнерства. В программе задан план по реализации 15 проектов государственно-частного партнерства к 2015 году стоимостью более 900 млрд. тенге.

Как уже неоднократно было отмечено в ходе настоящего исследования, в Республике Казахстан принято множество программ, которые должны вывести страну на новый высокий уровень развития. Реализация этих программ возможна посредством развития бизнеса в стране, привлечения инноваций, новых технологий в процесс производства, использование их как на государственном уровне, так и в развитии предпринимательства. Путем внедрения новшеств и инноваций может быть получен экономический, социальный, экологический, научно-технический и другой вид эффекта, что непременно сыграет свою роль в осуществлении поставленных задач [17].

К настоящему времени в Казахстане созданы условия для развития бизнеса, проводимая в стране экономическая политика создает прочную идеологическую, организационную и правовую основу для предстоящего рывка вперед. В частности, взаимодействие государственных органов с бизнесом происходит путем консультативно-совещательных, государственных органов и институтов развития. К первым относятся Совет предпринимателей и комиссии при Президенте Республики Казахстан, комиссии при Правительстве Республики Казахстан, в том числе Единый координационный совет по вопросам предпринимательства, в составе которого семь рабочих групп, экспертные советы по вопросам предпринимательства в центральных и местных

исполнительных органах. Вторые представлены контрольно-надзорными органами, центральными и местными исполнительными органами, формирующими и реализующими политику в области предпринимательства.

Наряду с развитием инфраструктурных институтов содействия бизнесу, предприниматели и сами должны стремиться повысить эффективность своего бизнеса. Поиск новых источников бизнеса, стремление к повышению прибыли и снижению издержек компаний является стимулом к созданию и использованию высокопроизводительных технологий, которые они могут приобрести у других фирм или создать сами.

Как неоднократно было отмечено в ходе данного исследования, важнейшая ключевая роль в партнерских отношениях за бизнес-структурами. В нашей республике накоплен многолетний опыт функционирования бизнеса: определены правовые основы предпринимательства, создаются условия для эффективной деятельности, приносящей положительные результаты деятельности как для предприятия, так и для общества в целом.

В Казахстане предпринимаются активные шаги по использованию зарубежного опыта. К примеру, в Казахстане по опыту зарубежья предприятия малого бизнеса функционируют вокруг крупных компаний, обеспечивая их производство необходимыми комплектующими материалами. По нашему мнению, следует взять на вооружение следующие меры по поддержке малого и среднего бизнеса [18]:

- освобождение от уплаты налогов предприятий, нанимающих низкоквалифицированных работников;
- снижение взносов на социальное страхование в течение первого года работы малого и среднего бизнеса;
- возвратное авансирование расходов на НИОКР в размере от 50% до 75%;
- резервирование квот при государственных закупках при бюджетном финансировании на год вперед за предприятиями МСБ;
- финансово-кредитная поддержка малого и среднего бизнеса через Фонд партнерства, Стартовый фонд, которые посредством разделения рисков с кредитными организациями осуществляют кредитование начинающих предприятий; финансирование инвестиционных проектов компаний МСБ за рубежом, а также предоставление консультационной, информационной, юридической и иной помощи, кото-

рые проводит Бельгийская компания по международным инвестициям.

Кроме того, применяются некоторые специфические меры, способствующие развитию малого и среднего предпринимательства, поощряется самофинансирование малых и средних предприятий посредством освобождения от уплаты налогов на нераспределенную прибыль; временное освобождение от уплаты налогов МСБ, которые нанимают дополнительных работников; отмена увеличения налогов в случае неоплаты или предоплаты не в полном объеме и т.д. Всего в Бельгии на национальном уровне оказывается 195 видов мер поддержки малого и среднего бизнеса, которые укрупненно можно рассмотреть следующим образом: предоставление информационных услуг; предоставление советов и прямой поддержки; подготовка и обучение; финансирование; предоставление помещений (инкубаторы и производственные помещения).

Большой опыт по развитию и поддержке бизнеса накоплен в Соединенных Штатах Америки. Там приняты и существуют различные программы и фонды, которые во многом способствуют развитию и успешному функционированию МСБ. В качестве примера можно привести Администрацию по делам малого бизнеса (US Small Business Administration), которая оказывает предпринимателям консультационную и финансовую поддержку, содействует в получении правительственных заказов, в заключении контрактов с крупными предприятиями [19].

В Казахстане АО «Казахстанский центр государственно-частного партнерства» также заинтересован в осуществлении региональных проектов. Так, предлагается применять именно малые формы государственно-частного партнерства, которые должны осуществляться на уровне областей, районов, регионов. Целью таких малых форм является развитие инфраструктуры в области здравоохранения, образования, коммунального хозяйства и т.п. Акционерным обществом отмечается, что малые формы государственно-частного партнерства являются своеобразным «ноу-хау» для казахстанской экономики [20]. Тем самым предполагается, что будет увеличена доля малого и среднего бизнеса в экономике страны.

Не стоит упускать из вида и тот факт, что в Казахстане существует региональная дифференциация степени развития предпринимательства.

В регионах она различается в зависимости от социально-экономических условий и активности территориальных органов управления. В регионах, где местные органы управления не уделяют внимания развитию предпринимательства и более того, создают излишние проволочки при возникновении новых предприятий, соответственно, наблюдается и слабая экономическая активность в целом. Безусловно, региональная политика должна осуществляться в рамках общегосударственного законодательства и регулирования и, в этом смысле можно говорить о некотором ограничении предпринимательской деятельности территориальным управлением. Однако уровень местных налогов, финансовое стимулирование бизнеса, доступность информационных источников, отсутствие формализма и излишней бумажной волокиты при открытии и функционировании бизнеса, наличие инфраструктуры бизнеса делают одни регионы более привлекательными для основания бизнеса, в особенности инновационного, по сравнению с другими. Практика показывает, что если в регионе ведется активная работа местных органов управления по поддержке предпринимательства, то соответственно, количество вновь создаваемых предприятий увеличивается.

Таким образом, для повышения занятости, а также долевого соотношения самозанятого населения в стране, действенным инструментом может стать использование механизма государственно-частного партнерства, в особенности в тех регионах, где доля самостоятельно занятого населения остается низкой. Это связывается со стимулированием деятельности малого бизнеса, в особенности микропредпринимательства. Также имеются программы поддержки малых форм предпринимательства в различных секторах экономики, в основном связанные с созданием и ведением бизнеса в сельских местностях, что обусловлено необходимостью развития данных административно-территориальных единиц. Немаловажную роль в продвижении данного процесса могут оказать органы местной государственной власти, что закреплено на законодательном уровне в новом законе, регулирующем вопросы занятости населения Казахстана. С точки зрения управления данным процессом, следует применять инструментарий стратегического управления в совокупности с имеющимися государственными долгосрочными приоритетами развития.

Литература

- 1 О занятости населения. Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 482-V ЗРК. [Электронный ресурс <http://adilet.zan.kz>]
- 2 О занятости населения. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 149. (Утратил силу). [Электронный ресурс <http://adilet.zan.kz>]
- 3 Казахстан в 2015 году. Статистический ежегодник. – Астана, 2016. – С. 87 (508 с.).
- 4 Предпринимательский кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК. [Электронный ресурс <http://adilet.zan.kz>]
- 5 Территория бизнеса. [Электронный ресурс <http://business.gov.kz>]
- 6 Программа «Дорожная карта занятости 2020» [Электронный ресурс <http://findhow.org>]
- 7 Информация по планируемым проектам ГЧП в Республике Казахстан. Казахстанский центр государственно-частного партнерства. [Электронный ресурс <http://kzppp.kz>]
- 8 Регионы Казахстана в 2015 году. Статистический ежегодник. – Астана, 2016. – 456 с.
- 9 Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. / Пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – С. 14 (546 с.)
- 10 Программа по развитию государственно-частного партнерства в Республике Казахстан на 2011-2015 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 июня 2011 года № 731. [Электронный ресурс <http://kzppp.kz/>]
- 11 Кузнецов И.В. Зарубежный опыт государственно-частного партнерства (США, Европа, Канада). // Мировая экономика и международные экономические отношения, №8 (93). – 2012. – С. 196-201.
- 12 Инновационная деятельность Республики Казахстан. [Электронный ресурс <http://spb-venchur.ru/regions/44/innovatekz.htm>].
- 13 Грицай С. В. Прогнозирования эффективности деятельности предприятия при использовании частно-государственного партнерства // В сб. науч. ст. «Прикладные проблемы управления в базовых отраслях национальной экономики» – М.: ИНИОН РАН, 2005.
- 14 Грицай С. В. Актуальные проблемы частно-государственного партнерства. – М.: ИНИОН РАН – 2005. – 185 с.
- 15 Порт Ляньюньган увеличит грузопоток товаров через Казахстан. Центр деловой информации «Капитал». [Электронный ресурс <http://kapital.kz>]
- 16 Виды грантов АО «Национальное агентство по технологическому развитию». [Электронный ресурс <http://natd.gov.kz/>]
- 17 Структуры поддержки предпринимательства. [Электронный ресурс www.damu.kz].
- 18 Состояние малого и среднего предпринимательства в Бельгии, меры государственной поддержки малого и среднего предпринимательства. – [Электронный ресурс www.ved.gov.ru].
- 19 Малый и средний бизнес в США. [Электронный ресурс www.damu.kz].
- 20 Бизнесмен – это штучный товар. // Деловой Казахстан. Республиканская экономическая газета. – № 36 (433), 3 октября 2014 г.

References

- 1 О занятости населения. Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 482-V ЗРК. [Электронный ресурс <http://adilet.zan.kz>]
- 2 О занятости населения. Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года № 149. (Утратил силу). [Электронный ресурс <http://adilet.zan.kz>]
- 3 Казахстан в 2015 году. Статистический ежегодник. – Астана, 2016. – С. 87 (508 с.).
- 4 Предпринимательский кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК. [Электронный ресурс <http://adilet.zan.kz>]
- 5 Территория бизнеса. [Электронный ресурс <http://business.gov.kz>]
- 6 Программа «Дорожная карта занятости 2020» [Электронный ресурс <http://findhow.org>]
- 7 Информация по планируемым проектам ГЧП в Республике Казахстан. Казахстанский центр государственно-частного партнерства. [Электронный ресурс <http://kzppp.kz>]
- 8 Регионы Казахстана в 2015 году. Статистический ежегодник. – Астана, 2016. – 456 с.
- 9 Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии. / Пер. с англ. под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – С. 14 (546 с.)
- 10 Программа по развитию государственно-частного партнерства в Республике Казахстан на 2011-2015 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 июня 2011 года № 731. [Электронный ресурс <http://kzppp.kz/>]
- 11 Кузнецов И.В. Зарубежный опыт государственно-частного партнерства (США, Европа, Канада). // Мировая экономика и международные экономические отношения, №8 (93). – 2012. – С. 196-201.
- 12 Инновационная деятельность Республики Казахстан. [Электронный ресурс <http://spb-venchur.ru/regions/44/innovatekz.htm>].
- 13 Грицай С. В. Прогнозирования эффективности деятельности предприятия при использовании частно-государственного партнерства // В сб. науч. ст. «Прикладные проблемы управления в базовых отраслях национальной экономики» – М.: ИНИОН РАН. – 2005.

- 14 Грицай С. В. Актуальные проблемы частно-государственного партнерства. – М.: ИНИОН РАН – 2005. – 185 с.
- 15 Порт Ляньюньган увеличит грузопоток товаров через Казахстан. Центр деловой информации «Капитал». [Электронный ресурс <http://kapital.kz>]
- 16 Виды грантов АО «Национальное агентство по технологическому развитию». [Электронный ресурс <http://natd.gov.kz>]
- 17 Структуры поддержки предпринимательства. [Электронный ресурс www.damu.kz].
- 18 Состояние малого и среднего предпринимательства в Бельгии, меры государственной поддержки малого и среднего предпринимательства. – [Электронный ресурс www.ved.gov.ru].
- 19 Малый и средний бизнес в США. [Электронный ресурс www.damu.kz].
- 20 Бизнесмен – это штучный товар. / Деловой Казахстан. Республиканская экономическая газета. – № 36 (433), 3 октября 2014 г.

Тлеубердинова А.Т., Салауатова Д.М.

Карагандинский государственный университет имени академика Е.А. Букетова,
г. Караганда, Казахстан, e-mail: tat404@mail.ru, Di_kz010@mail.ru

**ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКАЯ АКТИВНОСТЬ:
ПРИРОДА И УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ**

В статье проведен анализ существующих подходов к определению предпринимательской активности, рассматриваются основные существующие методики оценки предпринимательской активности и их особенностей. Выявлены основные элементы и составляющие предпринимательской активности, а также значимость оценки показателя предпринимательской активности для эффективного управления предпринимательскими структурами. Итогом анализа стало собственное определение предпринимательской активности.

Ключевые слова: предпринимательство, предпринимательская деятельность, предпринимательская активность, деловая активность, предприниматель.

Tleuberdinova A.T., Salauatova D.M.

Karaganda State University named after academician E.A. Buketov,
Karaganda, Kazakhstan, e-mail: tat404@mail.ru, Di_kz010@mail.ru

Entrepreneurial activity: nature and conditions of formation

The article analyzes the existing approaches to the definition of entrepreneurial activity, the main existing methods for assessing entrepreneurial activity, their features, identified the main elements and components of entrepreneurial activity, as well as the importance of assessing the indicator of entrepreneurial activity for the effective management of business structures. The result of the analysis was its own definition of entrepreneurial activity.

Key words: entrepreneurship, entrepreneurial business, entrepreneurial activity, business activity, entrepreneur.

Тлеубердинова А.Т., Салауатова Д.М.

Академик Е.А. Букетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті,
Қарағанды, Қазақстан, e-mail: tat404@mail.ru, Di_kz010@mail.ru

Кәсіпкерлік белсенділік: табиғаты мен қалыптасу шарттары

Мақалада кәсіпкерлік белсенділікті анықтаудағы қолданыстағы тәсілдерге талдау жасалды, кәсіпкерлік белсенділікті бағалаудың негізгі әдістері мен олардың ерекшеліктері қарастырылады, кәсіпкерлік белсенділіктің негізгі элементтері мен компоненттері анықталды, сондай-ақ кәсіпкерлік құрылымдарды тиімді басқару үшін кәсіпкерлік белсенділіктің көрсеткішін бағалаудың маңыздылығы. Талдаудың нәтижесі кәсіпкерлік белсенділіктің өзіндік анықтамасы болды.

Түйін сөздер: кәсіпкерлік, кәсіпкерлік қызмет, кәсіпкерлік белсенділік, іскерлік белсендік, кәсіпкер.

Предпринимательство является решающим видом экономической активности. Понятие предпринимательства, его формы и условия функционирования рассматривались в трудах А. Смита, Й. Шумпетера, П. Друкера, Р. Кантильона, А. Маршалла, Ф. Найта, Ж. Б. Сэйя, Ф. Хайека, А. Тюнена и др.

Многие ученые определяют предпринимательство как начало нового бизнеса, но есть и те, кто определяет концепцию предпринимательства значительно шире. В частности, И. Шумпетер определил в качестве особых черт предпринимателей инновации, а предпринимателей – как творческих разрушителей [1]. Согласно взглядам Артура Коула, предпринимательство – это некий мост, устанавливающий связь между обществом и основанными институтами для использования экономических преимуществ и удовлетворения экономических пожеланий [2]. По П. Вилькену, предпринимательство – катализатор очередного витка экономического роста и развития [3]. Джеффри Тиммонс определил предпринимательство как создателя ценностей из ничего [4]. По пониманию Д. Друкера, предприниматель – это человек, который ищет перемены, показывает правильную реакцию и использует их как возможности [5].

В общем виде предпринимательская деятельность определяется как специфическая форма экономической активности индивида, которая на основе риска инициирует, на основе предприимчивости организует, на основе ответственности стабилизирует, на основе личной заинтересованности развивает ту или иную новую форму бизнеса.

Одной из актуальных тем современных исследований является феномен предпринимательской активности, который формирует совокупный результат деятельности предпринимательства.

В соответствии с определением Современного словаря иностранных слов активность трактуется как «энергичная, усиленная деятельность, деятельное состояние; деятельное участие в чем-либо» [6, с. 28]. В Большом экономическом и Современном экономическом словарях дано определение деловой активности, как свойству человека и реальному проявлению этого свойства, заключающемуся в мобильности, предприимчивости, инициативе. «Подобные качества особенно важны для бизнесменов, деловых людей» [7, с. 156, 8, с. 14].

Часть авторов отождествляют понятия предпринимательской деятельности и активности. В работах Нечаева В.И., Парамонова П.Ф. [9], Васильевой [10], Бубнова Г.Г. [11], Буханцевой С.Н. [12] предпринимательство рассматривается как форма деловой, экономической активности, под которой подразумевают целесообразную деятельность, направленную на получение прибыли.

Различные определения понятия «предпринимательская активность» объясняются трактовкой слова активность, которое является заимствованным из зарубежной литературы и в переводе с английского «activity» переводится как деятельность, действие, мероприятие, активность, работа, занятие. Поэтому понятие предпринимательской активности рассматривается с различных позиций (таблица 1).

Предпринимательскую активность как совокупность инновационной, инвестиционной и маркетинговой активности определяет автор Валеева Е.О. [13]. Стасюк Д.А. в дополнение выделяет позиционную, операционно-производственную, организационно-управленческую, ресурсную, финансово-экономическую, логистическо-сбытовую, экологическую, репутационную и коммуникационную активность [14]. Уровень предпринимательской активности зависит от стратегических целей фирмы, сезонных колебаний спроса на продукцию, этапов жизненного цикла фирмы и продукта, ее реализуемого объема [13], сочетания соперничества, сотрудничества и эволюции в процессе взаимодействия субъектов предпринимательства [14]. Надо отметить, что главной чертой проявления предпринимательской активности определены инновации, инициатива, рискованность. Предпринимательскую активность, как меру реализации этих инновационных решений трактует Журавлева Е.И. [15].

Согласно Кузьменко М.Д., предпринимательская активность проявляется на всех этапах деятельности предпринимателя «от продуцирования инновационных производств до транспортировки и реализации товара на соответствующие рынки. Индикаторами предпринимательской активности на микроуровне являются инвестиционные расходы предприятия и доходы населения, на макроуровне региона – ВРП» [16]. И здесь формой проявления предпринимательской активности является инновационная деятельность.

Таблица 1 – Анализ определений предпринимательской активности

Год	Автор	Определение предпринимательской активности	Черта предпринимательской активности	Особенность
2004	Валеева Е.О. [10]	Синтез инновационной, инвестиционной и маркетинговой активности	Инновации	Интегральный характер
2005	Журавлева Е.И. [15]	Мера реализации инновационных хозяйственных способностей в деятельность	Мера деятельности	
2008	Стасюк Д.А. [14]	Свойство деятельности субъектов предпринимательства, определяющее интенсивность их действий и взаимодействия фирмы с внутренним и внешним окружением	Новаторство, инициативность, устойчивость, рискованность	
2008	Кузьменко М.Д. [16]	Динамическое проявление предпринимательской деятельности	Инновационное производство	Инвестиционные расходы, доходы населения, ВРП
2009	Зикунова И.В. [17]	Функциональная подсистема экономики, которая проявляется в результативном организационно-новаторском поведении субъектов предпринимательства	Инновации	Подсистема экономики
2011	Буханцева С.Н. [12]	Вид экономической активности, основанный на инновационной предпринимательской идее	Инновации	
2012	Войнова С.И., Савельева И.П. [18]	Показатель оценки предпринимательской деятельности и интенсивности выполнения ее функций	Условный критерий перехода к инновационной экономике	Экономический критерий
2013	Асаул А.Н. [19]	Энергия, преобразуемая в конечный продукт предпринимательской организации	Образование, опыт, знания, навыки, умения	Энергия
2017	Вотчель Л.М. [20]	Динамичный процесс становления и развития бизнеса	Инновационная идея	Процесс

По мнению Зикуновой И.В., предпринимательская активность проявляется через результативное организационно-инновационное поведение предпринимателя [17]. «Такое поведение мотивировано потребностями в получении доходов, творческой свободной самореализации и достижением успеха».

Впервые предпринимательскую активность определили как экономический показатель оценки предпринимательской деятельности Войнова С.И. и Савельева И.П. [18]. Мы также разделяем это определение. Оценка уровня развития предпринимательства можно дать по определенным показателям. Одно из самых авторитетных исследований в области предпринимательства проект GEM (Global Entrepreneurship Monitor) является источником информации для всестороннего анализа предпринимательства на национальном и международном уровнях. Исследования проводятся по трем компонентам: отношение у предпринимательству; предпринимательская активность; предпринимательские устремления.

В отчете проекта «GEM Россия» исследователи Верховенская О.Р. и Дорохина М.В. определяют предпринимательскую активность как «многостороннее понятие, описывающее вовлеченность населения в создание новых компаний, управление растущими и устоявшимися компаниями, а также закрытие бизнеса» [21].

Асаул А.Н. называет предпринимательскую активность совокупностью энергии, преобразуемой в конечный предпринимательский продукт, а также образования, опыта, знаний, навыков и умений предпринимателя» [19].

Вотчель Л.М. дает следующую формулировку понятию предпринимательской активности: динамичный процесс, охватывающий все этапы становления и развития бизнеса: от инновационной предпринимательской идеи до ее успешной коммерциализации, от замысла создания новой предпринимательской структуры и появления ранних предпринимателей до стабильно функционирующих компаний, действующих в условиях сложной конкурентной среды [20].

Анализ различных подходов к определению предпринимательской активности позволил сформулировать собственное определение: предпринимательская активность: это экономический показатель уровня развития предпринимательской деятельности в определенный период времени, позволяющий выявить тенденции его развития. Предпринимательская активность для предпринимателя характеризуется обязательным наличием инновационности.

Оценка предпринимательской активности позволит определить потенциал развития предпринимательской деятельности, выявить стимулирующие и сдерживающие факторы ее развития.

При оценке предпринимательской активности рекомендуется контекстуальный подход, преимущественно основанный на размерах предприятия и контекстом, в котором работают предприниматели. Д. Куратко в качестве трех основных факторов прогнозирования отношения к предпринимательству определяет: культуру, процесс предпринимательства и индивидуальные характеристики предпринимателя (рисунок 1) [22].

Фактически, выражение любого предпринимательского поведения сильно зависит как от внутренней, так и от внешней среды. Наиболее важные элементы, определяющие предпринимательство, описаны в таблице 2.

Рисунок 1 – Составляющие предпринимательской активности

Таблица 2 – Элементы предпринимательской активности

Элемент	Описание
Инициация изменений	Способность идентифицировать деловые возможности и воплотить их в реальность
Творческий ресурс	Возможность мобилизовать как финансовые, так и управленческие ресурсы для оперативного использования выявленных возможностей
Предпринимательское обучение	Желание приобрести необходимые знания
Инновации и творчество	Создание продуктов или услуг, тем самым добавляя ценность через цепочку создания стоимости
Руководство знаниями	Создание информационной системы для эффективного проектирования и реализации стратегий
Бдительность возможностей	Сканирующая среда для распознавания новых тенденций
Менеджмент взаимоотношений	Разработка эффективных сетей как с внутренним, так и с внешней средой
Сроки действия	Выполнение наиболее подходящего времени для оптимизации преимуществ
Источник: [23]	

Успешный предприниматель – умный и рискованный менеджер, сетевой партнер, который всегда готов учиться (даже на собственных ошибках), обладающий значительным арсеналом

моральной, социальной и деловой этики. Несмотря на то, что нет согласия относительно обязательных характеристик предпринимателя, ряд исследователей делают акцент на инноваци-

онный потенциал, в то время как другие определяют умение рисковать.

Несмотря на то, что существует множество различных форм бизнеса, установлено, что инновационный и творческий процесс являются основными мотивами и характеристикой всех предпринимателей. Чаще всего в тандеме с предпринимательством применяется слово «инновация». Инновацию определяют, как преобразование знаний в коммерческие продукты, процессы и услуги [24]. Инновации могут возникать в любом промышленном секторе, а не только в

высокотехнологичных, и отличаются отличным качеством и эффективностью.

Еще одной из основных характеристик предпринимателя, необходимой для успешности процесса, является образование, поскольку необходимые знания напрямую влияют на рост предприятия [25]. Профессиональные навыки могут быть усилены посредством обучения. Но только лишь квалификации и необходимых теоретических знаний, являющихся инновационными и творческими, не достаточно для успешного предпринимательства (рисунок 2).

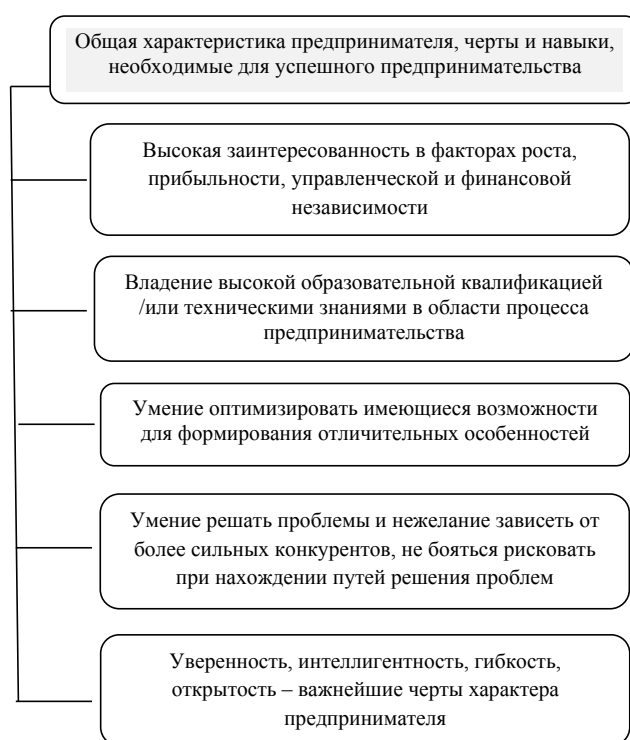

Рисунок 2 – Характеристика, черты и навыки и успешного предпринимателя

Примечание: Составлено на основе [26, 27, 28]

Национальная комиссия США по предпринимательству отмечает, что «прежде всего, предприниматели видят возможность в постоянно ускоряющихся глобальных изменениях» [29]. Предпринимательство – это не просто позитивное отношение к изменениям, но и активная, направленная на поиск изменений, реализация своих возможностей. Предприниматели в целях обеспечения успеха своему предприятию берут на себя риски в ответ на запросы рынка. В. Гартнер, Н. Картер и Д. Хиллс деконструируют представление о том, что предприниматели

открывают возможности зарождающимся идеям бизнеса [30]. К. Кох в качестве основных черт характера предпринимателя отмечает риск, принятие решений, креативность, упрощение производственных факторов [31]. С. Флор добавляет к этим качествам самоэффективность, мотивацию достижений, слабое уклонение от неопределенности [32].

В 2004 году В. Болтон и Д. Томпсон представили Индекс предпринимательства Болтона Томпсона (ВТЕИ), который идентифицирует людей, преуспевающих в качестве предпринимате-

лей. ВТЕІ измеряет восемь аспектов предпринимательства:

- фокусировка, способствующая сосредоточению на цели;
- ранжирование ценностей, позволяющее узнать, какие цели заслуживают внимания и времени, включает выбор возможностей, ориентацию на выгоду, ориентацию на ресурсы и прогнозы;
- креативность, способствующая генерации идей и решений для создания ценностей, каких нет у широкой общественности;
- внутреннее эго, сформированное из уверенности в себе, самоотверженности и мотивации;
- внешнее эго, состоящее из ответственности, подотчетности и мужества;
- умение работать в команде, включающее в себя возможность выбора правильных людей, создания правильной среды для поощрения к работе в команде;
- объективность, отраженная в убеждениях и ценностях;
- умение найти способы реализации проектов, возможности решения поставленных задач [33].

Мотивы предпринимательской деятельности столь же разнообразны, как и врожденные предпринимательские характеристики. Желание получить экономическую выгоду не является единственным мотивом предпринимательства. На самом деле, позитивными мотивами могут быть независимость, улучшение образа жизни, желание держать под контролем среду. Д. Алстит указывает на стремление к большему контролю, повышению удовлетворенности, желания разбогатеть и создания наследства для детей [34]. Дополнительными мотивами могут быть: изменение образа жизни, расширение возможности трудоустройства для членов семьи, повышение статуса в сообществе и его развитие [35].

Процесс предпринимательства связан с созданием, оценкой, применением и коммерциализацией новых идей для новых продуктов и инновационных услуг. Процесс предпринимательской деятельности состоит из последовательных действий, как: создание идей, исследование рынка и возможностей, инициация, мобилизация ресурсов, распределение ресурсов, открытие юридического учреждения, социальная организация, запуск и управление операциями. Он включает в себя формирование идей (идентификацию, концептуализацию и признание), а также оценку и реализацию доступных возможностей.

Независимо от типа, структуры собственности и размера фирмы, процесс предпринимательства применим ко многим видам бизнеса.

Общие характеристики процесса предпринимательства выводятся и излагаются следующим образом:

- целостный процесс;
- динамический процесс;
- включает динамическое взаимодействие сложного и многомерного набора факторов системы, в которой работает;
- уникальный процесс, означающий, что каждый процесс имеет свои особенности и процедурные особенности
- включает в себя последовательные шаги, такие как создание, оценка, применение и коммерциализация новых предприятий, инновационные идеи и т. д. (шаги процесса некоторыми авторами определяются, как: обнаружение, оценка и внедрение и рост доступных возможностей);
- изменение состояния влияет на изменение процедур во время процесса;
- находится под воздействием экономических, политических, социальных, организационных и экологических факторов;
- центральная фигура – предприниматель, поскольку он имеет творческий, гибкий, рискованный и инновационный характер, поэтому процесс формируются под влиянием личных качеств и познавательных условий предпринимателя;
- условия и обстоятельства, в которых функционирует процесс, зависят от характеристик, навыков, взглядов предпринимателя.

Еще одним из наиболее важных атрибутов интерпретации предпринимательской активности, который следует брать во внимание, является культура. Культура определяется как «... набор исторически сложившихся ценностей, взглядов и значений, разделяемых членами данного сообщества, которые влияют на материальный и нематериальный образ жизни. Члены сообщества изучают эти общие характеристики на разных этапах процессов социализации своей жизни в семье, религии, образовании и обществе в целом». Культура – это сложное и динамичное явление, которое сильно способствует интерпретации мира группой людей. Для усиления предпринимательской активности необходим позитивный социальный настрой, способствующий оживлению предпринимательской деятельности.

Любая группа людей, мышление и действия которых отличается от других групп, имеют собственную «культуру». Ж. Хофстеде подчер-

кивает отношения между культурой и групповой принадлежностью, определяя культуру как «коллективное программирование ума, которое отличает членов одной группы или категории людей от другой» [36, с. 5]. Согласно Ф. Фукуяма, культура охватывает ценности, нормы, интерпретации и способы поведения, которые характеризуют общества или различные социальные группы. Различные определения ясно показывают, что культура всегда является коллективным явлением, поскольку ее разделяют, по крайней мере, частично, люди, живущие в одной социальной среде или принадлежащие одной группе. Соответственно, любой человек, принадлежа к определенной социальной группе, относится к определенному слою «ментального

программирования». Культурные особенности передаются в процессах социализации [37].

Таким образом, важнейшим элементом зрелой экономической системы является предпринимательство, способствующее динамичному экономическому и социальному развитию общества. Показателем, характеризующим уровень развития предпринимательской деятельности в определенный период времени и позволяющим выявить тенденции его развития, выступает предпринимательская активность, которая позволяет определять потенциал предпринимательского сообщества, вскрывать стимулирующие и сдерживающие факторы: культуру, процесс предпринимательства и индивидуальные характеристики предпринимателя.

Литература

- 1 Шумпетер Й. Теория экономического развития. – М.: Прогресс, 1983. – 575 с.
- 2 Cole A.H.(1946), «An approach to the study of entrepreneurship: A tribute to Edwin F. Gay». *Journal of Economic History*, 6, 1-15.
- 3 Wilken, P.H. (1980), 'Entrepreneurship: a comparative and historical study', *Social Forces (Journal)*, Vol. 59, No. 1.
- 4 Timmons, Jeffrey A. (1999), *New Venture Creation: Entrepreneurship for the 21st Century (5 th Edition)*. Irwin McGraw Hill. <http://www.lem.ep.usp.br/0300021/NewVentureCreationChapter3.pdf>
- 5 Друкер П. Эпоха разрыва: Ориентиры для меняющегося общества. – М., СПб., Киев: Изд. дом «Вильямс», 2007. – С. 318.
- 6 Современный словарь иностранных слов: Ок. 20000 слов. – СПб.: «Дуэт», 1994. – 752 с.
- 7 Большой экономический словарь. – М.: Книжный мир, 2001. – 895 с.
- 8 Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. – 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-И, 1999. – 479 с.
- 9 Нечаев В.И., Парамонов П.Ф. Организация производства и предпринимательской деятельности в АПК / КубГАУ. – Краснодар, 2007. – 466 с.
- 10 Васильева Е.В. Предпринимательство – Экономическая теория, 2009.
- 11 Бубнов Г.Г. Предпринимательство и его роль в экономическом возрождении России: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.01 / Г.Г. Бубнов. – М., 2002. – 411 с.
- 12 Буханцева С.Н. Активность предпринимательства – основа развития малых городов: материалы региональной научно-практической Интернет-конференции ЛФ ФГОУ ВПО «Государственный университет-УНПК». – Ливны, 2011.
- 13 Валеева Е.О. Предпринимательская активность как фактор стратегического развития туристской фирмы // Научная сессия профессорско-преподавательского состава научных сотрудников и аспирантов по итогам НИР 2003 г.: Сборник докладов. – СПб.: Издательство ИУиЭ, 2004.
- 14 Стасюк Д.А. Предпринимательская активность иностранных фирм в российской экономике: на примере нефинансового сектора: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Д.А. Стасюк. – М., 2008. – 191 с.
- 15 Журавлева Е.И. Экономическая теория: учебник. изд. 2-е, доп. и перераб. / Под общей ред. Е.И. Журавлевой, В.Е. Сактоева, Е.Д. Цыреновой. – Улан-Удэ: Изд-во ВСЕТУ, 2005. – 936 с.
- 16 Кузьменко М.Д. Государственное регулирование предпринимательской активности в регионе: на примере Приморского края: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / М.Д. Кузьменко. – Владивосток, 2008. – 240 с.
- 17 Зикунова И.В. Феномен предпринимательской активности в бизнес-цикле постиндустриального развития: монография. – СПб.: Издательство Политехнического университета, 2009. – 132 с.
- 18 Войнова С.И., Савельева И.П. Оценка предпринимательской активности: сущность и виды экономической деятельности // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 1.
- 19 Асаул А.Н. Организация предпринимательской деятельности: учебник для вузов. – 4-е изд. – СПб.: Питер, 2013. – 352 с.
- 20 Вотчель Л.М. Инновационная предпринимательская активность: сущность и условия реализации // Современные технологии управления. ISSN 2226-9339 – №4(76) 2017.
- 21 Верховская О.Р., Дорохина М.В. Исследования предпринимательства в России в рамках Глобального мониторинга предпринимательства: основные результаты 2006–2007 гг. // Вестник СПбГУ. Серия «Менеджмент». – 2008. – № 3. – С. 25-52.

- 22 Kuratko, D. 2009, (8th ed.). Introduction to entrepreneurship, South-Western Cengage Learning, Canada. Morrison, A. 2006. A contextualization of entrepreneurship, *Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, Vo.12, No. 4, PP. 192-209.
- 23 H. Aghapour, R. Hojabri, Mahmoud, S. Hosseini. Behind Ambiguities of Tourism Entrepreneurship Tourism; Illumination of Different Aspects//*International Journal of Innovative Ideas (IJII)* ISSN 2232-1942. Volume 12(3), pp. 25-29, AUGUST 2012
- 24 Dabson, B. for RUPRI (2006, June 1). Why Entrepreneurship? A Vision and Policy Pointers for Maine. Powerpoint Presentation presented at Enterprise Development Works! Policy Forum. City, Maine. Retrieved September 2006 from www.rupri.org/Forms/dabson060106.pdf.
- 25 Shah, S., M. Tripsas. 2007. The accidental entrepreneur: The emergent & collective process of user entrepreneurship *Strategic Entrepreneurship Journal* 1(1), 123-140.
- 26 McClelland, D. C. (1987). Characteristics of Successful Entrepreneurs. *The journal of creative behavior*, 21(3), 219-233.
- 27 Lumpkin, G.T. and Lichtenstein, B. B. (2005), The Role of Organizational Learning in the Opportunity-Recognition Process. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29: 451-472
- 28 Littunen, H. (2000). Entrepreneurship and the characteristics of the entrepreneurial personality. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research*, 6(6), 295-310.
- 29 National Commission on Entrepreneurship (n.d.). Embracing Innovation: Entrepreneurship and American Economic Growth. National Commission on Entrepreneurship. Retrieved December 20, 2006 from <http://www.publicforuminstitute.org/nde/sources/reports/whitepap.pdf>.
- 30 Gartner, W. B., Carter, N. M. and Hills, G. E. (2003). The language of opportunity. Steyaert, C. and Hjorth, D. (eds.), *New Movements in Entrepreneurship* (pp.103-124). Cheltenham, UK, Edward Elgar Publishing Limited.
- 31 Koh, K (1996). The Tourism Entrepreneurial Process: A Conceptualization and Implications for Research and Development. *The Tourist Review* (4): 24-40.
- 32 Flora, C. B. (2006, July 7). Community Capitals Framework and Sustainable Communities Powerpoint presentation. Retrieved December 30, 2006 from North Central Regional Center for Rural Development Web site: <http://www.ag.iastate.edu/pubs/flora/presentations/guelph7-4-06.pdf>.
- 33 Bolton, W.K. and Thompson, J.L. (2000), *Entrepreneurs: Talent, Temperament, Technique*, Butterworth Heinemann, Oxford. http://dl.wecouncil.com/Octal/db/Files/188063270_Session%204%20-%20The%20world%20of%20the%20entrepreneur%20%E2%80%93%20a%20new%20perspective.pdf
- 34 Alstete, J. (2002). «On becoming an entrepreneur: an evolving typology». *International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research* 8(4): 222-234.
- 35 Getz, D. & Carlsen, J. (2000) Characteristics and goals of family and owner-operated businesses in the rural tourism and hospitality sectors. *Tourism Management* 21: 547-560.
- 36 Hofstede, G. The business of international business is culture. *International Business Review*, 1994, vol. 3, issue 1, 1-14.
- 37 Fukuyama, F. (2001), Social capital, civil society and development. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/713701144>

References

- 1 Schumpeter J. The theory of economic development. - Moscow: Progress, 1983. - 575 p.
- 2 Cole A.H.(1946), «An approach to the study of entrepreneurship: A tribute to Edwin F. Gay». *Journal of Economic History*, 6, 1-15.
- 3 Wilken, P.H. (1980), 'Entrepreneurship: a comparative and historical study', *Social Forces (Journal)*, Vol. 59, No. 1.
- 4 Timmons, Jeffry A. (1999), *New Venture Creation: Entrepreneurship for the 21st Century* (5 th Edition). Irwin McGraw Hill. <http://www.lem.ep.usp.br/0300021/NewVentureCreationChapter3.pdf>
- 5 Drucker P. Age of the gap: Landmarks for a changing society. M., St. Petersburg., Kiev: Izd. house «Williams», 2007. 318 p.
- 6 The modern dictionary of foreign words: 20000 words.- SPb.: «The Duet», 1994. - 752 p.
- 7 The Big Economic Dictionary: Moscow: Book World, 2001.-895 p.
- 8 Raizberg BA, Lozovsky L.Sh., Starodubtseva E.B. Modern economic dictionary: - 2 nd ed., Rev. - Moscow: INFRA-I, 1999. - 479 p.
- 9 Nechaev VI, Paramonov P.F. Organization of production and entrepreneurial activities in the agroindustrial complex. Kub-GAU - Krasnodar, 2007 - 466 p.
- 10 Vasileva E.V. Entrepreneurship - Economic Theory, 2009.
- 11 Bubnov G.G. Entrepreneurship and its role in the economic revival of Russia: dis. ... Dr. Econ. Sciences: 08.00.01 / G.G. Bubnov. - Moscow, 2002. 411 p.
- 12 Bukhantseva SN Activity of entrepreneurship is the basis for the development of small towns: materials of the regional scientific and practical Internet conference LF FGOU HPE «State University-UNPK». - Livny, 2011.
- 13 Valeeva E.O. Entrepreneurial activity as a factor of the strategic development of a tourist firm // Scientific session of the teaching staff of research associates and post-graduate students on the basis of research results of 2003: Collection of reports. - St. Petersburg: Izhevsk Publishing House, 2004.
- 14 Stasyuk D.A. Entrepreneurial activity of foreign firms in the Russian economy: on the example of the non-financial sector: dis. ... cand. econ. Sciences: 08.00.05 / D.A. Stasyuk. - Moscow, 2008. 191 p.
- 15 Zhuravleva EI The economic theory: the Textbook. Ed. 2 nd, ext. and pererab. / Under the general ed. EI Zhuravleva, VE Saktoeva, ED Tsyrenova. - Ulan-Ude: Publishing house VSETU, 2005.-936 p. 2005.

- 16 Kuzmenko M.D. State regulation of entrepreneurial activity in the region: the Primorsky Territory as an example: dis. ... cand. econ. Sciences: 08.00.05 / M.D. Kuzmenko. - Vladivostok, 2008. 240 p.
- 17 Zikunova I.V. The phenomenon of entrepreneurial activity in the business cycle of post-industrial development: monograph. - St. Petersburg. : Publishing house of Polytechnic University, 2009. 132 p.
- 18 Voynova SI, Saveleva IP Evaluation of entrepreneurial activity: the essence and types of economic activity // Modern problems of science and education. - 2012. - No. 1.
- 19 Asaul A.N Organization of entrepreneurial activities: textbook for universities. - 4 th ed. - St. Petersburg. : Piter, 2013. 352 p.
- 20 Votchel L.M. Innovative entrepreneurial activity: the essence and conditions of implementation // Modern management technologies. ISSN 2226-9339 No. 4 (76) 2017.
- 21 Verkhovskaya O.R., Dorokhina M.V. Research of entrepreneurship in Russia within the framework of the Global Entrepreneurship Monitoring: the main results of 2006-2007. // Bulletin of St. Petersburg State University. Series «Management». - 2008. - No. 3. P. 25-52.
- 22 Kuratko, D. 2009, (8th ed.). Introduction to entrepreneurship, South-Western Cengage Learning, Canada. Morrison, A. 2006. A contextualization of entrepreneurship, Journal of Entrepreneurial Behavior & Research, Vo.12, No. 4, PP. 192-209.
- 23 H. Aghapour, R. Hojabri, Mahmoud, S. Hosseini. Behind Ambiguities of Tourism Entrepreneurship Tourism; Illumination of Different Aspects//International Journal of Innovative Ideas (IJII) ISSN 2232-1942. Volume 12(3), pp. 25-29, AUGUST 2012
- 24 Dabson, B. for RUPRI (2006, June 1). Why Entrepreneurship? A Vision and Policy Pointers for Maine. Powerpoint Presentation presented at Enterprise Development Works! PolicyForum.City, Maine. Retrieved September 2006 from www.rupri.org/Forms/dabson060106.pdf.
- 25 Shah, S., M. Tripsas. 2007. The accidental entrepreneur: The emergent & collective process of user entrepreneurship Strategic Entrepreneurship Journal 1(1), 123-140.
- 26 McClelland, D. C. (1987). Characteristics of Successful Entrepreneurs. The journal of creative behavior, 21(3), 219-233.
- 27 Lumpkin, G.T. and Lichtenstein, B. B. (2005), The Role of Organizational Learning in the Opportunity-Recognition Process. Entrepreneurship Theory and Practice, 29: 451-472
- 28 Littunen, H. (2000). Entrepreneurship and the characteristics of the entrepreneurial personality. International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research, 6(6), 295-310.
- 29 National Commission on Entrepreneurship (n.d.). Embracing Innovation: Entrepreneurship and American Economic Growth. National Commission on Entrepreneurship. Retrieved December 20, 2006 from <http://www.publicforuminstitute.org/nde/sources/reports/whitepap.pdf>.
- 30 Gartner, W. B., Carter, N. M. and Hills, G. E. (2003). The language of opportunity. Steyaert, C. and Hjorth, D. (eds.), New Movements in Entrepreneurship (pp.103-124). Cheltenham, UK, Edward Elgar Publishing Limited.
- 31 Koh, K (1996). The Tourism Entrepreneurial Process: A Conceptualization and Implications for Research and Development. The Tourist Review (4): 24-40.
- 32 Flora, C. B. (2006, July 7). Community Capitals Framework and Sustainable Communities Powerpoint presentation. Retrieved December 30, 2006 from North Central Regional Center for Rural Development Web site: <http://www.ag.iastate.edu/pubs/flora/presentations/guelph7-4-06.pdf>.
- 34 Bolton, W.K. and Thompson, J.L. 82000), Entrepreneurs: Talent, Temperament, Technique, Butterworth Heinemann, Oxford. http://dl.wecouncil.com/Octal/db/Files/188063270_Session%204%20-%20The%20world%20of%20the%20entrepreneur%20%E2%80%93%20a%20new%20perspective.pdf
- 35 Alstete, J. (2002). «On becoming an entrepreneur: an evolving typology.» International Journal of Entrepreneurial Behavior and Research 8(4): 222-234.
- 36 Getz, D. & Carlsen, J. (2000) Characteristics and goals of family and owner-operated businesses in the rural tourism and hospitality sectors. Tourism Management 21: 547-560.
- 37 Hofstede, G. The business of international business is culture. International Business Review, 1994, vol. 3, issue 1, 1-14.
- 38 Fukuyama, F. (2001), Social capital, civil society and development. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/713701144>

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

<i>Alimova N.</i> Sustainable development in Kazakhstan: patterns, problems and future perspectives.....	4
<i>Akhmetkalieva S.K.</i> Logistic system of Kazakhstan from the position of innovative paradigm	11
<i>Merzadinova D.</i> Confusing variety of «human resource management» definitions.....	19
<i>Zholdasbekova Zh., Myltykbayeva A.</i> Management of foreign investments in Kazakhstan	27
<i>Kairatova G., Myltykbayeva A.</i> Tendencies of innovative management of Kazakhstan.....	38
<i>Ersoy A.E., Kelesbayev D.N.</i> Application of the quality function deployment as a tool for improving quality and cost-effectiveness in universities	51
<i>Mukhtarova K.S., Khudaibergenova S.S.</i> The formation and development of entrepreneurial potential of small business	61
<i>Tunc Medeni, Bulat M.M., Mazhenov R.K.</i> Implementation of project management in the system public administration of Kazakhstan. Russian experience	66
<i>Lipkova L., Ziyadin S., Blembaeva A.</i> The economic essence of management of the tourist industry	73
<i>Sokira T.S.</i> Education as a factor in the formation of human capital and economic growth.....	82
<i>Dzhulaeva A.</i> Segment» approach to the development of women’s entrepreneurship and business in Kazakhstan	93
<i>Zhatkanbayev Y., Abilgazyieva A.B., Khudaibergenova S.S.</i> The state and problems of commercialization innovative technologies in Kazakhstan	101
<i>Zhumagazyieva A.G., Balkibayeva A.M., Zhenshan D., Koitanova A.Zh.</i> Agriculture of Kazakhstan: legal forms and their economics.....	107
<i>Шеденов Ө.Қ., Асқаров F.A.</i> Көліктік инфрақұрылым логистиканы дамытудың факторы ретінде.....	116
<i>Vaimukhanbetova E.E., Tazhieva K.K.</i> Problems of «Green» logistics within the concept of sustainable transportation development	123
<i>Тұрғынбаева А.Н., Домалатов Е.Б.</i> Шетелдегі мемлекеттік жеке-меншік серіктестік қарым-қатынасының ерекшелігі.....	132
<i>Барлықов Е.К.</i> Қазақстандағы ақша несиелік саясатты басқару құралдарының қазіргі жағдайы және жүзеге асыру ерекшеліктері	144
<i>Барлықов Е.К.</i> Денсаулық сақтау саласындағы мемлекеттік-жеке меншік әріптестік жобаларын жүзеге асырудың қазіргі жағдайы.....	157
<i>Issambayeva A.</i> The development of territorial industrial-logistic cluster (the example of the textile industry of the region of South Kazakhstan).....	166
<i>Құлбатыров Н.Н., Жанабергенова М.А.</i> Механизм экспортного финансирования как мера обеспечения внешнеэкономической безопасности страны	173
<i>Ламашарипов Д.М., Немец Ю.</i> Научные основы отбора проектов реформирования казахстанской пенитенциарной системы с учётом их интегральных рисков	189
<i>Карибаева Г., Абдыкаликова М.</i> Профессиографирование как способ устранения причин профессионального выгорания и деформации личности	197
<i>Спанов М., Жалелева С.</i> Механизмы государственного и частного партнерства по эффективному развитию самозанятости в Казахстане.....	208
<i>Тлеубердинова А.Т., Салауатова Д.М.</i> Предпринимательская активность: природа и условия формирования	217

CONTENTS

<i>Alimova N.</i> Sustainable development in Kazakhstan: patterns, problems and future perspectives.....	4
<i>Akhmetkalieva S.K.</i> Logistic system of Kazakhstan from the position of innovative paradigm	11
<i>Merzadinova D.</i> Confusing variety of «human resource management» definitions.....	19
<i>Zholdasbekova Zh., Myltykbayeva A.</i> Management of foreign investments in Kazakhstan.....	27
<i>Kairatova G., Myltykbayeva A.</i> Tendencies of innovative management of Kazakhstan.....	38
<i>Ersoy A.E., Kelesbayev D.N.</i> Application of the quality function deployment as a tool for improving quality and cost-effectiveness in universities	51
<i>Mukhtarova K.S., Khudaibergenova S.S.</i> The formation and development of entrepreneurial potential of small business	61
<i>Tunc Medeni, Bulat M.M., Mazhenov R.K.</i> Implementation of project management in the system public administration of Kazakhstan. Russian experience	66
<i>Lipkova L., Ziyadin S., Blembaeva A.</i> The economic essence of management of the tourist industry	73
<i>Sokira T.S.</i> Education as a factor in the formation of human capital and economic growth.....	82
<i>Dzhulaeva A.</i> Segment» approach to the development of women's entrepreneurship and business in Kazakhstan	93
<i>Zhatkanbayev Y., Abilgazyieva A.B., Khudaibergenova S.S.</i> The state and problems of commercialization innovative technologies in Kazakhstan	101
<i>Zhumagazyieva A.G., Balkibayeva A.M., Zhenshan D., Koitanova A.Zh.</i> Agriculture of Kazakhstan: legal forms and their economics.....	107
<i>Shedenov U. K., Askarov G.</i> Transport infrastructure as a factor in the development of logistics.....	116
<i>Baimukhanbetova E.E., Tazhieva K.K.</i> Problems of «Green» logistics within the concept of sustainable transportation development	123
<i>Turginbayeva A.N., Domalatov Ye.B.</i> Peculiarities of relations in public-private partnership in foreign countries.....	132
<i>Barlykov E.K.</i> Current state and prospects of instruments of monetary policy management in Kazakhstan	144
<i>Barlykov E.K.</i> The current state of implementation of the public-private partnership project in the field of health	157
<i>Issambayeva A.</i> The development of territorial industrial-logistic cluster (the example of the textile industry of the region of South Kazakhstan).....	166
<i>Kulbatyrov N.N., Zhanabergenova M.A.</i> Mechanism of export financing as a measure of providing foreign economic security of the country.....	173
<i>Lamasharipov D.M., Nemeč J.</i> Scientific basis for selection of projects for reforming the Kazakhstani penitentiary system, taking into account their integral risks	189
<i>Karibayeva G., Abdikalikova M.</i> Professionalization as a method of removing the causes of professional burnout and deformation of the person	197
<i>Spanov M., Zhaleeva S.</i> Mechanisms of state and private partnership on efficient development of self-employment in Kazakhstan.....	208
<i>Tleuberdinova A.T., Salauatova D.M.</i> Entrepreneurial activity: nature and conditions of formation.....	217

УСПЕЙТЕ ПОДПИСАТЬСЯ НА СВОЙ ЖУРНАЛ

АКЦИЯ!!!

**Каждому подписчику
ПУБЛИКАЦИЯ СТАТЬИ
БЕСПЛАТНО!!!**

- Акция действительна при наличии квитанции об оплате годовой подписки.
- Статья должна соответствовать требованиям размещения публикации в журнале.
- Статья печатается в той серии журнала, на которую подписался автор.
- Все нюансы, связанные с публикацией статьи, обсуждаются с ответственным секретарем журнала.

Издательский дом
«Қазақ университеті»
г. Алматы,
пр. аль-Фараби, 71
8 (727) 377 34 11, 221 14 65

АО «КАЗПОЧТА»
г. Алматы,
ул. Богенбай батыра, 134
8 (727 2) 61 61 12

ТОО «Евразия пресс»
г. Алматы,
ул. Жибек Жолы, 6/2
8 (727) 382 25 11

ТОО «Эврика-пресс»
г. Алматы,
ул. Кожамкулова, 124, оф. 47
8 (727) 233 76 19, 233 78 50